DISERTAČNÍ PRÁCE

Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta
Ústav českých dějin

studijní program Historické vědy, studijní obor České dějiny

vypracoval: Jan Chodějovský

Lužice v plánech na vybudování nového Československa. Velké naděje a rychlé vystřízlivění českých slavistů.

Lusatia in the plans of building the new Czechoslovakia. Great expectations and early disillusionment of the Czech Slavists.

školitel: Prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc

Praha 2011

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Podpis:

Obsah

Úvod, vymezení tématu, prameny, metodika		1
I.	Předválečné české kontakty s Lužicí, představy o její budoucnosti, Adolf Černý a jeho kontakty s Lužicí	17
II.	Představy domácích a exilových politiků o podobě samostatného státu	29
III.	Vznik Československa, příprava na mírová jednání, administrativní a personální zajištění československé delegace, první koncepce územního rozsahu Československa a místo Lužice v těchto plánech	51
IV.	Řešení lužické otázky a hranic Československa obecně na pařížských mírových jednáních, postoje zástupců velmocí a československé diplomacie, činnost „lužické delegace“	74
V.	Oficiální a neoficiální podpora Lužických Srbů v meziválečném období, pokusy o dosažení lužické autonomie nediplomatickými prostředky, kulturní kontakty, domácí organizace podporující Lužické Srby, dění v Lužici	130
VI.	Situace po 2. světové válce a český postoj k lužické otázce, Žitavsko a další československé územní požadavky	166
Závěr		196
Abstrakt		198
Abstract		200
Seznam zkratek		202
Seznam použitých pramenů a literatury		203
Přílohy		210

Úvod, vymezení tématu, prameny, metodika

V průběhu Velké války a ještě intenzivněji pak s jejím koncem se v myslích řady představitelů českého politického i kulturního života rodila myšlenka obnovení české státnosti v historických hranicích zemí Koruny české nebo pokud možno s dalšími územními zisky. V této hře o území měla svou specifickou úlohu i Lužice.[1] Její role se však postupem času výrazně proměňovala současně s tím, jak se měnila mezinárodní politická situace, pozice českých podporovatelů lužické myšlenky a domácích lužických předáků i potřeby české strany. Na počátku tohoto kolotoče představ, očekávání, snah a konečného zklamání nicméně nestáli ani tolik čeští politici a státníci jako spíše idea několika českých intelektuálů, kteří z různých pohnutek podporovali myšlenku připojení území Lužice k novému československému státu. Část z nich vycházela z premisy historických hranic, druzí vnímali samostatné Československo jako zemi, která by měla v sobě zahrnout a tak i chránit slovanská etnika nacházející se v té době ještě mimo hranice českých zemí.

Cílem předkládané práce je zachytit hlavní momenty vývoje lužické a potažmo i celkově slovanské otázky a faktorů, které zapříčinily neúspěch původních idejí a představ. Konfrontovány budou názory československé politické reprezentace na podobu Československa a vztahy s Lužicí před říjnem 1918 a po něm s představami skupin a jednotlivců, kteří byli přesvědčeni, že politika nového státu by se měla orientovat proslovansky a tedy i prolužicky. Nabízí se tu možnost zasadit vývoj jednání ve věci Lužice do kontextu s postupem české politiky a diplomacie ve věci prosazování nároku na jiné oblasti, například Těšínsko, Kladsko, Vitorazsko nebo Podkarpatskou Rus, případně Horní Slezsko nebo koridor k Jaderskému moři.[2] A spolu s tím i poznat ideový základ pro koncipování hranic nového československého státu a mechanismy, jimiž jich mělo být dosaženo. Je třeba srovnat argumenty, kterých česká strana používala v konkrétních záležitostech a jednáních. Poznat, co motivovalo české politiky

[1] V textu práce budeme pro zjednodušení užívat tento, byť ne zcela přesný, termín. Správně bychom měli hovořit o Lužicích v plurálu nebo ještě lépe rozepisovat Lužici Horní a Dolní. Situaci navíc komplikuje fakt, že minimálně od počátku 19. století netvořila historická lužická území jednu správní jednotku. Proto není-li v textu uvedeno jinak, je pod termínem Lužice chápáno území v historických hranicích Horní a Dolní Lužice před vídeňským kongresem 1815, případně území vymezené hranicemi lužickosrbského osídlení.

[2] Ve výčtu úmyslně chybí Slovensko, které je svým charakterem od všeho ostatního výrazně odlišné.

a proč byly některé návrhy přicházející od různých zájmových uskupení již od samého počátku odsouzeny k nezdaru, ačkoli měly často i výraznou podporu části obyvatelstva.

Na počátku stál úmysl přistoupit k tématu nikoli z pohledu politických dějin, ale přiblížit se spíše dějinám vědy, akcentovat podíl vědeckých odborníků a svým způsobem i laické veřejnosti na formování podoby československého státu. Nicméně tento původní záměr se nepodařilo beze zbytku naplnit. Základní příčiny jsou dvě. Jednak reálný vliv těchto skupin na osoby, které coby nejvyšší instance rozhodovaly, byl omezený, jednak na rozdíl od úředních orgánů nemáme pro ně k dispozici dostatečně ucelené prameny a pro starší období je problematická i dostupnost literatury. Výsledná práce se proto snaží být určitým průnikem obou zmiňovaných pohledů na danou problematiku. Politické dějiny jsou jí rámcem, do něhož promítá pokusy jednotlivců či vědecké obce prosadit své představy, vize, doporučení. Vzhledem k tomu, že ve většině případů vše končilo ve stádiu návrhu, doplňují informace z oficiálních zdrojů celkový obraz a čtenář tak má možnost seznámit se s tím, jak byla nakonec celá věc řešena. To se týká jak kroků podnikaných v souvislosti s přípravou na mírová jednání na konci roku 1918 a pozdější československou účastí na pařížské mírové konferenci, tak i lužických a československých snah o znovuotevření lužické otázky po druhé světové válce. Období meziválečné je charakteristické útlumem diplomatických aktivit v této záležitosti, proto se předkládaná práce koncentruje v letech 1920-1944 především na spolkovou činnost přátel Lužice a vědců, kteří se snažili upozornit na situaci Lužických Srbů odbornou veřejnost a příslušné orgány Společnosti národů.

Pokud jde o časové vymezení práce, spadá těžiště snah o připojení Lužice k Československu, respektive zajištění její národní nebo alespoň kulturní autonomie do přelomu druhé a třetí dekády 20. století, především pak do období vzniku samostatného československého státu a mírových jednání v Paříži 1919–1920. To je také jádrem práce a mírová jednání spolu s předcházející přípravnou fází představují nejrozsáhlejší kapitoly. Snahou bylo co možná nejúplněji zachytit všechna jednání o podobě nového státu a jeho hranicích. Z tohoto důvodu je vedle tematiky Lužice a jejího (ne)připojení poskytnut prostor i pro popsání toho, jak bylo rozhodováno o dalších více či méně sporných oblastech. Nicméně vzhledem ke skutečnosti, že pro tato území, ať již se jedná o Kladsko, Těšínsko, Podkarpatskou Rus, koridor k Jadranu nebo jiné, existuje dostatek specializovaných prací, na které je v soupisu literatury odkazováno, slouží vylíčení těchto debat jen pro dokreslení situace. Poskytuje představu o tom, co bylo vnímáno

jako méně/více důležité než otázka Lužice a kolik prostoru bylo jednotlivým tématům věnováno. Pro pochopení role vědců, kteří se nějak aktivně účastnili mírových jednání nebo přípravných prací, je část prostoru věnována také formování československé delegace pro mírovou konferenci a jejímu následnému fungování v Paříži. Vzhledem k zaměření této studie se však jedná jen o hrubou skicu, všímající si v podstatě jen výběrově pro nás relevantních témat. Zájemce o hlubší poznání této problematiky je však možno odkázat na rigorózní práci Zdenka Váchy *Sbor odborných poradců československé delegace na mírové konferenci v Paříži roku 1919. Formování sboru, způsob práce odborných poradců a jejich zapojení do činnosti delegace, osudy členů sboru po návratu z Paříže*, obhájenou na Ústavu českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze 2004, z níž jsem s autorovým svolením pro tento text také čerpal.[3]

K samotné mírové konferenci existuje pochopitelně bohatá literatura, kterou v podstatě vyčerpávajícím způsobem zachycuje práce Maxe Gunzenhäusera *Die Pariser Friedenskonferenz 1919 und die Friedensverträge 1919–1920. Literaturbericht und Bibliographie.* Frankfurt am Main 1970.[4]

To, že se jednalo o událost opravdu světového významu, dokládá i skutečnost, že tematika pařížských jednání byla jejich účastníky často reflektována. Svědectví o osobní účasti na nich zanechali například David Lloyd George, Georges Clemenceau, Robert Lansing či Stephen Bonsal[5], jehož kniha *Suitors and Supliants. The Little Nations at Versailles* (New York 1946) byla sepsána na základě poznámek a deníků, které si během pařížských jednání vedl. Vnímavými pozorovateli dění v Paříži byli také novináři, uvést zde můžeme amerického žurnalistu Emile Josepha Dillona.[6]

---

[3] Obsahuje mimo jiné podrobný přehled studií, rozkladů a zpráv, které jednotliví odborní poradci delegace vypracovali. V roce 2012 by se studie Z. Váchy měla v přepracované a doplněné podobě dočkat svého vydání.

[4] GUNZENHÄUSER, Max. *Die Pariser Friedenskonferenz 1919 und die Friedensverträge 1919–1920. Literaturbericht und Bibliographie.* Frankfurt am Main : Bernard & Graefe Verlag für Wehrwesen, 1970. 287 s. Schriften der Bibliothek für Zeitgeschichte, Heft 9.

[5] LLOYD GEORGE, David. *The Truth about the Peace Treaties*. Vol. I – II. London : Victor Gollancz, 1938. 1471 s.; CLEMENCEAU, Georges. *Grandeurs et misères d'une victoire*. Paris : Plon, 1930. 374 s. – česky *Velikost a bída jednoho vítězství*. Přel. Rudolf Procházka. Praha : F. Borový, 1930. 415 s.; LANSING, Robert. *The Peace Negotiations : A personal Narrative*. Boston/New York : Houghton Mifflin, 1921. 328 s.; *The Big Four and Others of the Peace Conference*. London : Hutchinson and Co., 1922. 212 s.; BONSAL, Stephen. *Suitors and Supliants : The Little Nations at Versailles*. New York : Prentice-Hall, 1946. 301 s.

[6] DILLON, Emile Joseph. *The inside Story of the Peace Conference*. New York : Harper & Brothers, 1920. 512 s.

Dostupná memoárová literatura oficiálních zástupců Československa, tedy Edvarda Beneše a Karla Kramáře, však ponechává tuto kapitolu jejich života stranou a zachycuje buď léta předcházející pařížským jednáním, nebo dobu pozdější. Sám Kramářův pařížský deník, uložený původně v Archivu Národního muzea, je bohužel již dlouhodobě nezvěstný a dochoval se jen zlomek v pozdějším opisu. Nedostatek memoárové literatury suplují alespoň částečně edice korespondence a dokumentů – například *Vzájemná neoficiální korespondence T. G. Masaryka s Eduardem Benešem z doby pařížských mírových jednání (říjen 1918 – prosinec 1919)*. část I a II. ed. Zdeněk Šolle, Praha 1993 a 1994; *Korespondence T. G. Masaryk – K. Kramář.* ed. Jan Bílek et al., Praha 2005, nebo *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920*, sv. 1, (listopad 1918 – červen 1919), ed. Jindřich Dejmek; František Kolář et al., Praha 2001.[7]

Bohatší zdroj informací tak představují vzpomínky a deníky odborných poradců, "malých lidí" uprostřed "velké politiky". Z řad expertů jednotlivých národních delegací jsou pro nás významná především svědectví polských zástupců – geografa Eugeniusza Romera, právníka Stanisława M. Kutrzeby, Kazimierza Dłuského či Stanisława Kozického.[8] S výjimkou E. Romera však většinou zanechali jen stručnou vzpomínku či reflexi konferenčního dění. Českou stranu zde mezi jinými zastupují kupříkladu Ferdinand Špíšek, Hanuš Jelínek nebo právník Jan Krčmář, kteří do svých pamětí zařadili i kapitoly věnované jejich působení na mírové konferenci.[9]

---

[7] *Vzájemná neoficiální korespondence T. G. Masaryka s Eduardem Benešem z doby pařížských mírových jednání (říjen 1918 – prosinec 1919)*. část I a II. ed. Zdeněk Šolle. Praha : Archiv Akademie věd České republiky, 1993 a 1994, 106 a 425 s. Práce z dějin České akademie věd, Seria B, Svazek 5 a 6. ISSN 1210-9878, ISSN 0323-1313.; *Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář*. BÍLEK, Jan et al. (ed.). Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2005. 519 s. ISBN 80-86495-33-7.; *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920 : (listopad 1918 – červen 1919)*. Svazek 1, Dokumenty československé zahraniční politiky A/2/1. Jindřich Dejmek; František Kolář et al. (ed.). Praha : Ústav mezinárodních vztahů, Karolinum, Historický ústav AV ČR, 2001. 390 s. ISBN 80-86506-02-9, 80-246-0238-5.

[8] *Pamiętnik paryski 1918–1919.* : *Eugeniusz Romer*. GARLICKI, Andrzej; ŚWIĘTEK, Ryszard (ed.). Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1989. 456 s. ISBN 83-04-03052-7.; KUTRZEBA, Stanisław M. *Kongres, traktat i Polska.* Warszawa; Kraków : Gebethner i Wolff, 1920. 196 s.; DŁUSKI, Kazimierz. *Wspomnienia z Paryża od 4.I. do 10.VII 1919 roku.* Warszawa : [s.n., separát z „Narod“], 1920. 54 s.; KOZICKI, Stanisław. *Sprawa granic Polski na konferencji pokojowej w Paryżu.* Warszawa : Perzyński; Niklewicz, 1921. 176 s.

[9] *Paměti : Jan Krčmář.* sv. 2, díl II-III. ČECHUROVÁ, Jana; KUKLÍK, Jan (ed.). Praha : Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2007. 450 s.; JELÍNEK, Hanuš. *Zahučaly lesy : kniha vzpomínek*. 1. vyd. Praha : F. Borový, 1947. 584 s.
Obsáhlé paměti Ferdinanda Špíška zatím na své vydání čekají, jejich rukopis je uložen ve Špíškově osobním fondu v Archivu AV ČR (respektive Masarykově ústavu a Archivu Akademie věd ČR, v. v. i.). Špíšek sám nebyl členem delegace, ale přijel do Paříže z pověření ministerstva školství a národní osvěty aby navázal česko-francouzské kontakty v oblasti kultury

Ve všech případech však jde o memoáry psané s velkým časovým odstupem někdy až desítek let. Prací, věnovaných přímo pařížské mírové konferenci a sepsaných jejími přímými účastníky, je ještě méně. Jmenovat bychom tu mohli několik drobných prací již zmíněného Hanuše Jelínka nebo publikace reflektující výsledky mírových jednání z pera Viktora Dvorského, Jaroslava Kallaba, Vladimíra Vochoče a Jana Kaprase.[10] Rukopisný deník Josefa Borovičky představuje svým rozsahem spíše jen doplňující materiál. Rozsáhlejší texty Richarda Weinera jsou specifické svou podobou novinových fejetonů a popisují jen výseky z dění kolem delegace.[11] Navíc téměř nikdo ze zde uvedených se ani okrajově osobně neangažoval v otázce Lužice – výjimku představuje v podstatě jen právník Jan Kapras.

O to cennější zdroj informací představuje dosud takřka neznámý deník Adolfa Černého, uložený v jeho osobním fondu (Archiv Akademie věd ČR, respektive Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.) a zachycující na 195 stranách malého formátu události od 6. ledna (odjezd z Prahy) do 12. září 1919 (oficiální večer na rozloučenou před odjezdem z Paříže). Obdobný dokument zpracovali polští historici Andrzej Garlicki a Ryszard Świętek, když připravili již zmíněnou kritickou edici deníku člena polské expertní skupiny, geografa Eugeniusza Romera (*Pamiętnik paryski 1918-1919*. Wrocław 1989). Vzhledem k tomu, že pisatel výše uvedeného deníku byl i klíčovou postavou v otázce snah o získání suverenity či alespoň autonomie pro Lužici, jedná se, vedle materiálů úřední povahy z archivních fondů Edvard Beneš I (Archiv Ústavu T. G. Masaryka, respektive Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.), Pařížský archiv 1918–1921, Mírová konference a reparace 1918–1938 (Odbor administrativy a zpracování informací ministerstva zahraničních věcí – Archiv ministerstva zahraničních věcí, užíván také název Mírová konference v Paříži a reparace) a Předsednictvo ministerské rady Praha (Národní archiv) a dokumentů

---

a školství.

[10] JELÍNEK, Hanuš. *Pařížské kroniky: drobné poznámky z velkých dnů*. Praha : Grosman a Svoboda, 1920. 128 s.; JELÍNEK, Hanuš. *Jsme svobodni! Po 300leté porobě : díl III Mírová konference*. Praha : Národ, b. d. [1919]. 55 s.; DVORSKÝ, Viktor. Hranice Československé republiky. *Sborník české společnosti zeměvědné*, 1919, roč. XXV, seš. 1–2, s. 37–41, 158–163.; KALLAB, Jaroslav. Ustanovení mírových smluv týkající se přímo republiky československé. *Časopis pro právní a státní vědy*, 1919, II., s. 127–133 a 217–220.; VOCHOČ, Vladimír. *Mírové smlouvy 1919–1920*. Praha : Ministerstvo školství a národní osvěty / Státní nakladatelství, 1924. 40 s. Občanská knihovna, sv. 56.; KAPRAS, Jan. *Český stát v historickém vývoji a v dnešní podobě dle ustanovení kongresu pařížského*. Praha : Národ, 1920. 72 s.

[11] WEINER, Richard. *Třásničky dějinných dnů*. Brno : Polygrafie, 1919. 239 s.

z osobního fondu Jana Kaprase (Archiv Národního muzea) o nejdůležitější pramen pro oddíl věnovaný řešení lužické otázky na mírové konferenci roku 1919.[12]

Černého působení v Paříži dále dokumentují a v předkládané práci byly využity ještě dva další typy materiálu z jeho osobního fondu. V rámci skupiny Veřejná činnost je to jeho oficiální agenda coby experta československé delegace, sestávající z interní korespondence, tiskového materiálu vydávaného delegací, statí vytvářených na žádost československé diplomatické mise, tiskových přehledů a poznámkového materiálu. Rozsáhlejší je pak skupina s pracovním názvem Lužice, kde jsou soustředěny archiválie, které k Adolfu Černému patří vlastně jen částečně. Jedná se o dokumentaci k činnosti Srbského národního výboru, konkrétně zástupce výboru na jednáních v Paříži – Arnošta Barta. Část těchto materiálů však vytvořil přímo Černý.

Po celou dobu svého působení v Paříži se A. Černý s A. Bartem snažili také o propuštění lužických válečných zajatců ze zajateckých táborů spojenců rozptýlených po celém světě či alespoň o jejich soustředění na jednom místě, odděleně od vojáků německých. Tuto jejich činnost dokládá soubor materiálů v rozsahu jednoho kartonu, tvořený letáky, soupisy zajatců, podklady k těmto soupisům dodávanými z Lužice, korespondencí Srbského národního výboru s lužickými válečnými zajatci a s diplomatickými zástupci Dohody. Zvláštní místo tu však zaujímá poměrně rozsáhlá složka korespondence Srbského národního výboru. Ačkoli jsou tyto dopisy adresovány Arnoštu Bartovi, dostaly se posléze do držení Adolfa Černého.

V osobním fondu A. Černého se nalézají také dokumenty, které by svou podstatou náležely do fondů Archivu ministerstva zahraničních věcí. Jedná se o

[12] Černý si do svého deníku zapisoval vše, co považoval za důležité a co při svém pracovním vytížení vůbec stihl zaznamenat. Psal většinou večer, když měl již většinu práce hotovu a mohl rekapitulovat dění uplynulého dne. Nalézt se zde však dají i spontánně psané poznámky, vzniklé v souvislosti s mimořádně silným zážitkem, líčení okamžité nálady či charakteristiky osob, s nimiž se setkával. V případě, že den byl příliš hektický a Černému se nedostávalo času na zapsání všeho podstatného, co se událo, omezil se jen na stručné, heslovité záznamy. Psaní deníku bylo pro Černého samozřejmostí, vedl si ho při každé ze svých delších cest. A je možné předpokládat, že stejně jako on si zaznamenávali události a život v Paříži i další členové československé delegace, jak odpovídalo dobovému zvyku. Až na výjimky se nám ale jejich zápisky či vzpomínky nedochovaly. Nicméně o tom, že podobných deníků mohlo být více, dává tušit zmínka v pamětech jiného experta, právníka Jana Krčmáře. Krčmář zde vzpomíná na rozhovor s Karlem Kramářem, který spolu vedli roku 1919 v Boloňském lesíku a kde Kramář mluvil o nutnosti psát memoáry o událostech, které právě tehdy prožívali. Byla to však jen výzva, nikoli direktivně daný pokyn, takže i sám Krčmář se až s odstupem deseti let rozhodl sepsat své vzpomínky na pařížský pobyt, spoléhaje jen na svou paměť, bez pomůcek jako jsou poznámky a denní zápisky. – Literární archiv Památníku národního písemnictví (dále jen LA PNP), fond (dále jen f.) Jan Krčmář, karton (dále jen k.) 1 – Paměti, 1. část, strana 2–3.

materiály úředního charakteru vzniklé v souvislosti s činností Lužickosrbského referátu, působícího od 15. ledna 1919 při ministerstvu zahraničních věcí. Referát byl řízený Bedřichem Štěpánkem a roli zprostředkovatele v něm sehrával Josef Páta, Černého žák a zároveň činovník Česko-lužického spolku „Adolf Černý" v Praze. Staral se o plynulý tok informací a dokumentů mezi Budyšínem, Prahou a Paříží, organizoval kurýry a vyjednával materiální pomoc pro Lužici. Ve fondu Adolfa Černého se nachází karton, obsahující spisový materiál Lužickosrbského referátu za období od 15. ledna do 26. listopadu 1919 včetně podacího protokolu a výstřižkového archivu, který zachycuje průběh této oficiální akce – vedle transferu diplomatické korespondence pak hlavně zajišťování dodávek uhlí, cukru, cementu nebo tuků pro Lužici.

Vedle toho představují doplňkové zdroje informací osobní fondy Antonína Boháče, Viktora Dvorského, Jana Hájka, Karla Chotka a Miroslava Kallaba uložené v Národním archivu, fondy Josefa Borovičky, Jana Havlasy, Hanuše Jelínka a Jana Krčmáře v Literárním archivu Památníku národního písemnictví, rozsáhlý, ale v podstatě neuspořádaný fond Tomáše G. Masaryka v Archivu Ústavu T. G. Masaryka (respektive Masarykově ústavu a Archivu Akademie věd ČR, v. v. i.) a fondy Edvarda Beneše, Antonína Boháče a Karla Kramáře z Archivu Národního muzea.

Pokud byl archivní materiál, týkající se studovaného tématu, editován, byla edice pramenů použita jako primární zdroj. Pouze v těch případech, kdy jsem si chtěl znění editovaného dokumentu ověřit v originále, je vedle citace archivního uložení doplněn i odkaz na příslušnou edici s kompletními bibliografickými údaji a specifikací editovaného dokumentu.

Období 1920–1944 je, jak bylo výše uvedeno, charakteristické především „drobnou" prací činovníků a členů Česko-lužického spolku „Adolf Černý" v Praze, později Společnosti přátel Lužice a několika zástupců vědecké komunity, především Adolfa Černého. Poznání, že v Čechách se s výjimkou jeho osoby nikdo ze slavistů programově lužické věci (ve smyslu boje za lužickou autonomii a práva Lužických Srbů) nevěnoval nebo se alespoň nedochovaly materiály, které by to dokladovaly, je důvodem, proč bylo původní zaměření této práce revidováno. Neznamená to však, že by se veřejnost jako taková o Lužici nezajímala, opak dokládá i nárůst počtu členů výše uvedených spolků. Z jejich členů však jedině Josefa Pátu a Jana Kaprase můžeme zařadit mezi vědce. J. Kapras však nebyl slavistou, ale právním historikem.

Pro toto sledované období je, s výjimkou memoranda evropských slavistů, o němž ještě bude řeč, základním pramenem tisk, a to především vlastní tiskoviny Česko-lužického spolku „Adolf Černý“ v Praze a Společnosti přátel Lužice (*Česko–lužický věstník* a později *Lužickosrbský věstník*). Na základě v něm obsažených textů lze dobře sledovat činnost organizace i růst nebo zmenšování členské základny. Vzhledem k tomu, že archivní prameny dokumentující spolkovou činnost v tomto dlouhém období jsou nedostatečné nebo nepřístupné, jedná se v podstatě o jedinou možnost, jak se dobrat poznání o prolužických aktivitách vycházejících ze zájmu veřejnosti o Lužické Srby. Fond Česko-lužického spolku „Adolf Černý“ v Praze,[13] pokrývající léta 1875 – 1945, má totiž rozsah pouhých čtyř kartonů, takže v něm obsažené soubory spolkových dokladů, korespondence přijaté a odeslané, rukopisů (poezie, próza, stati a přednášky o Lužici), tisků, výstřižků a fotografií představují jen zlomek z celkové agendy. Rozsáhlejší je sice osobní fond dlouholetého předsedy Jana Hejreta (Literární archiv Památníku národního písemnictví), ale vzhledem k nezpracovanosti není přístupný stejně jako fondy pokladníka spolku Františka Páty (Archiv Národního muzea, Literární archiv Památníku národního písemnictví). K dispozici je tak jen osobní fond Josefa Páty, jednatele a místopředsedy spolku (Literární archiv Památníku národního písemnictví), zahrnující různé osobní doklady, obsáhlou složku korespondence, rukopisy (mezi nimi i několik článků, studií, přednášek a poznámek k Lužici, z nichž však naprostá většina vyšla tiskem a informace z fondu tak nepřinášejí nic nového), řadu tisků a výstřižků. Zcela však chybí materiály dokumentující Pátovu veřejnou činnost, které by pro tuto práci byly nejdůležitější. Stejně tak i zmiňovaná korespondence má omezenou vypovídací hodnotu, protože mezi odesílateli bychom našli jen minimum jmen politiků a diplomatů (Josef David, Rudolf Künzl-Jizerský, Rudolf Kalhous, Albert Pražák, Hubert Ripka – vždy se jedná jen o 1-3 dopisy), a obdobná situace je i v případě korespondentů z lužické strany (především Jan Bryl, Michał Krječmar, Arnošt Muka a Bogumil Šwela), kde s výjimkou Arnošta Muky, který

[13] Oficiální celostátní databáze archivních fondů a sbírek v České republice (PevA) uvádí chybně název spolku bez spojovníku. Totéž platí i pro Literární archiv Památníku národního písemnictví, kde je fond uložen. Pod takovýmto názvem však instituce nikdy nevystupovala, v průběhu její existence došlo jen ke změně pojmenování na Československo-lužický spolek „Adolf Černý“ v Praze a následně Společnost přátel Lužice. Proto budu užívat správný oficiální název i pro označení archivního fondu, ačkoli se tím v podstatě dopouštím chyby a nepřesnosti v citaci. Ale badatelé, věnující se tématu česko-lužických vztahů to pochopí, a jiní tuto práci asi sotva vezmou do ruky.

ale byl politicky aktivní jen v omezené míře, se jedná o maximálně dvě desítky listů od každého z odesilatelů. Zcela potom chybí korespondence s ústřední postavou lužickosrbského hnutí Arnoštem Bartem.

Mužem, který stál za většinou prolužických aktivit před a po druhé světové válce a měl hlavní podíl na výrazném nárůstu počtu organizovaných příznivců Lužice, byl Vladimír Zmeškal. Jeho osobní fond v rozsahu deseti kartonů se nachází taktéž v Literárním archivu Památníku národního písemnictví a je tvořen především korespondencí (z ní tvoří většinu listy Josefa Páty a lužickosrbských spisovatelů a kulturních pracovníků), rukopisy vlastních článků o lužickosrbských spisovatelích, tisky a výstřižky s lužickosrbskou tematikou a fotografiemi. Fond je bohužel neuspořádán a nemá inventář. Navíc se jedná jen o torzo, obsahující pouze dokumenty z let 1921–1939, kdy byl jednatelem spolku, a tedy nepokrývající jeho aktivity coby předsedy Společnosti přátel Lužice po roce 1945.

Zájemce o důkladné poznání fungování a vnitřní organizace výše uvedených společností je možno odkázat na magisterskou diplomovou práci Petra Ledviny *Společnost přátel Lužice v Praze v letech 1907–1948*, obhájenou na Ústavu historie a muzeologie Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě v roce 2005, v níž autor pečlivě zpracoval s použitím spolkových časopisů její historii. Je proto pochopitelně mnohem podrobnější než kapitola v této studii, která sleduje jen určité výseky ze spolkové činnosti.

Epilogem ke snahám získat na pařížských mírových jednáních pro Lužické Srby nějakou formu suverenity je pak Memorandum evropských slavistů. Tato akce, probíhající mezi 1. listopadem 1920 a 3. květnem 1922 a založená na podpoře široké skupiny vědeckých odborníků z celé Evropy, měla přimět Společnost národů k zajištění základních národnostních práv pro Lužické Srby a tím zachránit jejich starobylý jazyk a kulturu. Jejím iniciátorem byl opět A. Černý a materiály k memorandu se nacházejí v jeho osobním fondu. Tvoří je vedle jednoho exempláře rukopisu (finální verze bez škrtů a úprav), několika strojopisných a tištěných francouzských verzí také české a francouzské opisy na průklepovém papíru, které sloužily jako podpisové archy pro celkem 97 signatářů. Ostatní materiál, související s memorandem, zejména korespondence, sestává z necelých dvou desítek dopisů, zařazených zčásti mezi podpisové archy, zčásti rozptýlených v korespondenci osobní.

Původním záměrem bylo dovést práci do počátku 20. let 20. století, uzavřít ji okamžikem odeslání memoranda evropských slavistů Společnosti národů a jako epilog krátce zmínit znovuotevření lužické otázky po druhé světové válce. Ukázalo se však, že průběh jednání a postoje české i lužické strany vykazují tak nápadnou shodu s obdobím před třiceti lety, že toto téma se nakonec stalo samostatnou kapitolou, byť úmyslně nezabíhající do přílišných detailů. Je to dáno i tím, že téma je zpracováváno českými, lužickými i polskými historiky a autor této studie se vzhledem ke své časově vymezené oblasti zájmu nepovažuje za povolaného přinášet nová zjištění. Zařazená kapitola má ukázat paralely mezi situací v letech 1918-1919 a 1945-1946, doložit, že lužická otázka byla v prvním i druhém případě politikum, kde jakékoli odborné nebo ideové podněty neměly šanci v konfrontaci s diplomatickými a politickými determinanty uspět. Proto při jejím vypracovávání bylo využíváno především literatury, archivní prameny jen v minimálním množství. Čestnou výjimku představují materiály z fondů Ministerstvo vnitra I – Hraniční spisy 1918–1953 (Národní archiv), Edvard Beneš III (Archiv Ústavu T. G. Masaryka, respektive Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.) a Kancelář prezidenta republiky (Archiv Kanceláře prezidenta republiky), v případě posledně jmenovaného konkrétně oddíly T a D. Ostatně s výjimkou dokumentů státních úřadů je problematická i dostupnost řady pramenů. Pro období po roce 1945 totiž chybí dokumentace činnosti Společnosti přátel Lužice vzhledem k tomu, že spisový materiál se spolu s osobními materiály jejího předsedy Zdeňka Boháče nedostal do archivu a zůstal v držení rodiny. A vzhledem k rozsahu tohoto fondu jej dosud nebylo možno uspořádat. A jak již bylo výše zmíněno, osobní fond v té době nejaktivnějšího pracovníka na poli česko-lužické vzájemnosti, Vladimíra Zmeškala, jeho činnost po druhé světové válce nepokrývá. Adolf Černý coby ústřední osoba boje za lužickosrbská práva v prvních třech dekádách 20. století byl v této době již příliš stár a veřejného života se účastnil jen minimálně. Jeho aktivity ve věci lužické samostatnosti po roce 1945 dokládá pouze druhé vydání knihy *Lužická otázka*, doplněné o kapitolu k vývoji v Lužici od r. 1919, a korektury memoranda Lužických Srbů z července 1945, adresovaného maršálu J. V. Stalinovi.

Stranou zůstaly také zahraniční prameny k lužickosrbskému hnutí, což je zapříčiněno tím, že práce se koncentruje na problematiku přístupu české strany k lužické otázce a základní informace o lužickosrbském národním hnutí je možné získat z odborné literatury, především z prací Martina Kaspera, Friedricha W. Remese nebo

Petera Schurmanna.[14] V případě další práce nad tématem by však bylo vhodné prostudovat zejména fondy, které spravuje Serbski kulturny archiw v Budyšíně (fondy Domowina a Maćica Serbska) a Sächsisches Staatsarchiv / Hauptstaatsarchiv Dresden, stejně jako materiály ministerstva zahraničí, tj. Politische Archiv des Auswärtigen Amts.

Na první pohled se může zdát zbytečné, že práce věnuje příliš pozornosti a prostoru sledování jednání o ostatních československých územních požadavcích. Ale právě na tom je poznat, co bylo vnímáno jako zásadní, pro existenci nového státu nezbytné. A jak k tomu nejen rozhodující osoby, ale všichni ti, kteří měli možnost se k problému vyjádřit, ze svého osobního stanoviska přistupovali. Z jednání odborných poradců, připravujících na přelomu let 1918–1919 podklady pro československé delegáty na mírových jednáních v Paříži, je zřetelně patrné, v jakých záležitostech panovala obecná shoda[15] a kde měli naopak jednotliví odborníci potřebu prosadit svůj názor a svou koncepci v konfrontaci s jinými zájmovými kruhy. To byl zpravidla případ armádních zástupců na jedné a etnografů na druhé straně. A podíváme-li se na tato jednání, nemůžeme si nepovšimnout, že otázce Lužice zde bývalo vyhrazeno nepoměrně méně prostoru než ostatním nárokovaným územím. Svou roli pravděpodobně sehrál i fakt, že odborníků, kteří by se mohli Lužici věnovat, bylo méně než těch, kteří měli potřebu promlouvat například k otázce těšínského Slezska.

V souvislosti s pokusem komparace problematiky Lužice s ostatními výše zmíněnými oblastmi však narážíme ještě na úskalí, která představují specifika území, s nimiž bychom vývoj lužické otázky mohli porovnávat. Ve zkratce je možno říci, že v Lužici byla i přes dlouhodobou germanizaci silná skupina autochtonního slovanského obyvatelstva[16] a zároveň existovaly i historické vazby a živá zůstávala i možnost

[14] KASPER, Martin. *Geschichte der Sorben : Gesamtdarstellung : Von 1917 bis 1945*. Bautzen : Domowina, 1976. 219 s. Schriftenreihe des Instituts für sorbische Volksforschung in Bautzen, Bd. III.; REMES, Friedrich W. *Die Sorbenfrage: Untersuchung einer gescheiterten Autonomiebewegung*. Bautzen : Domowina-Verlag, 1993. 237 s. Schriften des Sorbischen Instituts 3. ISBN 3-7420-1500-1.; SCHURMANN, Peter. *Die sorbische Bewegung 1945–1948 : Zwischen Selbstbehauptung und Anerkennung*. Bautzen/Budyšin : Domowina-Verlag, 1998. 337 s. Schriften des Sorbischen Instituts 18. ISBN 3-7420-1681-4.

[15] Ať již ve smyslu „toho je zcela nezbytné dosáhnout“ nebo naopak „tímto nemá ceno se příliš zabývat“.

[16] V historických hranicích Horní a Dolní Lužice by sice Lužičtí Srbové představovali méně než polovinu obyvatelstva, při užití hranice navržené na základě etnografických výzkumů Arnošta Muky z počátku 20. století by však tvořili většinu (cca 161 tisíc Lužických Srbů z celkového

zpětného nápadu Lužice dle ustanovení pražského míru z roku 1635. S výjimkou Žitavy však na jejím území nežila žádná významnější česká menšina, která by mohla vznášet požadavek na připojení lužického území k Československu. Sami Lužičtí Srbové až do listopadu 1918 v tomto směru také žádnou výraznou aktivitu nevyvíjeli a nemohli se ani opřít o podporu svých krajanů v Americe, kteří se z velké části poněmčili.

Sousední Kladsko vykazovalo podobnost v tom, že i ono bývalo až do 18. století součástí zemí Koruny české. Navíc zde přetrvávalo české osídlení, koncentrované do tzv. „Českého koutku“.[17] Tyto cca čtyři tisíce Čechů byly později, vedle strategického důvodu zarovnání hlubokého klínu, který Kladsko do území Československa vytvářelo, nejdůležitějším argumentem pro vznášení nároku.[18]

Stejný osud jako Kladsko sdílelo i Horní Slezsko, které bylo definitivně ztraceno drážďanským mírem roku 1745. Zde sčítání lidu k roku 1910 uvádělo přes 65 tisíc Čechů.[19] V celkových více než 2 milionech obyvatel to sice znamenalo jen pouhá tři procenta, ale zároveň bylo české (potažmo moravské) osídlení poměrně kompaktní,[20] i když jazykovou hranici mezi českými a polskými Slezany bylo těžké určit. Vycházelo se tedy z historické sounáležitosti s českými zeměmi, nutnosti poskytnout zdejším

---

počtu 280 tisíc obyvatel). Nutno ovšem podotknout, že úřední statistiky uváděly výrazně nižší počet Lužických Srbů, cca 120 tisíc na celém území Německa. S tím však polemizovali i někteří němečtí etnografové.

[17] Pokud jde o národnostní charakter Kladska, přiznává i Jan Kapras, který osobně nárokování tohoto regionu podporoval, že s výjimkou komorních vsí v okolí města Kladska a západní části území probíhala již od 13. století silná německá kolonizace, která postupem doby zcela změnila národnostní složení Kladska. Ve své stati *Státoprávní a národnostní poměry Kladska v rozvoji historickém* potom poměrně mírně a opatrně píše, že „máme tedy nárok na Kladsko, jednak jako na starou součást českého státu, násilím mu urvanou, jednak jako na zemi dosud obývanou z části českým lidem. Bude věcí dohodnutí, aby po zralém uvážení jiných otázek ustanovila se na tomto místě vhodná, trvalá a ne násilím zbudovaná hranice.“ Tato slova by se dala interpretovat tak, že v otázce Kladska byl ochoten slevit z historických hranic a zohlednit spíše aspekty národnostní. – (KAPRAS, Jan. Státoprávní a národnostní poměry Kladska v rozvoji historickém. In KAPRAS, Jan et al. *Odcizené části českého státu.* Praha : Dr. Ant. Hajn, 1919, s. 5–6.)

[18] Josef Kubín v článku *Také Kladsko!* (KUBÍN, Josef. Také Kladsko! In KAPRAS, Jan et al. *Odcizené části českého státu.* Praha : Dr. Ant. Hajn, 1919, s. 7–14.) pohlíží do budoucnosti s vírou, že „na mírovém kongresu všecky zádavy budou u stolu mírového vyřešeny. A tak stane i s naším Kladskem.“ I jemu je hlavním důvodem pro vznesení nároku zde přežívající česká menšina. Ale i on si na jednom místě pokládá otázku, zda se zdejší člověk ještě cítí být Čechem.

[19] Čísla jsou pro vládní okres Opolí, resp. Oppeln. Většina z těchto Čechů žila v pruské části Opavska, konkrétně v Hlučíně, Bavorově (dnes Baborów), Ketři (Kietrz), Benešově (Dolní Benešov), Chřenovicích (Krzanowice) a Sudicích a v jejich okolí. Polštinu uvádělo jako svou mateřskou řeč cca 1,170 tisíc osob, němčinu potom téměř 885 tisíc, dvojjazyčných bylo bezmála 90 tisíc osob.

[20] Nicméně ani v těchto oblastech nepředstavovali Češi a Moravané většinu.

Čechům možnost svobodného rozvoje a národního života a v neposlední řadě byly ve hře i aspekty hospodářské, především bohatství slezského uhlí.

Zatímco v případě Horní Slezska i Kladska se předpokládala nutnost diplomatického boje, vytyčování nových hranic a zdůvodňování československých požadavků, zůstávalo Rakouské Slezsko, tedy Těšínsko, stále v hranicích monarchie. Jeho připojení coby bývalého korunního území by tak mohlo být jen formalitou. Ale nebylo. I tady představovali Češi jen menšinu a historickoprávními argumenty odůvodňovaný nárok, zastírající na počátku skutečné hospodářské důvody, se tu střetával s uplatňováním národnostních principů.

Na rozdíl od Kladska a Slezska byl v případě Vitorazska a Valticka historickoprávní aspekt zcela nepodstatnou záležitostí, území zůstávala už po mnoho staletí součástí Dolních Rakous. Zemská hranice se tu však nekryla s hranicí etnickou. A v některých ohledech, například co se týče spolkového života, byla česká komunita na Vitorazsku relativně aktivní.[21] Problematická však byla, obdobně jako v případě většiny Kladska a Horního Slezska, míra národního uvědomění. Jako i v ostatních případech se však kalkulovalo s tím, že dostane-li se místnímu obyvatelstvu zázemí a podpory v podobě československých úřadů, škol a kostelů s českým kněžstvem, navrátí se jeho velká část zpět ke své zapomenuté slovanské podstatě.

Na druhé straně Karpat se však české územní nároky nedaly historickým právem, snad jen s výjimkou problematických regionů Spiše, Oravy a Kysuce, nijak odůvodnit. Zde naopak sloužilo jako argument pro maďarské vyjednavače, protože

---

[21] Jen v samotném Gmündu (Cmuntu) fungovalo před válkou 8 českých spolků. – BAŠTA, Antonín. Vitorazsko. In KAPRAS, Jan et al. *Odcizené části českého státu.* Praha : Dr. Ant. Hajn, 1919, s. 16.
Aktivita však byla nejspíš opravdu relativní. Autor totiž dále zmiňuje, že již před válkou probíhala diskuse jak podpořit český živel na Vitorazsku. Všechny návrhy a pokusy však skončily nezdarem. Projekt na usazení dalších českých rolníků v regionu ztroskotal na nezájmu Čechů kolonizovat tento nepříliš úrodný kraj. Stejně tak zklamalo i umisťování knihovniček v rodinách a zasílání časopisů – lidé nebyli zvyklí číst. Na nabídku stipendia pro studium na českých středních školách v Třeboni a Českých Budějovicích reagovali jen tři zájemci. Na konzervativismus zdejšího obyvatelstva doplatila i snaha o založení místní organizace sociálně demokratické strany. Sám si potom klade otázku, zda Čechům záleží na získání těchto cca 4 tisíc krajanů, jejichž národní vědomí je na nule. A jestli pro nové Československo znamenají tito „Češi-Nečeši“ zisk nebo přítěž. a Odpovídá si na ni příměrem ke Slovensku, kde stát také získá tisíce „duší, jimž bude musit teprvé vyrůsti páteř v novém prostředí.“ A tito lidé nesmí být odmítáni, protože právě na nich bude možné dokázat „sílu a hojivost českého vlivu.“ A tak i vysvobození čtyř tisíc Vitorazanů a vrácení těchto ztracenců národu má být novým úkolem a cílem. Nutným předpokladem toho však bylo připojení vitorazských obcí k Československu. – Tamtéž, s. 17-19.

Slovensko i Podkarpatská Rus byly integrálními součástmi Uher. Klíčovým se proto stal národnostní princip ve spojení s konstruktem československého národa, jemuž se nyní otevírá možnost k opětovnému spojení. Ponechme stranou nakolik bylo mezi Slováky silné národní vědomí a kolik z nich cítilo nějakou sounáležitost s Čechy. Jak již bylo řečeno v úvodu, je postavení Slovenska mezi všemi územími, požadovanými pro nový stát, velmi specifické.[22]

Problematika Lužice tak v podstatě snese srovnání pouze s Podkarpatskou Rusí, kde se jednalo také o nečeské etnikum, jehož někteří reprezentanti se vyjádřili pro spojení s novým Československem. Ale rozdíly jsou i zde – Podkarpatská Rus postrádala starší vazby na české země a naopak pročeskoslovenské hnutí mělo podporu krajanských organizací v USA, čímž Lužičtí Srbové nedisponovali.[23] Ze srovnání všeho, co tu bylo uvedeno, proto vychází, že politici a diplomaté měli velmi obtížnou úlohu, protože museli kalkulovat s řadou aspektů, na něž odborníci a v našem případě také příznivci Lužice nemuseli brát ohled. Záhy proto přišlo rychlé vystřízlivění. A bylo o to drsnější, oč lákavější byly počáteční vize a představy – ať již se jedná o situaci po první nebo druhé světové válce.

Z formálních záležitostí je nutno ještě zmínit, že pro předkládanou práci byl zvolen jednotný způsob bibliografických citací vycházející z normy ČSN ISO 690-2. Nepovažuji ji sice za ideální, ale totéž lze říci i o hojně užívaném citačním úzu Českého časopisu historického. Osobně mi jako uživatelsky nejpříjemnější vychází forma užívaná v časopisu Soudobé dějiny, nicméně není oficiální normou, jíž by se tato práce měla po formální stránce držet. Výše uvedené pravidlo je beze zbytku aplikováno u soupisu použité literatury na konci práce a ve vlastním textu potom v případě, že je odkazováno na existenci konkrétní publikace. Nikoliv jde-li o citování publikace jako zdroje informace obsažené v textu. Soupis použité literatury potom obsahuje jak publikace, z nichž byla určitá informace použita v textu a citován zdroj, tak i literaturu,

[22] A není to jen tím, že otázka společné existence Čechů a Slováků coby jednoho národa v jednom státě byla ve prospěch československých zástupců vyřešena již na samém počátku a později se jednalo v podstatě jen o podobě jižní hranice Slovenska, ale že Slováci měli v osobě Vavro Šrobára svého zástupce ve vládě v podstatě od samého začátku a na podporu jejich požadavků vystoupily i početné krajanské organizace v USA. A především na území, které bylo nakonec Slovensku přiřčeno, tvořili výraznou většinu obyvatel.

[23] Velká část domácích rusínských politiků a obyvatelstva však viděla svou budoucnost spíše ve spojení s Ukrajinou.

která byla v souvislosti s přípravou této práce načtena aniž by se údaje z ní přímo objevily v textu.

Textové poznámky a vysvětlivky jsou zpracovány formou poznámek pod čarou. U citací pramenů v poznámkách pod čarou jsou užívány zkrácené bibliografické citace, vycházející z normy ČSN ISO 690-2 a sestávající ze jména autora (autorů) a názvu dokumentu, údaje určujícího místo vydání, nakladatele a rok vydání a přesného vymezení stránky/stránek. Uváděno není číslo vydání, údaje o edici a standardní číslo. Vzhledem k tomu, že všechna literatura zmiňovaná v poznámkách je zároveň zařazena v soupisu použité literatury na konci práce s kompletní bibliografickou citací, lze tyto údaje v soupisu dohledat. V případě po sobě jdoucích poznámek, v nichž odkazuji ke stejnému prameni, užívám zástupné „Tamtéž“ s doplněním příslušné strany. Poznámky pod čarou jsou číslovány průběžně od první do poslední kapitoly.

Vzhledem k tomu, že formu citování archivních pramenů doposud žádná norma neupravila a vzhledem k rozdílnosti pořádacích schémat v jednotlivých archivech ani není možné užít jednotný postup, rozhodl jsem se pro model, který nejlépe odpovídá struktuře archivních fondů archivu, z jehož zdrojů jsem při přípravě této práce čerpal nejčastěji, tedy Masarykova ústavu a Archivu AV ČR, v. v. i. (respektive Archivu Ústavu T. G. Masaryka a Archivu Akademie věd ČR). Ten lze, při vynechání některých parametrů nebo změně termínů, použít i pro fondy Národního archivu, Archivu Národního muzea a částečně i Literárního archivu Památníku národního písemnictví. Citace potom sestává z názvu instituce, kde jsou materiály uloženy (v případě Masarykova ústavu a Archivu Akademie věd České republiky je ještě rozlišováno který z archivů, soustředěných v této instituci, o archivní fond pečuje), názvu fondu, čísla kartonu, inventárního čísla (případně signatury) a popisu archivního dokumentu (například datace dopisu, určení odesilatele). První citace pramene z konkrétního archivu je vždy uvedena v plné verzi, pro další je potom užita zkrácená varianta, kde jsou název archivu a fondu a slova karton a inventární číslo/signatura nahrazeny zkratkou. Jednotlivé zkratky a jejich vysvětlení přináší seznam zkratek zařazený na konci práce.

Užívání uvozovek omezuji ve vlastním textu jen na doslovné citace archivního nebo literárního pramene. Výjimečně jsou uvozovky užity pro zdůraznění vlastní myšlenky nebo vyjádření nadsázky. Pro odlišení a zvýraznění titulů knih a názvů novin a časopisů používám kurzívu. Pokud jde o psaní vlastních jmen (křestních i příjmení),

užívám v případě Lužických Srbů jejich lužickosrbskou a nikoli německou variantu, u osob v české prostředí známých také českou podobu jejich jména tak, jak byla dobově užívána. U pomístních jmen uvádím vedle českých forem v závorkách nebo poznámkách pod čarou i lužickosrbskou, německou nebo polskou podobu. Jedná-li se o citaci dobového pramene, potom doplňuji i současné české pojmenování.

I.

Předválečné české kontakty s Lužicí, představy o její budoucnosti, Adolf Černý a jeho kontakty s Lužicí

Jak správně poznamenávají v úvodu autoři poslední souborné práce o dějinách Horní a Dolní Lužice,[24] bude dnes pro řadu Čechů historický název těchto zemí zcela neznámý a přetrvává jen jisté povědomí o jakémsi území v Německu na severní straně pohraničních Lužických hor, kde dříve také žili a snad i ještě žijí Slované. A někdo z těch, kdo měli na škole štěstí na dobrého učitele dějepisu, si možná vzpomene i na to, že obě Lužice byly po několik staletí součástí zemí Koruny české. V minulosti však byla informovanost o Lužici (budeme v textu pro zjednodušení dále užívat tento, byť ne zcela přesný, termín) mnohem silnější. To neznamená, že by jindy celý český národ intenzivně sledoval zdejší dění, ale kupříkladu spolky, věnující se spolupráci s Lužickými Srby, měly mnohonásobně více činných členů a podporovatelů, než je tomu nyní.[25] A v roce 1933 se během tábora lidu, svolaného po uchopení moci v Německu Adolfem Hitlerem na vrch Mužský u Mnichova Hradiště, protestovalo také vůči potlačování práv Lužických Srbů ze strany německých národních socialistů. Akce se tehdy účastnilo na 30 tisíc lidí. Lužice se také několikrát dostala na titulní stránky českých novin a zabývali se jí opakovaně i čeští politici a diplomaté.

Horní a Dolní Lužice sdílely společné osudy s českými zeměmi od 14. století[26] až do třicetileté války[27], kdy je získal saský kurfiřt Jan Jiří roku 1623 nejdříve v zástavu[28] od císaře Ferdinanda II. (jako protihodnotu svých nákladů na vojenskou pomoc císaři) a pražským mírem o dvanáct let později do držení coby dědičné léno. Nicméně i poté zůstával český král nejvyšším lenním pánem a v případě vymření

[24] BOBKOVÁ, Lenka; BŘEZINA, Luděk; ZDICHYNEC, Jan. *Horní a Dolní Lužice.* Praha : Libri, 2008, s. 8.

[25] V současné době má Společnost přátel Lužice necelých 150 registrovaných členů oproti několika tisícům z období krátce po konci druhé světové války, kdy se znovu otevřelo téma možného spojení Lužic s Československem.

[26] Pokud nepočítáme v podstatě epizodní udělení Budyšínska a Východní marky (Dolní Lužice) v léno knížeti Vratislavu II. v letech 1076-1086 a pozdější připojení Budyšínska k Čechám za Soběslava I. roku 1136, které trvalo až do roku 1253. – HONZÁK, František; PEČENKA, Marek; STELLNER, František et al. *Evropa v proměnách staletí.* 2. vyd. (dotisk 1998) Praha : nakladatelství LIBRI, 1997, s. 364.

[27] S výjimkou let 1469–1490, kdy obě Lužice držel Matyáš Korvín. Tamtéž.

[28] Podmínky předání po formální stránce upravoval tzv. Immissionrezeß z 23. června 1623. – BOBKOVÁ, Lenka; BŘEZINA, Luděk; ZDICHYNEC, Jan. *Horní a Dolní Lužice.* Praha : Libri, 2008, s. 152.

mužských příslušníků kurfiřtské linie a následně i vévodů z linie sasko-altenburské a potomků manželských dcer stávajícího kurfiřta měly Lužice spadnout zpátky na Habsburky a vrátit se mezi země Koruny české.[29] Další významný posun v rozvolňování vazby Lužice k Čechám představovaly závěry vídeňského kongresu, kdy bylo smlouvou z 18. května 1815 Sasko nuceno postoupit větší část území Lužice Prusku. V článku XVIII závěrečného aktu kongresu se navíc rakouský císař František I. coby král český vzdal své dosavadní lenní moci nad pruskou Lužicí a vyhradil si pouze právo zpětného nápadu v případě vymření vládnoucího hohenzollernského královského rodu. Plná lenní moc i s právem výkupu ze zástavy zůstala Čechám toliko na části, kterou drželo Sasko.[30]

Zatímco ujednání pražského míru respektovala svazek Horní a Dolní Lužice, znamenal výsledek vídeňského kongresu roku 1815 jejich roztržení mezi dvě země. Dolní Lužice a část Horní Lužice (Zhořelecko) tehdy připadla Prusku, Sasko si podrželo větší část Horní Lužice. Pruskem obsazené části Lužice navíc byly administrativně rozděleny mezi braniborskou a slezskou provincii,[31] což podstatným způsobem zkomplikovalo vzájemnou komunikaci a národní práci v době počínajícího obrození Lužických Srbů. Logicky byl potom jedním z následků tohoto násilného rozdělení rychlejší postup germanizace[32], zvláště v pruské části, a pozvolné zeslabování pocitu sounáležitosti mezi Srby z obou záborů. Možná i proto prošel Lužicí revoluční rok 1848 relativně klidně, aniž by národ mobilizoval k nějaké rozhodnější akci. Ty byly v podstatě jen záležitostí jednotlivců. Jan Pětr Jórdan se takto za Lužické Srby zapojil do jednání o přípravě svolání všeslovanského sjezdu do Prahy. Když ale bylo

[29] Součástí separátního pražského míru, podepsaného 30. května 1635 císařem Ferdinandem II. a saským kurfiřtem Janem Jiřím, k němuž následně přistoupila i další protestantská knížata, byl také tzv. Traditionsrezeß, v podstatě úmluva o předání Horní a Dolní Lužice. Důvod pro tento krok byl prostý – císař nebyl schopen vyrovnat dluh, který měl vůči saskému kurfiřtovi za pomoc jím poskytnutou při potlačování českého stavovského povstání. Tamtéž, s. 155-156.

[30] Nicméně ani v saské části nebylo od roku 1804 léno ani formálně udělováno. Skutečnost, že smlouvy nebyly schváleny českým sněmem, v centralizované habsburské monarchii ztrácela na významu. – KAPRAS, Jan. *Lužice jako menšina.* Praha : Česko-lužický spolek „Adolf Černý“ v Praze I, 1927, s. 8-9.

[31] LEDVINA, Petr. *Společnost přátel Lužice v Praze v letech 1907–1948*. Opava, 2005. Diplomová práce (Mgr.). Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav historie a muzeologie, s. 15.

[32] Lužická srbština ustupovala němčině již od 16. století v souvislosti s šířením luteránství, které pro liturgii používalo výhradně němčinu. Ostrůvky udržujícími si svou národní kontinuitu i prostřednictvím řeči, zvyků a vazeb na české země se stali katoličtí Lužičtí Srbové. V případě česko-lužických kontaktů potom hrál nejvýznamnější úlohu Lužický seminář budyšínské kapituly, o němž ještě bude řeč níže.

rozhodnuto omezit sjezd pouze na Slovany z monarchie, mohli se ho lužickosrbští zástupci účastnit pouze v rolích hostů. Na Jórdanovu výzvu Přeprošenje Serbow k słowjanskemu kongresej w Prazy však doma nikdo nereagoval.[33] Neznamená to však, že by se v Lužici nic nedělo. Naopak. Jan Arnošt Smoler tehdy přetvořil *Tydźeńske nowiny* na regulérní politický list, které již v březnu doplnil *Serbski nowinkaŕ* učitele Jurije Wjely. Noviny informovaly o dění v sousedních zemích, především o aktivitách poznaňských Poláků hlásících se o svá národní práva, slyšet byla v této souvislosti i volání po vzkříšení Polska.

To nakonec vedlo k radikalizaci uvnitř společnosti a objevily se první návrhy na vytvoření jednoho správního celku ze všech v oné době rozdělených částí historické Lužice a na sestavení petice o lužických národních právech. Když se poté na jedné z valných hromad Maćicy serbskeje toto téma otevřelo, rozhodla se společnost, že se ujme jejího připravení. Petice, mající charakter pouhé prosby, byla hotova 10. května. Měla daleko do revolučních prohlášení své doby[34] a žádala jen zrovnoprávnění lužické srbštiny a němčiny ve škole, kostele a na úřadu, především u soudu, zřízení zvláštního lužického soudu, vydávání úředních výnosů i v lužické srbštině a další, v podstatě již marginální záležitosti. S jejím předložením ale lužičtí předáci dlouho váhali, čekali na vhodnou příležitost.[35] Pro lužickou věc pracoval i Smoleŕ, který se znal s jedním z organizátorů frankfurtského sněmu, lipským novinářem Robertem Blumem. Toho zvláštním listem požádal, aby sněm pamatoval i na Lužické Srby. Když potom 31. května 1848 ústavodárné shromáždění vydalo svůj výnos o rovnoprávnosti všech neněmeckých národností s německými občany v říši, znamenalo to pro lužické předáky další důvod k radosti a optimistickým výhledům do budoucnosti. A další impuls pro pokračování petiční akce. Ta byla rozmnožena tiskem a rozeslána po všech lužických obcích v Sasku k podepisování. Postupně k ní připojilo svůj podpis na pět tisíc lidí a šestnáctičlenná delegace ji poté v Drážďanech předala ministerskému předsedovi i králi. Vlídné přijetí delegátů i požadavků obsažených v petici vyvolalo v Lužici vlnu nadšení,

[33] PÁTA, Josef. *Lužice.* Praha : Společnost přátel Lužice v Praze, 1946, s. 140.
[34] Lužičtí Srbové stále zachovávali loajalitu vůči vládě, nechtěli spolupracovat s německými revolučními stranami a uskupeními. O pomoc při sestavování petice byl J. A. Smoleřem požádán i F. Palacký.
[35] Shromáždilo se pod ní na 5 tisíc podpisů. – KUNZE, Peter. Die Sorbenpolitik i der Ober– und Niederlausitz vom Wiener Kongress bis zum Ersten Weltkrieg. In In PECH, Edmund; SCHOLZE, Dietrich (uspoř.). *Zwischen Zwang und Beistand : Deutsche Politik gegenüber den Sorben vom Wiener Kongress bis zur Gegenwart.* Bautzen : Domowina-Verlag, 2003, s. 27.

aniž by zatím byl kterýkoli z nich naplněn. Význam této akce spočíval především v tom, že se jednalo o skutečně první politický projev Lužických Srbů v jejich novodobé historii.

V podzimních volbách se potom Lužickým Srbům podařilo uhájit v saském sněmu tři poslanecká křesla. To však v podstatě byla poslední pozitivní zpráva. V mezičase došlo v červnu k rozehnání pražského slovanského sjezdu a ustavení nové saské vlády, která odmítla všechny jí předložené požadavky, a saský král se postavil proti přijetí ústavy. Před vypuknuvší revolucí se ukryl za hradbami pevnosti Königstein, kde pod ochranou drážďanského pluku, rekrutujícího se převážně v Lužici, setrval až do jejího potlačení. Budyšínská krajská správa mezitím provedla úpravu lužickosrbské petice a postoupila ji vládě k vyjádření. Ta ve své odpovědi z 28. srpna 1849 povolila Lužickým Srbům na obecných školách čtení a náboženskou výchovu v jejich mateřštině, v Drážďanech jednou za čtvrt roku lužickosrbskou bohoslužbu a na soudy a úřady v případě potřeby přísežné tlumočníky. V souvislosti s tím byla na budyšínském gymnáziu zavedena nepovinná výuka lužické srbštiny.[36] Tedy v podstatě jen zlomek toho, o co původní petice žádala, ale za stávající situace, kdy sami Lužičtí Srbové za svou věc nijak intenzivně nebojovali a svých požadavků se hlasitě nedomáhali, asi maximum možného. Panovnický rod si byl vědom toho, co pro něj loajalita Lužických Srbů v revolučním období znamenala, a přiznal jim tedy alespoň tato omezená práva.[37] Vzhledem k jejich předchozímu zdrženlivému (či spíše nerozhodnému) postoji se Lužických Srbů nijak významně nedotkly represe vlády související s normalizací situace po revoluci. Několik z nově založených spolků sice zastavilo svou činnost, ale stalo se tak spíše pro pasivitu jejich členů a předáků než z důvodu tlaku ze strany státu. Nejvíce se perzekuce dotkla Pětra Jórdana, který byl pro své aktivity a účast na slovanském sjezdu zbaven lektorátu na univerzitě v Lipsku a vypovězen z Lužice. Nijak dramatický nebyl ani dopad revoluce v Dolní Lužici. Zde se revoluční radikalizace společnosti projevila mezi Srby v podstatě jen zahájením vydávání lužickosrbských novin *Bramborski serski casnik* 5. června 1848, ale pro mizivé množství uvědomělých osob především z řad učitelů a duchovních, kteří měli nejlepší možnost působit na široký okruh lidí, se národnímu hnutí příliš nedařilo.[38]

---

[36] PÁTA, Josef. *Lužice.* Praha : Společnost přátel Lužice v Praze, 1946, s. 140–147.

[37] Korunní princ Albert se vedle toho ještě coby výraz uznání a vděčnosti uvolil naučit se lužickou srbštinu.

[38] LEDVINA, Petr. *Společnost přátel Lužice v Praze v letech 1907–1948.* Opava, 2005, s. 18–

Novou postavou lužickosrbského veřejného i vědeckého života se v následujících letech stal Michał Hórnik, který se do Lužice vrátil roku 1856 po ukončení svých studií v Praze. Na rozdíl od Jórdana, který se snažil upozornit na lužické problémy slovanský svět, stanovil si jako svou prioritu povzbuzení národního vědomí mezi Lužickými Srby samými. A dařilo se mu to, stejně jako příslušníkům poslední lužické obrozenecké vlny, angažujících se od 70. let 19. století. Nejvýraznějšími představiteli tohoto mladolužického hnutí byli bezpochyby básník Jakub Bart Ćišinski, filolog Arnošt Muka a hudební skladatel Bjarnat Krawc. Tím se v podstatě završilo lužickosrbské národní obrození, potýkající se už od svých počátků s překážkami v podobě územního (a zároveň administrativního), jazykového a konfesijního rozštěpení. Mezi léty 1716–1918 tak v Lužici vzniklo na dvě stě různých spolků, z nichž vůdčí postavení a v podstatě celoplošnou působnost krátce před válkou získala a v dalších desetiletích udržela Domowina.[39]

Ke zformování uvědomělého politického národa však měli Lužičtí Srbové ještě daleko, navíc jich samých s postupující germanizací rok od roku ubývalo.[40] Úřední statistiky uvádí pro období mezi léty 1849 a 1910 úbytek o více než 30 tisíc na cca 106 tisíc osob (v celém Německu potom 111.200 Lužických Srbů.[41] Roztříštěnost lužického území bránila Srbům i v politické angažovanosti, poněvadž bylo v podstatě nemožné zvolit lužickosrbského poslance – etnikum netvořilo většinu v žádném z volebních

---

19.
Dolnolužičtí Srbové šli ve své loajalitě a konzervativismu ještě dál a nejen že se nikdo pro srbskou věc neangažoval, ale jak zaznamenal Smoleŕ, rozhodla se skupina králi věrných Srbů dokonce táhnout do Berlína na pomoc královské rodině. – ČERNÝ, Adolf. *Lužická otázka: Úvahy, studie a výzvy v době světového převratu*. Plzeň : Karel Beníško, 1918, s. 16.

[39] Domowina jakožto svaz všech lužickosrbských spolků byla založena na popud poslance A. Barta. Její ustavující schůze se konala 13. října 1912. – ZMEŠKAL, Vladimír. *Lužičtí Srbové*. Praha : Společnost Národního muzea v Praze, 1962, s. 17–18.

[40] Problematické bylo vědomí určité národní sounáležitosti i v případě lužických emigrantů, směřujících jako již několikráte před tím do Austrálie a Spojených států amerických. Do Austrálie odešlo roku 1849 cca 150 rodin z Horní a 250 z Dolní Lužice, nejen lužickosrbských, ale i německých. Nepodařilo se jim však vytvořit větší obce a Srbové se zde rychle rozptýlili a poněmčili. Další vystěhovalecká vlna následovala roku 1853, ale tentokrát mířila přes Atlantik do severoamerického Texasu. Byla relativně početná, odhadem 600 osob. Ve Spojených státech postupně vzniklo několik obcí. Ani v nich však nedošlo k žádnému povzbuzení národního ducha a po krátké době skončilo užívání lužické srbštiny při bohoslužbě a ve škole a Srbové pomalu splynuli s Němci a Američany. – PÁTA, Josef. *Lužice*. Praha : Společnost přátel Lužice v Praze, 1946, s. 165–169.

[41] Odhady lužickosrbského jazykovědce a etnografa uvádějí výrazně vyšší čísla, konkrétně pro období 1880–1884 166 tisíc Lužických Srbů. Vyšší počet než udávalo oficiální sčítání předpokládal i Müller (Ewald?), a to alespoň 130 tisíc osob. – KAPRAS, Jan. *Lužice jako menšina*. Praha : Česko-lužický spolek „Adolf Černý“ v Praze I, 1927. s. 14–15.

obvodů. Pokud se některému z Lužických Srbů přeci jen podařilo dostat do říšského nebo saského sněmu, vždy to bylo na německé kandidátce a s obecným programem.[42] Situaci na konci roku 1918 ještě komplikovala skutečnost, že na všech válečných frontách, kde bojovala německá armáda, umírali v jejích uniformách také mnozí Lužičtí Srbové. Podle neoficiálních údajů padl každý třicátý muž. A pro malý národ je citelná ztráta každého, kdo se aktivně podílí na životě společenství ať již jako spisovatel, vydavatel novin nebo učitel.[43]

Pokud jde o právní vazby Lužice k Čechám, zmínili jsme, že podle článku XVIII závěrečného aktu vídeňského kongresu z roku 1815 zůstala císaři Františku I. plná lenní moc i s právem výkupu ze zástavy pouze na nad saskou částí Lužice. Ale první pochybnosti o státoprávním poměru mezi Lužicí a Českým královstvím, respektive Habsburskou říší, přinesla již saská ústava z roku 1831, v níž se saský král prohlásil suverénním vládcem i v Lužici. Vídeňská vláda v zastoupení českého státu sice proti tomuto kroku protestovala, ale po dlouhých jednáních si v květnu 1845 vymohla potvrzení práv dle smlouvy z roku 1635 jen za cenu nevměšování se do záležitostí souvisejících se správou a fungováním budyšínské kapituly a klášterů Marienstern a Marienthal. Tím můžeme považovat lenní vztah za definitivně zaniklý. Dalším významným mezníkem byl vstup Saska do Německé říše roku 1871 a přijetí nové říšské ústavy. Její paragraf 78 činil spornou i možnost zpětného nápadu Lužice tak, jak ji uváděl text pražského míru. Sama vídeňská vláda se v tomto směru nijak neangažovala a k otázce Lužice se vrátila až koncem roku 1874 v prohlášení ministra Karla von Stremayra adresovaném saskému vyslanci ve Vídni. Nicméně příznivci restaurace lužické myšlenky nepovažovali později ani tento právní akt za překážku v naplnění ustanovení pražského míru.[44]

---

[42] To byl případ jediného Lužického Srba v říšském sněmu, Korla Awgusta Mosak-Kłosopólského (Karl August Mosig von Aehrenfeld), který byl roku 1871 zvolen za lubijský okres. V saském sněmu byla situace lepší, zde mívali Lužičtí Srbové zpravidla jednoho až dva poslance. V roce 1918 to byli Arnošt Bart a Michał Kokla. – Tamtéž, s. 15.

[43] J. Kapras zmiňuje Schmidtův údaj o 982 padlých Lužických Srbech v saské Lužici a přibližně 1.500 padlých v pruské Lužici. – Tamtéž.
Nicméně za I. světové války ještě na rozdíl od následujícího konfliktu neprobíhal cílený germanizační tlak ani otevřená perzekuce Lužických Srbů ze strany státních orgánů. Ostatně Srbové sami se až do konce války stále projevovali jako loajální občané, což potom ve svém důsledku komplikovalo jejich situaci při mírových jednáních.

[44] Příkladem může být sám právní historik Jan Kapras, který ve své studii poněkud rozporuplně uvádí, že „vstupem Saska do říše německé stala se otázka zpětného nápadu k českému státu

České země a zvláště pak Praha byly tradičně jedním z cílů, kam směřovali Lužičtí Srbové jdoucí za vzděláním. Svou roli zde jistě hrála i jazyková blízkost.[45] Velké množství Lužických Srbů studovalo na jezuitských školách v Čechách, kde pro ně existovala řada stipendií, která jim měla umožnit studium mimo domov. Mnozí z nich však zároveň vstoupili do Tovaryšstva a zůstali potom buď v Čechách, nebo se v rámci řádových struktur rozptýlili po celé Evropě. Budyšínská kapitula i jiní se proto snažili dosáhnout soustředění lužických studentů pod jednu střechu a vést je k tomu, aby se po studiích vraceli do Lužice. S finančním přispěním bratří Martina Norberta a Jiřího Josefa Šimonových, působících jako duchovní v Čechách, se podařilo získat pozemek na Malé Straně a roku 1728 byla dokončena stavba Lužického semináře pro hornolužické studenty na jezuitských školách a později na teologické fakultě Karlo-Ferdinandovy univerzity. Těch do roku 1922 prošlo seminářem celkem 768.[46] Z jejich řad vzešli mnozí z významných srbských vlastenců – za všechny zde můžeme zmínit alespoň autora další hornosrbské gramatiky Jana Pětra Jórdana, překladatele, vydavatele a žurnalistu Michała Hórnika nebo básníka Jakuba Barta-Ćišinského.

Pobyt v Praze sebou samozřejmě nesl i každodenní setkávání se s českou kulturou a jazykem, s českými duchovními, literáty a vzdělanci vůbec. Nezanedbatelný vliv na lužické sebeuvědomění mělo také probíhající české národní obrození. A čeští učenci a literáti si na druhou stranu všímali jazykové a kulturní spřízněnosti mezi oběma národy. Mezi seminaristy často přicházel například Josef Dobrovský, dohlížitelem

---

pochybnou, vzhledem k § 78. ústavy říše německé [z roku 1871], proti kterému nebylo se strany vlády vídeňské jménem českého státu protestováno. Tímto mlčením zanikla jistě inkorporace saské Lužice do českého státu. Nesporně zůstal však jak zpětný nápad dle zásad míru pražského, jakož i práva vykonávaná ohledně církve katolické v Lužici. To bylo také uznáno vládou saskou, jak plyne z prohlášení ministra Stremayra 5. prosince 1874 k saskému vyslanci von Bose. Analogicky třeba také posuzovati právo zpětného nápadu v pruské části Lužice v případě vymření rodu hohenzollernského.“ Své státoprávní vývody opírá o německé studie DEUMER, Heinrich. *Der rechtliche Anspruch Böhmen-Österreichs auf das königlich sächsische Markgrafthurm Oberlausitz : Eine staatsrechtliche Deduction.* Leipzig 1884; Maximilian Wilhelm August Albert, Herzog zu Sachsen. *Die staatsrechtliche Stellung der koniglichsachsischen Markgrafschaft Oberlausitz.* Diss., Leipzig 1892; DÜRBECK, Ernst. *Kursachsen und die Durchführung des Prager Friedens 1635*. Diss., Leipzig, 1908. – KAPRAS, Jan. *Lužice jako menšina.* Praha : Česko-lužický spolek „Adolf Černý“ v Praze I, 1927, s. 9–10.

[45] Na formování hornosrbské spisovné řeči se podílel například i Jakub Xaver Ticinus (1656–1693), jezuita z české provincie, autor první tištěné gramatiky hornolužické srbštiny, vydané v klementinské jezuitské tiskárně v Praze. Označoval lužickou srbštinu za sestru češtiny – BOBKOVÁ, Lenka; BŘEZINA, Luděk; ZDICHYNEC, Jan. *Horní a Dolní Lužice*. Praha : Libri, 2008, s. 208.

[46] Sloužil pro zabezpečení hornolužických studentů německé i srbské národnosti, přičemž Lužičtí Srbové výrazně převažovali. – Tamtéž, s. 209.

organizace srbských studentů v Praze Serbowka, založené roku 1846 při Lužickém semináři, se stal Václav Hanka, následovaný na tomto postu později Karlem Jaromírem Erbenem a Martinem Hattalou. Ve stejnou dobu se i zvyšuje zájem o Lužici, kam se na badatelské i soukromé cesty vydávali například Josef Jungmann, Pavel Josef Šafařík nebo již zmíněný Václav Hanka. V další generaci bychom pak neměli opomenout uvést Adolfa Černého a Josefa Pátu coby již vyprofilované sorabisty, malíře a etnografa Ludvíka Kubu nebo básníka Jaroslava Vrchlického.

Zmíněný Adolf Černý byl prvním Čechem, který se svou prací opravdu výrazně a natrvalo zapsal do života i dějin Lužice a Lužičtí Srbové jej po právu zařazují mezi nejvěrnější a nejobětavější přátele jejich malého národa. S Lužicí se poprvé setkal za svých gymnaziálních studií roku 1884 a tato země jej zaujala natolik, že se do ní každoročně vracel. V krátké době si osvojil lužickou srbštinu a již v roce 1887 publikoval svou literární prvotinu v této řeči.[47] Do začátku války pak v českých, lužických a polských časopisech otiskl více než 400 drobných i větších článků a statí o Lužici, hesel pro Ottův slovník naučný, zpráv, referátů a překladů prací lužickosrbských autorů do češtiny a českých básníků a prozaiků do lužické srbštiny. K tomu je nutno připočítat i sedm knih s lužickou tematikou.[48] Osobní přátelství jej poutalo s novodobým lužickosrbským národním buditelem Michalem Hórnikem a filologem Arnoštem Mukou, významnými osobnostmi lužického kulturního života přelomu století.

V roce 1901 se stal Černý lektorem lužické srbštiny na filosofické fakultě české University Karlo-Ferdinandovy a začal přenášet svůj zájem o Lužici na své studenty, v nichž našel pozorné posluchače. Roku 1907 pak tito založili Łużiskoserbske towařstwo A. Černy w Prazy,[49] přejmenované záhy na Česko-lužický spolek „Adolf

[47] Jednalo se o překlad básně J. Vrchlického, který byl otištěn v časopise *Łužica.* – MUKA, Arnošt. Adolf Černý : K šedesátinám našeho věrného přítele. In *Slovanský přehled 1914–1924 : Sborník statí, dopisů a zpráv ze života slovanského : K šedesátým narozeninám Adolfa Černého*. Praha : Orbis 1925, s. 14.

[48] Vyčerpávající výčet Černého díla odborného i beletristického přináší HNÍZDOVÁ, Radoslava. *Adolf Černý: Bibliografický soupis publikovaných prací.* 1. vyd. Praha: Národní knihovna ČR – Slovanská knihovna, 1998. 180 s. ISBN 80-7050-271-1.

[49] Ustavující schůze proběhla 20. 3. 1907, spolek však byl oficiálně povolen až výnosem pražského místodržitelství z 31. července téhož roku po dodání přepracovaných stanov. Jeho prvním předsedou se stal Lužický Srb Jan Bryl, s nímž A. Černý později spolupracoval na mírových jednáních v Paříži. – ZMEŠKAL, Vladimír. Česko-lužický spolek Adolf Černý v Praze. In *Slovanský přehled 1914–1924 : Sborník statí, dopisů a zpráv ze života slovanského : K šedesátým narozeninám Adolfa Černého*. Praha : Orbis 1925, s. 215.

Černý“ v Praze,[50] jehož cílem bylo navázat kontakty mezi Čechami a Lužicí a podporovat Lužické Srby v jejich snaze o obrození národa. Osvětová činnost spolku pozvolna přinášela své plody na české i lužické straně. Již rok po založení spolku promluvil jeho jménem Cyril Wjenka v létě 1908 na Sjezdu slovanského studentstva pokrokového o významu, který pro lužické národní obrození měly a mají slovanská práce a české národní hnutí.[51] Jak rostl počet členů i návštěvníků přednášek a akcí spolku, rostlo i povědomí o tom, že za severními hranicemi leží v Německu země, která s Čechami sdílí část své historie, v níž však tvrdá germanizační opatření brání rozvoji národního života. Spolek proto usiloval všemi dostupnými prostředky o povzbuzení kulturního a společenského života v Lužici – například překlady lužických autorů do češtiny a naopak (jako první byly pořízeny překlady *Broučků* Jana Karafiáta[52] a *Babičky* Boženy Němcové), vydáváním knih v lužické srbštině, vypravením loutkového divadla do Lužice, vydáváním informačních článků o obou zemích nebo organizováním cest českých studentů do Lužice a lužických do Prahy. To také bylo tím jediným, co rakouská a saská vláda umožňovaly na poli česko-lužické spolupráce konat. Vše, co se týkalo státoprávních otázek, zůstávalo stále jen v oblasti přání a představ. Zároveň propuknuvší válečný konflikt přerušil činnost spolku a obtížně se udržovaly i kontakty s Lužicí.

Prodlení v povolení činnosti spolku ze strany místodržitelství bylo dáno tím, že místodržitelství původní návrh a stanovy odmítlo s odůvodněním, že na základě předložených dokumentů nelze vyloučit možnou politickou činnost spolku a užívání v zemi neobvyklého jazyka, což by neumožňovalo policejní dohled. Stanovy proto byly přepracovány, z náplně činnosti byly v nich vyloučeny politické záležitosti a užita také česká varianta názvu a čeština jako jednací řeč. – LEDVINA, Petr. *Společnost přátel Lužice v Praze v letech 1907–1948*. Opava, 2005, s. 55–56.

[50] Ve spojitosti s poznámkou č. 13, pojednávající o nejednotnosti a užívání nepřesné podoby názvu spolku v oficiálních databázích, v zájmu onjektivity ještě dodávám, že nejednotnost a nejasnost v terminologii panovala i mezi samotnými členy a činovníky spolku. Jak jinak si vysvětlit, že dlouholetý jednatel spolku a později předseda Společnosti přátel Lužice Vladimír Zmeškal hovoří ve výše uvedeném článku v souvislosti s rokem 1907 jen o Łužisko-serbskim towařstwu A. Černy w Prazy (a užívá v názvu spojovník) a Českolužický spolek „Adolf Černý“ v Praze (tentokrát pro změnu bez spojovníku, ačkoli v titulu článku užívá podobu se spojovníkem) zmiňuje až v souvislosti s obnovením spolku 9. prosince 1918. – ZMEŠKAL, Vladimír. Česko-lužický spolek Adolf Černý v Praze. In *Slovanský přehled 1914–1924 : Sborník statí, dopisů a zpráv ze života slovanského : K šedesátým narozeninám Adolfa Černého*. Praha : Orbis 1925, s. 215–216.

[51] Tamtéž, s. 57.

[52] Překlad z roku 1909 byl dílem jednoho z lužickosrbských činovníků Česko-lužického spolku „Adolf Černý“ v Praze, Cyrila Wjenky. – Tamtéž, s. 57.

Neznamená to však, že by se nic nedělo. Naopak můžeme říci, že z české strany vzešel nezanedbatelný impuls k povzbuzení lužickosrbských národních snah. Právní historik Jan Kapras vzpomíná, jak se již za války, na přelomu let 1915/1916, spolu s Arnoštem Mukou dohodli na přeložení částí jeho českých právních dějin pojednávajících o Lužici[53] právě s odůvodněním, že to bude dobré „na povzbuzení lužického lidu." Autorem této myšlenky byl sám Muka a již roku 1917 došla své realizace.[54] V Čechách jako první upozornil na lužickou otázku Adolf Černý svým článkem *Lužičtí Srbové za války*, otištěným v *Národě* 27. prosince 1917 a v dalším roce uveřejnil řadu dalších studií v *České Stráži*, *Lípě*, *Národních Listech*, *Naší Době* a *Osvětě*.[55] Všechny své novinové články z let 1917–1918 poté shromáždil a vydal knižně pod titulem *Lužická otázka. Úvahy, studie a výzvy v době světového převratu*.[56] Další propagační práce vzešly z pera Josefa Páty, byly však silně zasaženy cenzurou. Na konci války začal být publikačně činný v tomto směru i výše zmíněný J. Kapras, když 9. července vydal v *Cestě* svůj text *Lužice a český stát*.[57] O Lužici v souvislosti se vznikem

[53] Pravděpodobně KAPRAS, Jan. *Právní dějiny zemí koruny České.* Díl druhý. Praha : Česká grafická akciová společnost Unie, 1913. 540 s.

[54] Chtěl tím oživit vydávání Časopisu Maćicy Serbskeje. Kapras tehdy připravil studii Prawne stawizny Hornjeje i Delnjeje Łužicy, která kromě časopisecké formy vyšla i jako samostatná knížka. Vylíčil v ní státoprávní poměr Lužice k českému státu. – KAPRAS, Jan. *Lužice jako menšina.* Praha : Česko-lužický spolek „Adolf Černý" v Praze I, 1927, s. 16.

[55] Vývoj lužickosrbského národního uvědomění. *Osvěta*, 1918, roč. 48, s 343–353; Lužickosrbská kandidatura do říšského sněmu. *Naše Doba*, 1918, roč. 25, č. 5, 20. února, s. 325–333; Sebeurčení malých a nejmenších. *Česká Stráž*, 1918, roč. 1, č. 5, 12. dubna, s. 1–2; Národní divadlo a Lužičtí Srbové. *Česká Stráž*, 1918, roč. 1, č. 10, 17. května, s. 2–3; Národní ruch lužickosrbský v letech 1848–1849. *Naše Doba*, 1918, roč. 25, č. 8, 9 (červen, červenec), s. 573–580, 662–674; Lužice před západem či před východem? (Lužická otázka). *Lípa*, 1918/1919, roč. 2, č. 1, 10. října, s. 6–10; Lužice a mírový kongres. *Národní Listy*, 1918, roč. 58, č. 116, 27. října, s. 1–2; Lužice se hlásí! *Česká Stráž*, 1918, roč. 1, č. 37, 22. listopadu, s. 6–7; Lužickosrbské hnutí za samostatný stát. *Česká Stráž*, 1918, roč. 1, č. 39, 6. prosince, s. 1–2; Ještě o lužickosrbském hnutí. *Česká Stráž*, 1918, roč. 1, č. 41, 20. prosince, s. 4–5. Z drobných zpráv je nutno zmínit text Lužickosrbský poslanec E. Bart. *Česká Stráž*, 1918, roč. 1, č. 11, 24. května, s. 7. Vedle toho Černý v uvedeném období publikoval i řadu textů s kulturně-literárním obsahem.

[56] ČERNÝ, Adolf. *Lužická otázka : Úvahy, studie a výzvy v době světového převratu*. Plzeň : Karel Beníško, 1918. 113 s. Útlá knížka v sobě zahrnuje Černého články publikované mezi 27. prosincem 1917, kdy vyšel jeho článek Lužičtí Srbové za války, a 6. prosincem 1918, kdy v *České Stráži* publikoval svůj text Lužickosrbské hnutí za samostatný stát. Předmluva k ní je datována 4. listopadem 1918. Neobsahuje jeho krátké zprávy a ty drobné články o Lužici a Lužických Srbech, které se týkají nikoli politických, ale jen kulturních témat. Když 6. ledna 1918 Černý odjížděl s československou delegací na mírová jednání do Paříže, měl sebou již několik exemplářů této knihy.

[57] Pátův fejeton o poměrech v Lužici roku 1848 pro odpolední Čas byl v roce 1915 cenzurou zabaven celý. J. Kapras na základě série článků Odcizené části českého státu, vydávané od 7. listopadu 1918 v *Neodvislosti*, sestavil z textů svých a dalších kolegů brožuru, kterou pod

Československa hovořil i T. G. Masaryk, když ve své Nové Evropě z roku 1918 uvedl, že „Lužičané, kdyby si toho přáli, mohou být přičleněni k Čechám." Nepochyboval však, že Němci takovéto řešení odmítnou vzhledem k neakceptovatelné představě svobodného slovanského území na dostřel od Berlína.[58]

Radikalizace českých politiků i národa samého se však do dění v Lužici na přelomu let 1917/1918 nijak výrazně nepromítla. Sám A. Černý to trefně vystihl v jednom ze svých výše uvedených článků, otištěném v *Naší Době* č. 8–9 z července až srpna 1918, když napsal, že za napoleonských válek, které bouřlivým způsobem měnily Evropu, bylo v Lužici mrtvo a „nyní arci je v Lužici také ticho, ale … život lužickosrbský …jest pouze tíhou současné doby přitlumen … Jakým způsobem se projeví, až nastane doba úlevy, nechci předpovídati, to ukáže budoucnost."[59] První skutečné volání po určité formě autonomie zaznělo až na podzim roku 1918, kdy 6. listopadu promluvili na saském sněmu o lužickosrbských národních požadavcích, kopírujících v podstatě program z roku 1848, poslanci Arnošt Bart a Michał Kokla. O týden později, 13. listopadu 1918, byl založen Serbski narodny wuběrk (Lužickosrbský národní výbor), v jehož čele stanul právě A. Bart. Zpočátku se aktivita výboru zaměřovala na vnitřní lužické záležitosti, na dosažení určité formy suverenity v rámci Německa – v jeho prvním provolání bylo žádáno sjednocení Horní a Dolní Lužice v jeden správní celek.[60] Ale již koncem listopadu se objevily první hlasy volající po národní samostatnosti na základě práva na sebeurčení, konkrétně na valném shromáždění v Chróśćicích 20. listopadu 1918. O měsíc později, 21. prosince, se

---

stejným titulem vydal roku 1919 (KAPRAS, Jan et al. *Odcizené části českého státu.* Praha : Dr. Ant. Hajn, 1919. 50 s. Vojna a mír. Sbírka časových věcí, sv. III.). V doslovu k této práci potom Kapras píše o historické souvislosti lužickosrbského národa s českým národem i českou říší. A dodává, že dnes, když se Lužičtí Srbové hlásí o spravedlnost a svá práva včetně práva na sebeurčení, má český národ „povinnost podporovati tyto srbské snahy a dnešní svou politickou váhou na poli mezinárodním postarati se o to, aby hlas Srbů Lužických po svobodě byl na kongressu Evropu upravujícím slyšán." – KAPRAS, Jan et al. *Odcizené části českého státu.* Praha : Dr. Ant. Hajn, 1919, s. 50.

[58] KAPRAS, Jan. *Lužice jako menšina*. Praha : Česko-lužický spolek „Adolf Černý" v Praze I, 1927, s. 18; resp. MASARYK, Tomáš G. *Nová Evropa – stanovisko slovanské*. Praha : Gustav Dubský, 1920, s. 215; MASARYK, Tomáš G. *The new Europe (the Slav Standpoint)*. London, 1918, s. 70. – V původní anglické verzi textu také zmiňuje, že Češi z Pruského Slezska by mohli být vyměněni za německé území Rakouského Slezska, čímž by se (spolu s připojením východopruských Litevců, šlesvických Dánů a poznaňských Poláků k jejich národním státům) Německo národnostně sjednotilo. Česká verze pro domácí publikum však už uvádí jen tolik, že „Čechové v Pruském Slezsku byli by vráceni Čechám."

[59] ČERNÝ, Adolf. *Lužická otázka : Úvahy, studie a výzvy v době světového převratu.* Plzeň : Karel Beníško, 1918, s. 11.

[60] DAVID, Josef. *Lužičtí Srbové.* Praha : Společnost přátel Lužice, 1946, s. 22–23.

Serbski narodny wuběrk poprvé obrátil na zástupce velmocí na mírové konferenci v Paříži s memorandem obsahujícím požadavek uznání Lužických Srbů za svobodný a nezávislý národ, poskytnutí ochrany ze strany dohodových mocností a připuštění zástupců Lužických Srbů na mírová jednání. 1. ledna 1919 potom Serbski narodny wuběrk vydal provolání k národu, v němž hovořil o vytvoření samostatného státu.[61] Agitační činnost výboru nesla své plody, dařilo se nacházet Lužické Srby ochotné pro národní věc aktivně pracovat, byly pořádány shromáždění lidu i sbírky pro financování národní akce, pod memoranda se podepisovaly tisíce lidí. Současně došlo k založení všenárodní politické organizace Serbski Zwjazk (Srbský svaz) se SNW v čele a 22. prosince 1918 deklarovali svou podporu výboru na manifestačním sjezdu v Národním domě v Budyšíně lužickosrbští studenti.[62] Přes to všechno však nebylo možné označit hnutí za celonárodní. Většina Lužických Srbů zůstávala pasivní, malá část dokonce dávala otevřeně najevo svou loajalitu k vládě a německému státu obdobně jako v roce 1848. Tyto Lužické Srby reprezentovaly především dvě organizace: Výbor Sasku věrných Srbů (Ausschuss sachsentreuer Wenden) a Německo-srbský výbor (Deutsch-wendischer Ausschuss), které si za jeden ze svých hlavních cílů stanovily ochranu Lužice před česko-lužickými snahami o její odtržení od Německa.[63]

O slovo se zároveň znovu přihlásil i dočasně umlčený Česko-lužický spolek „Adolf Černý“ v Praze, který již na 9. prosince 1918 svolal svou první poválečnou schůzi. Na ní zazněla řeč Josefa Páty, který promluvil o hlavních úkolech spolku pro nadcházející dny a měsíce a aktuálním vývoji v Lužici.[64]

---

[61] KAPRAS, Jan, *Lužice jako menšina.* Praha : Česko-lužický spolek „Adolf Černý“ v Praze I, 1927, s.18–19.

[62] DAVID, Josef. *Lužičtí Srbové.* Praha : Společnost přátel Lužice, 1946, s. 23.

[63] MEŠKANK, Timo. Die Zwischenkriegszeit : Sorbische Nationalbewegung unter Irredentaverdacht. In PECH, Edmund; SCHOLZE, Dietrich (uspoř.). *Zwischen Zwang und Beistand : Deutsche Politik gegenüber den Sorben vom Wiener Kongress bis zur Gegenwart*. Bautzen : Domowina-Verlag, 2003, s. 41.

[64] LEDVINA, Petr. *Společnost přátel Lužice v Praze v letech 1907–1948*. Opava, 2005, s. 58. Stanovy však nedoznaly žádných změn, nadále tedy bylo oficiálním posláním spolku práce k vzájemnému česko-lužickému porozumění, prohloubení lužickosrbského jazykozpytu a vědecké a kulturní spolupráci s vyloučením politické činnosti. To se však zanedlouho dostalo do konfliktu s realitou, když J. Páta jménem spolku začal otevřeně agitovat ve prospěch Lužických Srbů a snažil se jejich otázku učinit tématem československých i mezinárodních politických a diplomatických jednání. Více o tom v kapitole IV.

II.

Představy domácích a exilových politiků o podobě samostatného státu

Když 28. října 1918 došlo k vyhlášení samostatného československého státu, jednalo se jen o první krok k jeho skutečnému zrodu. Ačkoli většina Čechů chápala proklamaci jako jasný a nezpochybnitelný zakládací akt, kterým je jednou provždy učiněn konec všem vazbám na habsburskou monarchii a počíná se existence nového státu, nezanedbatelná část obyvatel historických zemí Koruny české ho odmítala a neuznávala. Stejně tak ještě nedošlo k uznání nového statu quo v souvislosti s územním rozsahem státu ze strany mezinárodní diplomacie. Vzhledem k tomu, že stejně jako nové Československo byly obnovovány nebo vytvářeny ve střední Evropě ještě další státy, stala se otázka stanovení jejich hranic jedním z významných bodů mezinárodních jednání v následujícím desetiletí.

Zásadní rozhodnutí mělo vzejít z mírové konference, probíhající od roku 1918 v Paříži. Zde se v průběhu několikaměsíčních diplomatických jednání, kuloárových rozhovorů a osobních střetů mezi reprezentanty vítězných mocností vytvářela nejen mapa nové Evropy, ale i celého světa. Každý se snažil z onoho porcovaného koláče pro sebe získat co nejvíce nebo alespoň oslabit svého konkurenta. A do tohoto souboje mocných vstupovaly i reprezentace malých států a těch, kterým výsledek světové války přinesl znovuobnovení nebo zcela novou existenci. Výjimkou nebyl ani čerstvě narozený československý stát. Ještě během války, v prvních úvahách o vytvoření samostatného státu, se spekulovalo o jeho podobě státoprávní i geografické. A již tehdy tu proti sobě vystoupily dvě rozdílné základní koncepce – etnická a historickoprávní. K nim si další účastníci jednání přidávali ještě své hospodářské, vojenské a jiné požadavky. Sladit vše tak, aby byly české, přesněji československé územní nároky akceptovatelné pro zahraniční arbitry a aby nebyly v přímém konfliktu s požadavky sousedů, se ukázalo jako nemožné.

Chceme-li se v této práci zaměřit na problematiku aplikování idejí slovanské vzájemnosti a představ českých slavistů a podporovatelů lužické a vůbec slovanské myšlenky o směřování zahraniční politiky státu, nestačí jen sledovat jejich činnost na pařížských mírových jednáních, ale je nutno provést exkurz hlouběji do minulosti. Již dříve totiž zazněla z úst československých čelních politiků slova, která u této skupiny

vědců dala vzniknout pocitu, že lze tímto směrem jít a že navázání spolupráce s okolními slovanskými zeměmi bude pro nový československý stát prioritou.

Počátky koncepce „slovanské politiky“ můžeme vysledovat už a především u Karla Kramáře v jeho „Slovanské říši“, která měla v sobě obsáhnout pod vládou ruského cara vedle ruské říše i království české, polské, srbské a černohorské a bulharské carství. V ní by však pro samostatný český stát, jenž by mohl vykonávat vlastní slovanskou politiku, nebylo místo. Disponoval by jen omezenou autonomií ve vnitřní správě, vše ostatní měly mít ve svých rukou centrální úřady a absolutisticky vládnoucí car. Na druhou stranu počítal Kramář ve své vizi se znovuzískáním Kladska, obou Lužic a části rakouského Slezska, připojeno mělo být také území obývané Slováky a Prešpurk, tedy Bratislava.[65] Objevuje se tu poprvé i motiv koridoru přes Uhry, spojující české a srbské království. Postupem doby byl projekt Kamářem a jeho ideovými následovníky ještě dále rozšiřován a českému království mělo připadnout vedle velké části Horních Uher i Vitorazsko a celé pruské a rakouské Slezsko.[66] Nijak se při tom nezohledňovaly národnostní aspekty, deset milionů Němců a Maďarů na

[65] Úvaha o tom, že by Slováci měli koexistovat v určitém užším spojení s Čechy je nicméně starší. Nalézt ji můžeme již u Františka Palackého, konkrétně v jeho návrhu, který předložil roku 1848 Ústavnímu výboru zasedajícímu v Kroměříži. Zde Palacký navrhoval, aby se Rakousko rozštěpilo na osm zemských skupin, z nichž jedna by zahrnovala Čechy a Slováky. To se však ukázalo jako neprůchodné, ačkoli před rakousko-uherským dualismem teoreticky ještě administrativně snadněji proveditelné. Ale jen teoreticky, protože i tak by podobné uspořádání narušilo integritu zemí Svatoštěpánské koruny a bylo v uherském sněmu těžko průchodné. – BRÜGEL, Johann W. *Češi a Němci 1918–1938*. Praha : Academia, 2006, s. 60.

[66] Zjevně na úkor polského království. Možná už tady jsou kořeny pozdější neschopnosti české politické reprezentace hledat při jednáních s polskou stranou kompromisy a dokázat v některých sporných věcech ustoupit. Ostatně v případě Karla Kramáře lze nalézt řadu příkladů nenávisti či alespoň odporu vůči Polákům a neochoty jednat s nimi – v dopisech T. G. Masarykovi z pařížských jednání často kritizuje a odsuzuje Poláky, vidí v nich konkurenty, kteří dokáží daleko lépe lobbovat u představitelů velmocí za své zájmy a vystupují jako ochránci Evropy před rozpínavostí ruského bolševismu. V nenávisti Poláků vůči Rusům je ostatně také možné hledat jeden ze zdrojů nenávisti Kramáře k nim. Dokladem toho, jak tato Kramářova averze komplikovala diplomatická jednání může být i kauza St. Gutowského, pověřeného na sklonku roku 1918 J. Piłsudským o tlumočení nabídky na česko-polské sblížení. Gutowski si koncem prosince vyžádal u Masaryka audienci a předal mu Piłsudského dopis z 12. prosince 1918, v němž se navrhovalo vytvoření pěti- až šestičlenné smíšené komise, která by regulovala ekonomické i jiné vztahy, a zároveň vyslání polského delegáta do Prahy a českého do Varšavy. Toto však bylo v kompetenci nikoli prezidenta, ale předsedy vlády, a proto Masaryk předal celou záležitost Kramářovi. Když však počátkem následujícího roku přijel Gutowského delegát, nebyl do 20. ledna přijat ani K. Kramářem ani kýmkoli jiným z vlády. Teprve počátkem února jej přijal Masaryk, ale „nemohl však už zastavit lavinu, kterou dr. Kramář zúmyslně dal do běhu.“ – Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR (dále jen MÚA AV ČR), Archiv Ústavu T. G. Masaryka (dále jen AÚTGM), f. T. G. Masaryk – Republika (dále jen TGM-R), karton 515, signatura R-Polsko-55; Srovnej *Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář*. BÍLEK, Jan et al. (ed.). Praha : Masarykův ústav AV ČR, 2005, s. 306-307. – list č. 197 z 25. 12. 1918.

území pomyslného českého království bylo v intencích 200 milionové říše považováno za nepodstatnou minoritu.[67] To, že by v onom českém království představovali více než polovinu všech obyvatel, tvůrce konceptu nechávalo klidnými. Vize velké říše sice padla spolu s bolševickou revolucí a koncem carismu, Kramář však nepřestal věřit v její uskutečnění v pozměněné podobě až do své smrti. Nicméně přestože byla idea Kramářovy veleříše jen stěží realizovatelná, představa sjednocení všech Čechů v jednom státním útvaru, kterou společně se svými mladočeskými spolupracovníky rozpracovával, měla sama o sobě pro budoucnost velký význam. A to i v tom, jak byl koncipován územní program. Kramář s Rašínem nárokovali pro nový stát nejen území Koruny české náležející momentálně pod vládu Habsburků, ale i oblasti ztracené v minulých staletích ve prospěch sousedních zemí (jak tomu bylo v souvislosti se Slezskem, Lužicí a Kladskem), případně k zemím Koruny neměly žádnou přímou vazbu (záležitost Slovenska).[68]

Obdobně jako Kramář přišli se svou vizí budoucí existence národa i mladočeši, kteří ve svém memorandu z ledna roku 1915 předpokládali vytvoření suverénního státu, zahrnujícího vedle Čech, Moravy a Slovenska také Lužici, Slezsko a Kladsko.[69] Svůj určitý projekt měli i státoprávní pokrokáři, kteří stáli trvale v opozici vůči Vídni a již před válkou na stránkách *Samostatnosti* a *Pokrokové revue*[70] psali otevřeně o nutnosti rozpadu Rakousko-Uherska a vzniku samostatného českého státu. V jejich představách

---

[67] GALANDAUER, Jan. *Vznik Československé republiky 1918: Programy, projekty, perspektivy*. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1988, s. 23–25.

[68] Tyto myšlenky lze nalézt již v instrukcích z roku 1915, zaslaných Františkem Sísem jeho bratru do Sofie, které měly sloužit pro sestavení memoranda určeného představitelům Dohody. Zopakovány byly v instrukci vypracované poslancem Jindřichem Metelkou, k níž byla připojena i mapka s požadovanými územími. – VÁCHA, Zdeněk. Československé Kladsko? Pokus o nástin politicko-odborných snah o připojení Kladska k ČSR během I. světové války a po ní. In *Kladský sborník* 7, Hradec Králové : Univerzita Hradec Králové, 2006, s. 149–150.

[69] PAŁYS, Piotr. *Skupiska czeskie w Kłodzkiem, Raciborskiem, Głubczyckiem i Żytawskiem wobec planów zmiany granic państwowych po II wojnie światowej*. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszalek, 2009, s. 13.

[70] Zde již v roce 1908 otiskl Lev Borský svou úvahu *Pohádka o malém národu*, v níž dokazuje, že navzdory všem pochybám by samostatný český stát byl životaschopný stejně jako Švédsko, Nizozemsko nebo Srbsko, s nimiž by byl co do počtu obyvatel i srovnatelně velký nebo větší. Z toho se dá usuzovat, že bylo uvažováno o získání všech bývalých korunních zemí včetně celého Slezska a pravděpodobně i Lužice. Na druhou stranu však ve svém textu pro londýnský *National Review* hovořil o malém šestimilionovém státě, když se snažil přesvědčit britské politické kruhy o nutnosti rozbití Rakousko-Uherska a vytvoření řetězu malých bariérových států mezi Ruskem a Německem. – TOMEŠ, Josef. Za samostatný český stát : Fenomén České strany státoprávně pokrokové (1908–1914). *Střed : Časopis pro mezioborová studia střední Evropy 19. a 20. století*. 2009, roč. 1, č. 2, s. 50–51.

měl pro tyto změny připravit půdu světový konflikt.[71] Nejhlasitějším ze stranických mluvčích byl Lev Borský. Už stranický program schválený na valném sjezdu 7. dubna 1912 hovořil na jednom místě úvodu o zápasu za státní samostatnost národa. A hned první oddíl programu nesl název Samostatnost národa a zdůrazňoval, že „základním úkolem strany jest usilování o provedení státní samostatnosti zemí českých na základě českého státního práva; při tomto svém úsilí opírá se strana o státní akty, zaručující zvláštní postavení Koruny české. Veškeré běžné otázky, veškeré snahy národův a zemí druhých, i národův a zemí slovanských posuzuje podle tohoto svého stanoviska.“ Program v této své podobě ale nijak nespecifikoval charakter požadovaného státu ani jeho vazbu na rakousko–uherskou monarchii. Nicméně idea usilování o obnovu samostatného státu měla být sjednocujícím prvkem celé české společosti, která se za tím účelem měla oprostit od svých skupinových zájmů. Zároveň s otázkou státoprávní obsahoval program také požadavek samostatné české zahraniční politiky.[72]

Základem úvah o samostatném českém státu bylo české historické právo a s ním související i historické hranice, což mělo eliminovat separatistické snahy Němců.[73] Vzhledem k nemožnosti konkretizovat program, aby nevyzníval otevřeně jako snaha o rozbití monarchie, však nevíme, v jakém rozsahu chápali představitelé strany země Koruny české a co všechno by v ideálním případě mělo být součástí samostatného státu.

V očekávání brzkého konfliktu, který by mohl českou otázku otevřít, připravil Lev Borský projev pro sjezd stranických důvěrníků. Projev dostatečně ostrý na to, aby vyvolal perzekuce ze strany vídeňské vlády a přitáhl k Čechům pozornost dohodových

---

[71] Ve stejné době se jeden z budoucích tvůrců samostatného Československa, Edvard Beneš, stavěl kriticky k představě bourání Rakousko-Uherska. Ve své práci Le problème autrichien et la question tchéque z roku 1908 psal, že nevěří v reálnost takového řešení. Historické a hospodářské svazky, které k sobě poutaly jednotlivé národy monarchie, se mu zdály být příliš silné na to, aby mohlo být rozbití Rakouska provedeno. – BORSKÝ, Lev. *Znovudobytí samostatnosti*. Praha : Nakladatelství J. Otto, 1928, s. 14.

[72] Domácí politici se měli snažit oslovit a získat pro český problém zástupce zemí Dohody, zbavit český národ komplexu malosti, opozičním bojem oslabovat monarchii a demonstrovat před Evropou svou snahu dosáhnout suverenity. Důležitým bylo připravit se na očekávaný válečný konflikt a začít spolupracovat s protivníky ústředních mocností. – TOMEŠ, Josef. Za samostatný český stát : Fenomén České strany státoprávně pokrokové (1908–1914). *Střed : Časopis pro mezioborová studia střední Evropy 19. a 20. století*. 2009, roč. 1, č. 2, s. 49.
Není se pak čemu divit, že za války nalezneme řadu členů strany mezi příslušníky zahraničního odboje (Ruolf Kepl, Lev Sychrava, Miroslav Plesinger-Božinov aj.) a jiní se aktivně účastnili odboje domácího ve výboru Maffie.

[73] Zároveň byla zdůrazňována pozice češtiny coby státního jazyka a objevil se i požadavek, aby každý státní úředník v zemích Koruny české znal český jazyk dokonale slovem i písmem. – Tamtéž, s. 27–33.

státníků. Na sjezdu, konaném 16. – 17. května 1914 ale nakonec strana přijala poněkud mírnější podobu svého zahraničně politického projektu. I tak jej však bylo možno označit za vlastizrádný, protože se vyslovoval proti existenci Trojspolku a obnovení českého státu spojoval s jeho pádem.[74]

Ve své době ale myšlenky státoprávních pokrokářů nedošly sluchu ostatních politických stran i většiny české společnosti.[75] Situace se však s počátkem války a v jejím průběhu proměňovala a dá se říci, že všechny výše zmíněné koncepce a vize, včetně těch radikálních, s nimiž státoprávní pokrokáři přišli, více či méně rezonovaly v českých požadavcích let 1918–1919.

Pro pozdější jednání o formě a rozsahu nezávislých Čech, respektive československého státu, ale měly větší váhu představy formulované Tomášem Garrigue Masarykem.[76] Jeho první válečný projekt z října 1914, který prezentoval profesoru Robertu G. Seton-Watsonovi[77] při setkání v Rotterdamu, vymezoval hranice uvažovaného státu v podstatě totožně s hranicemi korunních zemí Čech a Moravy. V případě jižní hranice a Slezska byl sice připraven akceptovat, s ohledem na německou a polskou většinu, územní úpravy, ale severní Čechy považoval za nepostradatelné pro vznikající stát a nebyl ochotný k žádným ústupkům. Stejně tak na Slovensku[78] neuvažoval o připojení Žitného ostrova, obývaného až na výjimky maďarským obyvatelstvem,[79] a na východ od Ipeľu měla státní hranice kopírovat hranici etnickou mezi Slováky a Maďary.[80] Východním sousedem nám mělo být Rusko (i zde s hranicí

[74] ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka 1914–1918.* Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 27–28.
[75] Polemizoval s nimi již před válkou Karel Kramář i sociálně demokratické *Právo lidu*.
[76] Nutno poznamenat, že ačkoli Masaryk původně stál v opozici proti řadě koncepcí a názorů zastávaných výše zmíněnými státoprávními pokrokáři, se začátkem války svůj postoj přehodnotil. Když se s ním potom v září 1914 setkal jeden z významných představitelů strany – Viktor Dyk, s uspokojením zjišťoval, že Masaryk změnil svůj názor na v podstatě všechny do té doby sporné problémy, včetně otázky historického státního práva. – TOMEŠ, Josef. Za samostatný český stát : Fenomén České strany státoprávně pokrokové (1908–1914). *Střed : Časopis pro mezioborová studia střední Evropy 19. a 20. století*. 2009, roč. 1, č. 2, s. 58–59.
[77] R. G. Seton-Watson o něm následně informoval v Londýně vládu Spojeného království. BRÜGEL, Johann W.: *Češi a Němci 1918–1938.* Academia, Praha 2006, s. 87.
[78] V tomto říjnovém projektu se u T. G. Masaryka objevuje idea spojení Čechů a Slováků nejspíše poprvé – Tamtéž.
[79] Jinak v pozdějších textech se můžeme setkat i s formulacemi, že na Slovensku nejsou Maďaři, ale spíše maďarsky mluvící Slováci jako důsledek intenzivní maďarizace. – MASARYK, Tomáš G. *The new Europe (the Slav Standpoint)*. London : [s. n.], 1918, s. 71. Text vznikal v letech 1917–1918.
[80] Pravdou však zůstává, že stanovit přesnou etnickou hranici je v praxi povětšinou nemožné. Ostrá dělící čára mezi jedním a druhým národem v podstatě neexistuje, ve většině případů se

stanovenou na slovensko-rusínské etnické linii), s nímž bychom se setkávali i na severu Slovenska, kde by Tatry tvořily přirozenou hranici s Polskem coby autonomní částí Ruska.[81]

Masaryk však svůj koncept státoprávního uspořádání budoucího Československa průběžně přepracovával a doplňoval s ohledem na změny politické situace, nálady a priority domácí české politiky, krajanů a legionářů a později i na postoje zástupců dohodových států. Na konci roku 1914 přijal za svůj také požadavek koridoru spojujícího české země se Srbskem.[82] Zmiňoval ho mimo jiné v rozhovoru s ruským žurnalistou V. P. Svatkovským, který se uskutečnil v prosinci téhož roku v Římě. V něm prohlásil, že mít územní spojení v pásu chorvatských jazykových ostrovů mezi Rakouskem a Uherskem je společným přáním Čechů a Jihoslovanů.[83] Současně uvedl,

---

prostupují, vytvářejí se jazykové ostrůvky. Takže nezbývá než určit percentuální podíl jednoho etnika, který má být vnímán jako ještě odůvodnitelný pro vznesení územních nároků. Ale takovýto krok je již politikum. Zde nelze mluvit o vědeckém zdůvodnění, neboť etnografové mohou k určitému území pouze vypracovat mapu s vyznačením národnostního složení. Rozhodnutí o tom, zda požadovat území s minimálně 50% podílem slovenského (českého, rusínského aj.) obyvatelstva nebo i menším je však již zcela na uvážení politiků.

[81] GALANDAUER, Jan: *Vznik Československé republiky 1918 : Programy, projekty, perspektivy.* Praha : Nakladatelství Svoboda, 1988, s. 33.

[82] V memorandu britskému ministru zahraničí Edwardu Greyovi z května 1915 zmínil v souvislosti s tím i možnost vytvoření česko-srbské personální unie, kdy by se srbský král stal i králem českým. – Tamtéž, s. 34.

[83] A i když od ideje koridoru k Jadranu později upustil, zůstal koncept úzké spolupráce s jihoslovanským státem přítomný ve všech jeho úvahách. Nutno ovšem poznamenat, že sami srbští, respektive jihoslovanští diplomaté a politici tento projekt nepřijali za vlastní a nijak výrazně nepodporovali vzhledem k tomu, že měli jiné priority. Označovali ho většinou za český koncept.

Pokud jde o samotnou Jugoslávii, považoval za nejlepší řešení spojení všech zemí pod jednou dynastií, ale byl si vědom jeho obtížné realizovatelnosti. Černá Hora by se jistě nevzdala svých nároků. Východiskem pak mohla být federalizace – rozšířené Srbsko a Černá Hora s Chorvatskem a Dalmácií. Zůstával však problém co s Bosnou a Hercegovinou. V Záhřebu si podle Masarykových informací představovali, že Chorvatsko a Slovinsko s Dalmácií a Rijekou a Bosna a Hercegovina budou rozděleny tím způsobem, že západní části, Mostar a Dubrovník připadnou z historických důvodů Chorvatsku, ostatní části pak Srbsku a Černé Hoře. Pokud jde o Černou Horu, doporučoval Masaryk soustředit se na budování komunikací, aby mohli Černohorci snáz do Srbska za prací, čímž by se je podařilo připoutat hospodářsky. Zůstával tu ale stále nevyřešený problém náboženství, kdy na jedné straně stáli pravoslavní Srbové, na druhé katoličtí Chorvaté a mezi nimi se pohybovali Slovinci obávající se pravoslaví i klerikálů a muslimové z Bosny a Hercegoviny. Nebezpečí představoval i spor s Itálií. Ten byli někteří jihoslovanští politici ochotni zažehnat územními ústupky vůči Itálii, kdy například chorvatský politik Frano Supilo souhlasil s případným odstoupením Terstu a Istrie s ostrovy, Dalmácie však nikoli. Eventuálně by Rijeku ponechal Maďarům. Proti tomu byl Masaryk, město by mělo připadnout Chorvatsku a Dalmácii a Maďaři by získali jen přístav. Soudil také , že by bylo možné dát Italům Terst, Gorici a Istrii bez ostrovů, přičemž Terst by byl svobodným přístavem. Případné „ztráty“ na Jadranu měli podle Masarykova názoru Itálii kompenzovat Britové na účet Osmanské říše, především ostrovy v Egejském moři a Kyprem. V prvních letech války se však

že za žádoucí považuje těsnou celní dohodu s Ruskem a cílem i podmínkou české nezávislosti je nejen porážka Rakousko-Uherska, ale i co největší oslabení Německa. V této souvislosti se pak při určování hranic Českého království neměli Češi řídit výlučně etnickými principy, ale žádat „historické a současně strategické hranice. To by mimo jiné umožnilo zachránit Lužické Srby a ohrožovat Berlín z Lužice“.[84] K domnělému protikladu mezi nárokováním uplatnění národnostního principu a současnému žádání přičlenění oblastí obývaných příslušníky jiných národů se Masaryk vyjádřil i v memorandu britskému ministru zahraničí Edwardu Greyovi z května 1915. Tento zdánlivý paradox vysvětloval skutečností, že v českých zemích jsou obě etnika tak promíšena, bez jasné etnické hranice, že je není možno od sebe oddělit, aniž by to neznamenalo hospodářské a vůbec existenční problémy pro stát.[85]

Před svým odchodem do exilu uvažoval také o tom, jak by mohla vypadat situace v českých zemích po příchodu ruských vojsk. Předpokládal sjednocení Moravy a Slezska a řadu dalších změn ve střední Evropě založené na etnografickém principu,[86] jak již o nich dříve hovořili Vergun, W. Steed nebo R. W. Seton-Watson. Nevylučoval, že z území Čech „bychom mohli dát něco pryč“. Přímými sousedy by bylo Rusko a

---

nemohlo příliš počítat se vstřícným postojem dohodových mocností, které měly jiné priority. O tom svědčí i reakce Francie na Masarykovy výtky, že spojenci příliš ustupují Itálii a že mají-li strach před Ruskem, musí udělat ostatní slovanské národy co nejsilnější. André Chéradame tehdy odpověděl, že spojenci musí mít Itálii ve válce a nemohou na Jihoslovany ani Čechy pomýšlet..– MÚA AV ČR, AÚTGM, f. Edvard Beneš IV/1 (dále jen EB IV/1), k. 38, sign. R14/15/2, ič. 183.

[84] HÁJKOVÁ, Dagmar. T. G. Masaryk a Lužice. In *Praha a Lužičtí Srbové : Sborník z mezinárodní vědecké konference ke 140. výročí narození Adolfa Černého (Praha 25. – 26. 11. 2004)*. Red. Petr Kaleta et al. Praha : Společnost přátel Lužice, Maćica Serbska, Masarykův ústav AV ČR, 2005, s. 21.

[85] Toho si byl vědom z druhé strany i německý sociální demokrat Josef Seliger, který ve stati z listopadu 1918 přímo uvádí, že jestliže Čechy přestanou být kompaktním administrativním celkem, nebude už ani Německých Čech coby jednotného hospodářského území a takové rozdělení považoval za státně politickou absurditu. (Nicméně toto zveřejnil až poté, co měl za sebou epizodu ve funkci zástupce zemského hejtmana provincie Deutschbömen.) – BRÜGEL, Johann W. *Češi a Němci 1918–1938*. Praha : Academia, s. 88, resp. 98–101.

[86] Nesoulad mezi státními a národnostními hranicemi vnímal jako příčinu nestability a konfliktů v Evropě. Právo na sebeurčení sebou neslo nutnost změn politických hranic a vytváření národních států. Ale v etnicky nehomogenní střední Evropě toho bylo možno jen obtížně dosáhnout a při současném trvání na historických hranicích vědomě odpíral českým Němcům právo na sebeurčení. Argumentoval tím, že na jedné straně i řada českých Němců protestovala proti pangermánským koncepcím a na straně druhé by bylo nelidské nechat stovky tisíc Čechů v německém područí. – MASARYK, Tomáš G. *The new Europe (the Slav Standpoint)*. London : [s. n.], 1918, s. 71.

Polsko, přičemž s druhým jmenovaným předpokládal spor o Těšínsko a Ratibořsko.[87] Masaryk počítal i s tím, že bude nutné převzít státní dluhy.

Po bolševické revoluci v Rusku, kdy se mu zhroutil jeden z pilířů obrany vůči německé rozpínavosti, začal vedle jihoslovanského spojenectví zdůrazňovat také význam Polska, pozvolna získávajícího jasnější kontury. V porovnání s tím, jaké problémy provázely pozdější česko-polská jednání a vztahy těchto dvou států obecně, mohou se nám zdát Masarykovy vzpomínky na válečnou spolupráci s polskými zástupci v Americe jako z jiného světa. T. G. Masarykem a I. Paderewským vzájemně veřejně pronášené komplimenty na schůzi potlačených národů Rakousko-Uherska v New Yorku 15. září 1918, jednání s R. Dmowským o možné federaci a spolupráci ve věci polského Slezska, hájení Poláků před spojenci v situacích, kdy domácí polská reprezentace příliš spolupracovala s rakouskou nebo německou vládou, to vše bylo v ostrém protikladu k náladám v Čechách i Polsku, k místním sporům a vzájemným antipatiím domácích politiků na obou stranách. Sám Masaryk však v této souvislosti musel být opatrný v jednáních s Ukrajinci a Rusy, aby tím Poláky příliš nedráždil, protože každý z těchto národů měl poněkud odlišnou představu o své budoucnosti a územním rozsahu případného státu.[88] Došlo také k teoretickému rozšíření uvažovaného československého státu dále na východ, když měl tento nově zahrnout do svých hranic i území obývané Rusíny. Ve Světové revoluci uvádí, že na maloruské území v Uhrách myslel již od počátečních úvah o rozdělení Rakouska. Nicméně kalkuloval s tím, že zvítězí-li Rusko

[87] Objevil by se ale nejspíš problém náboženský a zároveň politický, protože předpokládal, že by čeští klerikálové a šlechta pravděpodobně podporovali Polsko proti Rusku. A to by i zesílilo klerikalismus na Slovensku. – Dle podkladového materiál k práci *Světová válka a naše revoluce*. Text nadepsaný „Načrtnutý náš válečný program prof. Masarykem před jeho odjezdem do ciziny“. Podle úvodních údajů byl text tohoto programu úryvkovitě stenograficky zaznamenán E. Benešem, uložen do láhve a zakopán v zahradě jeho letního bytu. Později byly dokumenty přepsány. – MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB IV/1, k. 38, sign. R14/15/2, ič. 183.

[88] Tyto spory mezi jednotlivými středo a východoevropskými národy se ukázaly i při selhání ideje Středoevropské demokratické unie (Mid-European Democratic Union), na jejímž základu měly jednotlivé národy ujasnit své programy a vzájemnými jednáními je dovést do stavu, kdy by mohly být akceptovatelné pro všechny a jako jednotný plán všech zainteresovaných národů potom předloženy na mírové konferenci. T. G. Masaryk osobně se v této souvislosti snažil o zprostředkování jednání mezi Poláky a Litevci nebo Řeky a Albánci. Koncepce Unie však byla ideálem, který se mohlo podařit jen obtížně dosáhnout. Vzájemné animozity byly silnější než snaha o vytvoření jednotného bloku, takže již záhy opustili Unii Poláci s odůvodněním, že nemohou zasedat vedle Ukrajinců (Malorusů), když tito ve Východní Haliči napadají Poláky. A problémů bylo ještě více. Unie sice vydržela fungovat ještě nějakou dobu po Masarykově odjezdu z USA, nicméně představa jejího jednotného vystupování na mírových jednáních vzala definitivně za své. – MASARYK, Tomáš G. *Světová revoluce : Za války a ve válce 1914–1918.* Praha : Čin a Orbis, 1928, s. 294–300.

ve válce, mohlo by si dělat nárok na Podkarpatskou Rus. Spojencům však představa expanze Ruska přes hřeben Karpat nebyla příjemná a nakonec vše rozhodl neúspěch ruské ofenzívy, revoluce a uzavření brest-litevského míru a tím i stažení ruských vojsk z tohoto prostoru. To umožnilo Masarykovi uvažovat o případném přičlenění Podkarpatské Rusi k novému československému státu. Popud k tomu dala i jeho četná jednání se zástupci Ukrajinců o budoucnosti všech maloruských území. Proti možnému připojení Podkarpatské Rusi k Československu prý tito nic nenamítali. Později se v USA dostal také do těsnějšího kontaktu s rusínskými emigranty, konkrétně dr. Žatkovičem a Pačutou, kteří ohledně budoucnosti svého území jednali i s Poláky, Ukrajinci a Rumuny. Nakonec se však rozhodli pro spolupráci s Čechy. Na svém prvním sjezdu 23. července 1918 v Homesteadu se Rusíni sice vyjádřili v tom smyslu, že nebude-li možné získat úplnou samostatnost, mají usilovat o spojení s ostatními Rusíny v Haliči a Bukovině, a pokud ani to nepůjde, dosáhnout alespoň autonomie bez bližšího určení státního útvaru, kde by se tak mělo stát. Ale již druhý sjezd 19. listopadu ve Scrantonu přijal usnesení, v němž se hovořilo o připojení se na federalistickém principu jako stát s nejširší autonomií k československé republice s tím, že připojeny budou i všechny původně rusínské župy bývalého Uherska.[89] V tomto směru byl Masaryk ojedinělý, neboť nikdy dříve se podobná idea neobjevila u žádného z českých politiků. Ostatně jednotný názor nebyl ani na případné spojení s národem nám mnohem bližším – Slováky. Můžeme jen spekulovat o tom, že šlo o jedno z řešení, jak posílit slovanský živel v budoucím státu a úměrně tomu zmenšit podíl německého a maďarského obyvatelstva.

V několika svých textech reflektoval Masaryk i otázku Lužice. Nebyl však zcela důsledný a můžeme se tak setkat s tím, že zatímco v jedné práci uvádí Lužici mezi územními požadavky, v další již jakákoli zmínka o ní chybí, aby se později znovu objevila. Dá se proto předpokládat, že Lužice byla jedním z témat, kde reagoval na aktuální podněty z vnějšku. Ostatně stejně pragmaticky přistupoval i na možnost drobných územních ústupků z historických hranic v souvislosti s jejich korekcemi na

[89] Masaryk v souvislosti s tímto rozhodnutím upozornil Žatkoviče na problémy, které bude nutno řešit, především hospodářské a kulturní, kdy se budou Rusíni na počátku potýkat s finančními obtížemi a nedostatkem úředníků, učitelů a kněží, kteří by ovládali jejich jazyk. Jisté napětí viděl také mezi Rusíny a Slováky. – MASARYK, Tomáš G. *Světová revoluce : Za války a ve válce 1914–1918*. Praha : Čin a Orbis, 1928, s. 300–303.

jihu a západě Čech, kde byl ochoten akceptovat národnostní hranice.[90] V tom na něj později navázal Edvard Beneš, který se projevil jako zkušený praktik a v jednáních s dohodovými politiky obratně kladl požadavky nebo z nich slevoval podle toho, jak se situace vyvíjela. Ani on však nebyl zcela imunní vůči svůdným představám o budoucnosti teprve uvažovaného státu a přeceňování vlastních sil a významu. Důkazem toho je i text otištěný v prvním čísle *La Voce dei Popoli* z dubna 1918, kde operuje s údajem o 12 milionech Čechoslováků a jejich státem, který by se na severu a jihu opíral o stát polský a jihoslovanský. Zároveň by představoval jádro, kolem něhož by se seskupily další státy, sledující politiku česko-slovenského národa.[91] Polsko zde bylo chápáno jako sice větší, ale chudší příbuzný, který by fungoval coby odbytiště pro české zboží, než by se podařilo vybudovat silný polský průmysl. A vedle Terstu, s nímž se počítalo jako s primárním přístavem, spojeným s Prešpurkem (Bratislavou) mezinárodní železnicí vedoucí jihoslovanským územím k Jadranu, by tak Čechy získaly ještě přístup k moři v Gdaňsku. V této době si mohl Beneš ještě dovolit napsat, že Československo a Polsko „jsouce obklopeny Němci a Maďary by nevyhnutelně dospěly ke spojenectví“, a vzhledem ke stejným politickým, mravním i hospodářským zájmům není třeba se bát, že by „politika těchto dvou států mohla někdy mít odchylné cíle.“[92] Důležitou roli v Benešových plánech na budoucí podobu a funkci střední Evropy mělo také Rumunsko, s nímž Československo žádalo společnou hranici na Tise. Stalo by se tak dalším článkem protiněmeckého řetězu. I Rumunsko by se stalo odbytištěm pro české průmyslové produkty a naopak by do Československa vyváželo svou zemědělskou produkci. Ještě významnější místo potom zaujímali Jihoslované, u nichž se očekávalo upevnění vzájemných přátelských vztahů z minulosti. Sama česká strana si kladla za

[90] GALANDAUER, Jan. *Vznik Československé republiky 1918 : Programy, projekty, perspektivy*. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1988, s. 43.

[91] Zmatek, nejistota a nejednoznačnost té doby je patrná i z užívaných termínů, kdy budoucí stát je v italské verzi textu označován jen jako Boemia a v českém přepisu autor zcela volně užívá výrazy Čechoslováci, československý, česko-slovenský, Čechy ve významu celého státu nebo národa Čechů a Slováků. Objevuje se tu i formulace, že „Čechy svými slovenskými kraji jsou státem podunajským“.

[92] Co bylo řečeno o společných cílech ale mohlo platit maximálně s ohledem na zahraniční politiku, protože již o tři roky dříve předjímal Masaryk (a seznámil s tím i Beneše) v souvislosti se spornými částmi hraniční linie tvrdý střet s Polskem, přičemž očekával, že žádná ze stran nebude ochotna té druhé nijak výrazně ustoupit. – MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB IV/1, k. 73, ič. 242.
Ostatně neuplynul ani rok od otištění těchto slov a Poláci místo navazování užší spolupráce s Čechy hovořili o Československu jako překážce v intenzivnějších hospodářských a politických kontaktech s Maďary.

jeden ze svých politických cílů úplné sjednocení všech Jihoslovanů a jako nutnou podmínku trvalého míru v regionu dohodu mezi Jugoslávií a Itálií, na které by se dokázaly obě strany shodnout. Itálii totiž byla také přisouzena významná role a česko-italské vztahy bylo nutno udržovat na dobré úrovni hned z několika důvodů. Prvním z nich byl Terst, sloužící již po léta jako hlavní vývozní přístav pro české zboží, druhým pak Itálie coby politická protiváha Vídni a Budapešti a hospodářská překážka německému pronikání na Balkán. Proto si česká strana přála, aby vztahy mezi Italy a Jihoslovany nebyly kaleny spory, protože by tím trpěly její zájmy, týkající se jedněch i druhých.[93] Pokud by byly v této chvíli přijaty české požadavky na hranice státu, nebylo by z Prešpurku do Vídně víc než šedesát kilometrů a od jižních hranic Slovenska do Budapešti maximálně třicet. Tato skupina nezávislých států, poutaných k sobě hospodářskými zájmy, by podle Beneše časem vytvořila skutečnou „Společnost národů"a jednotlivé státy by „nikdy neměly imperialistických snů, jež by je mohly hnát do vzájemného boje."[94] Stačil však necelý rok, a vše bylo jiné.

Nicméně v době, kdy Kramářova vize, programy státoprávních pokrokářů a první Masarykovy koncepce vznikaly, byla pro většinu Čechů zcela nereálná představa českého státu samostatného nebo existujícího mimo svazek habsburské monarchie. Z domácích českých politiků se k možnosti existence samostatných malých států ve střední Evropě kriticky vyjádřil již v dubnu 1917 Bohumil Šmeral, když tvrdil, že „i kdyby národnosti, obývající střední Evropu, byly od sebe odděleny státní hranicí, byl by jejich svár stejnou překážkou svobody, vývoje svobody a demokracie."[95] Stejně tak i prohlášení Českého svazu z 30. května a stockholmské prohlášení Československé sociálně demokratické strany dělnické z 27. června 1917 hovořilo jen o transformaci dualistické habsburské monarchie ve federaci národních států. V tvrdé linii pokračovala

[93] Byly zde také obavy, že případný konflikt by pravděpodobně využilo jako záminku k intervenci Německo a Československo by tak bylo pravděpodobně zataženo do boje a strhlo by do války i další státy střední Evropy, čehož by mohly využít Rakousko a Maďarsko k obnově původního stavu v regionu.

[94] MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EBIV/1, k. 73, ič. 242. Nutno ovšem podotknout, že tento článek měl v prvé řadě upozornit na nebezpečnost prosazení federalizace Rakousko-Uherska pro další vývoj, nikoli realisticky předjímat vývoj v Evropě suverénních osvobozených či vzkříšených národů.

[95] GALANDAUER, Jan. *Vznik Československé republiky 1918 : Programy, projekty, perspektivy.* Praha : Nakladatelství Svoboda, s. 88. Šmeralova slova jsou v této souvislosti skoro prorocká. Nově vzniklé evropské země se skutečně již od začátku vyčerpávaly vzájemnými půtkami. Jako by v okamžiku, kdy zmizel společný nepřítel představovaný centrální vládou, vyplavaly na povrch všechny animozity, na které se do té doby nedostávalo času a prostoru.

pouze Česká strana státoprávně pokroková, která současně s prohlášením Českého svazu podala při obnovení činnosti říšské rady 30. května 1917 vlastní deklaraci, požadující samostatný český stát, v němž by český národ volně rozhodoval o svém osudu a dovolával se vedle přirozeného práva na národní sebeurčení také státního historického práva. O habsburské dynastii a říši zde nepadlo ani slovo.[96]

A zůstávala stále nejasná interpretace toho, zda by mělo být důsledně uplatňováno etnické hledisko nebo počítat s určitým respektováním historického práva a tím i historických zemských hranic, neboť o hranicích samotných se v něm nic nepsalo. Nejednotnost panovala i v tom, zda prohlášení znamená požadavek spojení Čech a Slovenska. Prohlášení Českého svazu, přesněji program na zřízení samostatného státu v rámci habsburské monarchie, postoupil Národní výbor k podrobnějšímu propracování právním odborníkům.[97] Mezi nimi byl i Karel Kadlec, který se později aktivně podílel na práci československé mírové delegace.

Zcela nezávisle na myšlení politiků se nicméně ubíraly myšlenky některých Čechů, představujících si jak by mohl vypadat samostatný stát. Jedním z nich byl například geograf Viktor Dvorský, člen sdružení Národ, který již roku 1917 poprvé zveřejnil svou mapu Československa, kde jako základ pro určení hranic použil přirozené hydrologicky dané kotliny. Jeho návrh byl v mnoha směrech smělejší než pozdější reálná hranice, především co se týče Maďarska, kde navrhoval posunutí jihovýchodní hranice až k pohoří Mátra, součástí území nového státu měly být také oblasti kolem pramenišť Ohře a Těšínsko až k pramenům Visly a celé Kladsko. Stranou však nechával Podkarpatskou Rus, na kterou tehdy domácí čeští politikové ostatně ani v nejmenším nepomýšleli,[98] ale zároveň rezignoval i na Ašský, Šluknovský,

[96] Deklarace nesměla být publikována v tisku a informační bojkot nad ní vyhlásili i představitelé Českého svazu a jejich příslušné stranické deníky. Na veřejnost se tak mohla šířit jen v opisech. – TOMEŠ, Josef. Za samostatný český stát : Fenomén České strany státoprávně pokrokové (1908–1914). *Střed : Časopis pro mezioborová studia střední Evropy 19. a 20. století*. 2009, roč. 1, č. 2, s. 59–60.

[97] V jeho zadávacích propozicích však došlo k jistému posunu. Nadále se sice počítalo s českým státem coby dědičnou monarchií s vládnoucí habsbursko-lotrinskou dynastií, přičemž jeho součástí by bylo i Slovensko, ale objevuje se tu požadavek, aby se pro české země vycházelo z historických hranic. GALANDAUER, Jan. *Vznik Československé republiky 1918 : Programy, projekty, perspektivy*. Praha . Nakladatelství Svoboda, 1988, s. 102.

[98] MARTÍNEK, Jiří. Česká geografie a vznik Československa. In *Semináře a studie Výzkumného centra pro dějiny vědy z let 2002–2003*. Praha : Výzkumné centrum pro dějiny vědy AV ČR, 2003, s. 102.

Frýdlantský a Javornický výběžek.[99] O rok později se k otázce hranic vyjádřil na stránkách časopisu Národ i statistik a demograf Antonín Boháč, když prohlásil, že do československého státu musí patřit celé Čechy ve své geografické podobě (přičemž jednat by se mohlo pouze o Ašský, Frýdlantský a Šluknovský výběžek),[100] celá Morava a navzdory odporu těšínských Poláků také Těšínsko vzhledem k železniční trati, která tudy vede na Slovensko. Z důvodů dopravních pak požadoval i Gmünd. „A ovšem Kladsko, Ratibořsko a české osady na Moravském poli, jako důsledek té zásady, že Němci a Maďaři jako za pokutu nesmějí míti příslušníky jiných národů ve svém státě – jinak bychom měli toliko právo reklamovati pro Čechy těchto krajů záruku a možnost plného národního vývoje, ne však reklamovati je pro Český stát toliko z důvodů sebeurčení“, jak uvedl v jedné poznámce ke svému textu.[101] Zjevně si však nedělal těžkou hlavu s otázkou Němců a Maďarů, žijících na území, která by takto měla novému státu připadnout. Celkem příznačné je, že oba pánové, kteří se takto aktivně angažovali v záležitosti specifikování ideální podoby území českého státu z hlediska jeho hospodářského i strategického zabezpečení, se později objevili také mezi členy Úřadu pro přípravu mírové konference a následně i odjeli coby odborní poradci československé delegace na pařížská mírová jednání.

Vývoj doma a na frontách však postupně měnil i postoje domácích českých politiků, kteří se stávali stále skeptičtějšími k možnosti další existence v rámci Rakousko-Uherska a začali se ideově sbližovat s programem zahraničního odboje. Potvrzením toho je koncepce samostatného státu v hranicích historických zemí a s připojením Slovenska ze 6. ledna 1918, známá jako Tříkrálová deklarace. Zde již

---

[99] Stalo se tak v článku Hranice českého území, otištěného v časopise Národ, I, 1917, č. 19, s. 367–371. Svou koncepci hranic budoucího státu rozpracoval ještě ve studii Území českého národa, vydané v edici Český čtenář, X, sv. 6–7 v roce 1918. Zde se mu kryje představa skutečného národního státu se státem v geografických hranicích, „které jediné vyhovují praktickým úkolům státu.“ – VÁCHA, Zdeněk. Československé Kladsko? Pokus o nástin politicko-odborných snah o připojení Kladska k ČSR během I. světové války a po ní. In *Kladský sborník* 7, Hradec Králové : Univerzita Hradec Králové, 2006, s. 151–152.

[100] Na druhou stranu však v jiné ze svých prací, nedatovaném spisu nazvaném *Předpoklady československého státu*, naopak s odůvodněním na historická a národnostní hlediska předkládal maximalistickou koncepci státu zahrnujícího vedle Kladska a částí Horního Slezska také Lužici, což by v případě na rezignaci nebylo reálné. – PAŁYS, Piotr. *Skupiska czeskie w Kłodzkiem, Raciborskiem, Głubczyckiem i Żytawskiem wobec planów zmiany granic państwowych po II wojnie światowej*. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszalek, 2009, s. 14.

[101] VÁCHA, Zdeněk. Československé Kladsko? Pokus o nástin politicko-odborných snah o připojení Kladska k ČSR během I. světové války a po ní. In *Kladský sborník* 7, Hradec Králové : Univerzita Hradec Králové, 2006, s. 152. Srovnej BOHÁČ, Antonín: *Sebeurčení národů a tvoření nových států.* Národ, II, 1918, s. 528.

chybí zmínka o vztahu k habsburské říši nebo dynastii, naopak se hovoří o budoucím státu jako státu českém a slovenském, v němž jsou přiznávána národnostním menšinám plná práva.[102]

V případě konstruktu samostatného státu bylo užití historického práva a s ním spojených hranic historických korunních zemí, tedy Čech, Moravy a Slezska, poměrně logickým řešením. Tyto regiony nepředstavovaly jen hospodářsky a dopravně propojené a funkční celky, ale především v případě Čech vycházely hranice také z přirozených geografických podmínek.[103] Český stát v etnických hranicích by byl sotva životaschopný. Zde však na sebe již od počátku narážely dvě protichůdné koncepce – historické právo a právo na sebeurčení. Ta druhá sice měla oporu v proklamaci Thomase Woodrow Wilsona z 8. ledna 1918, známé jako „14 Wilsonových bodů", ale otevírala tím především českým Němcům prostor pro prosazování zřízení vlastních autonomních státních celků nebo připojení k sousedním německým státům.[104] Čeští politici však v této době ve své naprosté většině nepřipouštěli rozdělení Čech. Uplatňování historického státního práva proti právu na sebeurčení by se ale mohlo setkat s problematickým přijetím ze strany dohodových mocností, které akceptovaly

[102] URBAN, Otto. *Česká společnost 1848–1918.* Praha : Nakladatelství Svoboda, 1982, s. 620–621.

[103] Co se hospodářské situace týče, převládal optimistický názor, že československý stát bude hospodářsky soběstačný. Je to však nutné chápat spíše v celkovém ekonomickém pohledu, kdy za rozhodující se považuje aktivní bilance zahraničního obchodu. Viktor Dvorský ve svém článku v *Obzoru národohospodářském* z r. 1918 předpokládá, že se podaří dosáhnout soběstačnosti v produkci obilí, brambor a vína a některé komodity budeme moci vyvážet (cukr, ovoce, pivo, uhlí, stavební a palivové dříví), ale budeme závislí na dovozu masa, krmiv, hnojiv a většiny surovin. Zásadním kriteriem mu však bylo, že na rozdíl od nerozvinutých ekonomik budeme dovážet suroviny a exportovat hotové výrobky s mnohem vyšší hodnotou, jak je tomu u řady vyspělých států. – GALANDAUER, Jan. *Vznik Československé republiky 1918 : Programy, projekty, perspektivy.* Praha : Nakladatelství Svoboda, 1988, s. 210.

[104] O snahách českých Němců vytvořit z oblastí s německou většinou samostatné provincie, které by na základě ustanovení Wilsonových čtrnácti bodů požadovaly naplnění práva na sebeurčení ve formě připojení k sousedním německým státům, je zde zbytečné obšírněji psát. Problematika je dostatečně popsána v literatuře, na níž odkazuje seznam na konci práce. Nicméně by mohlo být v této souvislosti připomenuto, že s pochybnostmi o možnosti aplikování tohoto práva do krajnosti přišel s velkým časovým odstupem i hlavní představitel německého separatismu v letech 1918-1919 Rudolf Lodgman von Auen, když v roce 1958 konstatoval, že nelze přehlédnout, že i právo na sebeurčení má své hranice. A to tam, kdy právo na sebeurčení jedné národnostní komunity selhává, protože totéž právo platí i pro komunity jiné, tedy v oblastech se smíšeným osídlením, kde se národnostní komunity vzájemně prostupují tak, že to jakékoli vymezení znemožňuje. Dle jeho slov potom žádná z národnostních komunit nemůže v takových podmínkách realizovat své právo na sebeurčení ve smyslu separace a zbývá pouze federace (pravděpodobně ve smyslu rovnoprávného nakládání s oběma komunitami, nikoli nezbytně administrativní uspořádání). – BRÜGEL, Johann W. *Češi a Němci 1918–1938.* Academia, Praha 2006, s. 84–85.

Wilsonovy požadavky coby obecně platné. A to lehce komplikovalo situaci i českým politikům, neboť ve Wilsonových bodech se sice hovořilo o zaručení nezávislosti Polsku, ale národům Rakousko-Uherska byla slibována pouze autonomie.[105] Ale ta už tou dobou nebyla přijatelná ani pro umírněné domácí politiky.

Vzhledem ke snaze neposkytnout protivníkům důvod ke zpochybňování oprávněnosti českých územních požadavků se proto pro komunikaci se zahraničními diplomaty později používaly termíny jako přirozené státní hranice, vybudovaná železniční síť, obranné možnosti a jiné. Zároveň se také právo na sebeurčení interpretovalo jako právo každého národa na svůj stát, což neznamená, že by každý jednotlivý příslušník určitého národa musel do tohoto státu patřit. A tedy existuje-li německý nebo rakouský stát, nemají čeští Němci nárok na vytvoření vlastního státu.[106] Čechům v této věci nahrávala skutečnost, že Německo bylo poraženým nepřátelským státem, kterému byly diktovány podmínky a vítězové neměli v úmyslu dovolit mu další posilování a územní zisky.[107] To se projevilo i v odmítnutí možného spojení Německa a Německého Rakouska.

V případě českých územních nároků hrála vedle hospodářských a strategických důvodů svou roli i určitá nostalgie, s níž se vzpomínalo na dávnou slávu a velikost českého království. A vědomí toho, že za stávajícími hranicemi existují české ostrůvky v Kladsku, pruském Slezsku a Dolních Rakousích a v německém moři pozvolna zanikající národ Lužických Srbů.

Specifické postavení ve státoprávních koncepcích českých politiků mělo Slovensko. Již při formulování prohlášení Českého svazu ze 30. května 1917 bylo slyšet řadu hlasů proti této myšlence a její uhájení vyžadovalo velké množství energie.[108] Postupem času se však idea spojení Čech a Slovenska v jeden státní celek stala

[105] PETRÁŠ, René. *Menšiny v meziválečném Československu.* 1. vyd. Praha : Karolinum, 2009, s. 26.

[106] Ještě na konci roku 1917 i čeští radikální politici deklarovali, že nehodlají Němce v Čechách odnárodňovat a upírat jim jejich práva. – GALANDAUER, Jan. *Vznik Československé republiky 1918 : Programy, projekty, perspektivy.* Praha : Nakladatelství Svoboda, 1988, s. 158–163.

[107] A pravděpodobně také díky tomu se nakonec podařilo přesvědčit zástupce dohody, že české požadavky jsou oprávněné, byť beze zbytku nekorespondují s obecně stanovenými a přijatými principy.

[108] Zásadně proti porušení historického státního práva se vyslovil Josef Pekař, národní autonomii pro Slováky sice požadoval i M. Hruban, podmínku připojení k Čechám si však nekladl a vlažná byla ke Slovensku i velká část české společnosti a publicistika. Není se ostatně čemu divit, protože česko-slovenské politické kontakty byly v době krátce před válkou a za války takřka nulové. Situaci zkomplikovala také korunovace císaře Karla I. uherským králem, čímž se zavázal hájit celistvost zemí svatoštěpánské koruny. – Tamtéž, s. 170–172.

neoddělitelnou součástí českých požadavků. S tím ale přišly i nové problémy – Slovensko bylo administrativně částí zcela odlišného území, postrádalo hospodářské vazby na české země, mělo za sebou odlišný společensko-kulturní vývoj. Na české straně tomu ale nebyla přikládána váha, málokdo si připouštěl nějaké budoucí komplikace, málokdo se zamýšlel nad tím, co si Slováci skutečně přejí a jak by si představovali případnou koexistenci s Čechy ve společném státě. Slováci ostatně ani neměli své zástupce ve vzniklém Národním výboru a nebylo ani shody v tom, jaká pravidla nastavit pro užívání slovenštiny.[109]

Sám Beneš přiznává, že v otázce poměru Čechů ke Slovákům byly v praxi tu a tam velmi ostré spory, neboť na počátku války a v první fázi zahraniční akce bylo jen minimum těch, kterým byla tato záležitost jasná. A dříve k tomu zaujala rozhodné stanovisko Československá národní rada než Slováci v Americe a v Rusku.[110] A ani později na mírové konferenci nebyla pozice československých vyjednavačů při prosazování spojení Čech a Slovenska jednoduchá, protože Češi byli před válkou ve světě jen velmi málo známí a v případě Slováků byla situace ještě horší. Navíc pro dohodové politiky měl problém (ne)zachování celistvosti Uher větší váhu než v případě celé habsburské monarchie, která byla vnímána jako již částečně decentralizovaný a rozkládající se státní útvar.[111]

Legitimitu českým požadavkům na připojení slovenského území pak přinesla teprve Deklarácia Slovenského Národa, vydaná zástupci slovenských politických stran na shromáždění v Turčianskom Sv. Martine, která označovala slovenský národ za jednu z částí česko-slovenského národa a požadovala na základě práva na sebeurčení pro tento národ úplnou samostatnost.

---

[109] Sporná byla i formulace v Masarykově tzv. Washingtonské deklaraci ze 16. října 1918, kde popisoval Slováky jako dávnou „součástku našeho národního státu, odtrženou později od našeho národního těla a před 50 lety vtělenou v uherský stát Maďarů“. Je pravdou, že vytvořením dualismu došlo k výrazné státoprávní změně, ale i v předchozích staletích postrádalo Slovensko, nepočítáme-li období Velké Moravy, epizodní vlády Václava III., Zikmunda Lucemburského a Matyáše Korvína, přímé vazby na české země. A těžko lze chápat období od počátku 18. století do rakousko-uherského vyrovnání r. 1867, během kterého bylo pod přímou správou habsburské monarchie, jako dobu nějakého užšího česko-slovenského propojení.

[110] BENEŠ, Edvard. *Smysl československé revoluce.* Praha : Památník odboje, 1923, s. 34.

[111] Beneš v této souvislosti přímo uvádí, že „postaviti tudíž problém slovenský samostatně a uvésti statisticky počet Slováků v novém jejich státě bylo by znamenalo vlastně při tehdejších názorech pracovati nikoli pro rozbití, nýbrž pro zachování celistvosti Uher.“ V západní Evropě vládl strach z „balkanizace“ střední Evropy, rozkouskované do mnoha malých států. – Tamtéž, s. 35.

Hranice nového státu tak získávala své jasnější kontury jen velice pomalu a se značnými obtížemi, kdy české země sice měly svou historicky danou podobu a historické právo také bylo při obhajobě územních nároků užíváno v první řadě, ale zároveň „problém" Slovenska a Podkarpatské Rusi vyžadoval použití zcela odlišného principu a zásadní roli zde mělo hrát hledisko etnické, pochopitelně s poukazem na již zmíněnou proklamaci prezidenta Wilsona.[112] Jak se ale v takovém případě vyhnout nebezpečí využití stejné argumentace ze strany nečeských etnik, prosazujících obdobně své nároky na sebeurčení, které tím narušovaly historicko-právní koncepci užívanou pro české země? Zároveň nešlo pominout ani aspekty hospodářské a vojenské, a tak se složitou kombinací práva historického, práva na sebeurčení národů a čistě utilitárních požadavků snažila nová československá reprezentace o dosažení takových hranic nového státu, které by jim poskytly výhodu oproti sousedním národům a zemím.

Tyto však řešily v podstatě totožné problémy, takže hovoříme-li o problematičnosti současného užívání historicko-právních a národnostních argumentů v případě československých požadavků, je nutno uvést, že stejná byla i situace v Polsku. Původní polské požadavky, s nimiž na počátku předstoupil Komitet Narodowy Polski (Polský národní výbor) před zástupce Dohody na pařížské mírové konferenci, zahrnovaly i území na západě, která nepatřila před rokem 1772 k Polsku, přičemž Poláci zároveň rezignovali z některých svých bývalých území na východě.[113] Při řešení

[112] České politické reprezentaci, především Masarykovi samému, se později podařilo Wilsona přesvědčit, aby své původní formulace tváří v tvář změněné situaci ve střední Evropě revidoval. Ten následně 16. října 1918 ohlásil změnu ve svých bodech a sdělil vídeňské vládě, že Spojené státy uznaly Československou národní radu za vládu jsoucí ve válečném stavu s německým i rakousko-uherským císařstvím a stejně tak uznávají i oprávněnost snah Jihoslovanů dosáhnout svobody a tedy on nemůže přijmout za podmínku míru jen poskytnutí autonomie těmto národům, ale národy samy musí rozhodnout o tom, jaká bude jejich budoucnost. Při pozdějších jednáních představitelů dohodových mocností se sice někteří z nich nechali slyšet, že takové změny jsou pro ně nepřijatelné, ale po intervenci plukovníka E. M. House vyslovili souhlas. – KLIMEK, Antonín. *Jak se dělal mír roku 1919 : Československo na konferenci ve Versailles*. Praha : Melantrich, 1989, s. 2–4.

[113] Tohoto konfliktu koncepcí využíval Lloyd George jako protiargumentu v otázce Horního Slezska a Velkopolska coby nepřítel přílišného posilování Francie a jejích spojenců na úkor Německa – ALBERT, Andrzej (Wojciech Roszkowski). *Najnowsza historia Polski 1914–1993.* tom 1. London : Puls Publications, 1994, s. 69.
Vždy se však v této souvislosti uvádí jen francouzská podpora polských požadavků v Horním Slezsku, ale nikde v literatuře se neobjevila zmínka o tom, že by ze stejného důvodu Francouzi podporovali i české nároky na Kladsko nebo Lužici.
Dilema ohledně toho, zda a kam má Polsko expandovat, bylo v prvních dekádách 20. století velmi živé. Východní směr zůstával „otevřen", ale přinášel svá rizika. Stanisław Grabski je viděl především v tom, že se tím Polsko blíží k Rusku, k nebezpečí vtažení do chaosu převratů, které podle něj Rusko v dalších létech ještě čekají, do politiky experimentů, konspirací

východní hranice Polska zároveň nebyly původně uznávány (Nejvyšší radou a Cambonovou komisí) polské nároky na Východní Halič. Změnilo se to až ve druhé polovině roku 1919.[114]

To znamená, že zákonitě na sebe požadavky jednotlivých států narážely,[115] a protože dohoda se ukázala mnohdy jako nemožná, nezbývalo než vše nechat na zahraničních arbitrech. Ostatně jak se ukázalo, byla celá mírová konference jedním velkým tržištěm, kde se smlouvalo, přesvědčovalo, nárokovalo a ustupovalo podle aktuální situace a rozvržení sil.

Je pravdou, že na konci roku 1918 se Československo nacházelo, minimálně v mezinárodním srovnání, v mnohem lepší pozici než kupříkladu výše zmíněné Polsko, s nímž se zanedlouho mělo střetnout v záležitosti územních požadavků.[116] Tomu sice

---

s Ukrajinci, Bělorusy a revolučními ruskými stranami. Upřednostňoval proto směr k Baltskému moři, což sebou neslo pozitivum industrializace, rozvoj měst, demokratické kultury, západní civilizaci. Polsko mělo podle jeho názoru maximálně spolupracovat s Malou dohodou a Lotyšskem a Estonskem a především urovnat spory s Československem. Politika obrany vlastních zájmů při současném podporování českých potřeb všude tam, kde nenarážejí na polské, měla zlepšit česko-polské vztahy, minimálně tak, aby bylo možné dohodnout se na společné ruské politice. Považoval za nutné si uvědomit, že samo Polsko nebo Československo nemůžou vytvořit protiváhu německé politice v Rusku, která je stejně nebezpečná pro obě země. – GRABSKI, Stanisław. *Uwagi o bieżącej historycznej chwili Polski.* Warszawa : Perzyński, Niklewicz, 1922, s. 152.

[114] Piłsudského koncept „Velkého Polska“, byť v sobě zahrnoval milióny obyvatel ukrajinské, litevské a běloruské národnosti, byl nakonec přičiněním Francie, které se tak perspektivně vytvářel vojensky silný spojenec na východ od Německa, akceptován. Je možné předpokládat, že svou roli hrála i představa nárazníkového pásu nových zemí mezi Evropou a bolševickým Ruskem, odkud dohodové země začaly pomalu stahovat své vojenské oddíly. – TORRE, Augusto. *Versailles : Storia della Conferenza della Pace.* Milano : Istituto per gli Studi di Politica Internazionale, 1940, s. 145.

[115] V některých případech přerostly neshody v otevřený vojenský konflikt, který, ač ukončen a hranice stanovena rozhodnutím relativně nestranného zahraničního arbitra, zůstal přesto přítomen v historické paměti i soudobé politické mysli coby křivda učiněná vůči jednomu ze států a úspěšně blokoval možnost urovnání diplomatických vztahů. Tak tomu bylo především v případě sporu o Těšínsko, kde na polské straně kromě ztráty území, obývaného z velké části polským etnikem, a prolité krve hrál významnou roli také fakt, že k ozbrojenému střetu došlo v době, kdy Poláci čelili útoku bolševické Rudé armády a kdy Češi blokovali dodávky potřebných zbraní a munice do Polska. Výčitky Poláků, že Češi využili jejich těžké situace, zaznívaly ještě mnoho let po ukončení konfliktu a téma bylo živé až do třicátých let – lze říci, že polská účast na pomnichovském dělení Československa je jeho dozvukem.

[116] Důkazem toho je i fakt, že zatímco Polsko ještě nebylo konsolidováno a nemohlo se prezentovat sestavenou vládou, Československu reprezentovanému pařížskou vládou se dostávalo postupně uznání ze strany dohodových mocností a jeho zástupce byl jako jediný z nových států přizván k mírovým jednáním s Německem. Za tímto krokem je podle E. Beneše nutno hledat vliv francouzských vojenských kruhů, především maršála Foche, který se domníval, že Německo na mírové podmínky nepřistoupí a bude nutno vést válku dále. A v takovém případě by se mu spojenecké Československo jako prostor pro otevření další fronty, zdroj nových vojáků a zároveň prostředek pro rozbití Rakousko-Uherska hodilo. K pokračování

tou dobou fakticky vládl z Varšavy ve své podstatě diktátorským způsobem Józef Piłsudski, ale země neměla jednoznačně určené hranice ani formu (užívalo se oficiálně termínu Państwo Polskie, tedy Polský stát)[117] a vláda nebyla uznána vítěznými mocnostmi. Nicméně uznání samostatnosti nakonec Polsko dosáhlo, země Dohody jej zařadily do spojeneckého tábora a udržovaly diplomatické styky s Polským národním výborem v Paříži (Komitetem Narodowym Polskim w Paryżu). Ten však reálně neměl přímý vliv na dění doma.[118]

Československo mohlo využívat toho, že pražská politická reprezentace spolupracovala, byť ne vždy bez výhrad a problémů, s Československou národní radou, která zastupovala republiku u zástupců Dohody, od 14. října 1918 dokonce jako prozatímní vláda.[119] Cesta k tomuto sblížení sice nebyla krátká, ale podařilo se jí dosáhnout a na ženevských jednáních na konci října 1918 (26. – 31. října) se reprezentanti[120] politických stran v Čechách (Národního výboru) a pařížské Československé národní rady dohodli na dalším společném postupu, na formě budoucího státu, složení vlády[121] a způsobu převzetí moci z rukou rakousko-uherského

---

války sice nakonec nedošlo, ale vstřícný krok dohodových velmocí vůči Československu mu pomohl otevřít dveře na mírovou konferenci a poskytl výhodnou pozici pro další jednání, byť Beneš neustále opakoval, že si spojenci nejsou politického významu československé otázky a role v regionu plně vědomi. – MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB I, k. 32, ič. 90. – Zápis o schůzi Zahraničního výboru Národního shromáždění z 30. září 1919.

[117] Abychom však byli v tomto ohledu spravedliví, je nutno přiznat, že i pařížská Československá národní rada užívala minimálně od listopadu 1918 do ledna 1919 na oficiálních tiscích nepříliš konkrétní označení Země československé / Pays Tchécoslovaques.

[118] TOMASZEWSKI, Jerzy; LANDAU, Zbigniew. *Polska w Europie i świecie 1918–1939.* Warszawa : Trio, 2005, s. 19.

[119] Prohlášení ustavení vlády Československa připravovali T. G. Masaryk s E. Benešem již dlouho před tím, vědomi si toho, že jedině tak budou moci dodat svým požadavkům váhy. O tomto úmyslu informoval Beneš italského předsedu vlády Vittoria E. Orlanda již 4. října 1918 po svém příjezdu do Říma. Beneš chtěl tímto aktem postavit spojence před hotovou věc a zároveň to provést dříve, než bude zveřejněna Wilsonova odpověď na rakouskou nabídku příměří. To se nakonec podařilo, přičemž Masarykovým přičiněním uznala československou vládu i americká strana a prezident Wilson toto zohlednil ve své odpovědi. Prohlášení o ustavení československé vlády a Wilsonovo poselství tak byly publikovány krátce po sobě 19. a 20. října 1918. – MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB I, k. 32, ič. 90 – Záznam z vystoupení E. Beneše v Zahraničním výboru Národního shromáždění 1. října 1919.

[120] Za Národní výbor česko-slovenský Karel Kramář a Václav Klofáč, za Český Svaz poslanců František Staněk, Gustav Habrmann a Antonín Kalina a za „prozatímní vládu zemí česko-slovenských“, tj. Československou národní radu v Paříži Edvard Beneš se svými referenty Štěpánem Osuským, Ludvíkem Strimplem a Ivanem Markovičem. Přítomni byli také Národním výborem v Praze vyslaní odborní znalci Jaroslav Preiss a Karel Svoboda. – MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB I, k. 114, ič. 548.

[121] Bylo pamatováno také na tři slovenské ministry a jednoho německého k hájení zájmů Němců v Čechách.

státu. Důležité bylo ze strany domácích politiků především uznání závaznosti a schválení veškerých kroků, které prozatímní vláda nebo její členové podnikli, a to i zpětně pro období před jejím oficiálním zřízením. Projednali v hrubých obrysech podmínky, kterých se měla československá reprezentace domáhat v případě příměří a s tím souvisejícího jednání s Rakousko-Uherskem a Německem. Na program jednání se dostaly i otázky národohospodářské, finanční i legislativní, nutné pro zachování právní a ekonomické bezpečnosti při přechodu na nové hospodářství samostatného státu. A neméně významnou byla i dohoda o zřízení prozatímní vlády v Praze, která by byla pověřena správou země až do ustavení definitivní parlamentní vlády. V deklaraci z 31. října se také zmiňuje budoucí mírová konference, která by měla konstituovat novou střední Evropu, v čemž by byl československý národ nápomocen. V okamžiku, kdy ženevská jednání v Hôtel Beau-Rivage skončila, sice byla v Čechách již zcela jiná situace, než když delegace odjížděla, nicméně domácí politické strany tato ujednání alespoň rámcově respektovaly a promítlo se to i při následné volbě členů vlády Revolučním národním shromážděním.[122] Velkým pozitivem byl také způsob, jakým se podařilo převrat uskutečnit, aniž by to rozložilo státní hospodářství a správní aparát a vyvolalo sociální otřesy, ačkoli ke zhroucení monarchie došlo nakonec dříve, než se politici domnívali.

Ale nejen doma běžely události rychlým tempem dál. K určitému posunu došlo i na mezinárodní scéně. Než se stihl Beneš vrátit ze Ženevy do Paříže, proběhla již jednání o definitivní podobě podmínek příměří s Rakousko-Uherskem. Pokusil se však ještě intervenovat, aby byly podmínky sestavené českou reprezentací dodatečně přijaty a on sám se mohl dalšího jednání s Rakousko-Uherskem a Německem účastnit. Nabádal zároveň k tomu, aby se doma vyvarovali všech rozbrojů a střetů, především pak v německých oblastech. Důležité v tuto chvíli bylo, aby Čechy navenek působily jako jednotný celek a do Paříže nedoléhala separatistická vyjádření českých Němců. Bylo také nutné zabránit vnitřním rozporům a anarchii, aby si Československo udrželo v očích spojenců svůj dosavadní kredit a dále vystupovalo jako důvěryhodný partner.[123]

---

[122] LUSTIGOVÁ, Martina. *Karel Kramář : První československý premiér*. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 2007, s. 150.

[123] Dle jeho vyjádření nebylo žádných vážných překážek k přijetí českých požadavků. Stejně tak byl i přizván k dalším jednáním a bylo mu potvrzeno, že spojenci v co nejkratší době vypomohou se zásobováním a uvolní české vojsko ve Francii a Itálii pro obranu republiky. Zároveň tlumočil Masarykovo doporučení kooptovat do vlády také Antonína Švehlu a na post ministra vnitra navrhnout Přemysla Šámala. – MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB I, k. 114, ič. 549.

O několik dnů později již mohl referovat o tom, jak se mu daří získávat pro jednotlivé body ženevských jednání podporu spojenců. Definitivně bylo rozhodnuto o přesunu československých legií z Francie[124] do Čech a obdobná jednání probíhala i s italskou stranou. Potvrzeno bylo zásobování potravinami ze strany spojenců[125] a zajištění přímého radiotelegrafického spojení Prahy s Paříží.[126] Očekával brzké zahájení mírových jednání, v čemž ho utvrzovaly intenzivní přípravné práce. V souvislosti s tím nabádal domácí politiky, aby oficiálně nejednali s Němci a Maďary a osobně považoval za omyl akreditování československých zástupců ve Vídni a Budapešti. „My jsme světem uznáni, oni nikoliv. A co zvláště je důležité: nebudou uznáni. Upozorňuji, že s nimi se nebude uzavírat a jednat o mír. Jim se mír bude prostě oznamovat.“[127]

– dopis Národnímu výboru v Praze z 5. 11. 1918. Srov. *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920 : (listopad 1918 – červen 1919)*. Svazek 1, Dokumenty československé zahraniční politiky A/2/1. Jindřich Dejmek; František Kolář et al. (ed.). Praha : Ústav mezinárodních vztahů, Karolinum, Historický ústav AV ČR, 2001, s. 56–57. – dokument č. 4.

[124] Již v této době připravoval vyslání francouzské vojenské mise do Československa (představoval si, že vedle české divize francouzských legionářů bude součástí kontingentu i jedna francouzská divize), protože zastával stanovisko, že z politických důvodů se budoucí vojenská organizace Československa musí vytvářet pod vlivem Francie. Té jednak přisuzoval zásadní roli na budoucích mírových jednáních, jednak počítal s jejím zájmem o získání spojenců ve střední Evropě. Vyhovoval mu také duch francouzského republikanismu. Nicméně byl připraven o všech těchto svých návrzích jednat se zástupci armády a politických stran.

[125] Vzhledem k tomu mělo být doma zajištěno dostatečné zásobování německých oblastí a zároveň i Vídně, čímž se mělo předejít nejhoršímu, protože případné nepokoje a rozvrat by nijak nesloužily českým zájmům a tím i dosažení stanovených cílů na mírové konferenci. To se vztahovalo i na zásobování uhlím. V dopisu Karlu Kramářovi z 20. listopadu 1918 Edvard Beneš píše, že toto vše po něm spojenci kategoricky požadují. Žádal proto, aby česká strana s tím nedělala problémy, ale naopak celé akce využila pro vlastní reklamu, případně si za to vymohla od Němců různé politické koncese. Ale rozhodně bylo nutno něco dělat, aby se spojencům ukázala dobrá vůle.

[126] Tím byl pověřen major Zdeněk Fierlinger, šéf Benešova vojenského kabinetu, který s celou svou misí a vybavením odjel do Prahy. V této souvislosti Beneš zdůraznil, že lze zařízení používat jen pro oficiální zprávy a fakta, kterých bude potřeba pro práci v Paříži a Praze. Pro Beneše bylo důležité, aby se dozvěděl o všem, co se stalo po návratu delegace ze Švýcarska a jak postupuje přerod Českých zemí v nový státní útvar. V Paříži totiž ještě bylo mnoho těch, kdo chtěli Rakousko-Uhersko a dynastii zachovat a šířili zprávy o nejednotnosti české politické reprezentace, o tom, že Národní výbor v Praze vystupuje samostatně a byl přijat za regulérní vládu stojící v opozici vůči prozatímní vládě v Paříži. Za každou cenu tak bylo nutno zabránit tomu, aby vznikl sebemenší dojem, že jsou mezi domácími a exilovými zástupci Československa rozpory.

[127] Beneš dále považoval za pravděpodobné (a tuto informaci označil za krajně důvěrnou), že Maďaři a rakouští Němci nebudou na konferenci oficiálně vůbec připuštěni. A přiznal, že v této záležitosti aktivně pracuje. Vyzýval dále k trpělivosti a udržení klidu zejména v otázce Slováků, protože každý „neklid, nejistota, rozčilení, přílišné lomození v celé té věci dělá zde dojem, jako bychom neměli dost síly, báli se, nebyli si jisti svou věcí atd.“ – MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB IV/2, k. 37, sign. KOR-127, Kramář Karel – dopis E. Beneše K. Kramářovi z 27. listopadu 1918.

S takovýmto pocitem a postojem vstupoval Beneš počátkem následujícího roku na mírová jednání. A měl z velké části i pravdu – konkrétně v otázce územních nároků nebyl zásadní problém v jejich prosazování vůči poraženému Rakousku, Německu nebo Uhersku, mnohem větší obtíže vznikaly tam, kde se střetly zájmy nově zrozeného Československa a Polska, v obou případech spojenců Francie coby hlavního arbitra.

III.

Vznik Československa, příprava na mírová jednání, administrativní a personální zajištění československé delegace, první koncepce územního rozsahu Československa a místo Lužice v těchto plánech

Aby se zástupci vítězných mocností[128] mohli během konferenčních jednání v hraničních (ale i jiných) otázkách kvalifikovaně rozhodnout, potřebovali dostatek informací. Ty jim jednak dodávali vlastní odborníci, jednak je získávali od delegací států účastnících se mírové konference. Účastnické státy byly pro jednání na konferenci rozděleny do dvou kategorií – státy s obecnými zájmy (velmoci) a státy se zájmy omezenými. V této kategorii se nacházely země, které buď přímo bojovaly na straně Dohody nebo alespoň vyhlásily Ústředním mocnostem válku. Třetí kategorie pro státy poražené zavedena nebyla, ty neměly právo o cokoli žádat. Státy s omezenými zájmy pak předkládaly výborům a komisím, zřizovaným postupně pro řešení konkrétních problémů,[129] své požadavky v písemné podobě.[130] Rozhodování samotné, i když politici

[128] Francii zastupoval předseda vlády Národního bloku Georges Clémenceau, Velkou Británii premiér David Lloyd George, Spojené státy americké jejich prezident Thomas Woodrow Wilson, Itálii předseda vlády Vittorio E. Orlando, Japonsko princ Kinmoči Saiondži a jejich ministři zahraničních věcí Stephen Pichon, James Arthur Balfour, Robert Lansing, Sidney Sonnino a Nobuaki Makino. Šéfové vlád dohodových států a prezident USA tvořili takzvanou Radu pěti (případně Radu čtyř bez účasti japonského premiéra Saiondžiho) a poté, co opustili konferenční jednání Italové (na konci dubna a počátku května), Radu tří. Pokud se sešli v kompletní sestavě včetně ministrů zahraničí, byli označováni jako tzv. Rada deseti. Vedle toho existoval oficiálně nejvyšší orgán mírové konference, a to plenární zasedání všech zúčastněných států (27 států a 5 britských dominií). To se ale na rozdíl od permanentně zasedající Rady sešlo za dobu konference pouze osmkrát. Jednotlivé otázky byly na konferenci řešeny ve speciálně ustavených komisích, nicméně konečné rozhodnutí vždy náleželo oněm několika málo politikům. To, že proces posuzování a rozhodování v dílčích záležitostech, které brzy převážily nad koncepčními a „generálními" tématy, bude dlouhodobým problémem oddalujícím sestavení a podepsání mírových smluv, si představitelé vítězných mocností uvědomili již na počátku roku 1919. Sám Wilson v rozmluvě s Clemenceauem, Lloydem George a Orlandem 24. března prohlásil, že začíná závod mezi mírem a anarchií a ve veřejnosti je patrná neustále rostoucí netrpělivost. Tehdy vyslovil myšlenku, že by bylo vhodné činit rozhodnutí o nejdůležitějších problémech (náhrada válečných škod, zabezpečení Francie proti agresi a stanovení hranice Itálie na Jadranu) uvnitř této jejich „čtyřky". Dostalo se mu okamžité podpory Lloyda George, který prohlásil, že není jiné cesty jak se vypořádat se všemi obtížemi, zvláště když se jejich experti nikdy nebudou schopni shodnout na jednom řešení. Své ano, podpořené vírou, že se tím jednání skutečně zrychlí, vyslovil i Clemenceau. – MANTOUX, Paul. *Paris Peace Conference 1919 : Proceedings of the Council of Four (March 24 – April 18)*. Genève : Droz, 1964, s. 1.

[129] Bylo jich nakonec celkem 58.

[130] Nicméně zástupci každého ze zúčastněných států bylo umožněno prezentovat v celkových

zpravidla zohledňovali doporučení vzešlá z činnosti výborů a komisí, však bylo zcela v rukou Rady.

Na počátku nikdo z domácích politiků a pravděpodobně ani členové Československé národní rady v Paříži nevěděl, co přesně československé delegáty[131] na mírové konferenci čeká, jak budou jednání vypadat a probíhat a jak těžce bude nutno za z jejich pohledu zcela oprávněné a logické požadavky bojovat. Velká část československých politiků vycházela při odhadu vlastních možností z optimistického předpokladu, že Čechoslováci jsou miláčky Dohody, těmi, kdo svým vojskem na Sibiři úspěšně čelí bolševickému nebezpečí a stabilní domácí politickou scénou představují ostrov jistoty v jinak bouřlivé poválečné střední Evropě. To byly sice opodstatněné a reálné argumenty, ale logika mechanismu fungování mezinárodní diplomacie se ukázala být zcela jiná.

Československou delegaci na mírové konferenci v Paříži roku 1919 navenek reprezentovali dva oficiální zástupci – ministr zahraničních věcí Edvard Beneš a ministerský předseda Karel Kramář, nicméně většinu jejích členů ale představoval sbor odborných poradců.[132] Organizačně se delegace rozdělovala do několika skupin. Vedle výše zmíněných dvou delegátů ji tvořili tajemníci delegace, kancelář delegace, propagační oddělení a právě sbor odborných poradců, rozdělený do poradních sekcí A-P. K poradcům lze připočíst ještě dva členy tiskového oddělení československé delegace, kterým se sice nedostalo oficiálního jmenování odbornými poradci, ale prokazatelně se expertních prací účastnili a v určitých chvílích jako odborní poradci

---

rysech své požadavky i ústně před vrcholnými orgány konference. Československo tak učinilo ústy E. Beneše 5. února 1919 před Radou deseti.

[131] Až do konce roku 1918 ani nebylo jasné, kdo bude Československo na mírových jednáních reprezentovat. Ještě 20. listopadu 1918 psal Beneš do Prahy, že se stále jedná o stanovení počtu zástupců pro jednotlivé země, zda budou každou reprezentovat 2 nebo 3 zástupci. V principu se mělo jednat o ministra zahraničních věcí a ministerského předsedu. Thomas W. Wilson byl jediným prezidentem účastnícím se jednání konference. Edvard Beneš nicméně pokládal za důležité, aby v případě, že nakonec bude rozhodnuto jinak a dle stanov konference se jí mohl účastnit i Tomáš G. Masaryk coby prezident Československa, zohlednila toto i vláda a delegovala jej. – MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB I, k. 114, ič. 549; resp. f. EB IV/2, k. 37, sign. KOR-127, Kramář Karel.
O týden později již věděl, že Masaryk coby prezident nebude moci být oficiálním zástupcem. Zároveň se objevilo i nebezpečí další redukce počtu zástupců, kdy by menší státy mohly mít jen jednoho delegáta. O tom však v té chvíli ještě nepadlo definitivní rozhodnutí. Domácí politiky Beneš v témž dopisu také uklidňoval, že v souvislosti s přítomností na konferenci o „Němcích v Čechách vůbec není a nebude ani řeči." – MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB IV/2, k. 37, sign. KOR-127, Kramář Karel – dopis K. Kramářovi z 27. listopadu 1918.

[132] V době, kdy byla delegace nejpočetnější, čítala přibližně sto osob.

vystupovali.[133] Přesné číslo udávající počet členů delegace je však obtížné stanovit. Jednalo se o veličinu velmi proměnnou, lidé přijížděli a odjížděli, někteří pobyli v Paříži jen několik dnů, aby pomohli při řešení konkrétního problému, jiní zůstávali od začátku do konce. Zvláštní skupinu například představují novináři a dopisovatelé českých novin a časopisů. Zároveň ne všechny, kdo do Paříže speciálními vlaky odjeli, je možno považovat za skutečné členy delegace podílející se nějakým způsobem na mírových jednáních nebo fungování delegace. V soudobých textech nebo pozdějších pamětech účastníků pařížských jednání často zaznívají kritické hlasy na adresu části osazenstva delegačních vlaků ve smyslu oprávněnosti vyslání té či oné osoby.[134]

Samotnému odjezdu delegace do Paříže však předcházelo dlouhé období příprav, sestavování poradního sboru a specifikace jeho pracovní náplně. Lze říci, že k formování poradních skupiny došlo téměř okamžitě po 28. říjnu 1918 z důvodu nutnosti řešení hospodářských, právních a hraničních problémů, které před novou československou reprezentací vyrůstaly. Začaly proto vznikat skupiny odborníků, kteří se snažili připravit podklady pro očekávaná diplomatická jednání.

Prvními takovýmito pracovními skupinami zaměřenými na územní problematiku, které prameny a literatura alespoň okrajově zmiňují, byly komise slovenská a slezská při Národním výboru. Úkolem „komise slovenského odboru Národního výboru“ bylo vypracování návrhu vymezení hranic Slovenska, úkolem „komise slezské“ potom v první řadě příprava materiálu k nárokování území těšínského Slezska, později se měla věnovat problematice Slezska komplexněji.[135] Na práci obou

---

[133] Jednalo se o Hanuše Jelínka a Karla Mečíře. – VÁCHA, Zdeněk. *Sbor odborných poradců československé delegace na mírové konferenci v Paříži roku 1919 : Formování sboru, způsob práce odborných poradců a jejich zapojení do činnosti delegace, osudy členů sboru po návratu z Paříže.* Praha, 2004. Rigorózní práce (PhDr.). Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, s. 3.

[134] Například Jan Krčmář si ve svých vzpomínkách neodpustil poznámku o tom, že v roztřídění cestujících do vlaků bylo patrné dělení členů delegace na první a druhou garnituru. První byl obsazen málo, zatímco v druhém cestovala pestrá směsice lidí od obchodníků jedoucích za svými obchody do Paříže, přes významné osoby jako byl například architekt Jan Kotěra, žurnalisty, úředníky pro pařížský konzulát až po malou skupinu lidí, kteří mohli být považováni za skutečné členy delegace. Nazval to celé zájezdem. LA PNP, f. Jan Krčmář, k. 1 – Paměti, 2. část, kap. I., s. 4–7. Obdobné narážky se objevují i u Richarda Weinera v jeho sbírce fejetonů (WEINER, Richard. *Třásničky dějinných dnů*. Brno : Polygrafie, 1919, s. 11.).

[135] VÁCHA, Zdeněk. Československé Kladsko? Pokus o nástin politicko-odborných snah o připojení Kladska k ČSR během I. světové války a po ní. In *Kladský sborník* 7. Hradec Králové : Univerzita Hradec Králové, 2006, s. 152. Srov. DVORSKÝ, Viktor. Hranice Československé republiky. In *Sborník české společnosti zeměvědné*, 1919, XXV, seš. 1–2, s. 38.

institucí plynule navázala řada dalších seskupení odborníků – byly zakládány komise nové s přesně stanovenými dílčími úkoly. Bohužel v řadě případů nelze určit přesné datum jejich oficiálního vzniku nebo ukončení činnosti, dochovány jsou často jen zmínky o první schůzi, zůstává také neznámo nakolik navazují na činnost starších institucí, zabývajících se obdobnou tematikou, zda je nahrazují nebo fungují paralelně, jak se překrývá jejich personální složení. Dobrou ilustrací toho je přípis Národního výboru z 30. října 1919, v němž jsou „Všechny komise odborné, které byly zřízeny při Národním Výboru" svolány na výše uvedený den „do úřadovny Národního Výboru v Obecním domě, kde se formálně ustaví a začnou pracovati. …"[136]. Známe tedy „úřední" počátek činnosti těchto komisí, nikoli však kdy, na základě čeho a s jakou náplní činnosti byly zřízeny. V případě zvláštního „menšinového a rozhraničovacího odboru", následně rozčleněného do řady komisí, tak zůstává otázkou, zda jeho menšinová komise[137], mající mimo jiné za úkol vypracovat návrh hranic, v sebe zahrnula i členy starších komisí slovenské a slezské (těšínské), a byla tedy jejich nástupcem, nebo všechny komise dále pracovaly vedle sebe, případně zda menšinová komise nebyla organizačně nadřazenou institucí. Chaotické bylo také užívání názvů komisí, kde se ne vždy dařilo udržet jednotné pojmenování.[138] Vzhledem k tomu, že již na zahajovací schůzi 6. listopadu bylo zmíněno dokončení historické a rozpracování dvou národnostních map, přičemž byly shromážděny podklady i pro další, dá se usuzovat, že

[136] NA, f. Národní výbor 1918, k. 1, inv. č. 6 – dopis Permanentní komise Národního výboru z 30. října 1918.

[137] Ustavující schůze, na které byl stanoven její program, proběhla 6. listopadu 1918. Tehdy bylo zřízeno osm podsekcí: I. pro mapu národnostní a historickou, II. pro mapu fysikální a geologickou, III. pro mapu hospodářskou, jež má býti zároveň mapou komunikací, IV. pro hranice státu, V. pro zřízení krajů a krajské rozdělení, VI. pro ochranu Čechů za hranicemi, VII. pro otázku těšínskou respekt. českopolskou, VIII. pro podání důkazů o nemožnosti Deutschböhmen, které se ještě v ten den sešly k prvním jednání o rozvržení práce mezi jejich jednotlivými členy. – NA, f. Národní výbor 1918, k. 1, inv. č. 4 a 5 – zápis z plenární schůze menšinové komise Národního výboru z 6. listopadu 1918.

[138] O tom, že názvosloví těchto institucí bylo daleko jakékoli jednotnosti, svědčí i fakt, že jeden z odborníků, který nás bude v souvislosti s tématem práce zajímat, slavista Adolf Černý, byl dopisem z 18. listopadu 1918 (podepsán za Menšinovou a ohraničovací komisi Národního výboru dr. František Hnídek) pozván na schůzi „sekcí menšinové a ohraničovací komise", která se konala ve čtvrtek 21. listopadu. V ní dle svých slov podal zprávu o lužické otázce a zmiňuje, že poté se sekce rozešla, protože její úkoly převzala „státní mírová komise" a jejíž národopisný a ohraničovací oddíl" měl mít svou první schůzi v sobotu 23. listopadu. Černý byl skutečně listem Národního výboru československého ze dne 22. listopadu 1918 osloven , aby přijal místo v nově zřízené instituci, ale v něm se hovořilo o sekci etnografické a geografické. Takže i on sám měl v názvosloví neustále vznikajících, proměňujících se a zanikajících institucí chaos. – MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, koresp. Institucionální – Národní výbor československý, Praha, dopis z 22. listopadu 1918, neuspoř.; MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, Lužice, neuspoř.

tyto materiály pocházejí z činnosti odborníků působících ve starších institucích.[139] Druhou možností je, že k oficiálnímu zřízení komise došlo až s jistým časovým odstupem od okamžiku, kdy byla sestavena a začala fakticky pracovat. Tak tomu totiž bylo i později v souvislosti se vznikem Úřadu pro přípravu mírové konference. Podrobnější informace, které by doložily činnost menšinové komise, však nejsou.[140]

Na zintenzivnění příprav měl zájem i sám ministr Beneš, který v dopisu Národnímu výboru v Praze z 9. listopadu přímo psal, že „jednání o mír bude zahájeno poměrně brzy", a připomínal, aby se podařilo co nejrychleji připravit vše, oč v této souvislosti již dříve žádal. Tedy opatřit a zpracovat materiál hospodářský, etnografický, geografický a strategický, soustředit odborníky na danou problematiku a pomýšlet již na přípravu vlastní delegace pro mírovou konferenci. Z toho důvodu i uvažoval o cestě do Prahy, aby viděl, jak vypadá situace, dohodl se s členy vlády o dalším postupu a mohl vybrat příslušné osoby pro práci v Paříži.[141] Vzhledem k překotnému vývoji situace se mu však zamýšlenou krátkou cestu do Československa nepodařilo realizovat.[142]

Další krok v organizaci příprav na nadcházející jednání o hranicích nově vzniklého státu[143] byl učiněn 14. listopadu 1918, kdy čerstvě ustavená vláda ústy svého

---

[139] VÁCHA, Zdeněk. Československé Kladsko? Pokus o nástin politicko-odborných snah o připojení Kladska k ČSR během I. světové války a po ní. In *Kladský sborník* 7. Hradec Králové : Univerzita Hradec Králové, 2006, s. 152.

[140] Scházela se v prostorách Národní Rady. Je známo, že vypracovala určitý návrh hranic státu, který obsahoval i několik variant možných drobných úprav. Zda byl později použit coby podkladový materiál pro jednání dalších skupin zabývajících se problematikou státních hranic je otázkou, na níž nelze s určitostí odpovědět. – VÁCHA, Zdeněk. *Sbor odborných poradců československé delegace na mírové konferenci v Paříži roku 1919 : Formování sboru, způsob práce odborných poradců a jejich zapojení do činnosti delegace, osudy členů sboru po návratu z Paříže.* Praha, 2004, s. 10.

[141] MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB I, k. 114, ič. 549

[142] Nicméně ještě na konci listopadu psal, že je „pravděpodobné, skoro jisté, že by přijel do Čech po 15. prosinci společně s T. G. Masarykem, zdržel se 3–4 dny a mohl by se všemi zainteresovanými v klidu projednat veškeré otázky týkající se mírové konference. – MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB IV/2, k. 37, sign. KOR-127, Kramář Karel.

[143] Otázku je, od kdy vlastně můžeme s určitostí doložit, že československá vláda věděla o přípravách k mírové konferenci. Z. Vácha v této souvislosti uvádí zápis ze zasedání vlády ze dne 15. listopadu 1918, kdy odsouhlasila, aby „profesor Malíř pro přípravné práce k mírové konferenci …… obdržel ihned dovolenou ze svého místa …" – VÁCHA, Zdeněk. *Sbor odborných poradců československé delegace na mírové konferenci v Paříži roku 1919 : Formování sboru, způsob práce odborných poradců a jejich zapojení do činnosti delegace, osudy členů sboru po návratu z Paříže.* Praha, 2004, s. 10.
Z dikce dokumentu vyplývá, že se jednalo o reakci na známou skutečnost, vláda se tedy musela o konání konference dozvědět již dříve. Je pravděpodobné, že první informace mohly přijít z Rue Bonaparte vzhledem k tomu, že E. Beneš měl k dohodovým diplomatům přeci jen blíže. Zmínka o blížící se mírové konferenci je doložitelná přinejmenším dopisem E. Beneše Národnímu výboru z 9. listopadu 1918. Dá se sice předpokládat, že dopisu trvalo nějakou dobu,

předsedy Karla Kramáře svolala mírovou komisi, které „sloužil zvláštní úřad pro přípravu k mírové konferenci.“[144]

Tato mírová komise však na svém počátku fungovala spíše jako instituce mající za úkol soustředit vhodné osoby pro přípravné práce, než coby organizace s propracovanou vnitřní strukturou a vymezením úkolů a kompetencí. Pravděpodobně byl jejich výběr a jmenování čistě Kramářovou záležitostí, i když u řady specializací neměl dostatečný přehled, a musel tak dát na doporučení svých známých. Poměrně záhy však mírová komise mizí z úředních materiálů a od počátku prosince se už setkáváme pouze s „Úřadem pro přípravu mírové konference“, kterému na rozdíl od jeho předchůdců bylo dopřáno fungovat déle.

I jeho počátky jsou však nejasné. Zřízen byl sice 29. listopadu 1918 nařízením vlády č. 54, nicméně již před tímto datem prokazatelně fungoval.[145] To dokládá i skutečnost, že když se v onen den ministři dotazovali Karla Kramáře na termín svolání první schůze nově ustaveného úřadu, nedostalo se jim přímé odpovědi, pouze informace, že je již téměř kompletně připraven etnografický materiál a strategický a hospodářský je v pokročilém stupni zpracování.[146] Vzhledem k tomu, že v tu chvíli uplynul již více než týden od ustavující schůze nové instituce, se zdá, jako by veškerá dosavadní aktivita úřadu i předchozí mírové komise šla mimo oficiální vědomí vlády.

---

než do Prahy došel, ale podle formulací v něm obsažených musel Beneš s Národním výborem ve věci přípravy na mírovou konferenci komunikovat ještě dříve. – MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB I, k. 114, ič. 549. Srov. *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920 : (listopad 1918 – červen 1919)*. Svazek 1, Dokumenty československé zahraniční politiky A/2/1. Jindřich Dejmek; František Kolář et al. (ed.). Praha : Ústav mezinárodních vztahů, Karolinum, Historický ústav AV ČR, 2001, s. 62. – dokument č. 6.

[144] DVORSKÝ, Viktor. Hranice Československé republiky. In *Sborník české společnosti zeměvědné*. 1919, XXV, seš. 1–2, s. 38.

[145] Před tímto datem již proběhla 20. listopadu 1918 ustavující schůze (plenární zasedání), kde došlo k rozdělení Úřadu do šesti sekcí, přičemž jednotlivé sekce neměly nijak úzce vymezenou územní působnost. Jedna z nich, etnograficko-geografická, dokonce stihla do data oficiálního zřízení Úřadu svolat první řádnou schůzi. – VÁCHA, Zdeněk. Československé Kladsko? Pokus o nástin politicko-odborných snah o připojení Kladska k ČSR během I. světové války a po ní. In *Kladský sborník* 7. Hradec Králové : Univerzita Hradec Králové, 2006, s. 153.
Také R. Kalhous ve své práci, věnující se primárně československé armádě, uvádí, že „přípravné práce pro mírovou konferenci zahájeny byly již v listopadu 1918 v pražské Národní radě na základě nařízení …, které ustavovalo zvláštní úřad pro přípravu k mírové konferenci a jež schválila ministerská rada 29. listopadu.“ – KALHOUS, Rudolf. *Budování armády*. Praha : Melantrich, 1936, s. 45.

[146] NA, f. Předsednictvo ministerské rady (dále PMR) 1918-1925, k. 4029, zápis ze zasedání vlády 29. listopadu 1918.; VÁCHA, Zdeněk. *Sbor odborných poradců československé delegace na mírové konferenci v Paříži roku 1919 : Formování sboru, způsob práce odborných poradců a jejich zapojení do činnosti delegace, osudy členů sboru po návratu z Paříže.* Praha, 2004, s. 11.

Nebo možná i sami ministři již ztráceli přehled v neustále se transformujících a názvy měnících institucích. Druhou možností je, že máme před sebou výsledek Kramářových snah o vytvoření širokého odborného a ideového zázemí pro nadcházející mezinárodní i domácí diplomatická a politická jednání. Zde však narážíme na nesoulad s tvrzeními jiných autorů, že Kramář odjížděl do Paříže bez konkrétní koncepce budoucí československé zahraniční politiky. Martina Lustigová kupříkladu ve své monografii o Karlu Kramářovi uvádí, že se v premiérově pozůstalosti nedochovaly poznámky, které by svědčily o nějaké intenzivní přípravě před odjezdem. To však jen konstatuje současný stav, nicméně automaticky nevylučuje možnost jejich existence v minulosti. Je v podstatě nemožné, aby se dochoval písemný materiál ve své úplnosti. Ale známe-li Kramářovu roli při vzniku výše uvedených institucí a v jejich vedení, je možné, že ony postrádané „poznámky" více než dostatečně suplovaly právě materiály vzešlé z činnosti komisí a později Úřadu. O tom, že chtěl mít vše pod kontrolou a aktivně prosazovat své představy, svědčí i fakt, že později se v Paříži aktivně zapojil do práce ve Všeobecné komisi na přípravě mírové smlouvy s Německem, v komisích na zavedení mezinárodní plavby po Labi, Odře a Dunaji, na vytvoření železničního spojení z Prahy do Rijeky přes Terst, na právu nájemního teritoria v přístavech v Hamburku a Štětíně, v komisi pro vznik Společnosti národů a dalších.[147] Rozhodně vystupoval i v souvislosti s maďarským útokem na Slovensko v létě 1919, kdy spolu se šéfem československé vojenské mise Z. Fierlingerem intervenoval u generála Le Ronda a maršála Foche v záležitosti dodávek vojenského materiálu a s ministrem Benešem obhajoval 10. června přímo před Radou čtyř a následujícího dne před dohodovými ministry zahraničí československý postup v této věci.[148]

A pokud jde o delegaci samotnou, zajímal se o její fungování a zajištění v podstatě od samého počátku, byť v tom mohly hrát svou roli i zcela osobní zájmy. Beneše ubezpečoval, že do Paříže přijede včas, jen co se v Praze objeví Masaryk a bude moci silou své autority zapůsobit na dění doma.[149] Byl toho názoru, že Beneš je

[147] LUSTIGOVÁ, Martina. *Karel Kramář : První československý premiér*. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 2007, s. 162.

[148] Zde byli seznámeni s navrhovanými hranicemi Maďarska a poté, co Bratianu, Kramář a Beneš podali svůj výklad a žádali o provedení některých změn v návrhu hranic byla celá záležitost předána zpět Radě čtyř, která měla definitivně rozhodnout. – MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB IV/2, k. 39, sign. KOR-135 – Zahraniční výbor Národního shromáždění 12. června 1919.

[149] Podle jeho slov byl pocit, že Masarykova přítomnost je důležitější v Čechách než v Paříži, sdílený většinou domácích politiků. Očekávalo se, že dokáže zklidnit poměry ve státě a zamezit tak bouřím, které by ho mohly ohrozit v souvislosti s bolševizací a ztrátou kreditu v očích

znamenitě informován o situaci mezi spojenci a zvládne tak vše i bez Masarykovy spolupráce a on, Kramář, má konec konců jisté jméno i v zahraničí, takže by to mohlo fungovat. Aktivně se angažoval také v praktických záležitostech jako například hledání sídla delegace. Nezamlouvala se mu příliš představa bydlení po hotelích, považoval to za složité a byl toho názoru, že vzhledem k postavení, které Čechoslováci díky Benešovi na konferenci získali, by i měli navenek podle toho vystupovat. V té souvislosti navrhoval oslovit kněžnu Colloredo-Mansfeldovou. Ta sice žila trvale v Lausanne, ale v Paříži měla podle Kramářových informací několik paláců, z nichž jeden navrhoval Kramář najmout. Nicméně pokud by toto řešení neuspělo, prosil alespoň pro něj o zajištění bytu „v nějakém tichém noble hôtelu."[150]

Samotná náplň činnosti úřadu byla specifikována již předchozího dne, tj. 28. listopadu, na jednání Předsednictva ministerské rady. Základním úkolem Úřadu se stalo vybavení československých mírových delegátů všemi potřebnými daty, které by mohli použít pro přesvědčení zástupců dohodových států o životaschopnosti nově vzniklé republiky, k jednání o jejích územních požadavcích, o otázce vyrovnání rakouského státního dluhu a dalších. Současně s tím se hovořilo také o tom, že všechny požadavky budou připraveny ve formě memorand ve francouzštině a angličtině a ty následně předány zahraničním delegátům. Tedy způsob, který se později na pařížských mírových jednáních stal standardním. Poprvé se zde, v zápisu z jednání Předsednictva ministerské rady, tedy objevuje zmínka o delegátech, kteří mají na mírových jednáních předkládat a hájit požadavky a zájmy Československa. I když zatím ještě bez jmenovitého určení kdo se těmito delegáty stane.[151]

Výše zmíněné nařízení vlády č. 54 je jen o málo konkrétnější, chybí v něm jakákoli přesnější specifikace činnosti Úřadu. Ta nakonec vyplynula pouze z jeho názvu a z toho, jací odborníci do něj byli vybráni.[152] Nařízení nicméně ve třetím a čtvrtém

---

dohodových mocností. Jak psal Kramář Benešovi v listu z 24. listopadu má Masaryk na rozdíl od ostatních „neupotřebenou, neopelichanou popularitu v Čechách". – MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB IV/2, k. 37, sign. KOR-127 – Kramář Karel 24. listopadu 1918.

[150] Osobně by se mu líbil hotel Regina proti Louvru, ideálně se salonem, ložnicí a pokojem pro jeho sekretáře. Rád by také jel se svou ženou, ale ponechával na uvážení Beneše zda by to bylo vhodnější nyní nebo až na jaře. – Tamtéž, srov. *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920 : (listopad 1918 – červen 1919)*. Svazek 1, Dokumenty československé zahraniční politiky A/2/1. Jindřich Dejmek; František Kolář et al. (ed.). Praha : Ústav mezinárodních vztahů, Karolinum, Historický ústav AV ČR, 2001, s. 79. – dokument č. 17.

[151] Z Paříže však první zmínka o delegátech pochází již z výše zmíněného dopisu E. Beneše Národnímu výboru z 9. listopadu 1918.

[152] Samotný paragraf 1 uváděl, že Úřad sestává jednak z úředníků a jednak ze znalců za tímto

ze svých pěti paragrafů zavádělo pro veškeré úřady, veřejné i soukromé ústavy, korporace i jednotlivce povinnost na vyzvání Úřadu poskytnout neprodleně potřebná data pro jeho práci a všemi prostředky jej podporovat. V případě neuposlechnutí nařízení úřadu se dotyční vystavovali nebezpečí použití „donucovacích prostředků". Paragraf druhý potom nepověřoval organizací Úřadu nikoho menšího než ministerského předsedu, tedy Karla Kramáře, jemuž příslušelo i právo vybrat sobě zástupce. Tak se i stalo a Kramář v podstatě okamžitě jmenoval přednosty Úřadu dr. Vladimíra Slavíka a dr. Josefa Macka. V obou případech se jednalo o právníky, přičemž Vladimír Slavík byl, coby spolupracovník Maffie a po říjnu 1918 tajemník Zemské ústřední oděvny, tou dobou již poměrně známou osobou. Z titulu své funkce ministerského předsedy měl Kramář dle paragrafu 1 také právo jmenovat úředníky Úřadu a znalce z jednotlivých oborů. V podstatě tak byl celý Úřad v jeho rukou, jedinou další institucí s možností jmenovat či přikázat ke službě v Úřadu úředníky dle svého uvážení byla jen ministerská rada.

Již před tím však začalo sestavování seznamu znalců pro potřeby Úřadu. Doložen je hromadný dopis z 22. listopadu, v němž byla padesátka vybraných vědců požádána o zapojení se do komise pro mírovou konferenci, konkrétně do její etnografické a geografické sekce.[153] Z toho jsou patrné i vládní priority a očekávaná obtížnost jednání o československých územních požadavcích.[154] Zároveň bylo ministerstvo školství vyzváno k uvolnění několika osob, které dle všeho vyslovily již dříve souhlas se zapojením se do práce Úřadu. Dovolenou tak dostal etnolog a archeolog Lubor Niederle, který se stal šéfem etnografické a geografické sekce, a spolu s ním ekonom Jan Koloušek, geograf Viktor Dvorský, statistik Antonín Boháč a kartografové Josef Malíř, Klement Salač a Jan Hocke.

účelem jmenovaných, přičemž jakákoli bližší specifikace oborů, pro něž by měli být znalci vybíráni, chybí. – MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB I, k. 114, ič. 548.

[153] „Z rozhodnutí ministerské rady bylo mi uloženo, abych sestavil z odborníků komisi, která by připravovala material pro mírovou konferenci. Žádám Vás jako vynikajícího odborníka, abyste přijal místo v této komisi, a sice zvláště pro sekci ethnografickou a geografickou." V hlavičce u čísla telefonu uvedeno „Mírová komise". – MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, koresp. institucionální, Národní výbor československý, Praha, dopis z 22. listopadu 1919, neuspoř.

[154] R. Kalhous zmiňuje, že „na schůzkách, které se konaly v zasedací síni Národní rady, se debatovalo o hranicích Československa s hlediska národopisného, zeměpisného, historického, národohospodářského a vojenského." Přípravných prací se již od listopadu pravidelně účastnili ředitel Národní rady Seifert, univerzitní profesoři Dvorský, Chotek, Kapras a dále Pfeffermann-Záruba a za armádu gen. Diviš, maj. gšt. Künzl-Jizerský a on. – KALHOUS, Rudolf. *Budování armády*. Praha : Melantrich, 1936, s. 45.

Doplňování pokračovalo samozřejmě i po oficiálním ustavení Úřadu. 30. listopadu oslovila vláda formou oběžníku jednotlivá ministerstva k navržení delegátů dle svého uvážení. Většina z nich na výzvu reagovala a zaslala v průběhu prosince své nominace. Sbor odborných poradců tak pomalu dostával konečnou podobu.[155]

Oficiálním sídlem Úřadu pro přípravu mírové konference se stal Pražský hrad[156], jeho jednotlivé části však byly rozptýleny po celé Praze[157] a řada členů Úřadu, vzhledem k nedostatku vhodných prostor kde by mohli společně působit i specifickému charakteru jejich práce, pracovala doma nebo na svých ústavech.[158]

Pro námi zvolené téma je nejpodstatnější činnost etnograficko-geografické sekce Úřadu. Ta se po ustavující schůzi 20. listopadu sešla ještě v sobotu 23. a 30. listopadu, v pondělí 2., ve čtvrtek 5. a v pátek 6. prosince. Schůze 23. listopadu posloužila k rozdělení úkolů mezi jednotlivé členy sekce. Výsledky své práce měli tito předložit již na další schůzi za týden. Tu vedl, coby čerstvě jmenovaný šéf sekce, Lubor Niederle. Pánové poradci skutečně splnili zadané úkoly, takže nakonec ani nemohly být všechny vzhledem k nedostatku času prezentovány.[159] Referát k jím vypracované etnografické

[155] Drobné úpravy a doplňování o další osoby však probíhalo v menší míře i v pozdější době. Obdobně tomu bylo i v případě samotné delegace na pařížských mírových jednáních, kdy byli povoláváni odborníci na konkrétní problematiku s ohledem na aktuálně řešené nebo nové otázky.

[156] Hanuš Jelínek ve svých vzpomínkách zmiňuje, že komise geografů, národohospodářů, statistiků, etnografů, stratégů a dopravních odborníků se scházely v kancelářích Úřadu na Pražském Hradě, v přízemí vlevo od hlavního vchodu na třetím nádvoří, aby „uvažovaly o různých eventualitách úpravy hranic a stanovily požadavky, které by naše delegace měla v Paříži hájiti jako československý postulát." Uvádí, že většina z těchto osob později jela coby členové delegace do Paříže. Porady „u dlouhého stolu nad podrobnými mapami, kde se zvolna rýsovaly obrysy hranic naší republiky v různých eventualitách, kde byly váženy důvody pro a proti z nejrůznějších hledisek, zejména etnografických, dopravních, hospodářských i strategických", popisuje jako nezapomenutelné. K činnosti instituce, do jejíhož fungování měl možnost nahlédnout, ještě dodává, že „zároveň staral se i přípravný úřad, aby delegace naše byla důkladně vyzbrojena materiálem statistickým i knižním, mapovým a diagramovým." – LA PNP, f. Hanuš Jelínek, k. 24, přír. č. 33/69, Z mého života III, kap. XLVII, s. 536–537. – Srov. JELÍNEK, Hanuš. *Jsme svobodni! Po 300leté porobě : díl III. Mírová konference*. Praha : Národ, b. d. [1919], s. 4–5.

[157] Například etnograficko-geografická sekce sídlila v geografickém a přírodovědeckém ústavu Karlovy univerzity na Albertově č. 6. – NA, f. PMR 1918-1925, II, k. 1678, sign. 251/1, čj. 1333.

[158] AMZV, f. MKaR, k. 6 – zpráva o postupu prací Úřadu pro přípravu mírové konference z 6. prosince 1918.

[159] Nedostalo se již na referát Viktora Dvorského o navržených hranicích československého státu. Jeho čtení proto bylo přeloženo na následující schůzi svolanou na 2. prosince a Dvorský jen podal stručný referát o hraniční linii ve Slezsku.

mapě Lužice s navrženými hranicemi eventuálního lužického státu[160] přednesl Adolf Černý, Josef Malíř navázal prezentací připravované etnografické mapy Čech a Moravy a předsedající Lubor Niederle představil svou provizorní národopisnou mapu Slovenska na základě sčítání lidu z let 1900 a 1910, do níž zakreslil území nárokovaná nyní Poláky a Ukrajinci. Referát Jana Kaprase o historickém vývoji německé kolonizace v Čechách a na Moravě doplnil informací o průběhu kolonizace ve Slezsku Tomáš Stypa. Slovenskou otázku otevřel Karel Chotek svou prací o utlačování Slováků. Zároveň byl oznámen také způsob dalšího využití připravených prací – měly v první řadě fungovat coby informační materiál pro ministra zahraničí a následně ve formě výtahu po přeložení mírovou kanceláří sloužit jako podkladové materiály pro jednání na mírové konferenci.[161]

Schůze dne 2. prosince měla za hlavní úkol prodiskutování návrhu hranic, s nímž přišel Viktor Dvorský a k němuž se nestihla sekce vyjádřit na předchozím jednání. Za tím účelem byly hranice rozděleny na šestnáct částí a o každé z nich probíhala diskuse nad možnými alternativami řešení. Až na výjimky se přítomní vždy jednohlasně shodli, jen v několika případech byla většinou odhlasována částečná úprava navržené hraniční linie. Nejživěji bylo při projednávání hranice na Chebsku a Kladsku, kde se proti sobě ocitli zastánci ponechání Chebska jako československého území s těmi, kdo navrhovali jeho výměnu za Kladsko.[162] Zde došlo poprvé k významnějšímu střetu hlediska národnostního a hospodářsko-strategického. Výsledkem jednání byl kompromis, kdy sice bylo upřednostněno vznesení nároku na Chebsko, ale za všech okolností mělo Československo trvat na připojení alespoň české části Kladska.[163]

---

[160] To, že bude muset Černý svést o Lužici urputný boj, dával tušit i zatím minimální reflexe tohoto problému v tisku. Kupříkladu list *Venkov*, roč. XIII, ve svém čísle 238 ze středy 6. listopadu 1918 sice otiskl na titulní straně hrubý obrys jimi předpokládaného budoucího rozsahu československého státu, kde počítal s Vitorazskem, Kladskem, Těšínskem, Hlubčickem a Oravou, ale Lužice se zde neobjevuje. Ostatně stejně, jako Podkarpatská Rus.

[161] AMZV, f. PA, kniha 72, č. 6980.

[162] Na požadavku upřednostnění získání Chebska před Kladskem trvali Ing. Pfeffermann-Záruba z dopravní sekce a major Rudolf Kalhous, byť každý z jiného důvodu. Pfeffermann-Záruba argumentoval dopravními důvody, major Kalhous strategickými. V opozici k nim byl především Josef Malíř, který považoval se zřetelem na národnostní hledisko za reálnější zisk Kladska. Další navržené úpravy byly jen menšího rozsahu. Týkalo se to například Kladska v oblasti Niesse a slezské uhelné pánve u Kozlí. Větší nejasnosti však byly v otázce Slovenska.

[163] Výsledkem tohoto jednání bylo několik možných variant územních požadavků v Kladsku. – VÁCHA, Zdeněk. Československé Kladsko? Pokus o nástin politicko-odborných snah o připojení Kladska k ČSR během I. světové války a po ní. In *Kladský sborník* 7. Hradec Králové : Univerzita Hradec Králové, 2006, s. 155.

Velmi živá byla debata na následující schůzi 5. prosince, kdy se diskutovalo o hranicích v oblasti pruského Slezska, o jižní a jihovýchodní hranici Slovenska a opět došlo i na otázku Kladska coby mimořádného bodu jednání, jemuž byla dána před ostatními přednost.[164] Proti případnému odstoupení Broumovska a Wernsdorfu se vyslovil Josef Škába. Výsledkem jednání byly tři varianty územních požadavků v této oblasti, které měly být následně předloženy k posouzení ministerstvu zahraničních věcí.[165]

Dalším na pořadu jednání bylo pruské Slezsko, o jehož historickém vývoji promluvil Jan Kapras. Viktor Dvorský opět nabídl několik svých variant územních požadavků. Skromnější předpokládala rozdělení slezského uhelného revíru mezi Československo a Polsko,[166] maximální zahrnovala Osoblaha a Kozlí k Tarnovcům. Třetí variantu doplnil Jan Kapras, když navrhl připojit jen oblasti pod Kozlí a vzdal se Osoblažska.

Bez problémů nebylo ani jednání o Slovensku a podobě jeho hranice. Důkladně se promýšlely varianty úpravy jižní a jihovýchodní hranice, sever Slovenska zatím

---

[164] V souvislosti s Kladskem navrhli Viktor Dvorský s Josefem Malířem dvě alternativy, kdy se vycházelo z toho, zda Československo získá uhelnou pánev u Kozlí či nikoli. Pokud ano, měli delegáti požadovat jen menší část Kladska pro její zajištění. V případě neúspěchu mělo být požadováno Kladsko v historických hranicích i s Waldenburskem (Wałbrzych). Zde se již názorově rozešli spojenci z předchozího licitování o Kladsku Josef Pfeffermann-Záruba a Rudolf Kalhous, když první z nich požadoval připojení pouze českých oblastí, zatímco voják Kalhous podporoval návrh Viktora Dvorského žádat Kladsko v historických hranicích.
V. Dvorský s J. Malířem ve svém *Návrhu na úpravu hranic v Kladsku* požadovali především to, aby vyústění Kladské Nisy z Kladské kotliny bylo v českých rukou. A to z důvodů dopravních i strategických. Město Neurode (Nowa Ruda) navrhovali ponechat Německu. Na tomto území žilo 120 tisíc osob, z čehož mělo být podle oficiálních statistik 5 tisíc Čechů a tisícovka Poláků. Pro snížení celkového počtu Němců v hranicích nového státu uvažovali Dvorský s Malířem o odstoupení severovýchodní části Broumovska, větší části Frýdlantského výběžku a města Varnsdorfu. – PAŁYS, Piotr. *Skupiska czeskie w Kłodzkiem, Raciborskiem, Głubczyckiem i Żytawskiem wobec planów zmiany granic państwowych po II wojnie światowej*. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszalek, 2009, s. 15.

[165] Minimální představovala jen kladské české vesnice, střední zahrnovala celé Kladsko bez Nového Hrádku (Neurode, Nowa Ruda) a maximální variantou bylo připojení Kladska a Waldenburgu (Wałbrzych). Střední a maximální varianta sice vyhovovaly dopravním a vojenským expertům, ale přinášely sebou problém v podobě téměř čtvrt milionu Němců obývajících toto území.
Zatímco v případě první varianty by nový stát schoval pod svá ochranná křídla český ostrůvek zůstávající doposud za hranicemi habsburské monarchie, ale otevřel by tak od severu své hranice, které by zde nesledovaly pás hor, a nebylo by umožněno železniční spojení s Varšavou, další varianty by sice obojí vyřešily, ale zároveň s tím by se na území nového státu ocitlo cca 120, respektive 220 tisíc Němců. – VÁCHA, Zdeněk. Československé Kladsko? Pokus o nástin politicko-odborných snah o připojení Kladska k ČSR během I. světové války a po ní. In *Kladský sborník* 7. Hradec Králové : Univerzita Hradec Králové, 2006, s. 156–157.

[166] Toto řešení mělo i podporu geologa Josefa Woldřicha.

nebyl vnímán jako místo, kde by bylo nutno hranici složitě stanovovat. To se změnilo až později. Zatím se tedy řešily hranice na Dunaji od Moravy po Ipeľ. Zde se ukázal být zásadním sporným bodem Velký Žitný ostrov.[167] Přijata byla i v tomto případě maximalistická varianta, která sice republice přinášela věnem úrodný Velký Žitný ostrov a posouvala hranice k hlavnímu korytu Dunaje, ale zároveň znamenala připojení území obývaného takřka výhradně neslovenským obyvatelstvem. K jednoznačnému závěru se však nedospělo v případě jihovýchodní hranice, kde se diskuse točila kolem otázky zda požadovat i Miskolc či nikoliv.[168]

Jak vidno, otázka Lužice byla vždy buď jen okrajovým tématem, nebo se neřešila vůbec. Z dochovaných informací můžeme soudit, že s výjimkou úvodního Černého referátu se k ní sekce již nikdy nevrátila a nezaujala jasné stanovisko. Potvrzuje to i konstatování Černého kolegy Jana Kaprase, který v jedné ze svých prací o Lužici uvádí, že do odjezdu části členů sekce coby odborných poradců do Paříže nebyla záležitost Lužice definitivně rozřešena.[169] Z Černého deníkových záznamů nelze vyčíst žádnou reflexi tohoto stavu, nicméně z pozdějších komentářů lze usuzovat, že v této době ještě žil představou, že vše teprve začíná a čas pro Lužici ještě nastane, a věnoval se plně přípravě materiálů a korespondenci s lužickými předáky, které povzbuzoval k větší aktivitě.

Etnograficko-geografická sekce tak do konce roku 1918 zvládla připravit několik variant návrhu hranic budoucího státu, přičemž v každé různě zohledňovala aspekty národnostní, geografické, geologické, dopravní a strategické. Účelem bylo poskytnout ministru zahraničí co možná nejširší škálu možností a argumentů, které měly nebo neměly být použity s ohledem na vývoj jednání na konferenci. Zpráva o postupu prací Úřadu pro přípravu mírové konference ze 6. prosince poté konstatovala, že „*jednotlivé drobné referáty byly již dodány a také v nejbližší době dodány budou příslušné mapy. Počátkem příštího týdne dojde k redakci shuštěného krátkého referátu*

[167] Mezi odpůrce jeho připojení k republice patřili mimo jiné Viktor Dvorský a Josef Pfeffermann-Záruba, opačné stanovisko zastával Rudolf Künzl-Jizerský coby zástupce armády. Nicméně i jeho kolega Rudolf Kalhous kladl důraz na důkladné zajištění jižní a jihovýchodní hranice Slovenska, a to hlavním tokem Dunaje a pohořím východně od Ipeľu s předmostími u Bratislavy, Komárna a Ostřihomu.

[168] I zde proti sobě stáli Josef Pfeffermann-Záruba a člen strategické podsekce, představovaný tentokrát podplukovníkem Hondlem. Za jeho stanovisko připojit Miskolc a železniční trať procházející skrz něj na Podkarpatskou Rus se postavil i Fedor Houdek.

[169] KAPRAS, Jan. *Lužice jako menšina*. Praha : Česko-lužický spolek „Adolf Černý“ v Praze I, 1927, s. 18.

pro mírovou konferenci samu."[170]. Hlavním smyslem shromáždění pléna Úřadu, které se konalo 29. prosince, bylo potom pravděpodobně vytvoření určitého konsensu v otázce názorů a požadavků jednotlivých sekcí před tím, než bude materiál vzešlý z jejich činnosti předložen ministerské radě.

O několik dnů dříve, 19. prosince, byl také přijat zákon č. 90, který povoloval uvolnění 10 milionů korun na přípravné práce k mírovému jednání, z nichž 5 milionů bylo volně k dispozici ministerskému předsedovi a ministru zahraničních věcí.[171] Suma byla později zákonem č. 631 z 25. listopadu 1919, jímž se povoloval další úvěr k úhradě nákladů spojených s přípravami a provedením mírových jednání, zvýšena na celkových 30 milionů.[172] Pravděpodobně k tomu došlo v souvislosti se závěrečným vyúčtováním. Z této částky připadlo 10 milionů na státní rozpočet pro rok 1919, zbývajících 20 milionů mělo zatížit rozpočet roku 1920.[173]

Na přelomu listopadu a prosince se také v Praze dozvěděli, že ještě zbývá nějaký čas na přípravu, protože podle dispozic, které Beneš dostal, bylo možno očekávat zahájení mírové konference teprve kolem 1. ledna 1919. Beneš tomu byl rád, věděl, že každý den navíc umožňuje připravit si kvalitnější podklady a argumenty pro požadavky, s nimiž chtěla česká strana na konferenci vystoupit. Ale zároveň si uvědomoval, že co nebude v ten moment hotové a možné předložit zástupcům velmocí, to už se později nemusí podařit prosadit. Domácím politikům potom stále kladl na srdce, že je nutno v očích rozhodujících účastníků mírových jednání udržet obraz Československa coby státu pořádného, solidního a silného.[174] 24. prosince potom odeslal Beneš Masarykovi a

[170] AMZV, f. MKaR, k. 6 – zpráva o postupu prací Úřadu pro přípravu mírové konference z 6. prosince 1918

[171] MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB I, k. 114, ič. 548. Tento zákon mohl být mimo jiné iniciován dopisem E. Beneše K. Kramářovi z 27. listopadu 1918, v němž žádal, aby v Praze zvážili možnost zajistit prostřednictvím ministerstva financí a švýcarských bank nějaké finanční prostředky na chod československého pařížského zastoupení. Beneš sice ještě nějaké peníze měl, další čekal od Masaryka a jménem vlády si vypůjčil milion franků od francouzské vlády, ale výdaje na různé mise, vojáky, transporty atd. byly čím dál větší a on chtěl mít pro všechny případy dostatečnou rezervu. – MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB IV/2, k. 37, sign. KOR-127, Kramář Karel – dopis z 27. listopadu 1918.

[172] KLIMEK, Antonín. *Jak se dělal mír roku 1919 : Československo na konferenci ve Versailles*. Praha : Melantrich, 1989, s. 8.

[173] MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB I, k. 114, ič. 548.

[174] MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB IV/2, k. 37, sign. KOR-127, Kramář Karel – dopis E. Beneše K. Kramářovi z 27. listopadu 1918.

Kramářovi depeši s celkovým popisem situace, kde v prvních řádcích uvedl nové předpokládané datum zahájení konference, jímž se měl stát 6. leden 1919.[175]

Je možno říci, že doposud byla veškerá činnost Úřadu jeho interní záležitostí a studie a podkladové materiály byly vypracovávány s tím, že budou určeny k využití ministrem zahraničních věcí Edvardem Benešem či delegáty československého státu na očekávané mírové konferenci, tedy vedle Edvarda Beneše také Karlem Kramářem. K výsledkům činnosti Úřadu ale chtěla zaujmout své stanovisko i celá vrcholná politická reprezentace státu. A to byl nejspíš důvod, proč se na program celodenního zasedání vlády, svolaného na druhý lednový den roku 1919, a rozšířeného odpoledne i o přítomnost prezidenta republiky a zástupců Národního shromáždění, dostala coby jeden z hlavních bodů prezentace práce Úřadu a závěrů, k nimž odborníci došli. Zde během dopolední části zasedání reprezentanti Úřadu (jeho přednosta Vladimír Slavík a za pracovníky Viktor Dvorský a Josef Malíř) představili připravené návrhy hranic československého státu.[176]

Na úvod předložil V. Slavík mapu se zakreslenými čtyřmi variantami hranic a uvedl, že celá studie vznikla společnou prací odborných znalců z různých oborů, kteří připravili každý ze svého hlediska několik návrhů toho, co by mělo být do budoucího státu pojato. K tomu podotkl, že nicméně všem těmto přáním nemohlo být vyhověno, protože by tak vznikly hranice příliš rozsáhlé. O požadavcích jednotlivých sekcí proto bylo diskutováno, aby se je podařilo vzájemně vyvážit a byly nakonec vzaty v úvahu jen ty nejpodstatnější, z nichž vzešly zde prezentované varianty.

První varianta zahrnovala vše, co bylo považováno za minimum nezbytné pro přežití československého státu. S Lužicí nepočítala, z Kladska požadovala jen české osady u Náchoda a město Mittelwalde (dnešní Międzylesie) a z Horního Slezska českou část Ratibořska a úzký pruh území u Bohumína. Ve prospěch Poláků se vzdávala severního cípu Oravy, Maďarům potom ponechávala většinu Velkého Žitného ostrova. Její nevýhodou bylo obětování slovenských menšin a ryze slovenských jazykových ostrovů, vzdání se nároku na část hornoslezské uhelné pánve a uhelného revíru Neurode (Nový Hrádek, respektive polsky Nowa Ruda) a diósgyörských dolů a železáren.

[175] MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB I, k. 114, ič. 549.
[176] VÁCHA, Zdeněk. Československé Kladsko? Pokus o nástin politicko-odborných snah o připojení Kladska k ČSR během I. světové války a po ní. In *Kladský sborník* 7. Hradec Králové : Univerzita Hradec Králové, 2006, s. 158.

Zároveň by v případě, že by Poláci nezískali Kladsko, vznikl mezi budoucím ČSR a Polskem nebezpečný německý klín a ztratili bychom možnost přímého železniční spojení s Ruskem přes Opolí a Varšavu. Na jihu by se potom zkomplikovalo spojení Košic s Dunajem a ponecháním Velkého Žitného ostrova a miskolcského železničního uzlu v maďarských rukou by se stala podle názoru expertů hranice nehájitelnou.

Druhá varianta již zajišťovala československému státu více než jen existenční jistotu. Počítala se sousedstvím Lužice[177] a z toho důvodu zahrnovala do území československého státu i Šluknovský výběžek. Kladsko nárokovala celé s výjimkou Nového Hrádku (Neurode, Nowa Ruda) a stejně tak měl nový stát oproti první variantě získat větší část hornoslezského revíru a požadované železniční spojení s Varšavou výlučně po území českém nebo polském. Zároveň se toto řešení vyhýbalo připojení většího počtu německého a polského obyvatelstva. Na jihu měla hranice vést hlavním korytem Dunaje a bylo požadováno předmostí u Komínů (Kittsee), podíl na Bukovských Horách a slovenské jazykové ostrovy na východ od Vácova (Vác). Jako alternativa k tomuto řešení bylo případné připojení novohradského uhelného revíru a ostřihomského předmostí.

Třetí varianta by Československu přinesla ještě výraznější podíl na hornoslezském revíru, čímž by bylo možno rezignovat na novohradský revír. Na jihu se požadavky soustředily na železniční uzel Miškovec (Miskolc) a tím zajištění kvalitního spojení Košic s Dunajem. Toto řešení hranic bylo považováno za hospodářsky velmi výhodné a zároveň nezatěžující republiku velkým počtem cizího obyvatelstva.[178]

Čtvrtá varianta byla variantou maximální a představovala z hlediska hospodářského a strategického ideální řešení, nicméně počet cizího obyvatelstva by již byl povážlivý.[179] Nebyla tedy nijak skromná. Požadovala velkou část Horního

[177] Z dikce dokumentu lze soudit, že se počítalo s jejím osamostatněním nebo jen nějakým volným spojením s československým státem. V textu je také poznamenáno, že „kdyby Lužice byla řešena jinak," mohl by odpadnout Šluknovský výběžek.

[178] Vypuštěním požadavku na trať Miskolc – Sátoraljaújhely (Nové Mesto pod Šiatorem) by se snížil počet obyvatel maďarské národnosti o 120 tisíc.

[179] Sice byl podíl cizího obyvatelstva označen za povážlivý, ale v úvodním slově V. Slavík prezentoval čtvrtou variantu jako to, co by stát ještě snesl bez přílišného zatížení cizím elementem. Co si tedy o tom myslet? Termíny „povážlivé" a „bez přílišného zatížení" jistě nelze považovat za synonyma. Ale vše je dáno úhlem pohledu. Ani mezi jednotlivými českými politiky pochopitelně nevládla shoda nad tím, jak by měla národnostní skladba nového státu vypadat a jaký podíl nečeského, respektive nečesko-slovenského etnika je ještě akceptovatelný. Přesně percentuelně si tuto hranici akceptovatelnosti pro sebe stanovil například Jiří Stříbrný, který požadoval minimálně 58% zastoupení československého etnika. A rozdílný byl také

Slezska,[180] na jihu nárokovala slovenské osady jižně od Vyšegradu (Visegrad) a trať z Miškovce (Miskolce) k Čepu (Čopu).

Komise sama považovala za nejvhodnější druhou nebo třetí variantu a to bylo také vládě sděleno. Po prezentaci návrhů územního rozsahu státu následovalo vyčíslení zastoupení jednotlivých etnik podle variant.[181]

Tím skončila úvodní přednáška, která měla členy vlády seznámit s dosavadní prací Úřadu, a nastalo projednávání jednotlivých alternativ hranic státu. Zároveň se hovořilo také o situaci v Paříži a pravomocích oficiálních delegátů na mírové konferenci. Ohledně stanovení hranic se znovu řešila otázka, zda koncipovat stát a jeho rozsah podle historického práva, etnického principu nebo kombinací různých hledisek s ohledem na co nejvýhodnější hospodářské podmínky.[182] Ministr národní obrany Václav Klofáč vystoupil jako zastánce racionálního přístupu, upřednostňujícího stanovení hranic tak, aby byl český národ existenčně zabezpečen, mohl v novém státě uplatnit svou národnost a vyhnul se budoucím politickým a hospodářským nebezpečím a konfliktům. A to i za cenu vzdání se části území na severu Čech, obývaného německým obyvatelstvem. Za tyto ústupky nicméně požadoval kompenzaci jinde. Mezi

---

přístup k různým etnikům, kupříkladu pro Karla Kramáře byli více přijatelní Němci než Poláci, ačkoli v druhém případě šlo o slovanský národ a Kramář se Slovanstvím neustále „zaklínal". Nicméně v něm přetrvával jakýsi odpor k Polákům, který nijak neskrýval a při pařížských jednáních přenechával komunikaci s polskou stranou raději EdvarduBenešovi. A obdobně Tomáš G. Masaryk upřednostňoval při stanovování hranic minimalizovat množství Maďarů, kteří by se tak ocitli na území Československa, zatímco v případě Němců neviděl do budoucna zásadní problémy a nechtěl kvůli tomu ustupovat z historických hranic Čech. – *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920 : (listopad 1918 – červen 1919)*. Svazek 1, Dokumenty československé zahraniční politiky A/2/1. Jindřich Dejmek; František Kolář et al. (ed.). Praha : Ústav mezinárodních vztahů, Karolinum, Historický ústav AV ČR, 2001, s. 131–142. – dokument č. 57.

[180] V podstatě celý železniční systém od Varty (Warta) k Bitoni (Bytom) a velkou část uhelného revíru.

[181] Národnostní statistiky byly z velké části výsledkem práce Antonína Boháče, dalšího z pracovníků Úřadu. – VÁCHA, Zdeněk. Československé Kladsko? Pokus o nástin politicko-odborných snah o připojení Kladska k ČSR během I. světové války a po ní. In *Kladský sborník* 7. Hradec Králové : Univerzita Hradec Králové, 2006, s. 158.

[182] Ministerský předseda Karel Kramář navazoval na svou politiku z před války a nadále uvažoval o územním rozsahu bývalého Království českého. V této souvislosti položil otázku, zda se můžeme vzdát čehokoli z území, zahrnutého pod tento historický pojem. Není však jasné, zda pod tím myslel Čechy, nebo všechny země Koruny české.
Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920 : (listopad 1918 – červen 1919). Svazek 1, Dokumenty československé zahraniční politiky A/2/1. Jindřich Dejmek; František Kolář et al. (ed.). Praha : Ústav mezinárodních vztahů, Karolinum, Historický ústav AV ČR, 2001, s. 131–142. – dokument č. 57.

jeho požadavky se tak objevila například Lužice.[183] Stejnou optikou pohlížel na otázku územního rozsahu také ministr pošt a telegrafů Jiří Stříbrný, který přímo konkretizoval percentuální podíl českého a slovenského etnika, jež by byl podle jeho názoru nutný pro účinné politické ovládnutí nového státu.[184].

Uvnitř vlády se tak začaly vytvářet dva tábory, kde na jedné straně stáli maximalisté žádající pro budoucí Československo co nejvíce přírodních zdrojů a dopravní infrastruktury společně s ideálně hájitelnou hranicí a proti nim realisté, upřednostňující před tím vším spíše národnostní hledisko jako nejdůležitější podmínku pro bezproblémové fungování státu v dalších letech.[185]

Sám Kramář se kvůli zajištění spojení s Bratislavou vyslovoval pro zabrání Velkého Žitného ostrova a nevzdával se ani představy koridoru spojujícího ČSR a Království SHS, na druhou stranu se však obával velkého množství Maďarů, kteří by se tím ocitli v hranicích nového státu a představovali by nezanedbatelnou politickou sílu,

---

[183] Tamtéž, s. 134–135.

[184] Minimem mu v tomto ohledu byl 58% podíl československého obyvatelstva. Naproti tomu Kramář se nehodlal na čísla příliš ohlížet a v souvislosti s množstvím českého obyvvatelstva (nebo naopak podílem obyvatelstva nečeskoslovenského původu) prohlásil, že „ať již dnešní statistika – ostatně sdělaná na podkladech nedokonalých, úřední statistika pak docela na základech námi vždy potíraných a neuznaných – mluví proti nám, musíme Království české sobě zachovati celé, jestliže nemáme pro budoucnost ztratiti vědomí expanzivní síly, jež jistě všechny překážky a nebezpečí přemůže." – Tamtéž, s 135–136.

[185] Do tohoto druhého tábora patřil i ministr pro zásobování lidu Bohuslav Vrbenský, který se vyslovil proti zabírání území s převahou cizího etnika. Z toho důvodu se stavěl i proti nárokování Kladska a Těšínska a upozorňoval na přílišné přeceňování pojmu strategický význam, který byl nadužíván a za strategicky důležité se označovalo kdeco. Za Kramářovu koncepci zachování historických hranic a celistvosti Čech se naopak postavil ministr financí Alois Rašín, žádající zároveň i připojení Hlubčicka a takových částí Kladska (nikoli celé), které by Československo zajistily proti možnému německému vpádu ve směru Náchoda. V této souvislosti se Dvorský s Malířem pokusili vysvětlit Rašínovi, že Hlubčicko je prakticky bez českých menšin a tedy není čím podpořit a odůvodnit český požadavek. Na pozicích udržení a získání dalšího přírodného bohatství, tedy uhelných pánví na severu i obilních oblastí na jihu, stál také ministr školství a národní osvěty Gustav Haberman, který však zároveň vyzýval, aby strategické důvody byly při stanovení hranic zohledňovány jen tehdy, pokud je to nutné pro zajištění obranyschopnosti, v ostatních případech mělo být vycházeno z principu sebeurčení. Zastáncem expanzivní politiky, zejména v souvislosti se Slovenskem, byl ministr železnic Bohdan Zahradník, který požadoval získání těch území, která by umožnila stavbu nových tratí na Podkarpatskou Rus.
Pokud jde o nadužívání nebo zneužívání termínu „strategický" v jednáních o hranicích, potvrzují to i slova R. Kalhouse, který kritizoval stav, kdy „strategický význam měl každý kopeček, a kde byl ethnograf nebo jiný odborník v koncích, tam měla vypomoci strategie, aby hranice vypadala podle našeho přání a při tom měla nějaký odborný podklad." Jedině v případě Dunaje a Tater Kalhous nezpochybňoval strategický význam a naopak očekával „vážný odpor proti čistě vojenskému hledisku" v záležitosti požadování Velkého Žitného ostrova. – KALHOUS, Rudolf. *Budování armády*. Praha : Melantrich, 1936, s. 45–46.

v jižních částech země pak majoritní etnikum. Velké naděje nicméně vkládal do očekávaného přílivu kolonistů na jižní Slovensko, v čemž ho utvrzoval i Miroslav Plesinger-Božinov, který měl informace z pařížského ministerstva zahraničí o tom, že mezi americkými Slováky jsou silné tendence k návratu domů.[186]

Ministr vnitra Švehla také otevřel otázku, s kým bude vlastně o podmínkách míru a územních záležitostech jednáno. Kramář v té souvislosti tlumočil Benešova zjištění, že Němci a Maďaři nejspíš nebudou přizváni k mírovým jednáním na konferenci, neboť by jim měly být ze strany vítězných států jen diktovány podmínky. A že tedy bude jen na Československu, aby kladlo své požadavky. Pokud mělo jít o direktivy československým zástupcům na konferenci, zastával ministr pošt a telegrafů Jiří Stříbrný názor, že jedinou takovou by mělo být striktní dodržování zásady, že „*element československý v příštím státě nesmí obnášeti méně než 58% veškerého obyvatelstva, přičemž za podklad jest vzíti sčítání úřední*."[187] Obdobně i ministr veřejných prací František Staněk požadoval dodržovat zásadu nevzdávat se ničeho z přírodního bohatství a nevytyčovat hranice jen s ohledem na strategické důvody. Praktičtější a techničtější byl poté dotaz Miroslava Plesingera-Božinova[188] na to, jak bude upraven poměr vlády k určeným vyjednavačům v Paříži. Žádal v této souvislosti rovnou o to, aby byla ministru Benešovi dána určitá volnost v jednání a jeho pozice nebyla oslabována například vysláním zvláštní deputace na mírovou konferenci ze strany zahraničního výboru Národního shromáždění.[189] Svá slova podepřel také poznámkou, že všechny státy Dohody na pařížských jednáních reprezentují jejich vlády a nikoli parlamenty. S tím vyjádřil svůj souhlas i Karel Kramář, který se postavil proti možnosti vyslat do Paříže parlamentní deputaci.[190] Výsledky, k nimž vláda dospěla, poté shrnul ministerský předseda Kramář. Navržena byla kombinace druhé a třetí varianty, přičemž jako území, která bychom mohli odstoupit, respektive vyměnit, byly označeny Ašsko a část Broumovska. V Kladsku měly být nárokovány jen kraje se

[186] *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920 : (listopad 1918 – červen 1919)*. Svazek 1, Dokumenty československé zahraniční politiky A/2/1. Jindřich Dejmek; František Kolář et al. (ed.). Praha : Ústav mezinárodních vztahů, Karolinum, Historický ústav AV ČR, 2001, s. 134. – dokument č. 57.
[187] Tamtéž, s. 136.
[188] M. Plesinger-Božinov také přítomné požádal o zachování důvěrnosti jednání, takže o závěrech této schůze nemělo být jednáno ani v parlamentu.
[189] Tamtéž, s. 137.
[190] Nicméně zde může hrát svou roli i fakt, že si uvědomoval možné omezení svých pravomocí a vlivu ze strany případné komise.

silnou českou menšinou. Stejně tak z Horního Slezska bylo rozhodnuto žádat pouze část uhelného revíru jihovýchodně od Kozlí. Pokud jde o jižní hranici Slovenska, tak ta měla vést levým ramenem Dunaje a nechávala Velký Žitný ostrov mimo území československého státu. Jihovýchodní hranice Slovenska potom vycházela z parametrů třetí varianty, navíc ale počítala se získáním Miskolce, nicméně jen za podmínky, že by si takovéto řešení přáli sami Slováci. Ve věci Rusínů bylo rozhodnuto poskytnout jim plnou autonomii, jejíž rozsah si měli určit sami.

Z průběhu jednání je patrné, kde byly hlavní priority českých politiků v souvislosti s představou o tom, co stát pro svou existenci potřebuje a kde je možno z požadavků slevit. I když, jak se později ukáže, měl Edvard Beneš tou dobou již rozpracované vlastní koncepce, v řadě bodů se shodl a i při následných jednáních postupoval obdobně ve smyslu „předložím-li více požadavků, včetně těch, na jejichž dosažení příliš nezáleží, mohu následně z některých z nich slevit a ukázat tak ochotu k ústupkům a kompromisům, i když se stále budu snažit dosáhnout svého“. Ostatně jinak se asi ani politika dělat nedala a nedá.

Dopolední uzavřené jednání vlády tedy skončilo, aby na něj v 16 hodin navázalo jednání širšího pléna, jehož se účastnil i prezident republiky Tomáš G. Masaryk, předseda Národního shromáždění František Tomášek a předsedové jednotlivých politických klubů.[191] V jeho úvodu zopakoval Karel Kramář stručně výsledky dopolední porady, načež přítomní začali diskutovat o obou základních tématech, která byla v předchozí části otevřena, tedy podoba území nového státu a průběh hranic na jedné straně a kompetence delegátů na mírových jednáních na straně druhé. Téma Lužice bychom zde hledali marně.

V otázce hranic se F. Tomášek vyslovil proti území státu stanovenému čistě na národnostním principu. Na druhé straně však prosazoval, aby se v hranicích Československa ocitlo co nejméně příslušníků jiných národů[192] a byl z tohoto důvodu

[191] Rudolf Bechyně, Antonín Kalina, František Udržal, František Veselý, Jan Slavíček, Josef Stivín, Gustav Mazanec.

[192] Obával se, že budeme ze všech stran obklopeni nepřáteli „dáme-li se při tvoření hranic příliš unésti jen důvody národními.“ Odmítal především Poláky, které ve shodě s dalšími jeho kolegy vnímal jako největší nepřátele nového Československa. U Maďarů takové obavy neměl a ponechával tuto otázku k rozhodnutí Slovákům. V případě Němců razil zásadu čím méně tím lépe, přičemž ještě navrhoval je nějakým způsobem uvnitř státu rozdělit. To ho vedlo i k ochotě vzdát se části území na Ašsku, Broumovsku, Frýdlantsku a Šluknovsku. Přílivu cizího živlu se obával i Rudolf Bechyně, který očekával, že Němci se nesmíří s postavením druhořadého národa, Poláci budou stát proti Čechům stejně jako za Rakouska a Maďaři budou své nové

ochoten k určitým ústupkům z historických hranic v oblasti Ašska, Broumovska, Frýdlantska a Šluknovska. Pokud by to možné nebylo, prosazoval naopak získání co největší části západního Slezska. Tím se otevřela otázka Němců v novém státě a rozproudila debata o tom, jaký poměr českého a německého obyvatelstva je akceptovatelný a jaký již nikoli. V souvislosti s tím předložil přednosta Úřadu Vladimír Slavík údaje o percentuelním zastoupení Němců podle jednotlivých územních variant. Po něm jako první promluvil ministr financí Alois Rašín, zastánce historickoprávního principu, který tuto koncepci odmítal opustit nebo z ní jakkoli slevit.[193] Bylo pro něj také nepřijatelné vzdát se uhelných ložisek. Pro předpokládanou hospodářskou expanzi na východ navíc považoval za nezbytné získat oblasti obývané Rusíny. Zde ale již princip historických hranic, tak jako mnozí jiní, zcela otevřeně opouštěl.[194] Zastáncem rozšíření státu i za historické hranice byl ministr železnic Bohdan Zahradník, který se přimlouval za nárokování malého dolnorakouského území, jímž vedla dráha z Gänsendorfu do Marcheggu. Hospodářské aspekty byly obecně nejčastějším zdůvodněním případných úprav hranic nebo přímo požadavku na získání celých území. Právě s poukázáním na důležitost hospodářských hledisek vyslovil agrárnický poslanec František Udržal souhlas s vládním návrhem i přes to, že vláda v otázce hranic zaujímala radikálnější postoj než národní shromáždění. Poslanec Antonín Kalina sice žádal provedení úpravy hranic především ze strategických důvodů, ale důsledně odmítal úvahy o odstoupení Ašska a Chebska. Zohledňoval i hospodářské aspekty když požadoval zajištění provozu po Labi a Dunaji. Na jeho požadavek zajištění lodního provozu na Labi a Dunaji reagoval Vladimír Slavík sdělením, že v mírových smlouvách hodlá Dohoda internacionalizovat plavbu po Dunaji, Labi i Odře a Československo stejně jako další země by mělo získat u ústí Dunaje i Labe volné přístavy.[195]

---

sousedy nenávidět za to, že se podíleli na rozbourání jejich státu. – Tamtéž, s. 137–138.

[193] Vyjádřil se v tom smyslu, že celé území Čech je výsledkem generace trvajícího historického vývoje a není možné ze zásadních důvodů ideu historických hranic opustit, neboť by tím byl ztracen jeden z nejsilnějších právních argumentů, které československá strana užívala. – Tamtéž, s. 138.

[194] Zde se ukazuje v podstatě „klasický“ problém, kdy na jedné straně politici zásadně odmítají slevit z jednoho kritéria, v tomto případě historických hranic, a odpírají jiným skupinám právo žádat cokoli na základě kritéria odlišného, aby zároveň jedním dechem neužívali tytéž jiným odpírané argumenty pro prosazení svých požadavků jinde. Tato dvojakost byla nejmarkantnější právě v případě Čech a Moravy na jedné straně a Slovenska, Podkarpatské Rusi a případně Slezska na straně druhé.

[195] Tamtéž, s. 139.

Stranou tak stále zůstávalo hledisko národnostního principu, které se proto pokusil vnést do probíhající debaty prezident Masaryk, který se doposud držel stranou a do jednání příliš nezasahoval. Osobně upřednostňoval zahrnout do území nového státu co nejméně maďarského etnika, avšak pokud šlo o Němce, tak se bránil myšlence vzdát se kvůli nim jakékoli části z historických zemí. Zároveň vycházel z optimistického předpokladu, že nyní se k české národnosti přihlásí i řada těch, kteří tak dříve z jakéhokoli důvodu nemohli nebo nechtěli učinit, a tím se poměr českého a německého obyvatelstva upraví výrazněji ve prospěch českého etnika.[196] Vedle toho upozornil na nutnost vytvoření účinného agitačního aparátu. Důležité pro něj v této věci bylo zajištění spojení s hlavními českými a slovenskými listy a nevylučoval ani nutnost vytvořit vlastní list, určený primárně pro zahraniční čtenáře, který by hájil československé stanovisko.[197]

Debata se i ve své odpolední části dotkla tématu pravomocí československých delegátů na mírových jednáních. Otevřel je sociálnědemokratický poslanec Rudolf Bechyně svým dotazem na to, jakou kompetenci v této věci vlastně probíhající schůze má, načež se mu dostalo obšírné odpovědi Karla Kramáře.[198] Obecně bylo akceptováno, aby zástupci v Paříži dostali pro své rozhodování co největší volnost,[199] přičemž celé toto jednání a úvahy z něj vzešlé neměly být pro delegáty ničím bezpodmínečně zavazujícím.[200] Určité mantinely jim ale přesto byly dány, a to v otázce historických hranic Čech, Moravy a Slezska. Zde většina rozhodujících osob[201] trvala na jejich dosažení a delegátům bylo umožněno pouze v nezbytných případech provést drobné

[196] Jeho předpoklad byl, že počet těchto lidí bude blízký půl milionu. Zároveň deklaroval, že národnostní menšiny na území státu musíme hájit. V podstatě také souhlasil s vládním programem, vyslovil se však proti odstoupení Ašska, což vycházelo z jeho odmítavého stanoviska ustupovat v územních ohledech Němcům. – Tamtéž, s. 140–141.

[197] Tamtéž, s. 140.

[198] Ten v ní neopomenul zmínit plán zahraničního výboru Revolučního Národního shromáždění vypravit do Paříže vlastní deputaci a zároveň oznámil zamítavé stanovisko vlády. Zdůraznil také důvěrnost tohoto jednání, o němž se především nemělo nic dostat do novin. – Tamtéž, s. 137–138.

[199] Ministr bez portfeje Mořic Hruban požadoval, obdobně jako před tím J. Stříbrný, aby za jedinou direktivu bylo stanoveno dodržování zásady, že v příštím státě má být Čechům a Slovákům zaručena většina a tím i možnost vládnout. „…*majorita vládní*". – Tamtéž, s. 140.

[200] Pro ministra vnitra Antonína Švehlu tyto jejich úvahy, které se formulovaly na základě předložených odborných elaborátů, neměly jiný význam než zjistit, co je nutné pro dosažení blahobytu budovaného československého státu. – Tamtéž, s. 141.

[201] Miroslav Plesinger-Božinov konstatoval, že prezident Tomáš G. Masaryk i ministr zahraničí Edvard Beneš na nich trvají. Plesinger-Božinov zároveň žádal, aby byl tento názor prohlášen i názorem vlády. – Tamtéž, s. 141.

korekce. Je možno říci shodně s konstatováním ministra školství a národní osvěty Gustava Habrmana a ministerského předsedy Karla Kramáře, že mezi zástupci vlády a Revolučního Národního shromáždění nebylo rozporu v tom, co příští stát pro svou existenci potřebuje, ale nejvýše v argumentaci a prioritách, respektive míře jeho nároků.[202]

[202] Tamtéž, s. 141.

IV.

Řešení lužické otázky a hranic Československa obecně na pařížských mírových jednáních, postoje zástupců velmocí a československé diplomacie, činnost „lužické delegace“

Prezentací na lednovém zasedání vlády se uzavřela první etapa činnosti etnograficko-geografické komise Úřadu pro přípravu mírové konference, jejíž část poté 6. ledna 1919 odjela prvním zvláštním delegačním vlakem[203] do Paříže. V něm seděli i Adolf Černý[204] a jeden ze dvou budoucích zástupců Lužických Srbů na mírových jednáních Jan Bryl (byť Lužičtí Srbové nebyli oficiálně přizváni k jednání a mohli se účastnit pouze coby kooptovaní členové československé delegace). Vlak vyjel z Wilsonova nádraží v 10.30 a kromě velkolepého rozloučení v Praze[205] byl vítán i na dalších místech, kde zastavil – Benešov, Tábor, Veselí nad Lužnicí. V rakouském Tullnu se míjel s vlakem vezoucím domů italské legionáře. Do Tullnu jel vlak svižným rychlíkovým tempem, ale dále už jen po vedlejších tratích. Ráno následujícího dne se jeho pasažéři probudili do deštivého dne uprostřed Alp a pokračovali přes Selzthal k jihu, aby kolem desáté hodiny večer dojeli do Tarvisia obsazeného italským vojskem. A zde došlo k prvnímu většímu zdržení, když místní velitel odmítl propustit vlak dále na italské území.[206] Dostalo se mu totiž odněkud chybné informace, že se jedná o

[203] Počátek konference byl v Praze původně očekáván koncem prosince, nakonec však jednání začala až v lednu následujícího roku, nicméně do poslední chvíle nebylo jasné, kdo z těch, kteří v Úřadu připravovali podkladové materiály, vlastně do Paříže odjede. Kupříkladu Hanuš Jelínek se až počátkem ledna dozvěděl od Bedřicha Štěpánka, že Beneš s jeho spoluprací počítá. Podle Štěpánkových slov měl převzít redakci revue *La Nation Tchèque*. Zároveň se na žádost Františka Síse stal pařížským dopisovatelem *Národních Listů*. Vzhledem k tomu, že v této době ještě nefungovalo pravidelné železniční spojení, byly pro delegaci vypraveny zvláštní vlaky. Ty však měly vojenský charakter a neutrální Švýcarsko takovým nepovolovalo průjezd přes své území, musely proto absolvovat zdlouhavou cestu přes severní Itálii. – JELÍNEK, Hanuš. *Zahučaly lesy: kniha vzpomínek*. 1. vyd. Praha: F. Borový, 1947, s. 502, resp. 510.

[204] Cestoval v doprovodu manželky a dcery, obdobně jako jeho kolega Lubor Niederle.

[205] S odjíždějícími delegáty se přišla rozloučit řada lidí. Byli mezi nimi i ti, kteří se zanedlouho vydali do Paříže ve druhém delegačním vlaku nebo později coby další povolávané osoby. Mnozí to však v té chvíli ještě nevěděli. Kupříkladu Ferdinand Špišek ve svých pamětech popisuje, jak byl i on se svou ženou přítomen 6. ledna odjezdu vlaku a jak se jich „zmocnila touha a tichý žal, že se nemůžeme vydati na cestu do země, kde jsme trávívali v předválečné době tolik šťastných chvil. Tiskli jsme ruce přátelům, kterým bylo dopřáno, po 4 letém válečném mučení, aby shlédli Francii. Zamávali jsme šátky a vraceli se do šedi denního zaměstnání.“ Špišek odjel do Paříže v doprovodu své ženy 7. dubna 1919. – MÚA AV ČR, AAV, f. Ferdinand Špišek, inv. č. 2 – Moje paměti, sv. 2, 1. verze, s. 146.

[206] Řada členů delegace si ve svých vzpomínkách později stěžovala na chování italských orgánů v souvislosti s jízdou vlaku přes Itálii. Nicméně vše je nutno brát s jistou rezervou, poněvadž

delegaci rakouskou. Ačkoli se jej snažili Božinov se Štěpánkem přesvědčit svými diplomatickými pasy, neodvážil se nechat vlak odjet dokud se telegraficky nespojí s nadřízeným velitelstvím a neobdrží od něj souhlas. Čechům v té chvíli nezbylo než sepsat o události protokol pro Paříž a čekat na další vývoj situace. Brzy ráno následujícího dne nakonec italské orgány vydaly souhlas s průjezdem vlaku a mohlo se pokračovat dále. Nicméně podobných nepříjemných překvapení zažila delegace v Itálii ještě několik. Zatím se však cestující vlaku kochali nádhernými alpskými scenériemi, které ale co chvíli kazily viditelné stopy právě skončené války, když vlak míjel rozbité a opuštěné vsi. Večer za neustávajícího deště dojeli do Videmu (Udine). Tu se vlak zdržel asi tři a půl hodiny, než se podařilo obstarat zásoby pro další cestu. Přes rozvodněné Tagliamento potom vlak pokračoval do Peschiery a Desenzana, kde se vždy na chvíli zastavil. Páni delegáti se však nevěnovali jen dívání se z oken a obdivování krajiny kolem Gardského jezera, ale i úředním záležitostem, když Štěpánek s Božinovem svolali poradní schůzi. Na ní mimo jiné přednesl Černý svůj návrh soustředit lužickosrbské zajatce na jednom místě a vytvořit z nich alespoň četu, později setninu lužickosrbských legií, popsal strategický význam Lužice coby nástupiště proti Čechám a předložil svou představu úplné autonomie Lužic. Teprve během cesty vlakem také dostali členové delegace do rukou i Benešova zvláštní memoranda, která si v polovině prosince 1918 ministr zahraničních věcí připravil pro nadcházející jednání. Z nich potom s překvapením zjistili, kolik práce v Praze vlastně dělali zbytečně, protože řada jejich představ o podobě hranic státu neměla podle všeho velkou naději na prosazení,

---

nezřídka přeháněli. Na tom se mohl bezpochyby podepsat i větší časový odstup od události, na kterou vzpomínali. To se týká například informace R. Kalhouse o čtrnáctihodinovém čekání na vpuštění vlaku na území Itálie. Podle svědectví dalšího účastníka výpravy, Adolfa Černého, však celá událost nebyla až tak tragická. Vlak sice stál v Tarvisiu cca od deseti hodin večer do půl desáté ráno následujícího dne, ale již ve čtyři hodiny ráno oznámili Božinov se Štěpánkem, že záležitost je vyřízena a vlak může pokračovat dále, což se také ihned po snídani stalo. Vzhledem k celkové době jízdy je však opodstatněný postesk, že po většinu času (včetně transferu přes Rakousko) jeli rychlostí nákladních vlaků. Kalhousem zmiňované dlouhé zastávky ve stanicích se ale v Černého deníku neobjevují, s výjimkou Tarvisia, Udine, Milána a Turína šlo pravděpodobně jen o krátké technické přestávky, jejichž časový rozsah (s výjimkou pětiminutového zastavení v Gemoně) ani neuváděl. Vlak podle jeho záznamů nicméně v Itálii zastavil minimálně ještě ve Veroně, Peschieře, Desenzanu, a Brescii.
Potíže v Itálii působily jako schválnost a tento dojem měl na základě stížností české strany nejspíš i ministr Orlando, který uznal za vhodné se za vše omluvit. Všude po cestě byla ještě nádraží střežena vojskem nebo karabiniéry a v případě příjezdu do Turína ani nebylo osazenstvu vlaku umožněno vystoupit, takže mohlo skutečně působit na přítomné zvláštně, když se i ke všem vchodům do vozů stavěli coby stráž francouzští legionáři z doprovodu vlaku s puškou v ruce. – KALHOUS, Rudolf. *Budování armády*. Praha : Melantrich, 1936, s. 46–47.

neboť Beneš s něčím takovým ve svých materiálech nepočítal.[207] Jak vidno, nebyla komunikace mezi Paříží a Prahou plynulá a bezproblémová a tato záležitost posiluje dojem, že Úřad byl primárně ideovým dítětem a nástrojem Karla Kramáře, kterému měl poskytnout dostatek podkladů pro očekávanou pařížskou misi. V Praze přitom o aktivitách E. Beneše věděli již mnohem dříve. O skutečnosti, že připravuje propozice s českými požadavky, které by měly být hotovy ještě před oficiálním začátkem konference, informoval K. Kramáře v dopise z 27. listopadu 1918. Zde přímo psal, že všechno bude ve skutečnosti připraveno před[208] konferencí.

První větší zastávkou, kdy na delší dobu všichni opustili vlak, byl ve čtvrtek 9. ledna Milán, kde si celá delegace dopřála krátkou vycházku do města. Zahlédli však z celého Milána jen bílý dóm zalitý sluncem a nahlédli do prosklené pasáže Viktora Emanuela II., neboť je brzy obklopil takový zástup zvědavců, že se v něm sotva shledali. Vzhledem k tomu, že na cestu do města a zpět k vlaku měli jen dvě hodiny, šlo více o možnost dopřát tělu po třech dnech jízdy vlakem trochu čerstvého vzduchu a přirozeného pohybu než o prohlídku milánských pamětihodností. Před odchodem do města také proběhlo ve stanici první společné fotografování členů delegace.

Další problémy potkaly československý zvláštní vlak večer v Turíně. Ukázalo se, že i zde byla delegace hlášena jako „una missione austriaca“. A vzhledem k tomu, že nádraží bylo obsazeno četníky, nemohl nikdo ani opustit vlak. Ten se nakonec dal do pohybu až pozdě v noci. B. Štěpánek si vše vysvětloval jako italskou intriku, ale nenalézal pro to důvod. Ještě cestou do Turína proběhla v jídelním voze porada o rumunských požadavcích v Banátu a bulharské otázce.

Časně ráno v pátek 10. ledna projel vlak tunelem pod masivem Mont Cenis, předělem mezi Itálií a Francií. Všude kolem bylo plno sněhu a citelná zima, v níž legionáři zdobili vlak chvojím a praporky. Všichni cítili uvolnění, že se loučí s italským „spojencem“ a těšili se na Francii. Po snídani je Božinov upozornil, aby si posunuli

---

[207] Zdeněk Vácha v této souvislosti odkazuje na strojopis Vzpomínek syna Jana Kaprase, s. 173–174. – VÁCHA, Zdeněk. Československé Kladsko? Pokus o nástin politicko-odborných snah o připojení Kladska k ČSR během I. světové války a po ní. In *Kladský sborník* 7. Hradec Králové : Univerzita Hradec Králové, 2006, s. 160.
Do Prahy odeslal Beneš tyto své texty 24. prosince 1918 a jejich adresátem bylo ministerské prezidium. – AMZV, f. PA, kniha 72, č. 6994.

[208] Podtrženo Edvardem Benešem. Jeho výrok se dá chápat tak, že velcí hráči rozhodnou zásadní věci neoficiálně již před vlastní konferencí. To podporuje i zmínka o jednání velmocí, které mělo začít 16. prosince 1918 a že on připravuje „naše proposice, aby pro tu dobu naše věci u nich [rozuměj zástupců velmocí] už byly hotovy a připraveny a náš program přijat.“ Zatím prý šlo vše dobře. – MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB IV/2, k. 37, sign. KOR-127, Kramář Karel.

hodinky o hodinu zpět podle francouzského času. V Chambéry se dočetli o útoku na K. Kramáře. Za krásného počasí pokračoval vlak přes Dijon do Paříže. Tam měla delegace dojet pozdě večer, a bylo proto rozhodnuto, že všichni ještě zůstanou přes noc ve vlaku a vystoupí jen Božinov, aby na ráno připravil dopravu do hotelu. Nicméně když ve tři čtvrtě na deset přijeli do Paříže, očekával je již na nádraží ministr Beneš spolu se Strimplem, aby je uvítal a sdělil, že jsou připraveny automobily a odvezou je do hotelu. Jejich dočasným domovem se měl stát hotel Lutetia, 45 Boulevard Raspail v Saint-Germain-des-Prés v 6. městském okrsku.[209]

Vlaková souprava vyjela z Paříže na zpáteční cestu již 15. ledna, do Prahy se s ní vracel i B. Štěpánek. O den později je následovala depeše, v níž žádal Beneš Prahu o okamžité vyslání hospodářských expertů.[210] Druhá část výpravy odjela do Paříže 25. ledna a její osazenstvo dle svědectví H. Jelínka sestávalo z odborníků právních, finančních, dopravních, obchodních, geologických a uměleckých a vedle toho i delegátů pro otázku slovenskou, rusínskou a lužickou[211] a zástupců českého tisku.[212] Pro mnohé

---

[209] Česká delegace byla ubytována ve třetím a čtvrtém podlaží hotelu, druhé poschodí bylo obsazeno čínskou delegací. Za pokoj prý platila čsl. delegace 30 franků denně. – MÚA AV ČR, AAV, f. V.V. Štech, koresp. s manželkou, dopis ze 4. března 1919, neuspoř.
Podle vzpomínek H. Jelínka však v některých případech, když přijelo větší množství hostí z Prahy, obsadila delegace i část prvního a pátého patra. – LA PNP, f. Hanuš Jelínek, k. 24, přír. č. 33/69, Z mého života III, kap. XLVII, s. 548. – Srov. JELÍNEK, Hanuš. *Zahučaly lesy: kniha vzpomínek*. 1. vyd. Praha: F. Borový, 1947, s. 512.

[210] MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB I, k. 114, ič. 549.

[211] V tomto vlaku cestoval Lužický Srb a poslanec saského sněmu Arnošt (Ernst) Bart, který poté spolu s Janem Brylem a Adolfem Černým vytvořil neoficiální lužickou delegaci a společně pracovali ve věci samostatnosti Lužice.

[212] Velitelem legionářského doprovodu druhého vlaku byl kapitán Smutný. Jelínek v souvislosti s kpt. Smutným i kpt. Dvořákem (velitelem prvního vlaku a zároveň hlavním lékařem – vlak převážel repatriované raněné francouzské vojáky) zmiňuje, že oba důstojníci se ve vlacích jimž veleli, seznámili s dámami, které se později staly jejich manželkami. V případě kpt. Arno Dvořáka to byla slečna Niederlová – LA PNP, f. Hanuš Jelínek, k. 24, přír. č. 33/69, Z mého života III, kap. XLVII, s. 546. – Srov. JELÍNEK, Hanuš. *Zahučaly lesy: kniha vzpomínek*. 1. vyd. Praha: F. Borový, 1947, s. 510.
Slováky reprezentovali Dr. Markovič, Ivan Krno a Josef Škultéty, Lužické Srby Arnošt Bart, karpatské Lemky Jan Sobin a Rusíny Antonín Bezkyd. Mezi žurnalisty, přidělenými delegaci nebo s ní spolupracujícími, byli m.j. Jan Havlasa, Richard Weiner, Karel Mečíř (toho Jelínek označoval za člověka najmenovaného do sestavy delegace Antonínem Švehlou, který měl mít jeho prostřednictvím zajištěny informace o dění v Paříži a činnosti K. Kramáře), Lothar Suchý, Karel Hudec, František Modráček, Emil Špatný, Vlasta Borek a Hanuš Jelínek. Řada z nich přijela do Paříže právě s druhou částí delegace.Ve svých pamětech Jelínek uvádí, že „během té cesty“ poznal také Oskara Buttera a Jana Hájka, kteří byli Benešem povoláni do Paříže organizovat zpravodajskou a organizační službu. Avšak O. Butter podle jiných svědectví odcestoval již s první delegací a Jelínek tak buď prokazuje slabou paměť, nebo onu svou „cestu“ chápe široce jako celé své působení v Paříži. – Tamtéž, s. 547. – Srov. JELÍNEK, Hanuš. *Zahučaly lesy: kniha vzpomínek*. 1. vyd. Praha: F. Borový, 1947, s. 511–512.

z těch, kdo v obou vlacích vyjížděli z Čech, to byla cesta plná emocí a nadšení, když po několika válečných letech mohli pohlédnout za hranice, u některých se k tomu ještě přidávaly vzpomínky na předchozí cesty do Paříže. Na rozdíl od první delegace absolvoval druhý zvláštní vlak celou cestu bez komplikací, byť obdobnou trasou. Rakousko-italské hranice překročil již druhého dne ráno. A ačkoli i tentokrát zůstal stát několik hodin v Turíně, nebylo to z důvodu italských obstrukcí, ale proto, aby si jeho pasažéři mohli dopřát procházky a prohlédnout město.[213] Navečer třetího dne projel vlak tunelem pod Mont Cenis a po poledni 29. ledna zastavil na Gare de Lyon. Zde již delegáty očekávali Ludvík Strimpl, Rudolf Kepl, Miroslav Plesinger-Božinov a mnozí z první části výpravy. O několik dnů dříve dojel také Karel Kramář, který volil individuální cestu civilními vlaky přes Švýcarsko. Další delegáti již cestovali samostatně. Na rozdíl od předchozích dvou velkých skupin je však zpravidla po příjezdu nikdo nečekal a museli si poradit sami.[214]

V hotelu Lutetia, který se i přes výhrady ze strany ministerského předsedy Kramáře stal sídlem delegace, byla tou dobou slyšet čeština téměř všude. Však tu také bylo pohromadě několik desítek Čechů a Slováků.A když bychom sečetli všechny osoby, které v průběhu mírových jednání i jen na krátký čas posílily odbornou nebo administrativní část delegace, dostaneme se k číslu výrazně převyšujícímu stovku.

Většina členů delegace pracovala ve svých pokojích, jen někteří museli shánět informace a podkladové materiály v knihovnách. V pokoji č. 322 ve třetím patře byla zřízena kancelář, kde stál vždy některý z legionářů jako služba u telefonu. Sekretář delegace, Miroslav Plesinger-Božinov, úřadoval v pokoji č. 309 a vedlejší pokoj sloužil jako archiv, na který dohlížel Josef Borovička. Další pokoje obsadily stenotypistky. O patro výše bylo zřízeno Bureau de Presse – tiskové oddělení pod vedením Jana Hájka a Oskara Buttera. Zde se redigovala Československá korespondence a každé ráno scházeli delegační žurnalisté číst noviny, telegramy z Čech a glosovat aktuální politické

[213] Nálada byla výborná, počasí také. V Udine si pasažéři vlaku užili možnosti nakoupit pomeranče a čokoládu – věci, o nichž se jim ve válečných létech ani nesnilo. – Tamtéž, s. 546–547.

[214] To byl i případ Václava Vojtěcha Štecha, který jel již běžným dálkovým spojem. Ale ani o téměř dva měsíce později, než vyjel první zvláštní vlak, nebyla situace na železnici zcela ideální. Transferem přes Švýcarsko se nicméně podařilo alespoň zkrátit dobu nutnou k cestě do Paříže. Štechův vlak až na jakési neštěstí v Zürichu, kde pod jeho koly skončila Rumunka, která „s námi jela až z Bukurešti a slezla, aby vyslechla vítání krajanů bydlících v Z." neměl po cestě žádné problémy, nikdo je neobtěžoval a vše šlo velmi hladce – jenom na nádražích byl vydán zákaz prodávat potraviny cestujícím orientálního rychlíku a nebylo možno ani vystupovat. – MÚA AV ČR, AAV, f. V.V. Štech, koresp. s manželkou, dopis ze 4. března 1919, neuspoř.

události.[215] V pokojích č. 411–412, které spolu se svou ženou obýval Hanuš Jelínek, sídlila zároveň i redakce *La Nation Tchèque*. Na opačném konci chodby se potom nacházel apartmán Karla Kramáře, v němž si od rána do noci podávaly dveře návštěvy politiků a žurnalistů a významných ruských emigrantů nebo v Paříži žijících ruských aristokratů.[216] Práce jednotlivých odborů delegace řídil (pokud zrovna nebyl mimo Paříž, což se nezřídka stávalo) Štefan Osuský. Vedle delegace pobývali v Lutétii i někteří z úředníků ministerstva zahraničních věcí, legace a vojenského velitelství[217], po návratu ze Sibiře se zde ubytoval také Milan Rastislav Štefánik. Posledně jmenovaný měl sice k volbě hotelu coby sídla delegace své výhrady[218], ale na druhou stranu zde byla nezpochybnitelná výhoda nevelké vzdálenosti od sídla Československé národní rady a vojenského velitelství v rue Bonaparte 18.

Sotva pasažéři prvního delegačního vlaku vybalili svá zavazadla a trochu se zorientovali v hotelu a jeho nejbližším okolí, připravil pro ně E. Beneš na 12. ledna přednášku o situaci na konferenci a zejména o způsobu, jakým zde budou v příštích dnech pracovat. Po tomto obecném úvodu následovaly 15. a 16. ledna další instrukce a upřesnění. Oběžník s názvem „Práce nutné pro ministerstvo zahraničních věcí“ z 16. ledna 1919, který udává pořadí důležitosti témat, je výstižným dokladem toho, čemu česká diplomacie v nadcházejících jednáních chtěla věnovat nejvíce energie a kde byly spatřovány priority ve vyjednávání. Na začátku zde stojí Těšínsko a Ratibořsko, Kladsko, Němci v Čechách, Slovensko a Uhrorusi (Rusíni). Oběžník je dále členěn na 15 oddělení, přičemž Lužici je určeno místo 10., hned za koridorem k Jadranu. Následují ještě Terst a Rijeka, Istrie, Dalmácie, Banát a internacionalizace vodních cest. Z toho je patrno, že v případě Lužice šlo již od počátku o v podstatě marginální záležitost, kterou Beneš nevnímal jako něco, na čem by měla být vyjednávací politika postavena.[219] Pořadí témat však nebylo pevně dané a v průběhu času docházelo ke změnám v souvislosti s tím, které z nich se dostalo na pořad jednání, a bylo nutno se na

[215] Zde pracovali legionářští důstojníci Plechatý, Vinklárek a Pešl, později pánové Bonnaud a R. Kepl. – LA PNP, f. Hanuš Jelínek, k. 24, přír. č. 33/69, Z mého života III, kap. XLVII, s. 549.
[216] V souvislosti s Kramářem zmiňuje Jelínek ve svých vzpomínkách ještě to, že v pokoji nedaleko od jeho apartmá bydlel také Karel Mečíř, jehož prací sice oficiálně byla žurnalistika, ale vedle toho byl i důvěrníkem Švehlovým a měl svého stranického šéfa především zpravovat o premiérových aktivitách. – LA PNP, f. Hanuš Jelínek, k. 24, přír. č. 33/69, Z mého života III, kap. XLVII, s. 551.
[217] Například dr. Jína z obchodního oddělení, Vladimír Vochoč z legace, Zdeněk Fierlinger.
[218] Nepovažoval hotel na levém břehu Seiny za dostatečně reprezentativní místo
[219] MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, Veřejná činnost, Mírová konference, neuspoř.

něj více koncentrovat. Tak například již v dalším Benešově oběžníku se téma Lužice dostalo na šesté místo za problematiku Kladska, Ratibořska, Slovenska, Uherských Rusínů a koridoru. Ministr Beneš v souvislosti s těmito tematickými okruhy vždy žádal, aby vypracované referáty obsahovaly maximální i minimální variantu územních požadavků s popisem průběhu hranice a vyjmenováním obcí, které by byly nárokovány. Součástí referátu měla být vždy také mapa.[220]

Pro nutné rozhovory o těchto tématech rezervoval Beneš členům delegace čas každý den od půl deváté do deseti hodin ráno a od šesté do sedmé hodiny večerní. Protože však často býval celý den zaneprázdněn nepředvídanými návštěvami, žádal, aby případní zájemci o konzultaci oznámili sekretáři delegace dr. Božinovovi předcházející večer svou zamýšlenou ranní návštěvu, nebo s ním během dne domluvili návštěvu večerní. Tím se mělo odstranit případné zbytečné čekání.[221] Tomu se však ani při dodržování nastavených pravidel nedalo vyhnout a Beneš byl mnohdy nezastižitelný.[222]

Jak již bylo uvedeno v kapitole věnované pramenům k problematice československé delegace na pařížských mírových jednáních, jí předkládaných územních požadavků a otázky Lužice, nabízejí se nám zdroje informací osobní i úřední povahy. A

---

[220] O tom, jaká důležitost byla konkrétní problematice přisouzena, svědčí i množství osob, které se na zpracování jednoho tématu podílelo. Zatímco otázce Lužice se, nepočítáme-li několik málo textů K. Kaprase a R. Kalhouse, věnoval v podstatě jen A. Černý (přesněji A. Černý a A. Bart), jinde bylo zapojení delegátů mnohem širší. Tak kupříkladu na textech o Kladsku pracovali zároveň A. Boháč, V. Dvorský, R. Kalhous i J. Kapras. A obdobné to bylo i v souvislosti s problematikou Slovenska nebo hospodářsko-ekonomických záležitostí. Nutno ovšem podotknout, že Černý handicap nedostatku dalších expertů, kteří by se tematice Lužice věnovali, vyrovnával svou pracovitostí a nasazením, díky čemuž vzniklo pro téma Lužice srovnatelné množství studií jako pro velkou část z mnohem více protěžovaných okruhů – VÁCHA, Zdeněk. Československé Kladsko? Pokus o nástin politicko-odborných snah o připojení Kladska k ČSR během I. světové války a po ní. In *Kladský sborník* 7. Hradec Králové : Univerzita Hradec Králové, 2006, s. 160–161.

[221] Oběžník *Práce nutné pro ministerstvo zahraničních věcí* z 16. ledna 1919 – MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, Veřejná činnost, Mírová konference, neuspoř.

[222] H. Jelínek si ve svých pamětech stěžuje na to, jak často při svých pokusech sejít se k rozhovoru s E. Benešem narážel na hradbu v podobě L. Strimpla. To však mohlo mít i zcela prozaický důvod, neboť jednak byl Beneš skutečně pracovně velmi vytížen, jednak Jelínek očekával, že bude pověřen nějakou skutečně diplomatickou službou a snažil se získat od Beneše konkrétnější vyjádření nebo příslib, spoléhaje při tom trochu na léta strávená společným působením na jedné škole. A těžko říci, nakolik to bylo ministrovi po chuti, přičemž Jelínkovy ambice nejspíš nezůstaly jemu ani lidem v jeho okolí skryty, zvlášť když sám Jelínek podle svých slov „neváhal nikdy říci nepokrytě své mínění o věcech i lidech." – JELÍNEK, Hanuš. *Zahučaly lesy: kniha vzpomínek*. 1. vyd. Praha: F. Borový, 1947, s. 515–516.
Ale na dlouhé hodiny pročekané ve Strimplově kanceláři, než mohl být uveden k ministru Benešovi, si s odstupem let stěžoval i J. Krčmář a stejně tak i v Černého deníku se často setkáváme s posteskem, že když ho potřeboval v nutné záležitosti kontaktovat, nezastihl ho v úřadu, případně ministr náhle zrušil dohodnutou schůzku.

je nutno přiznat, že ony úřední svou četností i obsažností výrazně převyšují prameny osobní povahy. Poskytují také komplexnější pohled na sledovanou problematiku. A vzhledem k tomu, že jejich původcem je v naprosté většině případů ministr Beneš, který byl řadě jednání různých orgánů konference osobně přítomen, obsahují i poznámky o postojích a názorech zahraničních diplomatů v záležitosti československých požadavků. Proto nechme na úvod promluvit tyto prameny, abychom si vytvořili představu o českých, přesněji řečeno Benešových plánech a očekáváních a o tom, jak se je dařilo či nedařilo naplňovat. Je to důležité i proto, abychom dokázali poznat, jaká byla v jednotlivých fázích jednání pozice Lužice, jakou pozornost jí ministr věnoval, respektive co ji v seznamu priorit zastiňovalo. A poté bychom nechali promluvit i jednotlivé aktéry boje o Lužici nebo jiná území, jež se měla stát součástí nového Československa.

Za základ můžeme použít zprávy, které ministr Beneš odesílal z Paříže Zahraničnímu výboru Národního shromáždění. Ty poměrně přesně vystihují, co se dělo na rokováních mírové konference a jednotlivých komisí, navíc je můžeme považovat za relativně objektivní. Beneš je totiž vždy označoval za důvěrné informace, které se nesmí dostat na veřejnost, dokud nebude příslušná záležitost definitivně uzavřena.[223] A neustále opakoval, že na konferenci se nálady a názory mění ze dne na den, a tak to, co dnes vyznívá pro československou věc příznivě, se může zítra obrátit v pravý opak. Nicméně začátek vypadal slibně. Ve své zprávě ze 13. ledna popisoval den po schůzi Nejvyšší rady, na níž tato uznala samostatnost československého a polského státu,[224] situaci Československa před zahájením mírové konference jako velmi dobrou. Dle jeho názoru se na tomto stavu projevila předchozí a současná otevřená a seriózní politika československých reprezentantů, umírněnost a disciplinovanost stejně jako to, byli spojenci vždy pravdivě informováni o dění doma, a že Československo jako jediná země ve střední Evropě mělo fungující koaliční kabinet, schválený rozpočet a nepotýkalo se ve větší míře s bolševismem.[225] Tento kredit bylo nutno udržet i do

[223] V případě své zprávy ze 7. března 1919 přímo píše, že je „důležité, aby, stane-li se někde indiskrece, aby nebylo možno říci, že pochází z delegace české.“ Poznamenal, že denně v Paříži dochází k indiskrecím a publikují se v místních listech a následně i v listech v Československu věci, které do Prahy posílá jako důvěrné. Uznával, že tomu není možné se zcela vyhnout, ale považoval za nutné, aby nikdy nebyl zdroj tohoto úniku informací na české straně. Ministerstvo zahraničí mělo jemu poskytnuté informace uvolnit pro veřejnost až po jisté době.

[224] A kterou můžeme chápat jako předstupeň vlastní konference.

[225] Na druhou stranu se ale Edvard Beneš nijak netajil s tím, že atentát na Karla Kramáře a Munova aféra Čechoslováky v očích spojenců poškodila.

budoucna. Jako opačný příklad použil Beneš Polsko, jehož pozice byla podkopávána vnitřním rozvratem země, nesvorností a nemožností počítat s ním jako s důvěryhodným partnerem. Polákům byla vytýkána také určitá megalomanie a imperialismus. Přes to však přetrvávaly i staré zakořeněné sympatie k nim jako k nešťastnému národu, který se stal několikrát obětí nenasytných mocných sousedů, což značně pomáhalo polské propagandě. Ministr zahraničí tak počítal s nutností připravit se na těžký boj s Poláky, protože „oni bojují prostředky ne vybranými" a československou pozici komplikoval fakt, že jsme nárokovali „území mající jistou majoritu polskou." Konstatoval také, že delegace, která do Paříže přijela (zatím šlo o její první část), je „celkem dobře sestavena a máme rozhodně materiál lepší než jiní."[226] Doufal, že ho bude možno „velmi využíti a že znovu se potvrdí naše pověst, kterou zde máme, že jsme se vším nejlépe připraveni a při všem velmi parátní." Podle jeho názoru mělo těžiště práce delegace spočívat především na její hospodářské části, protože soudil, že v této oblasti nastanou největší problémy.[227] Předpokládal také, že členové delegace, kteří do Paříže přišli a ještě přijdou, nebudou zde muset zůstávat až do konce jednání, ale s postupným ukončováním prací na jednotlivých tématech a harmonogramem činnosti komisí na mírové konferenci budou odjíždět nebo přijíždět. Tento pohyb a obměnu členů delegace měl mít ve své kompetenci sám ministr Beneš.[228]

Následná intenzivní konferenční jednání a ministrovy aktivity v jednotlivých komisích a řešení teritoriálních otázek způsobily, že další přehled o situaci odeslal až počátkem března. Referoval o okolnostech, za jakých byl nucen podepsat dohodu o Těšínsku. Stalo se tak na žádost Wilsona, Pichona a britských delegátů a proto, že cítil, že případným odmítnutím bychom si je proti sobě popudili. Zároveň si byl jist, že konečný verdikt konference bude pro Československo příznivý a v principu již bylo o

[226] V souvislosti s tím sdělil také zahraničnímu výboru, že je delegace rozdělena na jednotlivé odbory a jejím generálním sekretářem byl jmenován Štefan Osuský z Londýna a již druhý den po příjezdu začala dle jeho (tj. Benešova) rozvrhu a instrukcí okamžitě pracovat.

[227] Zmínka o hospodářské části delegace tu působí poněkud nepatřičně, neboť první část výpravy tvořili až na výjimky geografové, etnografové, právníci a kartografové. O hospodářské experty žádal Edvard Beneš Prahu až 16. ledna a většina z nich skutečně také dojela druhým delegačním vlakem. I to může být důkazem, že velkou část podkladových materiálů a memorand pro konferenci připravil již s předstihem a nyní do Paříže přijíždějící odborní členové delegace měli poskytnout argumenty v případě zpochybnění československých požadavků.

[228] Na závěr dopisu uvedl, že pařížské ministerstvo zahraničních věcí bude takovéto celkové i podrobné referáty posílat pravidelně každý týden. Dopis adresovaný Výboru pro zahraniční věci v národním shromáždění ze dne 13. ledna 1919 – MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB I, k. 114, ič. 549.

zásadních věcech rozhodnuto.[229] Nicméně v souvislosti s těšínskou otázkou poukázal na jeden ze základních problémů konference spočívající v tom, že konference je „ovládána schematicky formulovanými principy národnostními při naprosté neznalosti konkrétních místních poměrů." Ale přes to všechno hodnotil dosažené výsledky jako úspěch československého státu, ačkoli se to na první pohled nemuselo domácí veřejnosti, neznající princip fungování konference a duch, který v ní vládne, takto jevit. Každopádně hranice vůči Německu a Maďarsku, které byly Československu přiřknuty, mohly dle Benešova soudu českou veřejnost i politiky v každém směru uspokojit.

Vzhledem k probíhajícímu sporu o Těšínsko a nutnosti zachovat si v očích zástupců dohodových mocností renomé státu, s nímž je možno rozumně jednat, upozorňoval na nutnost vystupovat korektně vůči Polákům a „nerozčilovat je ani veřejnými projevy ani žurnalistickou polemikou." Měl v úmyslu shromáždit všechen materiál, který by dokládal české a polské jednání v těšínské záležitosti, a na základě toho připravit oficiální memorandum ministerstva zahraničí, které by bylo před definitivním vyřešením sporu o Těšínsko na mírové konferenci, nebo nejpozději během následujících dvou měsíců, předáno zástupcům velmocí. Beneš tím chtěl dokázat „oprávněnost našeho postupu, loyálnost v jednání a poctivost v úmyslech" a na druhé straně poukázat na „ukrutnosti, které se staly, neloyálnost, která byla proti nám provedena, a nekalé úmysly celkové polské politiky." To všechno mělo být podáno klidně, mírně, ale zároveň velmi rozhodně.[230]

Kromě Těšínska řešil Beneš v předchozích dnech i další územní záležitosti. Kupříkladu v úterý 4. března byl povolán na zasedání teritoriální komise, kde měl obhajovat československé požadavky na opravy hranic Čech, Moravy a Slezska, na

[229] V principu mělo již být rozhodnuto o předání celé bohumínské dráhy a uhelného revíru Československu a za hraniční linii byl v principu přijat tok Visly. Tomu se však podle Benešových slov stavěli na odpor Poláci, požadující pro Vislu to samé, co Češi pro Moravu, tedy aby celý tok řeky byl na polském, resp. československém, území a tudíž aby jim náleželo i nějaké úzké území na levém břehu řeky. Toto řešení bylo podporováno především Američany a zdálo se, že bude realizováno. Ustoupení území za Vislou mělo být vyjádřením určitého respektu k národnostnímu principu z české strany a získáním základu pro budoucí lepší vztahy mezi oběma státy. Tedy alespoň tak to vykládali Francouzi, Britové a Američané.

[230] Považoval tento postup za nutný vzhledem k dalšímu vyjednávání a formování vztahů mezi Československem a Polskem, přičemž klidný, mírný ale rozhodný způsob vystupování nám měl podle Benešova názoru získat na mírové konferenci nejvíce přátel. Zdůrazňoval v tomto postupu zejména klid a opatrnost současně s jasnými důkazy toho, že chceme s Poláky vycházet v míru. Osobně by však vzhledem ke všeobecné situaci na konferenci i doma a přes všechen klid, otevřenost a korektnost v jednáních zatím k většímu sbližování se severním sousedem nepřistupoval. Ale na druhou stranu neodmítal kategoricky ani zcela opačný postup, protože jak sám napsal, vše je závislé „na okamžité situaci, která se zde mění den ze dne."

Horní Slezsko, Kladsko, Moravské Pole a jihovýchodní hranici Slovenska. Největší obtíže se ukázaly při projednávání otázky Horního Slezska a slovenské hranice. Velmi živě bylo v té souvislosti diskutováno o Velkém Žitném ostrovu, kdy především Američané správně namítali, že spolu s ním by Československo získalo příliš mnoho Maďarů, a vyzývali českou stranu, aby se nároku na něj vzdala. Principielně však nebyl nikdo proti a tak jen problém výrazného navýšení počtu maďarského obyvatelstva nutil komisi hledat ještě jiná řešení.[231] Dalším bodem jednání byla hranice na Ipeľu (Ipole), kterou komise původně nechtěla překročit, ale vzhledem k uznání nutnosti zajistit železniční spojení svůj postoj zrevidovala.[232] Pokud jde o Uherské Rusíny, tak v této záležitosti již padlo definitivní rozhodnutí ve prospěch Československa.

Větší obavy však panovaly v otázce Horního Slezska, kde hrozil možný střet s Poláky, kteří nebyli ochotni z uhelných ložisek na pravém břehu Odry cokoli ve prospěch Československa postoupit. A ministr proto upozorňoval, že je nutné připravit se na to, že z nároků na pravobřežní oblasti půjde jen těžko něco prosadit. Nadějnější byly české aspirace na levobřežní části revíru. V souvislosti s Kladskem očekával Beneš, že republice připadnou všechny české obce. Nemohl však v této chvíli slibovat získání celé kladské kotliny, protože vůči tomu se rozhodně stavěli Američané, zastávající stanovisko, že by šlo o nebezpečný nárůst počtu německého obyvatelstva v novém státě. Na řadě míst byly provedeny úpravy hranic ve prospěch českých požadavků, ale zároveň se poukazovalo na vhodnost a nutnost v rámci dobrých vztahů se sousedy učinit jim určité malé ústupky v případě výběžků trčících z hranic, které nový stát nezbytně nepotřeboval. V tom byli za jedno zástupci Francie, Velké Británie, USA a souhlasil i Beneš sám. České straně bylo doporučováno, aby ustoupila především v záležitosti Ašského a Frýdlantského výběžku a malé špičky Opavského Slezska u Kladska. V té souvislosti Beneš upozorňoval Prahu, že to neznamená rezignaci z principiálního stanoviska historického práva, protože by se jednalo o úmyslný akt podložený zároveň výměnou za jiné větší území v Horním Slezsku, Kladsku a jinde.

[231] Osobně však měl pocit, že přes všechny nejasnosti a problémy komise nakonec stanoví hlavní koryto Dunaje coby jižní hranici a přiřkne tak Velký Žitný ostrov Československu.
[232] V této chvíli měl ministr Beneš pocit, že nám v každém případě zůstane údolí Ipeľu a hranice pravděpodobně povede jižně od Salgótarjánu při zachování trati z Lučence do Miszkolce (Miškovce). V otázce železnice z Nového Mesta do Čopu potom z průběhu jednání usuzoval, že konečné rozhodnutí bude pro Československo příznivé.

Pokud šlo o české Němce, zde dosáhla československá delegace již na počátku všeho, oč žádala. Příslušná komise se jednomyslně a s definitivní platností vyslovila pro připojení Němci obývaných oblastí Čech k novému státu. V případě Uherských Rusínů sice nebylo její rozhodnutí jednomyslné, ale nakonec přeci jen byl československý požadavek přijat. Na pořad jednání se ještě nedostala otázka koridoru a Lužice, Beneš však v této souvislosti otevřeně říkal, že velké šance na úspěch nejsou. Pro Lužici předpokládal zaručení jistých práv, ohledně koridoru se mohl spolehnout na francouzskou podporu, zástupci ostatních velmocí ale váhali.[233]

Nechtěl vzbuzovat svými slovy přehnané naděje, ale sám si myslel, že kdyby Československo odešlo z mírových jednání byť jen s hranicemi, které zde zmínil jako pravděpodobně již konferencí akceptovaných, znamenalo by to opravdový triumf. A dostávalo se mu z mnoha stran potvrzení, že žádný jiný národ nedosáhl uskutečnění svých požadavků v takové míře jako my. Doufal, že neklid a rozčilení, které česká společnost prožívala v souvislosti s těšínskými událostmi, budou brzy odstraněny tím, jak se ukáže, že vyjma polské strany nebyl v tomto sporu nikdo vysloveně proti nám. Chápal protesty a rozladění vůči spojencům, protože sám dobře viděl, jak se dopouštějí chyb v těch či oněch praktických otázkách, ale byl si zároveň i vědom obtíží, s jakými se musí vypořádat v této záležitosti i v otázkách dalších, které se již Československa nedotýkají. Sám byl ale přesvědčen, že „vyjdeme z konference s takovým výsledkem, že objektivně a nezaujatě souzeno, bude pro nás celá válka i konference opravdovým politickým a diplomatickým triumfem.“[234]

---

[233] Vedle otázek teritoriálních zmínil ve své zprávě i záležitosti finanční a hospodářské. České požadavky stran volného využívání Labe, Odry a Dunaje vyřešila pravidla stanovená Komisí pro vodní cesty a přístavy a postavená na mezinárodním smluvním základu. Intenzivnější boj nastal v souvislosti s placením reparací, kde Beneš zastával stanovisko, že náležíme mezi státy vítězné, bojující proti centrálním mocnostem a právně existující již během války, tedy i s nárokem na náhradu škod. Doufal, že s tímto stanoviskem prorazí a vymůže Československu alespoň malé odškodnění.
Z toho, co slyšel a viděl, usuzoval, že k podpisu preliminář mírové smlouvy s Německemdojde pravděpodobně mezi 25. březnem a 3. dubnem, přičemž jeho základem mělo být odzbrojení Německa a demilitarizace levého břehu Rýna, odevzdání celého Poznaňska a Gdaňska Polákům a předání Šlesviku Dánům. Rozhodnuto zatím nebylo ve věci Východní Haliče, ale zdálo se, že celá Polsku rozhodně nepřipadne. Srbům se podařilo získat Banát, který tak měl být oddělen od Uher. Naopak řešení se stále nepodařilo nalézt v souvislosti s Dalmácií a Rijekou. Beneš nicméně připravoval domácí politiky na to, že Jihoslované svůj spor s Itálií prohrají a v lepším případě získá Rijeka status svobodného města. Stejně tak nepadlo ani definitivní rozhodnutí v otázce intervence v Rusku.

[234] MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB IV/2, k. 39, sign. KOR-135, Národní shromáždění – zahraniční výbor – Praha – dopis E. Beneše ze 7. března 1919 (Paříž).

O měsíc později již mohl Beneš podat do Prahy mnohem konkrétnější zprávy o situaci na mírové konferenci. Od jejího zahájení do sepsání této zprávy proběhla čtyři plenární zasedání, došlo k přednesení českých a polských požadavků a přeměně Rady deseti na Radu čtyř. Do Paříže také přijel coby reprezentant Polska Ignacy Paderewski. Ale stále se v případě mírových jednání nejednalo o definitivní závěry, vše se měnilo ze dne na den. Celkově však bylo možno pozorovat určité zklidnění a zároveň oslabení dominance spojenců nad Německem, které se začalo pozvolna konsolidovat. Beneš kritizoval skutečnost, že místo aby spojenci rychle připravili přesné a jasné články míru, které by bylo možno okamžitě vynutit a jejichž součástí by bylo i určení budoucí hranice Německa, Polska i Československa, začali diskutovat nad řadou teoretických problémů. To se však týkalo i otázky hranic nových států a nově připojených území k různým státům obecně a toto provizorium způsobovalo ve střední Evropě stále větší chaos. Situaci komplikovala i nejasná politika vůči Rusku, čímž zůstávaly viset ve vzduchoprázdnu otázky východních hranic Polska, samostatnosti Ukrajiny a další. Obtíže působila i neexistence jasné a jednotné koncepce, kdy se namísto toho v jednom případě prosazoval národnostní princip a v jiném, nebo jen v jiné chvíli pro tentýž případ, princip moci a respektování předchozích ujednání. Tím vznikaly nejasnosti a rostl pocit nespravedlivého jednání, čímž podle Beneše ztrácela celá konference na prestiži.[235] A byl to také jeden z důvodů, proč ještě stále nedošla mírová jednání svého konce. Ministr zahraničí charakterizoval situaci slovy, že představitelé rozhodujících zemí „právě tak jako vedli nejednotně a často nepřipraveně válku, ... stejně tak vedou nepřipravené jednání mírové. To je patrné zejména na proceduře konference, na stálém jejím měnění a konečně na ustálení se procedury jednání, tak jak se provádí dnes.“ Původně jednala o hlavních problémech Rada deseti. Ta představovala i jistou záruku těchto rozhodnutí, protože v jejích řadách byli přítomni ministři zahraničí obeznámení s řešenými problémy mnohem více než tři premiéři a prezident Wilson, tvořící později

[235] MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB I, k. 32, ič. 90.
To byl mimo jiné i případ Jihoslovanů a Istrie, kde se konference musela potýkat na jedné straně s dříve uzavřenou Londýnskou dohodou (26. dubna 1915, v ní se dohodové mocnosti výměnou za vstup Itálie do války zavázaly po konečném vítězství zajistit připojení území Jižního Tyrolska, Tridentska, Istrie, velké části Dalmácie k Itálii) a na druhé s oprávněnými etnografickými protiargumenty Jihoslovanů. Ale kritika z české strany působí v této souvislosti poněkud zvláštním dojmem, když si uvědomíme, že Češi užívali na mírové konferenci podle potřeby národnostní princip stejně jako princip historického práva a předchozích dohod a smluv. Rozdíl byl snad jen v tom, že pro každé z nárokovaných území byl již na počátku zvolen jeden z argumentů a toho se čeští delegáti drželi.

Radu čtyř. A nezanedbatelná byla i větší šíře tohoto kolegia a tím i menší „aristokratičnost“ oproti jednání toliko hlav států a vlád.[236] Rada desíti postupem času umožnila připustit k jednání o některých problémech i zástupce malých národů, zatímco později se situace vyvinula tak, že Rada čtyř obvykle rozhodovala o větších problémech téměř suverénně a malé národy byly odstrčeny stranou a měly na vlastní jednání jen minimální vliv. Tím nemělo být řečeno, že by jim byla odepřena jakákoli participace na mírové konferenci, že se nehledělo na jejich zájmy a byly obětí nějakého spiknutí mocností. V územních otázkách byly důsledně brány v úvahu materiály vypracované komisemi a tím byli slyšeni i zástupci malých států a národů. Ale to nestačilo a řada států se přístupem konference, nedostatečnou znalostí poměrů a formálními chybami v proceduře cítila dotčena, jednotlivé delegace vyjadřovaly svou nespokojenost a následkem toho upadal i význam práce konference jako celku. Atmosféra byla napjatá, mnozí z aktérů jednání se začali ke konferenčnímu jednání stavět odmítavě. Jak kritický byl Beneš k vrcholným představitelům konference, tak nešetřil na druhou stranu slovy uznání ve směru k jejím nižším instancím. Konkrétně práci komisí, ať už se jednalo o komisi komunikační, finanční a ekonomickou, pro nápravu škod, Ligu národů nebo mezinárodní zákonodárství práce, hodnotil velmi pozitivně – pracovaly důkladně, mohly se zde uplatnit i ty nejmenší národnosti. A pokud jde o územní otázky, dostalo se Československu podle slov ministra zahraničních věcí v podstatě od všech komisí ve větší či menší míře přijetí předložených požadavků, takže by bylo křivdou vůči konferenci a dohodovým mocnostem cokoli jim vytýkat. Jenže tuto vnitřní práci komisí veřejnost vcelku neznala a nepříjemný dojem z jednání „čtyř velkých“ a vůbec konference navenek tak nebylo čím zlepšit.

K tomu se přidával i fakt, že představitelé čtyř rozhodujících velmocí skutečně nebyli v řadě otázek zajedno. Rozcházeli se především v pohledu na Německo[237] a

[236] V tomto ohledu měla Benešova kritika možná ještě podtext v tom, že předchozí stav pro něj byl osobně výhodnější – s ministry zahraničí se mu coby osobami na podobné úrovni jistě komunikovalo lépe než s Wilsonem, Clemenceauem, Lloydem Georgem nebo Orlandem. Navíc prezident a premiéři byli pravděpodobně pro své vytížení mnohem hůře zastižitelní, jednání tak probíhala často jen na úrovni sekretářů.

[237] Za velkorysejším přístupem Britů a Američanů k Německu se neskrývala žádná germanofilie nebo jejich zvláštní zájmy v Německu, jako spíše neznalost skutečných poměrů a zároveň vědomí zodpovědnosti, že bude-li Německo zbaveno svého hospodářského potenciálu a „možnosti nového silného života“, nebude moci platit válečné náhrady a „vyžene se nacionální cítění německé příliš vysoko a nastanou nové komplikace.“ U Američanů hrálo svou roli (tedy alespoň v této době, po změnách v kongresu a senátu, kde získali většinu republikáni a výměně na prezidentském postu) vědomí, že uvedením v život Společnosti národů přebírají také svůj díl

tvrdost mírových podmínek a restrikcí, kde na jedné straně proti sobě stály anglosaské země a na druhé Francie. A stejně rozdílný byl i jejich přístup k jednotlivým státům s omezenými zájmy, tedy i ke skupině znovu obnovených nebo nově vytvořených států, v níž se nacházelo i Československo. Zde bylo možno celkem brzy poznat, komu která velmoc a její reprezentanti na konferenci straní. Zástupci Československa spoléhali na podporu Francie, snažili se získat v konkrétních záležitostech na svou stranu Velkou Británii a USA a udržovali korektní vztahy s Itálií.[238] V případě posledně jmenované velmoci se však postupem času ukázaly české snahy jako marné. Pro Italy nebylo Československo přirozeným spojencem, neměli k němu žádné silné historické vazby. Projevilo se to i v případě československých nároků na Podkarpatskou Rus, kde Italové proti mínění zástupců ostatních dohodových mocností, favorizujících Československo, upřednostňovali její rozdělení mezi Polsko a Rumunsko, aby nebyl československo-jihoslovanský blok příliš posílen.[239] A této koncepce se s určitými obměnami drželi stále, přičemž odůvodněním jim byla i obava z přílišného oslabení Maďarska a nutnost zajištění spojení mezi ním a Polskem, kteréžto dvě země začaly spolu s Rumunskem stále zřetelněji vystupovat jako budoucí možní spojenci Itálie v regionu.[240] Velmi vhod jim proto přišel česko-polský konflikt, který jakékoli sblížení pro blízkou budoucnost činil velmi nepravděpodobným. A do karet jim nahrávaly i silné promaďarské sympatie mezi částí polské šlechty, ale i intelektuálů, kteří Maďary považovali za své přirozené

---

zodpovědnosti za budoucí vývoj a případnou nutnost vojensky zakročit proti tomu, kdo stanovená pravidla poruší. A v tomto ohledu se báli, aby nebylo příliš často rozhodováno na úkor Německa, které by proti tomu nutně vystoupilo a Spojené státy by musely tyto kroky hájit a postavit se proti Německu. Týkalo se to například otázky Poznaňska, východního Pruska a Gdaňsku, kde se proti polským požadavkům rozhodně postavil Lloyd George a snažil se redukovat na minimum území, které mělo být Německu odňato a přiznat Polsku skutečně jen území s polskou většinou. K tomuto stanovisku se připojili i Američané a Lansing sdělil Benešovi, že z výše uvedeného důvodu odmítnou dát Polákům i východní Halič. Obecně měl Beneš pocit, že situace Poláků na konferenci není nijak skvělá a vyjdou z ní velmi pošramoceni. – MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB I, k. 32, ič. 90 – dopis Zahraničnímu výboru Národního shromáždění ze 14. dubna 1919.

[238] A někdy až příliš korektní, jak dokládá kauza Štefánikovy přítomnosti při uvítání Orlanda, která pobouřila Jihoslovany a bývá někdy označována za jeden z důvodů jejich rezignace na společný projekt koridoru k Jadranu. Diplomatický efekt se očekával i od působení italské vojenské mise v československé armádě. Jak je ovšem známo, tento záměr nevyšel a byla vystřídána misí francouzskou.

[239] Francouzský delegát Le Rond a jeho americký kolega Seymour to otevřeně označili za popření principů, které pro mírová jednání stanovil prezident Wilson, a návrat k diplomacii 17. století a její politiky rozdělování na silné a slabé. – CACCAMO, Francesco. *L´Italia e la „Nuova Europa" : Il confronto sull´Europa orientale alla conferenza di pace di Parigi (1919–1920)*. Milano, Trento : Luni Editrice, 2000, s. 66–67.

[240] Tamtéž, s. 98–99.

spojence a možnou cestu na jih k Jadranu, která by se Polsku v případě připojení Slovenska k Čechám uzavřela. A protože zástupci Francie, Velké Británie a Spojených států v řadě dílčích problémů obtížně nacházeli pro všechny akceptovatelné řešení, využívala Itálie těchto rozporů mezi spojenci k prosazování svých zájmů, které často byly protifrancouzské.[241] Pokud jde o slovanské země, hodnotil Beneš pozici Poláků i Jihoslovanů jako špatnou. Poláci ve svých územních požadavcích naráželi na neochotu Lloyda George a Wilsona příliš oslabit Německo a obavu ze zasetí možných budoucích svárů, Jihoslované zase na nesmiřitelný odpor Italů a Londýnskou smlouvu, která svazovala ruce Britům a Francouzům. V porovnání s tím byla situace Československa mnohem lepší, na konferenci nemělo žádné přímé nepřátele. Ale i přesto bylo možno na jaře roku 1919 z územních požadavků předložených českou stranou označit ze definitivně vyřešenou (a to i Radou čtyř) jen otázku německých území v Čechách. Ve věci Těšínska sice Rada čtyř také jednala, ale konečné slovo stále ještě nepadlo. V principu bylo předběžně akceptováno řešení navržené teritoriální komisí, tedy ponechání bílského okresu, železnice z Bohumína do Ratiboře a z Bohumína do Krakova stejně jako města Bohumína Polákům, přičemž Československo mělo získat velkou část uhelného revíru, bohumínské nádraží, Hlubčicko a železnici z Těšína do Jablunkova i s oběma těmito městy.[242] Pokud jde o Slovensko, měla být podle posledního rozhodnutí zachována jako hranice řeka Ipola (Ipeľ) a železnice z Lučence do Miškovce téměř úplně zůstávala na československém území. Stejně tak se v Radě čtyř projednávala otázka Rusínů a vcelku nebylo proti československou stranou navrženému řešení odporu.[243] Dokud ale nebyly mírové smlouvy podepsány a ratifikovány, nebylo možné nic z toho považovat za definitivní. A nezáleželo jen na rozhodování diplomatů. Zanedlouho se totiž staly hranice Slovenska v podstatě jen formální záležitostí a Praha ztratila nad tímto územím kontrolu, když se v květnu roku 1919 armáda Maďarské republiky rad pokusila silou zvrátit pro Maďarsko nepříznivý vývoj situace. Tento stav, kdy Slovensko bylo opět součástí Uher, však trval jen měsíc.

[241] V této souvislosti považoval Beneš za netaktické, že Francie dopustila, aby se všechna jednání redukovala jen na velmoci a Radu čtyř, protože při všech jednáních mívala téměř všechny malé státy na své straně.

[242] Česká delegace se pokusila na toto reagovat a protestovat proti některým rozhodnutím, ale Francouzi opakovaně varovali před snahou znovu tento problém otevřít, protože Rada čtyř si nedokáže udělat o dílčích otázkách jasnou představu a je nebezpečí, že pokud by se před ní v podstatě rozřešený problém Těšínska znovu dostal, bude vše opět nejisté.

[243] MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB I, k. 32, ič. 90 – dopis Zahraničnímu výboru Národního shromáždění ze 14. 4. 1919.

Nicméně vpád Maďarů na Slovensko vedl české geografy, vojáky i politiky k sestavování mnohem větších územních požadavků, než jaké byly mírové konferenci na počátku předloženy. Kupříkladu J. Malíř upozorňoval na to, že je pro efektivní obranu nezbytné získání Novohradských hor. Se souhlasem prezidenta tlumočil ministru Benešovi toto stanovisko v listu z 8. června 1919 P. Šámal a žádal, aby ministr vše zohlednil při dalších jednáních.[244]

Sám Beneš byl několikrát povolán do komise pro československé záležitosti v souvislosti s projednáváním rusínské autonomie. Na květnovém slyšení mu byla položena otázka, jaké stanovisko zaujme československá vláda k podmínce přiznání jisté autonomie tomuto území a jakou míru autonomie hodlá Rusínům udělit. Po poradě s některými delegačními experty předložil ministr náčrt velice mírné koncepce, kde by toto území bylo autonomní provincií s vlastním guvernérem a místní sněm by rozhodoval v záležitostech kulturních a školských. To podle něj konferenci stačilo, ačkoli u Američanů nejdříve převládaly tendence požadovat přijetí mnohem ostřejšího národnostního zákona.

V tomto směru jednal Beneš s československou i jinými komisemi o všeobecném zákonu na ochranu menšin, který měly být nuceny přijmout všechny země bývalého Rakousko-Uherska stejně jako ty, které získaly některou z částí demontované monarchie. Původně byly tendence přinutit především Čechy a Poláky k dalekosáhlým ústupkům pro národnostní menšiny, ale po společném jednání s Francouzi a Američany vznikl koncept minoritního zákona, který měl být vložen do mírových smluv s jednotlivými státy a jehož proponovaná podoba nárokovala pro menšiny mnohem menší rozsah práv, než jaká měly minority podle českých představ požívat v novém státě.[245]

Stále se však nedařilo dovést do konce otázku Těšínska. Nic se v této věci nedělo, pokud nepočítáme česká (a pravděpodobně i polská) zákulisní jednání. V polovině května[246] byl Beneš společně s Kramářem u Wilsona, jemuž věc podrobně

[244] MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB IV/2, k. 27, sign. KOR-83, Šámal Přemysl – list z 8. června. 1919.
[245] Odmítal ale tvrdě „všechny náběhy k autonomii territoriální," takže se zákonem, který „nám bude jaksi vnucen", počítal do budoucna jako s případnou „zbraní v ruce proti Němcům, poněvadž jim můžeme ukázati, že proti jejich snahám odtrhovacím všechno to, co konference jim dává, jest směšné minimum a že my jsme s to dáti jim mnohem více." A naopak vítal možnost tento zákon použít proti Maďarům a Rakušanům a požadovat zachování jazykových a národnostních práv pro slovenské menšiny v Maďarsku a zejména Čechy ve Vídni.
[246] Někdy kolem 20. května 1919.

vyložili a který se poté, jak ministr zjistil, pro českou věc velmi příznivě vyslovil. O několik dnů později navštívil v téže záležitosti i Lloyda George.[247]

Je možné říct, že v prvních třech až čtyřech měsících bylo, s výjimkou Těšínska, v podstatě projednáno a odsouhlaseno nebo zamítnuto vše podstatné a později se řešily už jen dílčí záležitosti. Pokud jde o taktiku vyjednávání, upřednostňoval Beneš vždy nenápadnou práci, lobbování, přesvědčování osob, které mohly působit na rozhodování nejvýše postavených představitelů konference. O spektakulárních projevech, velkých gestech a slyšeních před Nejvyšší radou, ačkoli tomu tisk přikládal velký význam, si s ohledem na výsledný efekt nedělal žádné iluze s tím, že „ti páni tomu nemohou rozuměti." Problémů, které měli představitelé vítězných velmocí řešit, bylo tolik a z tolika geograficky i společensky odlišných oblastí, že o nich mohli rozhodovat jen na úrovni obecných principů. Vše se tak připravovalo v zákulisí a od vrcholných orgánů konference se očekávalo jen nalezení shody. Bylo proto nutno získávat pro vlastní věc jednoho člověka za druhým, neustále je informovat a naopak od nich čerpat informace o náladách v komisích a na konferenci. Beneš se však ohrazoval vůči tomu, aby bylo jeho opatrné vystupování pokládáno za slabost, nedostatek energie nebo nejistotu, kterým směrem jít. Byla to taktika, kterou považoval za účinnou pro pomalé, ale vytrvalé prosazování československých požadavků.[248] Navíc některé otázky byly řešeny zcela bez jakékoli spolupráce se zástupci zainteresovaných malých států, například válečné reparace, o nichž rozhodovala jen Velká čtyřka, takže byla nutná intenzivní práce v zákulisí, aby se podařilo alespoň některá rozhodnutí zvrátit nebo modifikovat. „Je to pořád tentýž způsob, který se objevuje na konferenci, že čtyři velké mocnosti imposují podmínky mírové nejen Němcům a Rakušanům, ale do veliké míry všem ostatním malým národům," posteskl si Beneš v jedné ze svých zpráv do Prahy. A dodal, že „nám za těchto okolností zbývá jediná možnost práce postranní a zákulisní, ve které činíme, co se dá, ale přece jen podléháme konec konců rozhodnutí čtyř velkých mocností." Často se mohl dozvědět nejvážnější rozhodnutí jen indiskrecí některých jeho přátel mezi Francouzy, Brity nebo Američany.[249]

---

[247] MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB IV/2, k. 39, sign. KOR-135, Národní shromáždění – zahraniční výbor – Praha – dopis z 27. května 1919.

[248] Fungovalo i určité rozdělení rolí mezi Beneše a Kramáře, kdy první ve všech záležitostech zastával umírněné stanovisko, zatímco druhý byl radikálnější a neústupnější. A v řadě věcí se jim tento postup osvědčil. – MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB I, k. 32, ič. 90 – Zápis o schůzi Zahraničního výboru Národního shromáždění z 30. září 1919.

[249] Československo stejně jako Srbsko, Polsko, Rumunsko a ostatní národy monarchie bylo na

Tak tedy vypadal pohled na konferenční jednání očima nejvýznamnějšího z členů československé delegace. Dá se z toho vytvořit poměrně přesný obraz priorit, které si ministr zahraničních věcí stanovil, a metod, které pro jejich dosažení volil, stejně jako celkové atmosféry a napětí mezi hlavními aktéry mírové konference. Téma, které nás zajímá nejvíce, se však v ministrových oficiálních hlášeních téměř neobjevovalo. Jak víme z dříve zmíněných Benešových oběžníků z počátku roku 1919, specifikujících nutné práce v pořadí podle jejich důležitosti, nacházela se Lužice v podstatě vždy za Těšínskem, Kladskem a Slovenskem. Jediné, s čím se mohla co do významu „poměřovat", byla problematika koridoru k Jadranu. S výjimkou oficiálních diplomatických aktů, kdy otázku Lužice otevřel, je obtížné nalézt důkaz o tom, že by se jí při jiné příležitosti sám aktivně zabýval.[250] Většina práce tak spočívala na bedrech dvou mužů – Arnošta Barta a Adolfa Černého.[251]

Činnost těchto delegátů, na rozdíl od Benešových zpráv, dokládají především dokumenty osobní povahy – deník a korespondence. Z nich je možné alespoň v hrubých rysech rekonstruovat jejich pařížské dny plné horečné aktivity, kdy se snažili nějakým způsobem uvést otázku osudu Lužice na konferenční jednání. Nejlépe je zdokumentována činnost druhého z této dvojice. Černý začínal den zpravidla kolem šesté hodiny excerpováním zpráv z novin a časopisů a pokračoval přípravou podkladů pro mapy a memoranda k polské a lužické otázce a pro porady s Edvardem Benešem a Štefanem Osuským. Odpoledne pak, pokud zrovna nekonzultoval nějaký problém na Rue Bonaparte, nebo tam nečekal, až ho bude moci Beneš přijmout, prokládal práci na memorandech a jednání s lužickosrbskými zástupci Arnoštem Bartem a Janem Brylem krátkými procházkami s manželkou a dcerou po pařížských pamětihodnostech, návštěvami u Ernesta Denise, setkáními s krajany či v Paříži pobývajícími politiky a

---

počátku vyloučeno z přímého jednání o otázce reparací. Beneš se proto pokusil alespoň o organizování společného postupu proti mocnostem v některých záležitostech, ale k ničemu to nevedlo, protože se nemohl vždy spolehnout na dodržení závazků ze strany spojenců při vyjednáváních. V rozhodném okamžiku každý opustil ty druhé a hleděl si urvat sám pro sebe co jen šlo. – MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB IV/2, k. 39, sign. KOR-135, Národní shromáždění – zahraniční výbor – Praha – dopis z 27. května 1919.

[250] Pokud nepočítáme úpravy textů a schvalování memorand, která v souvislosti s Lužicí připravoval A. Černý.

[251] Sestavu sice ještě doplňoval Jan Bryl, ale dá-li se věřit Černého vzpomínkám a Bartově stručnému zhodnocení Brylova přínosu lužické věci po jeho náhlém květnovém odjezdu z Paříže domů, nebyl příliš aktivním spolupracovníkem. Na druhou stranu se z deníkových zápisů zdá, že na něm ležela agenda lužickosrbských válečných zajatců, která nebyla nijak malá.

vědci a jednáními s dohodovými diplomaty.[252] Večer se zpravidla scházel s ostatními členy delegace k neformálnímu posezení v čítárně hotelu. Zde se hovořilo o novinkách z domova i událostech v Paříži a ve světě vůbec, často se tématem rozhovorů stávaly i vzpomínky na domácí a zahraniční odboj.[253] Po návratu do svého pokoje se Černý až do pozdních nočních hodin věnoval práci na textech pro české, lužické a francouzské noviny a časopisy. Zbytek volného času věnoval výuce francouzštiny a později také angličtiny.

Během svého působení v Paříži byli všichni tři lužičtí delegáti v pracovním kontaktu především s ministrem Edvardem Benešem, generálním sekretářem delegace Štefanem Osuským a sekretářem Miroslavem Plesingerem-Božinovem.[254] Nutno ovšem poznamenat, že v případě rozhovorů s ministrem Benešem se téměř vždy jednalo o společnou schůzku všech přítomných lužických delegátů nebo v jejich věci jednal jen Černý a následně referoval o výsledku. Bart s Brylem v podstatě neměli nikdy příležitost s Benešem osobně hovořit. A obdobné to bylo i v případě Karla Kramáře. Ostatně s ním se i samotný Adolf Černý vedle jednoho krátkého neformálního rozhovoru v podstatě sešel k osobnímu jednání jen jednou.[255] Nutno ale poznamenat, že o to dle všeho ani neměl zájem. Už od první rozmluvy o lužické otázce, kterou s Kramářem vedl ještě před odjezdem v Praze, měl pocit, že je proti jeho koncepci

---

[252] Takto se na počátku svého pobytu setkal s důstojníkem československých legií, jistým Zdeňkem Fierlingerem, ve vojenské uniformě tu potkal také malíře Františka Kupku. Později se seznámil i s Alicí Masarykovou, Josefem Scheinerem, Prokopem Maxou, Jekatěrinou Breško-Breškovskou, Mychajlem Hruševským a řadou dalších významných osobností.

[253] Při jednom z takových večerů měl Černý možnost hovořit se zástupci amerických Rusínů Gardošem a Žatkovičem, kterým se ani v nejmenším nezamlouvala představa stát se součástí Maďarska ani Ukrajiny a přikláněli se raději k alternativě spojení s Čechy a Slováky.

[254] Naproti tomu pro Krčmáře byl zpočátku kontaktní osobou, která zadávala úkoly a jejímž rukám byly vypracované elaboráty dodávány, dr. Slavík. Až později začal intenzivněji spolupracovat přímo s E. Benešem. Jejich spolupráce vypadala tak, že Krčmář „přiodíval" Benešovy myšlenky do právnických formulí. – LA PNP, f. Jan Krčmář, k. 1 – Paměti, 2. část, kap. I., s. 7 a 12.
Minimálně se však setkával s generálním sekretářem Š. Osuským, snad jen s výjimkou období příprav ke sporu o památky. Osuský ostatně nebyl delší dobu v Paříži přítomen, když s účastníky hudebního festivalu odjel coby velvyslanec ve Velké Británii do Londýna (a s tímto zájezdem odcestoval i V.V. Štech, který pak jako jediný skutečný znalec citelně chyběl v Paříži při řešení sporu o památky) a později byl pryč v souvislosti se svou svatbou – vrátil se až pár dnů před podpisem saint-germainské smlouvy. – Tamtéž, s. 17.

[255] Stalo se tak v okamžiku, kdy Černý s Bartem chtěli předat čerstvé zprávy o vojenských přípravách Němců, které byly pozorovány na území Lužice. V této souvislosti je překvapující, že o tom informovali nejdříve Kramáře a až poté se snažili neúspěšně hovořit s Benešem a Štefánikem. Dá se to však možná snadno vysvětlit skutečností, že o této, podle nich tak významné věci, chtěli informovat všechny tři nejdůležitější členy delegace a z nich jediný Kramář bydlel ve stejném hotelu jako Černý a byt tedy nejdostupnější.

připojení Lužice k Čechám. Když pak jednání o Lužici skončila neúspěchem, zeptal se přímo Beneše, zda Kramář v této záležitosti nějak v neprospěch spojení Čech a Lužice přímo nezasáhl. Ten ho tehdy uklidnil sdělením, že Kramář sice lužické věci nijak nepomohl, ale také neudělal nic proti ní. Černý se ostatně v Paříži ani příliš nepokoušel Kramáře pro své myšlenky získat, pravděpodobně brzy správně vycítil, že tím, kdo skutečně jedná s dohodovými diplomaty a může tak pomoci v prosazení požadavků Lužičanů není on, ale Beneš.[256]

Chladné vztahy a Kramářův nezájem o věc Lužice však mohly být zapříčiněny i malou aktivitou samotného Černého zainteresovat Kramáře na řešení tohoto problému. V podobné situaci se totiž ocitl i Krčmář, který, ačkoli byl často Kramářem pozván ke společné procházce po večeři a hovořili otevřeně a přátelsky o různých tématech, s ním jen velmi výjimečně pracoval na řešení úkolů československé delegace. Příčinu však spatřoval v tom, že Kramáře nezískával dostatečně intenzivně pro své návrhy. Jiní, vytrvalejší, si Kramářovu pozornost dokázali zajistit.[257]

Největší dojem ale na Černého udělalo setkání se dvěma muži. Prvním z nich byl Woodrow Wilson, kterého spatřil při jeho příjezdu na mírová jednání a jehož postava a tvář se mu nesmazatelně vtiskly do duše. Druhým pak byl Milan Rastislav Štefánik, který do Paříže přijel 14. března a již koncem měsíce ho u sebe přijal. Černý sice musel delší dobu čekat, než dokončil jednání s Kramářem, ale pak byl podle svých slov „odměněn přijetím, na které se nezapomíná“. Při společném rozhovoru se, dle informací v deníku, M. R. Štefánik prezentoval jako obdivovatel Černého práce. Zmínil, že pro oba je společné směřování po velkých cestách za velkými ideály. A. Černý ho při té příležitosti seznámil s lužickou problematikou a generál Štefánik mu přislíbil pomoc.[258] A skutečně mu za několik dnů sdělil výsledky svých jednání s Francouzi,

---

[256] Partnerem pro jednání o záležitostech Lužice byl sice Černému především ministr Beneš, to však neznamenalo, že by se v dílčích záležitostech nemohl obrátit s prosbou nebo návrhem i na jiné osoby. Příkladem může být jeho jednání s dopravním expertem Eustachem Mölzerem o zmezinárodnění Sprévy.

[257] S Kramářem se Krčmář často stýkal zejména za svého druhého pobytu v Paříži. Jejich hovory byly rozmanité, debatovali o věcech minulých, přítomných i budoucích. Kramář vykládal Krčmářovi o svých názorech na Františka Thuna, Karla Stürgkha, Albína Bráfa, Aloise Rašína a další. Zaměstnávalo ho hodně psaní knihy o Rusku, kterou na rozdíl od předchozí Masarykovy filozofické studie koncipoval jako knihu politickou. Informoval také Krčmáře o některých věcech z mírové konference, jako např. o sporech italsko-jugoslávských a o své činnosti v této věci. Krčmářovu spolupráci si však nikdy nevyžádal. – LA PNP, f. Jan Krčmář, k. 1 – Paměti, 2. část, kap. I., s. 15–16.

[258] Milan Rastislav Štefánik přijal Adolfa Černého 23. března. Nesdílel jeho pesimismus, že

které však nebyly nijak optimistické.[259] Černý si posteskl, že to, co se jim zdálo tak prosté a v Čechách a Lužici bylo tak romanticky vylíčeno jako hotová věc, se zdá být nedostižné. Začínalo období střízlivění a poznání, že lužické záležitosti jsou na mírovém foru zcela okrajovou záležitostí. Černý doufal, že se Štefánikovou pomocí snad dosáhne alespoň propuštění lužickosrbských válečných zajatců, a s nadějí očekával další setkání. K tomu však již nedošlo. 5. května se Adolf Černý dozvěděl, že generál Štefánik zahynul. Ve prospěch lužických válečných zajatců nakonec zakročil Edvard Beneš a podařilo se mu dosáhnout určitých výsledků. To však byl úspěch spíše výjimečný. Postupem času ubývalo příležitostí pro osobní setkání s ministrem i optimismu ohledně vývoje lužické otázky na konferenci. Nakonec získal A. Černý dojem, že i ministr Beneš více mluví o podpoře lužických požadavků, než se ve skutečnosti děje, a že ho uklidňuje optimistickými výhledy, ačkoli se stále nic nedaří.

Ale to předbíháme. Oficiálně referoval Adolf Černý Edvardu Benešovi o situaci v Lužici a nastínil svou představu řešení spolu s potřebou zakročit nějak v záležitosti lužickosrbských válečných zajatců 12. ledna dopoledne. Jejich schůzka trvala více než hodinu a Černého dobře naladila. Pustil se ihned do práce a již za dva dny předával informace pro první memorandum o Lužici. Téhož dne odpoledne byl spolu s Luborem Niederlem a Antonínem Boháčem na první z řady návštěv u Ernesta Denise. Ten se živě zajímal o otázky hranic Československa. Černého však příliš nepotěšil, když za relativně schůdné řešení označil spojení celé Lužice v rámci Saska, aniž by vůbec uvažoval o možnosti jejího přičlenění k Československu. Na to se díval velmi skepticky a odůvodňoval tím, že jednak Lužice zeměpisně k Čechám nepatří, jednak je otázka Lužických Srbů v podstatě stejná, jako problém Němců v Čechách. A to by mohlo Čechům působit komplikace vzhledem ke snaze získat s odvoláním na historické právo pohraniční oblasti s německou většinou. Černý na to namítl, že čeští Němci jsou

---

tento mír utváří mnoho zárodků budoucích sporů (na rozdíl od něj bylo bohužel A. Černému souzeno dožít se naplnění vlastních obav z budoucnosti). Podle M. R. Štefánika bylo mnoho vykonáno, ale je to jen začátek, v němž mají další pokračovat, je proto nutno učit lidi věřit. Nabídl se především jako prostředník ve věci německých zajatců lužickosrbské národnosti, kde chtěl využít svých kontaktů s vysokými důstojníky francouzské armády, zmiňoval přímo generála Ferdinanda Foche, k ostatnímu si vyžádal podklady s tím, že zkusí, co půjde udělat. Rozloučili se slovy, že se jistě nevidí naposledy.

[259] A. Černý v souvislosti s druhým setkáním s M. R. Štefánikem ve svém deníku zaznamenává, že tento hovořil velmi srdečně o Černého básních, o blízkosti jejich myšlenek a zmínil i to, že nechce zůstat ministrem, že tento post přijal jen na popud T. G. Masaryka aby odmítnutím nevyvolal dojem, že hned při konstituování prvního československého kabinetu vznikají obtíže a neshody. Raději by se věnoval své práci.

německou národnostní menšinou, kdežto Lužičtí Srbové celým národem. Popsal současný stav v Lužici a probíhající národní hnutí a zdálo se, že stařičkého profesora v jeho odmítavém názoru alespoň nepatrně zviklal, když se tento začal zajímat o to, zda sami Lužičtí Srbové doufají, že by mohli na konferenci něčeho dosáhnout, a zda tu mají nějaké své zástupce.

Černý byl v prvních týdnech po příjezdu do Paříže neobyčejně aktivní a v podstatě den co den připravoval nějaký materiál. A zdálo se, že pro lužickou věc získal i ministra Beneše. Svádělo k tomu mimo jiné i Benešovo sdělení na jejich pracovní schůzce z 15. ledna, že již zakročil ve věci zajatců.[260] V dalších dnech pracoval na poznámkách k francouzskému textu o Lužici a na mapě Lužice, přičemž v této souvislosti si nechal od Beneše schválit průběh minimální hranice na západě. V sobotu 18. ledna večer proběhla schůze delegátů s ministrem, který jim podal zprávu o zahájení konference a sdělil, že je nutno co nejrychleji dokončit všechny studie ke klíčovým tématům, poněvadž se zcela změnil postup jednání. Jednotliví experti již nebudou moci osobně v komisích obhajovat nároky svých delegací, respektive vlád, ale vše mělo být od následujícího dne řešeno výhradně formou memorand. Černý se okamžitě pustil do dokončení rozpracovaných textů a již v neděli odevzdal Strimplovi návrh minimální hranice a elaborát o hranici maximální a Božinovovi opravy k francouzskému dossier. Když. chtěl odpoledne ještě odevzdat národnostní mapu Lužice v kartografickém oddělení generálního štábu, poslal ho prof. Pantoflíček pryč s tím, že už tam nikdo není.

Další dny řešil korektury připravené mapy, francouzského překladu svého memoranda pro *La Nation Tchèque* a oklepu druhé zprávy o lužickém hnutí, kterou důvěrně zaslal do Paříže ještě před svým odjezdem spolu s plnou mocí, kterou mu pro zastupování zájmů lužickosrbského národa dal Serbski Narodny Wubjerk.[261] To se ale

---

[260] Adolf Černý mu proto při té příležitosti předal první seznam zjištěných jmen lužickosrbských zajatců. Edvard Beneš přislíbil, že bude ihned podána žádost, aby s nimi bylo zacházeno stejně jako se zajatci československými. Adolf Černý předpokládal, že do týdne by pak za nimi mohl odjet agitovat Jan Bryl, zajatci by byli shromážděni v jednom táboře a požádali by později o přiřazení k československému vojsku.
Adolf Černý tou dobou již dostal přiděleny první úkoly, které jej měly proměnit z experta na záležitosti menšin a Lužice v poradce v otázkách Polska. – MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, osobní materiály, deník Paříž 1919, neuspoř. Není-li uvedeno jinak, je tento archivní dokument pramenem i pro následující text kapitoly.

[261] Serbski Narodny Wubjerk byl ustanoven 13. listopadu 1918, na shromáždění v Khrósćicích 20. listopadu vytvořil první rezoluci s požadavky Lužických Srbů, 1. ledna 1919 pak vydal proklamaci k srbskému národu, kde se otevřeně přihlásil k právu Lužických Srbů svobodně a

zatím nesmělo z rozhodnutí Beneše vytisknout. S ním se zároveň všichni radili o změnách v připravovaných memorandech. Snažil se také na celé věci zainteresovat E. Denise, aby získal dalšího možného přímluvce. Připravil pro něj proto své knihy Lužice a Lužičtí Srbové, Lužická otázka a Na staroměstském rynku. Doufal, že se mu podaří přesvědčit o smysluplnosti této akce všechny ty, kteří byli podporovateli slovanských národů a o nichž věděl, že jsou na konferenci přítomni, jako například Dillon, Morrisson, Burrows, Robert William Seton-Watson nebo Henry Wickham Steed. Při neformální rozmluvě se Štefanem Osuským a Edvardem Benešem dohodli zahájení žurnalistické kampaně ve prospěch Lužických Srbů ve francouzských a britských listech. Osuský i Beneš radili začít v Journal des Débats, Osuský poté i nabídl, že pomůže Černému dostat zprávy o Lužici do Británie. A skutečně na další poradě s ministrem se dozvěděl, že několik textů již bylo francouzským listům předáno k otištění. V otázce zajatců ale stále nepřicházela žádná odpověď. Beneš však během těch několika dnů také změnil názor na způsob, jakým by měla být lužická věc konferenci předložena. Rozhodl, že místo toho, aby Lužičtí Srbové předložili své požadavky oficiální cestou přímo mírové konferenci, což by mohlo skončit odmítnutím jednou pro vždy, rozdá se raději všem účastníkům konference text dossier o situaci v Lužici, obsahující srbskou rezoluci a Černého memorandum s mapou, aby se tito pro věc získali nebo aspoň na ni byli upozorněni.

Mezitím docházely se zpožděním zprávy z domova a přes Prahu i zprostředkovaně informace o dění v Lužici. S týdenním zpožděním tak získali výtisk *Večeru* se zprávou, že 18. ledna měla být prohlášena lužická samostatnost. Informaci však nebylo možno nijak ověřit. Trochu jasno vnesl do situace příjezd Arnošta Barta s druhou částí delegace 28. ledna 1919. Ten mohl řadu věcí potvrdit nebo uvést na pravou míru. A coby hlavní postava lužickosrbského hnutí za samostatnost mohl tlumočit oficiální stanovisko představitelů lužické reprezentace. Pozitivní zprávou bylo, že katolická část učitelstva se až na několik málo výjimek postavila za Lužickosrbský národní výbor a z evangelických učitelů v saské části Lužice tak učinila většina. Lužickosrbská inteligence však ani zdaleka nebyla jednotná a někteří z jejích představitelů chtěli vydat oficiální protest proti postupu Lužickosrbského národního výboru. Toto nebezpečí se sice nakonec podařilo A. Bartovi zažehnat, ale signalizovalo

samostatně budovat svou budoucnost na základě Wilsonových bodů. V textu budeme vedle originálního názvu a zkratky SNW užívat také český překlad v podobě Lužickosrbský národní výbor. Dobově se užívala také varianta Srbský národní výbor.

to možné komplikace do budoucna. Příčinou těchto kroků, majících za cíl napravit vztahy s Němci a distancovat se od aktivit SNW, byla obava z možných represí ze strany německých orgánů. Ty ostatně brzy nastaly. I z toho důvodu naléhali četní Lužičtí Srbové na rychlé obsazení území Lužice českými nebo dohodovými vojsky. Srbská samostatnost tedy byla skutečně proklamována, ale ještě to ani zdaleka neznamenalo, že by byla Lužice svobodná. Navíc se jednalo v podstatě jen o její část, nacházející se na území Saska. Pruskou tento emancipační proud v podstatě nezasáhl a bylo proto nutno uvažovat o vyslání vlastních emisarů, kteří by působili na lidi. Proti národnímu hnutí vystupoval i vysoký klér, který v saské stejně jako pruské Lužici zakazoval duchovním spolupracovat s Lužickosrbským národním výborem.

Arnošt Bart byl po svém příjezdu do Paříže velmi zklamán zjištěním, že lužická otázka ještě nijak nepokročila ve svém řešení. Černý mu vyložil situaci, ale aby jej skutečně přesvědčil o tom, jak je věc obtížná, vyžádal si na následující den slyšení u ministra Beneše. V domluvený čas však na něj s Bartem čekali marně, byl náhle odvolán k jednání o Těšínsku.[262] Setkání se podařilo uskutečnit až po dalších dvou dnech čekání,zato hned dvakrát po sobě. Beneše při tom potěšila informace o velkém množství podpisů na rezoluci Lužickosrbského národního výboru. On sám hovořil o tom, že doufá v příznivé vyřízení otázky zajatců stejně jako v uvedení záležitosti Lužice na jednání, po němž teprve bude rozvinuta podrobně, a snad během 2 až 3 týdnů by mohli být lužickosrbští zástupci předvoláni k příslušné komisi. Ty nyní uklidňoval slovy o tom, že není třeba mít obavy, že se pro lužickou věc pracuje a bezpochyby se mnohého podaří dosáhnout. Minimálně autonomie ve formě lužického státu v rámci německé federace.[263] Apeloval na nutnost, aby národní hnutí ještě více zmohutnělo a přibylo projevů požadujících samostatnost. Navrhl adresovat přímo mírové konferenci přípis. Jeho znění by se nyní v Paříži připravilo a poté nechalo v Lužici odhlasovat, podepsat co největším počtem osob a zástupců organizací a vyslalo do Paříže. Bart, Bryl a Černý měli být připraveni toto ihned provést, jakmile bude mít Beneš pocit, že nadešel vhodný čas.[264]

---

[262] Adolf Černý si v té době začal stěžovat, že mu není dobře, přičemž příčinu viděl v přepracování.

[263] V Černého deníku je v souvislosti s řečí Edvarda Beneše ještě věta „– Jediný sporný bod , budou-li to chtít připojit k naší republ.“ Z ní však není na první pohled patrné, zda tím myslel vůli Lužických Srbů, Němců nebo vrcholných představitelů mírové konference.

[264] Text deníku uvádí přímo větu: „Býti připraveni, že kdyby přišel povel, hned aby se to udělalo.“ Otázkou však je, nakolik tato formulace odráží skutečná Benešova slova a nakolik je

Pátého února odpoledne předstoupil ministr Beneš před Radu deseti se souborem československých požadavků a zmínil zároveň také problém lužický.[265] V té souvislosti ale prohlásil, že nejde o součást československých teritoriálních požadavků a nevznášel proto na území Lužice žádné nároky, nýbrž se jedná o otázku samostatného národa, který má právo na svobodu stejně jako národy ostatní. A že je to zároveň také záležitost související s budoucí podobou Německa. Lužickosrbský národ podobně jako Češi po dlouhá staletí zápasí s Němci, a když nyní nadešla příznivá doba, žádá svobodu, aby se mohl zachránit a existovat i do budoucnosti. Morální povinností Čechů proto bylo otázku tohoto národa konferenci oficiálně předložit a žádat, aby se lužickým problémem zabývala a nedala lužickému slovanskému ostrovu zaniknout v německém moři.[266] Beneš to prezentoval jako otázku prestiže celé mírové konference, jako otázku morální, protože chce-li konference dostát svým zásadám, musí se jí zabývat. Česká strana předložila požadavek Lužických Srbů vzhledem k tomu, že neměli vlastní oficiální zástupce, a proto jeho prostřednictvím žádala, aby byl na přání Lužických Srbů brán zřetel. Konference tak byla v základních obrysech informována o tom, co Srbové požadují, jak se organizuje lužickosrbský národní život, v jakém vztahu

---

jen zhutněným záznamem. Takto by se mohlo zdát, že chtěl ministr skutečně celou věc osobně řídit a lužické zástupce vnímal spíše jako řadové členy „své“ delegace. Potvrzovat by to mohl i jeho přístup k otázce možnosti osobní intervence Lužických Srbů u reprezentantů koaličních mocností na konferenci, kdy po dlouhou dobu toto nepodporoval a ubezpečoval je, že on při vhodné příležitosti s vlivnými osobami o Lužici promluví.

[265] Toto datum je vedle Černého deníku zmíněno i v dobovém tisku (LA PNP, f. Česko-lužický spolek „A. Černý” v Praze, Výstřižky – *Venkov*, 21. února 1920), zároveň však ohledně data Benešova vystoupení panuje v literatuře z nepochopitelného důvodu značný chaos. Datum 5. února uvádí například MacMILLANOVÁ, Margaret. *Mírotvorci : Pařížská konference 1919*. přel. Ondřej Novák, 1. vyd. Praha: Academia, 2004, s. 236 nebo KLIMEK, Antonín. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Sv. XIII. 1. vyd. Praha, Litomyšl : nakladatelství Ladislav Horáček – Paseka, 2000, s. 61, avšak ve své starší práci *Jak se dělal mír roku 1919 : Československo na konferenci ve Versailles*. Praha : Melantrich, 1989, s. 26 píše o 6. únoru a totéž datum se objevuje u KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918–1938)*, Díl první: Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929). 2. vyd. Praha : Libri, 2003, s. 115. Z. Kárník zároveň uvádí, že E. Beneš pronášel svůj téměř čtyřhodinový proslov před Radou pěti (stejně jako A. Klimek), v jiných pramenech se objevuje Nejvyšší rada, respektive Rada deseti, tedy premiéři vítězných mocností a prezident USA a jejich ministři zahraničí. Třetí časový údaj lze nalézt u GUNZENHÄUSER, Max. *Die Pariser Friedenskonferenz 1919 und die Friedensverträge 1919–1920. Literaturbericht und Bibliographie.* Frankfurt am Main : Bernard & Graefe Verlag für Wehrwesen, 1970, s. 30, kde je zmiňován 4. únor 1919.

[266] Podle jedné z prací Jana Kaprase, vydané téměř deset let po mírové konferenci, opustili českoslovenští zástupci představu možného státního svazku s Lužicí kvůli její strategicky nevhodné poloze již na samém počátku. – KAPRAS, Jan. *Lužice jako menšina*. Praha : Česko-lužický spolek „Adolf Černý“ v Praze I, 1927, s. 19–20.

k Československé republice chtějí být a že jsou v Paříži přítomni jejich zplnomocnění zástupci.[267]

Podle vlastních Benešových slov, nicméně ještě filtrovaných přes mysl a pero Adolfa Černého, s nímž o tom hovořil následující den, byl prý jeho výklad „přijat sympaticky“ a zajímal se o něj i Thomas Woodrow Wilson, který stejně jako David Lloyd George s Edvardem Benešem po ukončeném exposé o věci hovořil. „Výsledek: bezpodmínečně jest získáno, že se konf[erence] bude problémem zabývati. Komise bude otázku zkoumati a k nějakému řešení musí dojíti.“ Z těchto slov by se na první pohled mohlo zdát, že příznivému vyřešení snah Lužických Srbů nic nestojí v cestě, ba naopak jsou tu neskrývané sympatie rozhodujících osob. Tři lužičtí „delegáti“ tak neměli žádný důvod nevěřit ve zdárné završení jejich snah. Když se však podíváme pozorně na poslední citovanou Benešovu větu, nevyjadřuje žádné optimistické očekávání, jen neutrálně konstatuje, že se konference bude problémem zabývat a na konci musí dospět k nějakému řešení. Ale to může být jakékoli, včetně toho, že nechá vše při starém. Ministr opravdu dosažení svobody nesliboval, v tu chvíli nejspíš za velký úspěch považoval, že se vůbec podaří dostat lužické téma na pořad jednání. O tom, jaká byla pozice Lužice v tomto usilování o podobu Československa a celé střední Evropy, mohla Černému něco napovědět i skutečnost, že si Beneš pochvaloval, jak dobrým dojmem působilo, když nejen uherští, ale i haličští Rusíni projevili sami přání připojit se ke vznikající republice. A tyto jejich aktivity československá diplomacie dále podporovala a území obývané uherskými Rusíny zahrnula mezi své územní požadavky. Lužici však nikoli. Nijak tuto věc diplomaticky nezaštítila, pomineme-li poskytnutí zázemí dvoučlenné lužickosrbské delegaci, nikdy nepodpořila představy Lužických Srbů o budoucí formě spolupráce/spojení s Československem. Má to znamenat, že již od počátku šlo o mrtvou záležitost? To by bylo vůči trojici bojovníků za lužickosrbskou svobodu více než kruté. Ale diplomacie není ani zdaleka hra, v níž se hraje čistě a

[267] Je s podivem, že k tomuto zásadnímu momentu nemáme dochovanou žádnou korespondenci od československých delegátů prezidentu Masarykovi, která by přímo reagovala na prezentaci československých požadavků. Není jasné, zda tyto dopisy byly odeslány, ale vzaly v průběhu času za své, nebo nikdy neexistovaly. Každopádně v dochované korespondenci K. Kramáře s T. G. Masarykem je velká mezera mezi dopisy z 23. ledna a 11. února, přičemž v únorovém listu není o Benešově vystoupení na konferenci ani zmínka. To by ještě bylo možné chápat jako výsledek napjatých vztahů mezi K. Kramářem a E. Benešem. Ale absence jakékoli reflexe této události v dopisech E. Beneše T. G. Masarykovi (zde je znám dopis ze 3. února a následuje až telegram o měsíc později 3. března) nasvědčuje spíše tomu, že se ona korespondence z nějakého důvodu nedochovala. Těžko totiž předpokládat, že by se Beneš prezidentu Masarykovi se svým vystoupením nepochlubil.

s otevřenými kartami. A tak si mohl Černý pln nadějí do svého deníku poznamenat: „Tedy první rozhodný krok učiněn! Bude výsledek takový, jak jej nosím v duši a jak jsem jej vypracoval?“

Když se 11. února opět sešli s Benešem, sdělil jim, že je možno v Lužici veřejně oznámit, že lužická otázka byla mírové konferenci představena a tato ji neodmítne a bude o ní jednat, přičemž Francie je věci nakloněna a Velká Británie není otevřeně proti, že zde mají Lužičtí Srbové dobré zastánce, na Lužici se nebude vztahovat blokáda a nebude nucena platit válečné reparace. Tedy skutečnosti, které v tuto chvíli bylo ještě předčasné domýšlet, natož publikovat v novinách. V porovnání s tím byl Beneš při formulování svých zpráv Národnímu shromáždění o českých záležitostech mnohem opatrnější, zvláště pokud šlo o finanční nebo ještě neuzavřené záležitosti, a zpravidla končil poznámkou, že to nejsou informace určené tisku.

Téhož dne odjel Arnošt Bart z Paříže, aby v Lužici zorganizoval akci, která by zástupcům dohodových mocností ukázala jednotu a sílu národního hnutí. V podstatě tedy onu velkou petiční akci, o níž před několika dny mluvil ministr Beneš. Černý současně začal pracovat na návrhu projevu Lužickosrbského národního výboru, který byl obratem odeslán Bartovi. Mimo to řešil kauzu související s aktivitou spolku, nesoucího jeho jméno, tedy Česko-lužického spolku „Adolf Černý“ v Praze. Ten otiskl v Národních listech provolání, v němž žádal o uznání samostatného lužického státu a obsazení Lužice dohodovými vojsky, což okamžitě vyvolalo prudkou reakci německé strany. Zástupci Německa toho využívali jako příkladu zasahování Čechů do vnitřních záležitostí země. Na výzvu Edvarda Beneše pak Adolf Černý požádal představitele spolku, aby ustali se všemi politickými aktivitami a drželi se jen na poli kulturním a hospodářském. Vedlo to zároveň i k vyhrocení osobních vztahů mezi Černým a předsedou spolku Josefem Pátou, neboť Josef Páta publikovaný text Adolfu Černému poslal s tím, že má být předložen mírové konferenci. Černý to komentoval slovy „To je hrozné, co ten člověk ve své ješitnosti provádí! A to pod štítem mého jména!“ V polovině roku to mezi nimi opět zajiskřilo, když ho Páta ve svém dopise poučoval, že hlavní věcí je, aby si československá delegace v Paříži vymohla nějaké jasné prohlášení, které by výslovně mluvilo o Lužických Srbech, o jejich požadavcích a právech. „Jako bychom o to od počátku neusilovali!“ povzdechl si Černý. „Po všech vysvětleních mluví stále jako děti.“ V souvislosti s odmítnutým provoláním je však nutno si přiznat, že tehdy Černý ani nepomyslel na možnost využít veřejného mínění na československou

vládu a zahraniční diplomacii, stejně jako nedoceňoval, že jakákoli věrohodná zpráva z Paříže o dosažení určitých hmatatelných úspěchů u dohodových mocností ve formě alespoň příslibu by pomohla k probuzení lužického národního vědomí, čehož bylo na domácí půdě nejvíce potřeba. Stále věřil v uskutečnění osvobození Lužických Srbů diplomatickou cestou za pomoci ministra Beneše.

To se však nedařilo naplňovat a Černého tak překvapilo, když mu koncem února L. Niederle tlumočil Benešovu představu o tom, že by se už v březnu mohli všichni vydat zpátky domů. Nedovedl si to představit, vždyť lužická věc byla stále ještě na samém počátku. Niederle mu také přinesl večerní Národní listy z 11. února a v nich novinářskou kachnu o lužických zajatcích, kde bylo uvedeno i domnělé číslo tábora, v němž jsou zajatci soustředěni, a informace o tom, že mu velí americký důstojník, Srb z Texasu. Takovým hloupostem bylo nutno učinit přítrž. Ale to šlo jen velmi obtížně, když informace, s výjimkou kabelogramů, potřebovaly zpravidla týden na to, aby překonaly vzdálenost mezi Prahou a Paříží. Proto bylo nutné, aby spolupráce s Česko-lužickým spolkem „Adolf Černý“ coby nejagilnější organizací věnující se doma lužické otázce, fungovala. Zvlášť z toho důvodu, že Josef Páta byl zároveň i jedním z nejaktivnějších pracovníků Lužického referátu, zřízeného při ministerstvu zahraničních věcí. Vzhledem k rozdílným názorům na způsob řešení jejich společné věci se však shoda hledala jen velmi obtížně. A raněné Černého ego situaci jen dále zhoršovalo.

Na konci února sice Černý stále pracoval na zprávách z Lužice a připravoval své referáty, vše ale stále více nabývalo podoby osobní aktivity. Od ministra žádná nová zadání v této věci nedostával, naopak byl o to častěji pověřován zpracováním podkladů o Těšínsku a dění v Polsku. Není se pak čemu divit, že když se 28. února na schůzi u ministra řešila otázka hranic, nebyla Lužice zmíněna ani okrajově. Hovořilo se pouze o Kladsku, Horním Slezsku, Těšínsku a Slovensku. Jednání se účastnili vedle Beneše, Kramáře a Černého také Niederle, Stypa, Malíř, Boháč, Dvorský, Chotek, Kapras, Kalhous a několik dalších členů delegace.[268] Podivně však působí určitá neochota, s níž Beneš Černému sděloval, či spíše nesděloval, vývoj lužické záležitosti. Jak si vysvětlit, že po jednání konference, z něhož odchází s pocitem, že Britové a Američané si sice přejí Lužické Srby zachránit, ale nechtějí vůbec slyšet o připojení Lužice k Československu s ohledem na to, že by takováto ztráta hrozila v budoucnu pomstou ze

[268] Předpokládalo se, že Československo dostane těšínské území až po Vislu, za ní už asi nikoli.

strany Němců, si v rozmluvě s A. Boháčem postěžuje na špatný stav lužické věci, ale Černého o tom neinformuje? Ten se tuto skutečnost dozvěděl až ve chvíli, kdy se mu o rozhovoru s Benešem zmínil při svačině A. Boháč. A ministr si na něj ten den ani neudělal čas a odkázal ho na schůzku následujícího rána.[269] Na ní se Černý dozvěděl již výše popsané důvody, které spojence k tomuto rozhodnutí vedly. Reagoval slovy, že takovéto řešení ale Lužické Srby nezachrání a po nadějích, které jsme v nich v minulých týdnech neprozřetelně probudili, přijde hrozné zklamání. A má-li mít autonomie bez připojení k Československu alespoň nějaký význam, je nutné Lužici postavit pod mezinárodní ochranu a dohled, který by byl svěřen nám. Podle Beneše mělo být během dalšího jednání konference jistě nějakých záruk docíleno, ale jakých, to nebylo možné předvídat. Ujistil ale Černého, že bude pro Lužické Srby žádat ochranu Společnosti národů. Černý navrhl alespoň zkusit získat Američany a Brity pro věc poskytnutím podrobného výkladu o německém útisku a amerických Srbech. To však Beneš nepodpořil, dal ale souhlas s rozšířením Černého poslední relace referující o současných odmítavých postojích německé vlády i k nejskromnějším lužickosrbským požadavkům. Stejně tak se nebránil snaze o nějaké střízlivé vylíčení aktuálního stavu lužické otázky v Československé korespondenci, o kterém spolu již hovořili Černý s Hájkem a které by uvedlo na pravou míru fantastické zprávy, šířící se tiskem a budící přílišné naděje. Poněkud zvláštně v této souvislosti znějí slova o odmítavém stanovisku Britů a Američanů k případnému připojení Lužice k Československu, když sám Beneš o měsíc dříve ve svém projevu kategoricky odmítl spojování lužické otázky s československými teritoriálními požadavky. Mělo se tedy jednat především o možném vytvoření samostatného nebo autonomního lužického území, jehož budoucí představitelé by teprve poté rozhodovali o případném spojení s Československem a jeho formě. Nicméně víme-li, že Bart i Černý touto dobou ještě stále žili představou úzké spolupráce nebo přímo spojení československého a lužického státu, svědčilo by to ve prospěch domněnky, že se Beneš vyhýbal přiznat Černému a Bartovi skutečný stav věcí, tedy že se v této záležitosti nijak aktivně neangažuje. Místo přímé podpory lužických snah o dosažení uznání a samostatnosti tak co chvíli vyjádřil zklamání nad tím, jak spojenci odmítají podpořit spojení obou států. Ale prvním krokem, když už se Lužice neobjevila mezi československými územními požadavky, muselo být dosažení

[269] S ministrem Benešem se Adolf Černý sešel 5. března ráno.

uznání Lužických Srbů za samostatný národ a vytvoření určitého státního útvaru, v němž by mohli existovat.

Nijak se neposouvala vpřed ani záležitost zajatců, byla proto podána nová žádost. Připravovalo se také vytištění a distribuování mezi účastníky konference rezoluce Lužickosrbského národního výboru ze 13. února.[270] Za největší problém pro zdárné vyřešení lužické věci považoval Černý neexistenci speciální komise, která by se jí zabývala a jíž by bylo možno podávat námitky. Takto se vše dělo jen v zákulisí a Wilsonovy zásady se pomalu měnily v jen krásnou etiketu. Smutný den to byl pro Černého a Lužici. Od této chvíle doufal, že se podaří nalézt a prosadit alespoň takové řešení, které by zajistilo možnost v Lužici dále pracovat na základě připraveném nynějším národním hnutím.[271] A hodlal pro to udělat maximum. Během následujícího dne zvládl vypracovat nové memorandum o Lužici, které již odpoledne odeslal ministru Benešovi. Ale skeptické hlasy na adresu možné společné česko-lužické budoucnosti se začaly ozývat i odjinud. Když téhož dne večer rozmlouval Adolf Černý o Lužici s Miroslavem Plesingerem-Božinovem, zaujímal tento odlišný postoj než za jejich společné cesty do Paříže, kdy očekával, že se lužické věci dostane podpory Francie.[272] Hovořil také s Luborem Niederlem, který naopak neviděl v hrozbě případné německé odvety důvod pro rezignaci na Lužici, protože touha po pomstě bude v Německu silná, i když Lužici neztratí. Kritický byl Černý na adresu politiky Francie, kterou považoval za nešťastnou především vzhledem k Rusku a Polsku. A zhrozil se i zpráv o francouzské podpoře neutralizování Rakouska, v němž viděl nebezpečí oživení ideje obnoveného rakousko-uherského soustátí. Doufal, že ostatní velmoci budou v tomto ohledu moudřejší.

Dvanáctého března se Černý a Bryl znovu sešli s ministrem Benešem, aby se dozvěděli, že již nazítří se má na konferenci jednat o Lužici. Jejich nadšení ale Beneš rovnou mírnil sdělením, že panuje všeobecný nesouhlas s možností jejího spojení s Československem, ale ochranu Společnosti národů viděl jako jistou. Černý mu

[270] Toto proběhlo 5. března 1919.
[271] Když večer sděloval Janu Brylovi, jak si stojí věc Lužice, nebyl tím Bryl ani příliš zarmoucen. Prý se už na to připravoval. Doufal alespoň v to, že se podaří dostat brzy domů válečné zajatce.
[272] Tehdy naopak dodal Černému naději, když se po popsání národního hnutí v Lužici a Černého plánů ztotožnil s navrhovaným postupem, především s ideou organizování zajatců, a předpokládal, že vytvoření samostatné Lužice bude Francií uvítáno jako možnost „rozražení Pruska."

zopakoval své stanovisko, že je nezbytné dosáhnout pro Lužické Srby samostatnosti mimo svazek s Německem a pokud možno se společnou hranicí s Čechami. A ministr odpověděl, že toto také hájí a odmítá vzdát se Šluknovského výběžku. Na Brylovo sdělení, že Arnošt Bart hodlá dovézt další podkladové materiály pro doložení hospodářské soběstačnosti Lužice, ministr odpověděl, že nové materiály již nejsou potřeba, protože konference označila předložené dossier za dokonalé. Přesto plánoval na příští den podat vše, co bylo mezitím k lužické otázce připraveno. Nepovažoval ale již za nutné, aby Bart ještě do Paříže jezdil. Očekával, že nejpozději během dvou dnů už bude vědět termín, kdy konference celou záležitost uzavře. Při odchodu potkal Černý Kramáře, který jej srdečně pozdravil, čehož Černý využil k vyslovení prosby, aby při nadcházejícím jednání držel nad Lužicí ochrannou ruku. Kramář odpověděl, že již bylo učiněno, co bylo nutno, a teď už jednají jiní. To nebyla příliš povzbudivá slova, ale záhy Černého poněkud lépe naladil rozhovor s Osuským. Ten mu poskytl detailní informace o chystaném jednání a uzavřel konstatováním, že rozhodne-li konference proti připojení Lužice k Čechám, bude se o lužické otázce ještě mluvit v souvislosti s obnoveným jednáním o podmínkách míru s Německem po návratu prezidenta Wilsona.[273] Upozorňoval však zároveň na to, že lužické otázce nejvíc škodí předchozí pasivita Lužických Srbů. Tedy fakt, že se Srbové až do konce války v Německu v podstatě národně neangažovali, že není možno prezentovat žádný projev politického života. S tím Adolf Černý nemohl než souhlasit. Sám Lužické Srby v minulosti mnohokrát prostřednictvím Arnošta Muky a svých článků vyzýval k větší aktivitě, ale marně. Když Štefan Osuský řekl, že bude zítra s členy komise ještě mluvit, slíbil Adolf Černý připravit informace o aktuální situaci v Lužici. Na memorandu pracoval dlouho do noci a spolu s proklamací Lužickosrbského národního výboru ho dalšího dne ráno dodal do kanceláře delegace. Když se však večer ptal na výsledek jednání, nic se nedozvěděl, neměl možnost mluvit ani s Benešem, ani s Osuským. Od druhého jmenovaného se teprve až po dvou dnech dozvěděl, že se nejednalo o Lužici, ale o Chebsku. Tehdy již začal přemýšlet o tom, zda s nimi nehrají „neupřímnou hru“.[274] Ta myšlenka se stávala stále neodbytnější.

[273] Štefan Osuský dodával i takové detaily, že o otázce lužicko-české hranice bude jednat čtyřčlenná subkomise, jejíž rozhodnutí bude definitivní.

[274] Z formulace, kterou Adolf Černý ve svém deníku použil, však není zcela jasné, koho tím myslí. Zda onu neupřímnou hru hrají se zástupci Lužických Srbů Edvard Beneš a Štefan Osuský, nebo zda má jít o nečistou hru mezi československými delegáty a zástupci mocností na

Následný rozhovor s Edvardem Benešem nepřinesl nic pozitivního. Ministr konstatoval, že ideu připojení Lužice k Čechám je možno považovat s definitivní platností za mrtvou a Československu nejspíš nebude přiznán ani Šluknovský výběžek, čímž padá možnost společné hranice. Opakoval, že určité záruky a ochranu nicméně dohodové mocnosti chtějí Lužickým Srbům poskytnout, nic konkrétního v tomto směru ale není známo. Na Černým opakovaně zdůrazňovanou nutnost trvat na vytvoření samostatného lužického státu odpověděl Beneš, že chce lužickou věc předložit přímo prezidentu Wilsonovi. Zároveň byla tou dobou předávána Clémenceauovi rezoluce Lužickosrbského národního výboru z 22. února s Benešovým zvláštním přípisem.[275] Všechny tyto zprávy Černého ranily, ale také vyburcovaly k další činnosti. Těžko říci, jestli si připouštěl, že by mohlo jít o marný boj, který však z principu odmítal vzdát, nebo byl stále ještě přesvědčen o možnosti dosáhnout alespoň určitého úspěchu v této věci. Každopádně již během dalších dvou dnů vypracoval memorandum pro prezidenta Wilsona, které poté mělo být podepsáno ministrem Benešem. Ten také sliboval intervenovat ve finanční a reparační komisi, aby byli Srbové osvobozeni od placení válečných náhrad. Toho by však mohlo být dosaženo jen za předpokladu uznání Lužických Srbů za spojenecký národ. Na první pohled by se mohlo zdát, že tudy vede alternativní cesta k vytvoření samostatného státu, alespoň Adolf Černý si to tímto způsobem interpretoval, ale Edvard Beneš se při rozhovoru s ním do podobných úvah nepouštěl. Těžko říci, jak by toho mělo být dosaženo. A zda by podobná snaha nebyla spíše kontraproduktivní. Ostatně již po prvních jednáních o válečných náhradách muselo být Benešovi zřejmé, že jde o velmi citlivé téma a vítězné mocnosti budou chtít maximálně využít možnosti kompenzovat své válečné dluhy. Ostatně tuhý boj musel brzy svádět i jménem mladé republiky v souvislosti se snahou uvalit poměrnou částku válečných reparací také na nástupnické státy sám ministr Beneš. Těžko lze proto předpokládat, že by vyjednavači velmocí byli ochotni vyjmout z povinnosti platit část obyvatel Německa, když je doposud odmítali uznat za samostatný národ a poskytnout jim jakoukoli formu státní suverenity.

Brzy také Černý přišel o jediného kolegu z řad členů delegace, nepočítáme-li Lužické Srby, který se alespoň okrajově věnoval problematice Lužice ve vztahu

konferenci.

[275] Text přípisu bohužel není znám.

k Čechám. 19. března totiž spolu s řadou dalších členů první a druhé části delegace[276] odjel zpátky do Prahy i právník Jan Kapras. Stejně jako on opouštěla Paříž i většina členů sekce pro geografii, etnografii a statistiku.[277] Bylo patrno, že o hranicích je v podstatě rozhodnuto, a zůstávali už jen ti, kteří se zabývali těšínskou, slezskou a lužickou problematikou. To poslední je však nutno psát spíše s otazníkem, protože sám Černý dostával stále více úkolů souvisejících s polsko-českými vztahy[278] a ministr Beneš odkládal příjezd Arnošta Barta s odůvodněním, že zatím ho není v Paříži třeba. O den později na schůzce ministra se žurnalisty si Adolf Černý ještě jednou vyslechl onu zdrcující zprávu, že velmoci odmítají připojit Lužici k Československu a že se Beneš bude snažit prosadit vynětí Lužických Srbů z povinnosti platit válečné náhrady. Po schůzce mu důvěrně sdělil, že jeho memorandum prezidentu Wilsonovi bude zítra podáno[279] a již probíhá tisk mapky germanizace Lužice. O tom, jaké záruky a v jakém rozsahu by byli zástupci velmocí ochotni dát Lužickým Srbům, nebylo Benešovi ještě nic známo. Ale slíbil Černému, že se bude zasazovat za jejich ustanovení coby samostatný stát. Těžko soudit nakolik bylo takové řešení v oné době reálné a zda to ministr myslel upřímně a sám věřil v možnost dosažení takovéhoto výsledku nebo tím chtěl neodbytného Černého jen uchlácholit. Na druhou stranu – pokud by se ze strany Beneše jednalo jen o úmyslné klamání a vzbuzování falešných nadějí u Černého, k čemu by mu to sloužilo?

---

[276] Tím je myšleno osazenstvo prvního a druhého zvláštního delegačního vlaku, které odjely z Prahy 6. a 25. ledna 1919.

[277] Viktor Dvorský, Karel Chotek, Josef Malíř, Lubor Niederle, Jozef Škultéty.

[278] Sešel se také s polským spisovatelem a novinářem Jerzym Bandrowským. Ten dříve vystupoval coby přítel Čechů a byl rozčarován, když viděl, jak došlo ke vzájemnému sporu a jaké napětí panuje mezi zástupci Čechů a Poláků v Paříži. Ale ani on s Černým nedokázal najít přijatelné řešení v otázce Těšínska. Položil otázku, co by česká strana nabídla Polsku za ústupky v Těšínsku, na kterou Adolf Černý reagoval slovy, že takové stanovisko nikdo v Čechách nepochopí vzhledem k tomu, že je Těšínsko od 14. století částí Koruny České a jsme nuceni trvat na historických hranicích, takže všichni Čechové se domnívají, že jsme to my, kdo by případně něco z Těšínska postupoval Polsku. A použil paralelu s Chełmskem nebo ústím Visly v případě Poláků, což však Bandrowski nechtěl uznat. Naproti tomu Černý s pochopením pro city Poláků by uvítal, kdyby dostali potřebný úzký pruh na levém břehu v Těšínsku, aby Visla byla od pramenů až k ústí v jejich území. Bandrowski se obával toho, že nedostanou-li Poláci polskou část Těšínska, dojde v budoucnosti k válce. Adolf Černý doufal v to, že dostane-li se Polákům v československém státě co nejširších práv a svobod, nebude příčiny ke konfliktu kvůli uhelnému revíru, protože uhlí budou mít Poláci dostatek v Pruském Slezsku. Sám by kvůli nezavdávání důvodů ke sporům netrval na připojení ani kousku etnografického území polského, protože pozoroval, že potom budou Poláci vědomě podporovat iredentu a pokud se Kožďoňovci zase přidají na stranu Němců, vytvoří se v Těšínsku nebezpečná situace.

[279] Jak Adolf Černý později zjistil, stalo se tak až s několikadenním zpožděním.

Při pozdějším rozhovoru zopakoval Edvard Beneš, že jeho zakročení ve finanční komisi by mohlo mít úspěch, čímž by byli Lužičtí Srbové uznáni za spojenecký národ a nic by snad potom nebránilo jejich spojení ve zvláštní samosprávné území.[280] Myslel, že je velmoci nějakým způsobem rozhodně vezmou v ochranu. Pokud šlo o území Československa, předpokládal, že Poláci dostanou z Těšínska část ležící za Vislou a my se budeme nejspíš muset spokojit jen s českými obcemi v Kladsku a obejít se bez Ašského, Šluknovského a Frýdlantského výběžku, ale na druhou stranu počítal s udržením Chebska a přiznáním hlavního koryta Dunaje jako jižní hranice Slovenska.

Aktivity lužických delegátů se v následujících dnech omezily na psaní referátů pro zahraniční novináře,[281] shromažďování údajů o válečných zajatcích lužickosrbské národnosti[282] a v případě Adolfa Černého také na několikeré jednání s Milanem Rastislavem Štefánikem. Tyto rozhovory naplňovaly Černého novou nadějí. Věřil, že Štefánik, který se zdál projevovat o věc Lužice živý zájem, dokáže přesvědčit o nutnosti řešení této otázky rozhodující francouzské představitele. Nicméně z posledního setkání odcházel opět s pocitem marnosti, když mu Štefánik referoval o svých jednáních se zástupci Američanů a Francouzů. Američané nechtěli o Lužických Srbech ani slyšet a stejně tak nedostal příznivou odpověď ani od maršála Foche v záležitosti lužickosrbských zajatců. Věc byla složitější, než se předpokládalo. A Černý sám si posteskl, že co se jim na počátku zdálo tak prosté a co bylo v Čechách a v Lužici romanticky vylíčeno jako hotová věc, vypadalo nyní jako nedosažitelné. Štefánik musel odjet z Paříže, ale slíbil, že materiály, které mu Černý dodal, použije. Soudil, že otázka Lužice nebude hned tak vyřešena a tedy se nic krátkým odkladem nezmešká. Těžko říci, nakolik se Černému skutečně podařilo Štefánika pro Lužici získat a nakolik to mohla být jen určitá póza. Na rozdíl od strohého Beneše byl Černému Štefánik sympatický svým stylem komunikace, byla mu blízká jeho řeč plná obrazů a metafor, stručných a

[280] 30. března mu potom finanční expert Jan Koloušek, který byl přítomen jednání finanční subkomise, sdělil, že když se jednalo o finanční výhody různým národům, Beneš skutečně vystoupil a žádal je také pro Lužické Srby. A prý proti tomu nikdo z přítomných nevystoupil.

[281] Texty o Lužici byly zaslány do redakcí *Journal des Débats* a *Petit Journal* a tiskové agentuře Havas.

[282] Ani v této záležitosti se situace nevyvíjela podle původních plánů a očekávání, když po dlouhé době došly od správy zajateckých táborů i šéfa amerického hlavního štábu odpovědi zhruba ve stejném smyslu, že o této záležitosti musí rozhodnout sama mírová konference. V dopise z amerického štábu se přímo psalo o tom, že armáda je řízená vládou, a dokud diplomaté a mírová konference neuznají Lužické Srby za samostatný národ, nemohou představitelé armády činit rozdílu mezi zajatci z jednotlivých částí Německa.

výstižných hesel, která se více podobala vyjadřování básníka než diplomata.[283] Všem nadějím však učinila konec Štefánikova tragická smrt o necelý měsíc později.

Černý o Lužici často hovořil i s francouzskými přáteli z řad vědců a literátů a ptal se na jejich soukromý názor i na francouzské veřejné mínění ve věci Lužice a Československa. Ernest Denis zůstával stále spíše skeptický, ale již Černého vizi principiálně neodmítal. André Mazon byl sice ideji samostatné Lužice nakloněn, ale obával se, že pro to mírová konference neučiní nic. Ale jak Černému řekl, nevěřil na počátku ani ve vítězství české věci a divil se vždy „skálopevné víře Benešově", která nakonec vedla k úspěchu. To Černého potěšilo dvojnásob a rozhodl se věřit do poslední chvíle. Nic jiného ostatně ani nezbývalo, do komplikovaného průběhu jednání mírové konference měl možnost částečně nahlédnout jen ministr Beneš a leckdy její rozhodnutí přicházela jako rány z čistého nebe. Měl proto pocit, že i když se nacházejí uprostřed dění, jsou všichni členové delegace v podstatě „slepí", protože vědí o věcech na konferenci, které se týkají Československa, tolik jako v Praze.

Od počátku dubna 1919 byla lužická „delegace" opět v plném počtu, když se do Paříže vrátil Arnošt Bart s informacemi o vojenských přípravách Německa. Na následné schůzce s Benešem podal Černý ministrovi zprávu, že se Srbové dosud nevzdali naděje na připojení k Čechám, protože o pravém stavu věcí věděli jen tři zástupci Lužickosrbského národního výboru. Pokud by se toho nepodařilo dosáhnout, žádali o vytvoření samostatného lužického neutrálního státu. Ten by zahrnoval území obývané přibližně 280 tisíci obyvateli, z nichž mělo být 161 tisíc Lužických Srbů. Územní rozsah tohoto státního celku byl specifikován na základě již dříve zmiňovaných etnografických výzkumů Arnošta Muky a jeho národnostní mapy. Tento lužický stát měl být následně propojen úzkým šestikilometrovým koridorem skrz německé území s Československem.[284] Již nyní ale Lužičtí Srbové naléhali na vytvoření demarkační linie, obsazené českými nebo dohodovými vojsky, která by je ochránila před útoky ze strany Německa. Byla připravována a podepisována nová rezoluce a co nevidět měla

[283] Čteme-li si v Černého deníku jím zaznamenaná, přesněji řečeno přetlumočená Štefánikova slova, nelze se ubránit dojmu, že v mnoha případech znějí prázdně, jen jako by měla emotivně zapůsobit na posluchače a vytvořit v něm pocit, že se s ním mluvčí zcela ztotožňuje. Vyvstává tak před námi spíše obraz politika profesionála, který dobře ví, co a jak má říci, aby v podstatě neřekl vůbec nic konkrétního, ale všichni s tím souhlasili. Jeho řeč byla plná silných slov typu není jiné cesty, krev, slzy, ideál pravdy, blízkost myšlenek aj.

[284] KAPRAS, Jan. *Lužice jako menšina*. Praha : Česko-lužický spolek „Adolf Černý" v Praze I, 1927, s. 20.

dojít do Paříže. Bart s Černým se obrátili na ministra Beneše s otázkou, jestli by se neměla lužická věc s ohledem na novou situaci znovu předložit konferenci a tentokrát samými Lužickými Srby. Proti tomu Beneš nic nenamítal, ale radil, aby bylo memorandum, třebas podepsané Lužickosrbským národním výborem, podáno prostřednictvím československého ministerstva zahraničí. Jinak se ministr obával, že by mohla celá věc zapadnout. Delegáti požádali Edvarda Beneše, tedy jím reprezentované ministerstvo zahraničí, také o intervenci v záležitosti možnosti dopisování válečným zajatcům a rozšiřování letáků. I s tím souhlasil. V rozhovoru Beneš nijak Bartovi neskrýval, že situace je nyní mnohem horší než před dvěma měsíci. Sám se nicméně nabídl oslovit teritoriální komisi s tím, aby se na Lužici v poslední chvíli nezapomnělo, a slíbil připomenout tuto záležitost také Robertu Lansingovi, k němuž byl zrovna povolán. V nejbližších dnech se mělo rozhodovat o všech mírových podmínkách předkládaných Německu, muselo se tedy rozhodnout i o Lužici. Předpokládal, že se podaří dosáhnout i svolení korespondovat se zajatci. Bart s Brylem a Černým navrhovali také zaangažovat americké Lužické Srby, ale podle Beneše by jejich případný projev musel být zaslán do Paříže v podstatě obratem telegraficky, aby ho mohlo být ještě možné využít. Očekával brzké ukončení jednání.[285]

Černý začal pracovat na novém memorandu, které měli společně podepsat Bart a Bryl a které by bylo poté předáno ministru Benešovi k postoupení konferenci. Bart také poskytl novináři z *Matinu* interview, v němž popsal jemu známé vojenské aktivity Německa.[286] Tehdy se také všichni tři pokusili, pravděpodobně pod dojmem

[285] Adolfu Černému v té souvislosti dokonce řekl, že bude-li do 25. dubna (předpokládaný termín dokončení preliminář mírové smlouvy s Německem) vše vyřízeno, bude se moci zanedlouho vrátit do Prahy. A zatím se zdálo, že vše se vyvíjí slibně a delegace se bude moci brzy vrátit domů, protože 15. dubna (Petr Jelínek s odkazem na práci PELC, Ferdinand. *O Těšínsko : Vzpomínky a úvahy*. Slezská Ostrava : Slezská Matice osvěty lidové, 1928, s. 92 uvádí datum 14. dubna. – JELÍNEK, Petr. *Zahraničně-politické vztahy Československa a Polska 1918–1924*. Opava: Matice Slezská, 2009, s. 80.) se konference vyslovila i v záležitosti, která aktuálně zaměstnávala ministra Beneše nejvíce, a to Těšínska. Podle posledních zpráv by úprava hranice zanechala Polákům území za Vislou, město Bogumin a pravý břeh Odry, zatímco Československu by připadlo Ratibořsko bez Ratiboře. Jak se ale zanedlouho ukázalo, nešlo ani tentokrát o definitivní rozhodnutí. Na to si museli Češi a Poláci počkat ještě déle než rok.

[286] Arnošt Bart shrnul jemu známé informace o vojenských přípravách Německa do textu, který chtěl poskytnout francouzskému tisku. Kucharski z *Matinu* se s ním chtěl sejít, aby si vše ověřil při osobním jednání. Schůzka se uskutečnila v tiskové kanceláři československé delegace za přítomnosti Adolfa Černého, Jana Hájka a Oskara Buttera. Bartovo jméno sice nebylo novináři prozrazeno, ale řekli mu, s podmínkou, že to nebude nikde uvedeno, že je Lužickým Srbem ze Saska. To Černý považoval za neopatrné a jeho obavy se později naplnily. Když příštího dne

dosavadního neúspěšného snažení československých reprezentantů na mírové konferenci, oslovit větší okruh osob. Arnošt Bart s Adolfem Černým takto jednali s Romanem Dmowským,[287] ruským atašé Vladimirem Rafalským a jihoslovanským ministrem zahraničí Ante Trumbićem. Posledně jmenovaný radil Lužickým Srbům podat svou žádost mírové konferenci samostatně, aby nevznikl dojem, že jde o českou akci. Pomoc se zprostředkováním přijetí u zahraničních diplomatů nabídl i Edvard Beneš, který doporučoval kontaktovat některé z francouzských politiků. Musel však trochu korigovat Bartův původní úmysl propagovat široký lužický program, což by představovalo celou historickou Lužici coby samosprávný útvar, který by byl následně připojen k Čechám. Řekl mu, že to by bylo nebezpečné pro nás i pro Lužické Srby, protože připojení Lužice v jejích historických hranicích by zároveň znamenalo i zahrnutí velké části německého obyvatelstva do hranic nového státu. Již za několik dnů se uskutečnilo první Benešem domluvené setkání, a to s Julesem Cambonem. Cambonovi sice nebyla lužická problematika neznámá, ale ani mu nepřísluše la řešit, protože podle jeho slov byla vyňata z pravomocí komise pro Československo a předána komisi pro německé záležitosti. On sám doporučoval mluvit o této záležitosti s Brity a především Američany, jejichž přízeň bylo nutno získat.[288] Nebránil se představě vytvoření lužické republiky, která by vytvořila federaci s československou republikou. Setkání s Cambonem však v Černém probudilo novou vlnu pochyb o upřímnosti jednání Edvarda Beneše a Karla Kramáře. Proč jim nikdo hned neoznámil, že byla otázka Lužice vyňata z pravomocí československé komise? Proč jim až doposud ministr Beneš odpovídal na žádosti, aby bylo lužickým delegátům umožněno slyšení u hlavních činitelů mírové konference, že to není možné, že by je nepřijali a že by to ani nemělo žádný efekt? A proč to nyní v poslední chvíli jde? Bylo to snad způsobeno tím, že

---

článek vyšel, zjistili, že novinář v něm, nedbaje na úmluvu, podal vše i s Bartovým pseudonymem a řadou vlastních smyšlenek formou interview. A celá tato akce měla později nepříjemnou dohru, když byl Bart při návratu do Německa zatčen a za poskytnutý rozhovor odsouzen za velezradu a uvězněn.

[287] Nenamítal nic proti tomu, aby i Poláci podpořili požadavky Lužických Srbů, pochyboval, že to povede k nějakému výsledku.

[288] Radil také neužívat v memorandech termín Lužičtí Srbové, aby nebyl u neobeznámených, nicméně rozhodujících, osob vytvářen dojem, že se jedná o odloučenou větev balkánských Srbů, které by proto nemohla být přiznána státní a národnostní suverenita. Navrhoval mluvit raději o Lužických Slovanech. Z toho lze usuzovat, že mnozí z aktérů mírových jednání měli jen velmi chabé povědomí o řešených tématech (což je vzhledem k jejich tematické šíři a geografickému rozsahu v podstatě od Evropy přes Afriku a Asii až po Oceánii i celkem pochopitelné) a o to víc vycházeli z jim dodaných požadavků a expertiz.

hledali pomoc i u jiných delegací? Nebo Beneš nabyl dojmu, že již není schopen pro Lužické Srby více udělat a je nutno, aby nějak oni sami na sebe upoutali pozornost dohodových diplomatů? Každopádně se jeho přístup radikálně změnil, dával nyní Černému a Bartovi více prostoru a snažil se jim otevřít cestu k významným politikům. Společně byli 23. dubna krátce přijati tajemníkem prezidenta Wilsona[289] plukovníkem Edwardem Mandellem Housem. Podle Černého svědectví mu Edvard Beneš „obšírně a svým jasným způsobem" nastínil lužickou otázku a on sám jen připojil poznámku, že Lužičtí Srbové jsou i v Americe, konkrétně v Texasu. Plukovník House slíbil, že vše předloží prezidentovi. Na zpáteční cestě potom Beneš lužickým delegátům vysvětloval, že volí pro toto osobní prezentování lužické otázky psychologicky vhodný moment, kdy v poslední chvíli před nadcházejícím jednání konference nebudou mít diplomaté dostatek času na to, aby celou věc příliš rozebírali a spíš se rozhodnou pro nějaké nabízené řešení. Uvažoval také, že by je již následujícího dne uvedl k někomu z Britů a později snad také k V. E. Orlandovi. To se mu sice nepodařilo realizovat, ale čtyři dny po návštěvě u šedé eminence americké politiky se v hotelu Crillon sešli s generálem Janem Smutsem, významným jihoafrickým státníkem a jedním z duchovních otců a propagátorů myšlenky Společnosti národů. Generál Smuts se velmi živě zajímal o celou problematiku, vyptával se na jazyk, na příbuznost s Čechy (divil se, že si Beneš s Bartem rozumějí, když mluví každý svým jazykem), na mapě si nechal ukázat rozsah srbského osídlení a postup germanizace. Ptal se na hospodářské poměry, na to, zda by byli Srbové schopni sami řídit svůj stát. Když mu Edvard Beneš s Adolfem Černým vykládali o nutnosti spojení Lužice s Československem nebo alespoň vytvoření neutrální republiky pod ochranou Ligy národů se společnou hranicí s Čechami, zdálo se, že s takovým řešením souhlasí. Černý měl z této návštěvy velmi dobrý dojem, vlastně nejlepší ze všech jednání, která v uplynulých týdnech absolvovali.[290]

---

[289] S Thomasem Woodrow Wilsonem se jim nikdy osobně jednat nepodařilo. Jménem Srbského Národního výboru mu však kromě memorand zaslali i několik osobních listů. Jeden z nich, ze 17. května 1919, pak prezidentův důvěrník Gilbert F. Close předal státnímu tajemníku Robertu Lansingovi s přípisem, aby tyto materiály předložil konferenci ministrů zahraničí (Council of Foreign Ministers).

[290] Schůzka s Janem Smutsem se uskutečnila 27. dubna 1919. Edvard Beneš soudil, že generál Smuts učiní vše, co bude moci. Označoval ho za pravou ruku Davida Lloyda George. Referoval mu při té příležitosti i o těšínské otázce a Jan Smuts připomněl, že o tom již dříve s Tomášem G. Masarykem mluvil. Stalo se tak nejspíš při jeho cestě do Vídně, Budapešti a Prahy, kterou vykonal 1. – 9. dubna 1919. Na Adolfa Černého sice generál Smuts udělal největší dojem a vkládal do něj z toho důvodu také největší naděje, ale při pohledu do výběru z jeho korespondence z pařížských mírových jednání (*Selection from the Smuts Papers*. Vol. IV

Tak minul duben, který byl ve znamení osobních jednání, přesvědčování a agitování, která však již nyní nebyla výlučně v režii oficiálních československých delegátů Edvarda Beneše a Karla Kramáře, ale vzali ji na sebe přímo lužičtí zástupci spolu s Adolfem Černým. Ze všech jednání odcházeli s pocitem, že dotyčné politiky pro svou věc získali. Viditelných výsledků však nedosáhli, následná rokování konference se Lužici v podstatě nevěnovala. Vpřed se pohnula v podstatě jen záležitost zajatců, když se koncem měsíce Britové vyjádřili, že nemají námitek proti tomu, aby byli lužickosrbští zajatci odděleni od Němců. O jejich propuštění domů však v této chvíli nemohlo být ani řeči. Situaci navíc zkomplikoval neočekávaný návrat Jana Bryla do Lužice.

7. května měl být předán preliminář mírové smlouvy zástupcům Německa. Arnošt Bart odmítl do Versailles jet, takže příjezd a odjezd delegátů sledoval z povzdálí jen Adolf Černý.[291] Když se jim však nazítří podařilo získat text preliminář, nebyla v něm o Lužici ani zmínka. Toto zjištění Barta i Černého zdrtilo. Pochopili, že představa samostatného lužického státu je ztracena stejně jako možnost připojení Lužice k Československu. Zbývalo už jen obrátit se na Společnost národů a hledat u ní ochranu na základě chystaného zákona o menšinách. Edvard Beneš ihned navrhl zaslat v této věci apel generálnímu sekretáři Ericu Drummondovi, Adolf Černý doporučoval napsat dopis prezidentu Thomasu W. Wilsonovi. Realizováno bylo obojí. Arnošt Bart přišel s myšlenkou na podání kolektivní nóty všech Slovanů v lužické věci, ale Beneš s Černým byli toho názoru, že Slované společně nic neučiní a zejména Poláci budou programově vystupovat proti všemu, co vzejde z českého prostředí. Beneše však zanedlouho odvedla od problematiky Lužice otázka, které přikládal mnohem větší důležitost, a to reparační.

V této souvislosti je nutno zmínit také reakci v Praze na průběh pařížských jednání v souvislosti s lužickou otázkou. Zde se poslanci Národního shromáždění Jaroslav Kvapil a František Sís jménem dalších poslanců za Československou stranu národně-demokratickou obrátili 15. května na ministra vnitra Antonína Švehlu coby

---

November 1918 – August 1919. HANCOCK, William Keith; POEL, Jean van der (ed.). Cambridge : Cambridge University Press, 1966. 461 s.) bychom marně hledali o této schůzce jakoukoli zmínku. Dá se předpokládat, že byla jednou z mnoha, kterou vedl se zástupci různých států a národů, snažících se ho přesvědčit o důležitosti a oprávněnosti svých nároků.

[291] Vedle oficiálních československých delegátů Edvarda Beneše a Karla Kramáře byl předání osobně přítomen jen korespondent *Českého Slova* Vlastimil Borek, kterému los určil jedinou vstupenku určenou pro československé novináře.

zástupce ministerského předsedy s dotazem, jaké kroky učinila mírová konference pro ochranu Lužických Srbů a jaké záruky jim poskytla.[292] Podle jejich názoru byl jedním z ideových úkolů války osvobodit malé národy a zaručit jim svobodný národní, kulturní a hospodářský vývoj. A na 200 tisíc slovanských Lužických Srbů, žijících v saském a pruském záboru, proto čekalo na osvobozující slovo mírové konference. Vzhledem k historickým vazbám lužického a českého národa bylo povinností Čechů pečovat o to, aby se jejich severním slovanským sousedům dostalo ochrany, kterou deklarovaly právo na sebeurčení a vůdčí ideje současnosti i pro nejmenší národy. Ministr Antonín Švehla jim odpověděl 5. července v tom smyslu, že prozatím je možné říci jen tolik, že budoucnost Lužických Srbů bude pravděpodobně zabezpečena mezinárodním zákonem o ochraně menšin, ale rozsah této poskytnuté ochrany nebylo dosud možné v daném případě bezpečně stanovit.

Po neúspěšném snažení prosadit lužické požadavky oficiálně prostřednictvím československé delegace a osobní intervencí se Adolf Černý s Arnoštem Bartem rozhodli zkusit upozornit na přehlíženou Lužici řadou memorand a provolání, adresovaných jednotlivým zástupcům dohodových mocností, orgánům mírové konference a Společnosti národů. A protože Černý nemohl coby státní úředník vázaný zájmy a programem české diplomacie otevřeně vystupovat ve prospěch Lužice, vytvářel tyto texty téměř výhradně jménem Lužickosrbského národního výboru a nesly podpis Arnošta Barta, který s ním v této věci úzce spolupracoval a zajišťoval komunikaci s Lužicí a přísun podkladových materiálů.[293] V podstatě každý měsíc tak vznikl nový dokument, popisující aktuální dění v Lužici či její historii. Okamžitě po zveřejnění preliminář mírové smlouvy, který pohřbil naděje na samostatný stát Lužických Srbů, se počátkem května 1919 Adolf Černý vrátil ke svému původnímu projektu, s nímž do Paříže odjížděl, a vytvořil na jeho základě nový návrh lužické autonomie v rámci

[292] Pod dotazem byli dále podepsáni Bohumil Němec, František Lukavský, Jaromír Špaček, Otakar Nekvasil, Jaroslav Stránský, František Mareš, Bohumil Fischer, Božena Viková-Kunětická, Karel Engliš, Jaroslav Brabec, Jan Herben, Vratislav Černý, Jan Nohel, Alois Jirásek, Vladimír Fáček, Josef Svatopluk Machar, Karel Stanislav Sokol, Josef Schieszl, Josef Matoušek a Jaroslav Budínský.

[293] ČERNÝ, Adolf. *Lužická otázka*. 2., dopl. vyd. Praha : Společnost přátel Lužice, 1945, s. 86 přímo uvádí, že pro A. Barta připravoval všechny dokumenty, které byly v srbských záležitostech na mírové konferenci předkládány. Doklady o tom lze nalézt i v archivním osobním fondu A. Černého, kde se nacházejí jeho rukopisné koncepty memorand a francouzské překlady, podepsané jménem Srbského národního výboru.

německé říše,[294] rozpracovaný na jedenácti stranách strojopisu (v podstatě jakási malá ústava), který hodlal jménem Lužickosrbského národního výboru předat Společnosti národů.[295] Posledním bodem tohoto dokumentu byla věta „Tento zákon vydaný Ligou národů nabývá ihned platnosti." V podstatě stačilo již jen doplnit podpis a v Lužici se mohli radovat ze získané svobody. K tomu ale nikdy nedošlo. Návrh byl, spolu s doprovodným dopisem, žádajícím, aby se Společnost národů začala zabývat lužickou otázkou a do definitivní mírové smlouvy pojala také ustanovení o lužickosrbském autonomním území, odeslán zástupci Francie J. Pichonovi dne 21. května 1919. Před tím ještě stihl Černý připravit rezoluci o dojmu z preliminář a žádost, aby v definitivním textu mírové smlouvy byla Lužice obsažena.

Nová naděje vysvitla v okamžiku, kdy se konference rozhodla přijmout k dalšímu jednání některé nároky Němců. Tím byla prolomena původní zásada, že preliminář je nutno přijmout tak, jak je, a otvíral se prostor pro další vyjednávání. Černého v tom utvrzovaly i informace o rozmluvě Osuského s americkými diplomaty Seymourem, Massonem, Dullesem a Dalbearem, na níž se také jednalo o životaschopnosti případného lužického státu. Obnovili proto s Arnoštem Bartem osobní návštěvy u zahraničních diplomatů a na konci května se setkali s americkým profesorem Robertem Josephem Kernerem.[296] Ten je upozornil na skutečnost, že někteří diplomaté cítí v lužickosrbském národním hnutí českou propagandu, a že asi proto se čeští politici nezasazovali o připojení Lužice k Čechám. To byla pro Adolfa Černého ledová sprcha. V jeho deníku pak nacházíme slova o neupřímnosti, když zjistil, že se tito prezentovali jako zastánci myšlenky připojení Lužice aniž by se toho snažili dosáhnout a nepřiznali mu, že celá akce ztroskotala. Kerner následně Černému doporučil, aby s Bartem postupovali dále již samostatně a obraceli se přímo na americké, britské a francouzské zástupce na konferenci, aby žádali o uvedení k prezidentu Wilsonovi a státnímu tajemníku Robertu Lansingovi. Tedy v podstatě o to, oč Adolf Černý v minulosti už několikrát Edvarda Beneše marně žádal.

Zároveň od Wilsonova tajemníka Gilberta F. Closeho došel přípis, že prezidentovi zaslaný materiál bude předán radě ambasadorů. Tedy pokud by Němci mír

[294] Vlastní projekt návrhu autonomního území Lužice je datován 6. – 12. května 1919.
[295] Ačkoli formálně začala Společnost národů pracovat 10. ledna 1920 (slavnostní zahájení činnosti se uskutečnilo 16. ledna 1920), hovořilo se o ní již od roku 1919, když v dubnu byla vytvořena její statuta.
[296] J. Kerner přijal Černého a Barta 27. května.

nepodepsali, mohla by se konference záležitostí Lužických Srbů ještě zabývat. Černý předpokládal, že by tak bylo možné opět žádat připojení k Československu, nebo by to ponechávalo alespoň „cestičku k nějaké autonomii." Nebezpečí této cesty ale viděl v tom, že pro autonomii nebo neutralizaci území se Velká čtyřka odhodlávala jen velmi těžko. Zamítnuta byla i v Těšínsku, přičemž Francouzi se jí vyhýbali i z toho důvodu, aby nějakým precedentem nepovzbudili k podobnému kroku Němce v Alsasku. Pokud by selhaly všechny pokusy a nepodařilo se realizovat žádnou z preferovaných variant, doufal Černý alespoň v to, že se podaří pro Lužické Srby vytvořit dobrou půdu pro následné dovolávání se na základě menšinového zákona stejných práv, jaká byla poskytnuta Němcům v Čechách. Jak nízké byly najednou Černého cíle!

Podle Benešových informací skutečně Pichon, House a Wilson jednali o tom, zda se lužickou věcí zabývat, a Lansingovi bylo uloženo, aby věc předal k řešení příslušné komisi. Zdálo se, že vše je tedy na dobré cestě a nastal vhodný čas na to, aby česká strana pomalu zmizela ze scény a nevytvářela dojem, že jde víc o práci Čechů než Lužických Srbů. Černý obratem připravil dopisy pro Julese Cambona a Stephena Pichona s výzvou, aby se pokusili znovu otevřít lužický problém, a list pro prezidenta Wilsona se žádostí o přijetí. Svůj postup ještě několikrát konzultovali s Josephem Kernerem. Korespondence s hlavními postavami mírové konference pokračovala i v červnu, kdy byl zvláštní dopis adresován premiéru Clemenceauovi a dalším rozesláno memorandum o pronásledování Lužických Srbů.[297] Připravovaly se urychleně také francouzské a anglické překlady návrhu lužické autonomie, rozeslané 8. a 10. června. Nicméně žádná konkrétní informace, žádné rozhodnutí od konference nebo jejích komisí nepřicházelo. Mlčel i sekretariát Společnosti národů, který jemu adresovaný dopis ze 7. června obsahující *Les principes de l´autonomie des Slaves de Lusace* se žádostí o poskytnutí ochrany a autonomie nechal bez odpovědi.[298] A naopak se začínaly šířit fámy druhu „jedna paní povídala". I když o fámy v podstatě nešlo, protože říkala-li paní Slavíková Černého manželce, že lužická věc je naprosto ztracena a do ustanovení mírové smlouvy o ní nic nepřijde, měla v podstatě pravdu. Černý si to svým způsobem potvrdil v okamžiku, kdy vyslal Arnošta Barta za Benešem, aby zjistil pravý stav věcí. Ministr mu sice řekl, že výrok paní Slavíkové nemá reálný podklad, ale zároveň dodal,

[297] Obdrželi G. B. Clemenceau, T. W. Wilson, D. Lloyd George, V. E. Orlando, S. Pichon, R. Lansing, E. M. House, A. J. Balfour a S. G. Sonino. Beneš slíbil připravit vlastní dopis pro Lloyda George.
[298] MÚA AV ČR, AÚTGM, f. TGM-R, k. 499.

že jejich nadějí je Společnost národů. Tím vlastně potvrdil, že o Lužických Srbech s největší pravděpodobností v mírové smlouvě s Německem nic nebude. Bart s Černým sice začali ztrácet víru v úspěšné zakončení své práce, ale v činnosti neustali. Po schválení ministrem Benešem rozeslali členům Rady čtyř telegram, žádající s odvoláním na postavení německých menšin pod ochranu Společnosti národů to samé i pro Lužické Srby a jiné národnostní menšiny v Německu. Osuský jim zároveň řekl, že lužická otázka byla na základě Wilsonovy intervence řešena na Radě čtyř a přijde brzy do Rady pěti. Opět se zdálo, že je vše na dobré cestě. Ale o necelý týden později, když byl znám obsah odpovědi mírové konference na námitky Německa, se ukázalo, že šlo o plané naděje. Jediné, čeho bylo možné se chytit, byl odkaz na ochranu cizích menšin v Německu, obsažený ve III. článku první části odpovědi vítězných mocností. Beneš viděl úspěch i v tom a radil okamžitě začít s novou akcí na tomto základě a napsat dopis Společnosti národů. Černý obratem sestavil návrh lužické menšinové autonomie přizpůsobený dikci onoho ustanovení o ochraně cizích menšin, které podle jeho soudu přiznává menšinová práva i Lužickým Srbům. Dopis, datovaný 17. června, se tentokrát sice dočkal odpovědi, když na něj o deset dnů později reagoval sekretář Společnosti národů, ale jen ve smyslu, že bude předložen radě Společnosti národů, až mírová smlouva s Německem nabude právní platnosti. V dokumentech Společnosti národů byly navíc k dopisu připojeny citace příslušného článku a poznámka ve smyslu, že se nezdá, že by ona pasáž z preliminářе odůvodňovala interpretaci, kterou Serbski narodny wubjerk použil.[299] Tato tvrdá slova, v podstatě pohřbívající jeho ideu a snažení, Černý naštěstí neslyšel a ani se o nich od nikoho nedozvěděl. Koncem června referoval Beneš Černému po schůzce se Seymourem, že Američané jsou dle všeho získáni pro lužickou věc a na Wilsonovo přání předal Lansing tuto záležitost do komise pro nové státy, ale zůstala nerozhodnuta. Nyní by náležela spíše do kompetence Společnosti národů a bylo nutno začít s ní jednat hned, jakmile začne fungovat. Před tím měly všechny podklady znovu dostat členové Rady pěti a předseda komise pro nové státy.

Než však mohlo být toto všechno provedeno, objevily se problémy v Lužici samotné. Činnost lužické mise na mírové konferenci se totiž stala trnem v oku německé vládě a ta se rozhodla přistoupit k represím vůči domácím lužickosrbským vůdcům, kteří s delegáty v Paříži spolupracovali. Na vlnu zatýkání, která na delší dobu přerušila

[299] Citováno dle výtahu ze zápisů o jednání Svazu národů a výtahu z předložených dokumentů, zaslaného 19. března 1920 Ministerstvem zahraničních věcí Československé republiky Kanceláři prezidenta republiky. – MÚA AV ČR, AÚTGM, f. TGM-R, k. 499.

spojení mezi Budyšínem, Prahou a Paříží a mezi jejímiž obětmi byl i profesor Arnošt Muka, reagoval 26. června Arnošt Bart, respektive Adolf Černý, dopisem prezidentu Wilsonovi a sekretariátu Společnosti národů.[300] Osobní dopis zaslal Černý v této věci také prezidentu Masarykovi. O dva dny později se účastnil jako jeden z mála českých zástupců slavnostního podpisu mírové smlouvy s Německem v Zrcadlové síni ve Versailles. Jaké byly jeho pocity, s nimiž přihlížel tomuto aktu, nepřinášejícímu ani zdaleka tolik, co chtěl pro Lužické Srby získat, nevíme. Nesvěřil je ani svému deníku.[301]

Ostatně práce nijak neubylo. Adolf Černý i Arnošt Bart nyní vložili všechnu svou energii do snahy upozornit svět na osud Lužických Srbů a represe, jimž jsou aktivní členové národního hnutí vystaveni. Vzniklo tak memorandum žádající Společnost národů o ochranu před německým pronásledováním v oblasti školské, církevní a soudní, které sestavili 4. července.[302] Svou věc předložili také siru Haroldu Nicolsonovi, ale ani od něj neslyšeli nic konkrétního nebo alespoň náznak pochopení a podpory. Od 7. do 14. srpna pak Černý pracoval na obsáhlé studii o situaci v Lužici, která byla následně jako memorandum, nazvané La question des Slaves de Lusace (Serbes de Lusace ou Wendes), zaslána 6. září Společnosti národů a zástupcům zemí účastnících se konference, o dva dny později také pařížským deníkům. Stala se zároveň posledním dokumentem, který Černý v Paříži vytvořil. K němu sekretář Společnosti

---

[300] I nyní se sekretář Společnosti národů ve své odpovědi z 5. července omezil na konstatování, že Společnost národů bude moci zakročit teprve po ratifikování mírové smlouvy Německem. Do té doby by mohly účinně zakročit pouze vítězné mocnosti. Listem z 21. července Serbski narodny wubjerk odpověděl, že tak již učinil a že bude postupovat stejně i s dalším memorandem o právech Lužických Srbů, které zároveň připojuje. Pravděpodobně se jednalo o memorandum žádající o ochranu před německým pronásledováním v oblasti školské, církevní a soudní.
Další memorandum, tentokrát o pronásledování Lužických Srbů, zaslal Serbski narodny wubjerk v příloze dopisu z 26. července. – Tamtéž.

[301] Když se poradci nemohli přímo účastnit jednání, zajistil jim Štefan Osuský alespoň možnost spatřit přijíždějící účastníky při zahájení mírové konference. A stejně tak získali členové delegace vstupenky do Versailles, aby mohli být přítomni podpisu mírové smlouvy s Německem 28. června 1919. Většina jich spolu s rodinnými příslušníky stála na terase, Černému se ale dostalo jedné z pěti vstupenek, určených pro sekretáře delegace, a mohl tedy usednout na galerii a sledovat celý akt. Totéž se opakovalo o necelé tři měsíce později v Saint Germain, když byl 10. září podepisován mír s Rakouskem, jen s tím rozdílem, že tentokrát bylo vydáno méně vstupenek a na každého zájemce se nedostalo. Černý ani tentokrát neměl problém dostat se do jednacího sálu, jeho kolega Krčmář však v souvislosti s podpisem saint-germainského míru vzpomíná, jak byl žádán o to, aby se své vstupenky vzdal ve prospěch choti Štefana Osuského, která si přála být u toho. – LA PNP, f. Jan Krčmář, k. 1 – Paměti, 2. část, kap. I., s. 45–46.

[302] Dříve, než byl text odeslán Společnosti národů, byl předložen ke schválení Edvardu Benešovi. Tím se i oddálilo jeho rozeslání. – MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, Lužice, neuspoř.

poznamenal jen tolik, že „pojednává o otázce Lužických Srbů z hlediska historického“. Jinak žádný závěr ani návrh řešení, nic.[303]

Neúspěchem skončila i snaha o dosažení propuštění lužických válečných zajatců ze zajateckých táborů spojenců, či alespoň o jejich soustředění na jednom místě, odděleně od vojáků německých.[304] To, oč se Černý po celou dobu svého působení v Paříži snažil a co se na počátku zdálo být v podstatě snadnou záležitostí. A tentokrát výjimečně nebyla příčina v odmítavém přístupu zástupců velmocí. I když v zájmu objektivity je nutno přiznat, že prolomení jejich neochoty a byrokratických omezení trvalo dlouhou dobu a v záležitosti se musel osobně angažovat Milan Rastislav Štefánik a po jeho smrti i Edvard Beneš. Hlavním důvodem fiaska této akce bylo slabé národní vědomí mezi Lužickými Srby. A zároveň omezené možnosti agitace pro věc Lužice v zajateckých táborech, pro kterou chyběli Lužickosrbskému národnímu výboru vhodní lidé. Proto když začali být na základě z Lužice zasílaných seznamů zajatí Srbové oddělováni od Němců a přesouváni do táborů rakousko-uherských, ne vždy věděli, o co se jedná. Nezřídka vše končilo žádostí zajatců o návrat do původního tábora, protože špatně snášeli pobyt mezi zajatci jiných národností.

Jak je z předchozích řádků patrno, česká diplomacie se v této akci sice přímo neangažovala, ale z vlastních prostředků zajišťovala redakční práci (pokud ji nevykonával sám Černý) a tisk memorand. V podstatě všechny dokumenty procházely supervizí ministra Beneše a ten v některých případech i spoluurčoval jejich obsah. Vždy se však, s ohledem na očekávanou reakci Němců, dbalo na to, aby jako tvůrce byl

[303] Úředník ministerstva zahraničí, který onen výtah ze zápisů a dokumentů Společnosti národů pořizoval, k němu poznamenal, že se zdá, že jsou tištěná memoranda odkládána a že je proto nutno učinit písemné podání, v němž by byly shrnuty hlavní požadavky Lužických Srbů a jímž by se žádalo, aby se Společnost národů lužickou otázkou zabývala a řešila ji ve smyslu ochrany menšin, kterou sekretář Společnosti bere v pochybnost.
Tento dokument zmiňoval lužickosrbskou problematiku ještě na jiném místě, a to v souvislosti s jedním z požadavků rezoluce Světové alliance ku podpoře hnutí pro přátelské vztahy mezi národy pomocí akce církevní, schválené na sjezdu v Haagu 3. října 1919. Rezoluce v jednom ze svých bodů hovořila o tom, že jednou z hlavních povinností Společnosti národů má být ochrana náboženských a kulturních práv menšin na územích postoupených jiným státům na základě mírových smluv buď přímo nebo formou plebiscitu. Na tomto místě učinil český úředník/diplomat poznámku, že se zde opakuje stejná chyba, jako v případě smlouvy s Německem, a to ta, že se bere zřetel pouze na menšiny v oddělených nebo jinam přivtělených územích, ale už ne na menšiny, které nebyly územními změnami dotčeny, jako je například menšina lužickosrbská. – MÚA AV ČR, AÚTGM, f. TGM-R, k. 499.

[304] O tom, že by z těchto zajatců mohla vzniknout malá legie Lužických Srbů, jak bylo uvažováno na počátku, se už raději nahlas nehovořilo.

uváděn Serbski narodny wubjerk. Přes diplomatické kurýry docházela do Paříže také většina podkladových materiálů, které Lužičtí Srbové tajně přenášeli přes česko-německé hranice a dodávali do Prahy.

Vzhledem k tomu, že odborným poradcům nebylo umožněno až na výjimky na konferenci přímo vystoupit, muselo být vše tlumočeno prostřednictvím oficiálních československých vyjednavačů, tedy Edvarda Beneše a Karla Kramáře. Ti sice předložili na konferenci územní nároky, jejichž součástí byly i obě Lužice, avšak bez iluzí o tom, že by vše bylo možné získat. Šlo jen o jeden z maximalistických požadavků, které měly umožnit alespoň minimální zisky. Stejně tomu bylo i v případě koridoru k Jaderskému moři, jemuž byla přiřazena srovnatelná priorita. Z toho je patrno, že šlo o skutečně marginální záležitost, nesouvisející přímo s požadovaným územím nového státu, jehož ekonomickým a geopolitickým potřebám bylo vše podřízeno. V závěru mírových jednání sice Beneš poskytl lužickým delegátům více prostoru pro vlastní aktivity, ale k nejvýše postaveným diplomatům se nikdy nedostali.

Situaci komplikovalo, že Lužičtí Srbové byli národem, o jehož existenci neměli zahraniční diplomaté doposud ani tušení.[305] Na škodu věci byla i předchozí malá angažovanost Lužických Srbů, kteří začali dávat najevo své národní ambice a touhu po suverenitě až na samém sklonku války, v podstatě teprve na popud české strany. Do té doby vždy vystupovali jako loajální poddaní německého císaře a část z nich i zůstala saské vládě věrna i nadále a stála vůči aktivistickému křídlu v opozici. Ani krajanské organizace v Americe nevykazovaly příliš intenzivní činnost. Větší informovanosti mezi dohodovými politiky tak mohlo napomoci v podstatě až vystoupení Edvarda Beneše, který lužickou otázku sám uvedl na pařížská jednání projevem z 5. února 1919. Jeho řeč, pronesená velmi opatrně, však nedávala velkou naději na to, že by se československá strana mohla a chtěla ve věci Lužice aktivněji angažovat. Nutno přiznat, že Edvard Beneš vycházel v tomto ohledu z reálných možností. Během svého předchozího působení mezi dohodovou diplomacií poznal, že je třeba o vše tvrdě bojovat a argumentovat, ale zároveň i určovat si vlastní priority a dokázat ustoupit a nevyčerpávat se tam, kde není šance na úspěch. A to byl případ Lužice.

[305] To trefně vystihl Miroslav Plesinger-Božinov, když Adolfu Černému cestou vlakem do Paříže řekl, že největším objevem pro Paříž bude, až se Černý vytasí se svými mapkami Lužice a s vylíčením lužické otázky.

Ačkoli se tedy nepodařilo získat pro věc Lužice přímou podporu ze strany české politiky[306], není možno říci, že by československá diplomacie zcela pustila lužickou otázku ze zřetele. O tom svědčí i zřízení Lužickosrbského referátu na ministerstvu zahraničních věcí 15. ledna 1919. V něm vzal na sebe roli zprostředkovatele Černého žák Josef Páta, činovník Česko-lužického spolku „Adolf Černý" v Praze.[307] Staral se o plynulý pohyb informací a dokumentů mezi Budyšínem, Prahou a Paříží, organizoval kurýry a vyjednával materiální pomoc pro Lužici. Od 20. ledna pilně informoval Černého o činnosti spolku, dění v Lužici, jako i prolužických akcích a informační kampani v Československu. Jak již bylo dříve zmíněno, dostaly se však aktivity spolku do konfliktu se zájmy a představami ministra Beneše a následný zásah Adolfa Černého vedl k ochlazení ve vztazích mezi jím a Josefem Pátou. Páta nicméně přislíbil, že se postará o to, aby již k ničemu podobnému nedošlo a že se spolek vyvaruje všech projevů, které by mohly být zvány politickými,[308] a svůj slib také dodržel. Od března se v českém tisku objevují ze strany spolku již jen zprávy o aktivitách Lužickosrbského národního výboru, činnosti lužických delegátů v Paříži, ale ani zmínka o tom, že by se Lužice měly nebo mohly stát součástí nového Československa. Veškeré spolkové

[306] Nutno dodat, že ačkoli se lužickým záležitostem nedostalo v politické oblasti otevřené podpory z české strany, neobrátila se tato k Lužici zády. Například 30. června 1919 poskytlo ministerstvo zahraničních věcí Česko-lužickému spolku „Adolf Černý" v Praze z rozpočtu pařížské mírové konference 2000,- K na vydání mapy Lužice a knížky o národním hnutí Lužických Srbů (vedeno jako „Podřadný deník pro mimořádný úvěr mírové konference") – LA PNP, f. Česko-lužický spolek „A. Černý" v Praze, Korespondence – ministerstvo zahraničních věcí, 30. června 1919.

[307] Zástupci Česko-lužického spolku „A. Černý" v Praze se ve věci Lužice obrátili na ministerstvo zahraničních věcí již na počátku roku 1919, kdy zaslali Edvardu Benešovi dopis, v němž jej prosili aby „zvláště na mírovém sjezdě všemožně podporoval snahy nejbližšího našeho slovanského bratra – Lužického Srba po osvobození ze staletého jařma německého". Dále uvedli, že „ačkoli víme, že Lužičtí Srbové dnes již jasně se hlásí o svá práva a že mají ve vás vřelého příznivce a rovněž že jejich zájmy svědomitě jsou hájeny […] A. Černým, přece posíláme též svoji prosbu k Vám. Jsme přesvědčeni, že vynaložíte veškeré úsilí, aby tato slovanská větev […].mohla také žíti svým vlastním národním životem – ať již jako člen našeho národa nebo jeho nejbližší samostatný soused!" – LA PNP, f. Česko-lužický spolek „A. Černý" v Praze, Korespondence – ministr zahraničních věcí E. Beneš, 4. ledna 1919.

[308] MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, Lužice – korespondence J. Páta, 24. února 1919, neuspoř. Podobné problémy se vyskytly již dříve, o čemž svědčí dopis A. Černého, adresovaný J. Pátovi 7. prosince 1918. V něm v souvislosti s ohlašovanou schůzí a referátem o posledních událostech v Lužici a o nových česko-lužických vztazích Černý Pátovi vytýká, že s ním o věci předem nehovořil, když běží o spolek, který nese jeho jméno. Nabádal jej k opatrnosti v projevech o Lužici, aby se věci neublížilo, a doporučoval zmiňovat se jen o tom, co už vyšlo v srbských nebo německých novinách. Doufal v to, že se dočká doby, kdy bude možné jednat o lužických záležitostech s plnou otevřeností. – MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, Korespondence – J. Páta, 7. prosince 1918, neuspoř.

aktivity se nyní zaměřily výlučně na propagaci Lužice, na zajištění hmotné podpory pro rozvíjející se lužické národní hospodářství.[309] Nutno ovšem přiznat, že se Pátovi podařilo dosáhnout řady úspěchů, byť nepatrných v porovnání s tím, o co se usilovalo na konferenci. Ale jak jsme uvedli výše, jeho možnosti byly výrazně omezeny. V době, kdy se počítalo téměř s každou tunou, zajistil vypravení 50 vagónů uhlí, které mělo posloužit pro upevnění pozice Lužickosrbského národního výboru doma v Lužici.[310] Zanedbatelná nebyla ani přímá finanční podpora lužického hnutí. Lužickosrbský národní výbor tak získal 50 tisíc marek, z nichž polovina byla určena na krytí soudních výloh v případě odsouzených a uvězněných představitelů hnutí a kurýrů zadržených při přechodu hranic.[311] Lužickosrbský referát však byl na podzim 1919 po podepsání mírových smluv s Německem a Rakouskem zrušen a přímá institucionální podpora lužického hnutí ze strany československého státu ustala.

V situaci, kdy zde nebyla dostatečná diplomatická podpora z české strany, stalo se postavení Lužických Srbů na konferenci velmi nejistým a všechna snaha Adolfa Černého a jeho lužických spolupracovníků vyzněla naprázdno. Konference skončila, smlouvy byly podepsány, avšak naděje, s nimiž lužičtí zástupci na mírová jednání odjížděli, nedošly naplnění. Nic z toho, co učinili, nestačilo k tomu, aby přimělo Evropu zabývat se požadavky sotva dvousettisícového národa. Nepodařilo se jim dosáhnout ani minimálních úspěchů, ačkoli ze svých požadavků neustále slevovali.

---

[309] Osvětovou činnost představovaly především veřejné přednášky, které se konaly alespoň jednou do měsíce. Bylo pořádáno také několik koncertů a společenských večerů s účastí lužických umělců, případně zpěvem lužických písní a recitací veršů lužických básníků. Vedle toho však probíhala i jednání o zajištění dodávek uhlí, cementu a tuků pro Lužici a získání kapitálu pro vznikající Srbskou národní banku.

[310] Uhlí v té době fungovalo jako osvědčený nátlakový prostředek a také z toho důvodu československá strana tolik usilovala o získání slezského Těšínska. V případě, že by Československo dostalo do svých rukou tento bohatý uhelný revír, mělo by v podstatě pod kontrolou zásobování Vídně a Budapešti touto strategickou surovinou, protože pánem nad železnicí Ostrava–Vídeň již v podstatě bylo. Ostatně Rakousko tento nátlak brzy pocítilo, když československá strana nenaplňovala dohodnuté kvóty s tím, že se jí nedostává železničních vagónů. A přednostně dodávala uhlí do Uher, které potřebné vozy poskytlo. Nicméně „argumentaci uhlím“ užívala československá reprezentace i vůči zástupcům Dohody, když svoje požadavky odůvodňovali tím, že dostane-li Československo to, oč žádá, bude schopno zajistit zásobování Vídně a tím zde zabránit propuknutí revoluce.

[311] Jednalo se o kurýra Jakuba Hicku a jeho syna a Božidara Dobruckého, Jurije Dučmana, Pětra Hantuše, Arnošta Muku a Michała Nawku, uvězněné v červnu 1919 při hromadném zatýkání lužických předáků, spolupracujících se svými delegáty v Paříži. – MEŠKANK, Timo. Irredenta czy wsparcie? Czeska pomoc Serbom Łużyckim w latach 1918–1945. In *Pro Lusatia : Opolskie Studia Łużycoznawcze*. Tom 2. Opole : Opolski Oddział Towarzystwa Polsko-Serbołużyckiego, 2003, s. 33.

Navíc se ukázala i nejednotnost slovanského bloku, na jehož podporu na počátku spoléhal především Arnošt Bart. Těšínská otázka, na jejímž řešení se Adolf Černý podílel především, vedla k otevřenému nepřátelství mezi Čechy a Poláky.[312] Setkával se pak často s tím, že ho Poláci přehlíželi, nebo se vyhýbali setkání a rozhovoru s ním.[313]. Ale problémy v polsko-českých vztazích se objevovaly častěji a v souvislosti s řadou dalších sporů. Na vině byla i silná averze vůči Polákům ze strany českých politických špiček. Nejen Kramář, ale i Beneš viděl v Polácích konkurenty, a nehodlal jim příliš ustupovat. To se odrazilo již na konci roku 1918, když Poláci vznesli nárok na Halič. Tehdy česká strana nebyla ve svém názoru jednotná a Beneš žádal Národní výbor, aby se vyjádřil, zda je jako celek rozhodnut přijmout v otázce východní Haliče polské stanovisko. Jeho totiž bylo zcela opačné, Halič neměla být v žádném případě polská, nanejvýš neutrální pro případ, že by Rusové nebyli na konferenci zastoupeni, což předpokládal.[314]

Ani spolupráce se zástupci ostatních slovanských států a národů však nebyla prosta problémů, či přesněji řečeno neexistovala vůbec. O její nutnosti ale kupodivu málokdo pochyboval. Příkladem takové snahy o sblížení a vyjasnění stanovisek, bohužel nikoli na nejvyšší úrovni, nám může být například „mezislovanská schůze“, svolaná A. N. Brjančaninovem 16. června do rue La Boëtie. Všichni přítomní vyzývali k soudržnosti, zapomenutí na minulost a pracování pro společnou věc a vytvoření silné

[312] Pokud jde o otázku hranic republiky, bylo Těšínsku věnováno nejvíce času a energie. Tak intenzivní nebyl ani diplomatický boj o Kladsko nebo jižní hranice Slovenska. Těšínská otázka byla řešena již na ženevských jednáních se zástupci domácí politické reprezentace. Výjimečnosti Těšínska si byl vědom i Edvard Beneš – vedle velkého hospodářského významu zde hrálo roli i to, že na rozdíl od ostatních hraničních požadavků narážel tento na zájmy jiného spojeneckého státu a nezbývalo tak než složitě hledat kompromis. Nicméně během války se této problematice příliš nevěnoval s odůvodněním, že zde jsou již jednou dány historické hranice, takže o připojení Těšínska nebude jistě nutno reprezentanty Dohody přesvědčovat a s Poláky se podaří dohodnout.

[313] Adolf Černý vzpomíná mimo jiné na situaci z 28. června 1919, kdy si po podpisu mírové smlouvy s Německem nechával stejně jako ostatní účastníci podepisovat pamětní listinu. Když se mu podepisoval Ignacy Paderewski, vyměnil si s ním pár slov a vzbudil tak u něj neúmyslně dojem, že je Polák. Paderewski však „zchladl a shasil úsměv“, když zjistil, že má před sebou Čecha a jak se jmenuje. Přece však nakonec podal Černému ruku na rozloučenou.
Byla to nicméně doba rozjitřených emocí, která během následujících několika let z větší části odezněla. Když skončily boje na Těšínsku a Poláci odrazili i útok Rudé armády a začali konsolidovat svůj stát, otupily se částečně i hrany česko-polské animozity. To v první polovině 20. let mohl pozorovat i sám Černý během svého působení na vyslanectví ve Varšavě. Hovořil tehdy v přátelském duchu například i s Romanem Dmowským, svého času vedoucím polské delegace na pařížských mírových jednáních a Benešovým protivníkem.

[314] MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB I, k. 114, ič. 549 – dopis E. Beneše K. Kramářovi z 20. listopadu 1918.

hradby proti Německu. Vždy se ale objevil i nějaký ten osten. Ante Tresić-Pavicić sice řekl, že není národa, v nějž by Jihoslované měli tolik důvěry jako v Čechy, ale zároveň činil výtky československé politice v souvislosti se Štefánikovým přivítáním Orlanda po jeho příjezdu do Říma poté, co opustil mírovou konferenci, aby se doma poradil o jaderské otázce.[315] Bogumil Vošnjak žádal, aby Češi provozovali jinou politiku, než doposavad, a to slovanskou! Ignatjev si stěžoval, že slovanské delegace ignorují ruské zástupce. Na závěr Brjančanin konstatoval, že tento mír není reálným základem pro budoucnost, je jen provizorní. Je proto nutné připravit se na nová mírová jednání a k tomuto utvořit slovanský blok.

Černý i zástupci Jihoslovanů si mnohokrát posteskli nad tím, že jednotlivé delegace spolu nekomunikují, chybí společný zájem, který by tento slovanský blok, vystupující jednotně při jednání s Dohodou, umožnil vytvořit. S prezidentem Ukrajinské lidové rady Mychajlem Hruševským Černý hovořil o budoucnosti Ukrajiny a Ruska, kde viděl nejvhodnější řešení ve federaci vybudované podle amerického vzoru.[316] Perspektivně by tak mohlo dojít i ke vzniku slovanské federace, kterou si Černý představoval jako vyvrcholení slovanské spolupráce, za současného stavu nicméně naprosto nereálnou. Sám Černý však nebyl nekritickým panslovanským idealistou. Již za války si uvědomoval, že v řadě případů drží jednotlivé národy „od sebe“ jen represivní aparát říší, v nichž žijí. Ale budou-li si vládnout samy a dojde-li ke vzniku federací nebo vícenárodních států (nepovažoval za reálné, aby některé slovanské národy samy vytvořily své vlastní životaschopné státy), otevřou se v mnoha případech staré rány a na povrch vyplují tradiční nepřátelství a spory. To se týkalo otázky jihoslovanské stejně jako rusko-polské, polsko-litevské nebo rusko-ukrajinské.

[315] Italský postoj vůči Jihoslovanům a trvání na naplnění Londýnské smlouvy tehdy hrozily zablokováním dalšího konferenčního jednání a byly i ze strany dohodových spojenců vnímány negativně. M. R. Štefánik tehdy přivítal V. E. Orlanda jako jediný zástupce cizích států a zvedl tím mezi Jihoslovany vlnu nevole.

[316] Na setkání 19. června se M. Hruševskyj Černého přímo otázal, jak si představuje řešení této otázky a ten mu otevřeně odpověděl, že v odtržení Ukrajiny že by slovanstvo vždy viděl německý vliv a za jediné možné považuje vytvoření federace. Hruševskyj s konceptem federace souhlasil, ne však pod velkoruskou hegemonií. Neshodli se nicméně ani na názvu, protože zatímco Hruševskyj navrhoval Východoevropskou federaci, Černý to považoval za Slovanstvu cizí a prosazoval Ruskou federaci, když jsou ostatně všichni Rusové (sic!) a je možno název chápat ve smyslu geografickém. Došlo-li by k takovéto ruské federaci ve smyslu americké unie bez hegemonie kohokoli, mělo by to podle Černého dobrý vliv na vznik slovanské federace vůbec. Hruševskyj namítl, že hlavní věcí je, zda se na to budou stejně dívat i Velkorusové.

Bylo příznačné, že většina politiků nepohlížela do budoucnosti s optimismem. Na řadě míst se bojovalo nebo hrozilo propuknutí válečného konfliktu. Konkrétně Poláci se již od února 1919 potýkali s Rudou armádou (i když zatím tato drobná střetnutí nevedla k vyhlášení válečného stavu mezi oběma zeměmi a nepřerostla v otevřenou válku, k níž došlo následujícího roku) a v květnu téhož roku zahájili ofenzívu proti ukrajinským vojskům a obsadili Halič.[317] Československá armáda se počátkem roku střetla s polskými oddíly v bojích o Těšínsko a od dubna bojovala s maďarskou Rudou armádou. Jihoslované zase očekávali svůj brzký konflikt s Itálií. Černého tyto antagonismy mezi středoevropskými národy a nemožnost vzájemného dorozumění vedly ke konstatování, že současný mír již v sobě obsahuje základy budoucích konfliktů.[318]

Obdobně jako otázka Lužice však vyzněly do ztracena i snahy o získání řady dalších území. Dokonce i těch, která byla považována za prioritní a pro zabezpečení státu zcela nezbytná, jako například Kladsko. Předchozí kapitoly, věnované vytváření koncepcí podoby budoucího státu a později přípravám na mírovou konferenci, ukázaly, kolik energie se do této věci vložilo, jak dlouho a intenzivně se mezi odborníky i

---

[317] Polská armáda zahájila ofenzívu proti ukrajinským vojskům 14. května 1919 a již 22. května obsadila Halič, čímž se Poláci dostali do sporu s dohodovými mocnostmi. Měsíc před tím, 19. dubna 1919, vstoupily polské oddíly pod vedením maršála Józefa Pilsudského do hlavního města Litvy Vilniusu.

[318] O několik let později, v souvislosti s hodnocením politiky Edvarda Beneše, napsal Ferdinand Peroutka ve svém článku *Co je to slovanská politika?*, že Beneš „neoplývá slovanským enthusiasmem z toho důvodu, že podrobná znalost evropské situace neinspiruje k takovému enthusiasmu. Nepokouší se postavit nás na základy slovanské politiky, protože chybí předpoklady k takové politice.“ A dále poznamenává, že „…nikdy nebyla slovanská politika vzdálenější […] jako právě dnes. Stačí jediný pohled na situaci Slovanů, abychom to poznali. Dnes už i fanatikové přestali mluviti o jednotě Slovanů. Místo jednoty vidíme osamocené slovanské státy, z nichž každý sám pro sebe bije se se svými problémy. Vidíme dokonce, kterak slovanské vlády měří se navzájem nevraživými zraky. […] Zatím se nám nepodařilo rozšířiti slovanský enthusiasmus ani ve vlastním státě a plně smířiti a spojiti Čechy a Slováky.“ - PEROUTKA, Ferdinand. Co je to slovanská politika? *Lidové noviny*, 1924, roč. 32, č. 625, 14. prosince 1924, s. 1.
Stejné zklamání je cítit i ze slov Jana Hejreta, popisujícího, jak krutě se zklamal Adolf Černý, když v květnu roku 1918 v optimistické vizi budoucnosti napsal, že „…spor polsko-ruský jest ukončen […]. Také spor ukrajinsko-polský bude jistě odstraněn a nahrazen vzájemným dorozuměním […]. Nejméně obtíží způsobí otázka rozhraničení česko-polského […].“ Ale přes trpké zklamání, kterého se zastánci ideje slovanské vzájemnosti v poválečných letech dočkali, nevzdávali se dle Hejretových slov víry, že „…z nynějšího chaosu se rodí budoucí, bohdá lepší svět slovanský“. – HEJRET, Jan. Slovanstvo a jeho vzájemné styky v letech 1914–1924. In FRINTA, Antonín a TICHÝ, František (ed.) *Slovanský přehled 1914–1924 : Sborník statí, dopisů a zpráv ze života slovanského : K šedesátým narozeninám Adolfa Černého*. Praha : Orbis 1925, s. 202.

politiky diskutovalo nad podobou a rozsahem nárokovaného území. Když ale v Paříži došlo po úvodním přednesení československých požadavků k projednávání otázky hranic, narazili mnohdy delegáti na nezájem či nechuť zástupců velmocí k příliš významným teritoriálním úpravám. Takovýmto způsobem byly zkroceny polské ambice na východě a vytvořena umělá hranice a stejně tak, byť v menším formátu, i české aspirace na příhraniční regiony. Není se ostatně čemu divit. Přes všechny vypracovávané expertízy a přítomnost početných sborů poradců byla řada učiněných rozhodnutí více politického než odborného charakteru. Představitelé vítězných velmocí měli dost starostí s řešením vlastních problémů a uspokojováním svých zájmů nejen v Evropě, ale i po celém světě. Takže se nemůžeme divit, že nějaké maličké Československo nebylo středem jejich pozornosti. Mohlo by se sice na první pohled zdát, že tím spíše by neměli klást československým požadavkům žádné překážky, aby maximálně zjednodušili a urychlili vyřešení situace ve střední Evropě, ale opak byl pravdou. Vše totiž souvisí se vším. A bylo-li Německo ochuzeno o svůj průmyslový západ a mělo být zatíženo vysokými reparacemi, nezdálo se především britským a americkým diplomatům a expertům vhodné, aby ztratilo i velkou část svého území na východě. To byl jeden z důvodů neúspěchu českého usilování o Kladsko, Hlubčicko a Ratibořsko, stejně jako Lužici. Navíc československá diplomacie brzy i sama přestala o těchto tématech hovořit, protože byla nucena soustředit veškerou energii na udržení integrity území a konceptu historických hranic poté, co se německé obyvatelstvo v pohraničí začalo ostře vymezovat vůči novému státu a na základě práva na sebeurčení vznikly čtyři německé provincie proklamující svou přináležitost k Německu nebo Rakousku.

Velmi přesně to popsal ministr Beneš na 77. schůzi Národního shromáždění 30. září 1919, kde zmínil úvodní výklad československých územních požadavků[319] a pozdější kroky, kdy žádal historické hranice s různými úpravami vůči Prusku, Sasku, Bavorsku a Rakousku, část území Kladska a Horního Slezska a část Moravského Pole. Konkrétně se jednalo o a) posunutí historické hranice na Vitorazsku tak, aby Československo získalo nádraží v Gmündu (Cmuntu), b) připojení obcí Poštorná a

[319] Tj. národní území Čech, Moravy, Slezska a Slovenska a dále otázky Kladska, Horního Slezska, Lužických Srbů, rektifikace hranic vzhledem k Rakousku, sousedství s Jihoslovany (koridor), otázky Dunaje a maďarské hranice a konečně problém uherských Rusínů. Tištěný přepis těsnopisného záznamu uvádí nepřesné datum Benešova výkladu československých teritoriálních požadavků na konferenci – 5. března 1919.

Valtice (Valčice) a celého vodního systému tvořeného řekami Moravou a Dyjí, c) získání buď celého Kladska, nebo jeho části podle národnostní hranice, d) část Horního Slezska vymezenou linií Osoblaha–Hlubčice–Ratiboř–Rybníky–pravý břeh Odry, e) pravý břeh Dunaje až k Neziderskému jezeru a dále Dunajem k Vácovu (Vác) a linii Mátra–Buk (Bükk)–Tokaj–Bodrog–Uh. Jako kompenzace bylo nabízeno odstoupení části Ašského a Frýdlantského výběžku Německu a výměnou za lokální úpravy hranice se Saskem také část Rumburského (Šluknovského) výběžku. Obdobě bylo uvažováno také o výměně severní části Opavska za Kladsko. Původní české požadavky byly na základě žádosti krajanských i domácích zástupců Rusínů rozšířeny ještě o připojení Podkarpatské Rusi.[320]

Podle slov Edvarda Beneše bylo Slovensko přiznáno novému československému státu v podstatě hned po nástupu Karolyiho, kdy se po intenzivním vyjednávání podařilo dosáhnout stanovení první demarkační linie. Na mírovou konferenci se potom vstupovalo s konstatováním, že Slovensko je součástí československé republiky a o zachování integrity Uher již nemůže být řeč. To konference přijala a později se jednalo jen o přesném určení hranic. Výsledek jednání o území Slovenska považoval za uspokojivý, zvláště když se po „jistém boji v komisích" podařilo prosadit Dunaj coby jižní hranici.[321] Méně radosti mu činilo stanovení českých hranic, přičemž způsob, jakým se tak stalo, podle něj charakterizoval práci a metodu pařížské mírové konference. Čeští zástupci měli několikrát možnost obhajovat své stanovisko historických hranic před příslušnou komisí a docílili toho, že se vyslovila pro dílčí úpravy historické hranice spolu s připojením části Horního Slezska[322] a Kladska k Československu za jisté kompenzace na Frýdlantsku, Šluknovsku a Chebsku, tedy v podstatě v souladu s tím, co si českoslovenští delegáti předsevzali.[323] Závěry

[320] NA, f. Ministerstvo vnitra I – Hraniční spisy, 1918–1953, k. 27, sign. H-1000.

[321] Pokud jde o Slovensko, určila teritoriální komise jižní hranici původně na Dunaji a na jihovýchodě posunula hraniční čáru značně v neprospěch Československa. Nicméně na rozdíl od situace ve Slezsku zde Rada čtyř nakonec přijala rozhodnutí příznivější než byl návrh komise a přiznala Československu u bratislavy předmostí na pravém břehu Dunaje a na východě zohledňovala zajištění funkční železniční sítě. – Tamtéž.

[322] Teritoriální komise uznala princip historických hranic a z toho titulu územní úpravy na Hlubčicku a Hlučínsku ve prospěch Československa, Těšínsko až po Vislu.

[323] Na prvním jednání komise o německých krajích v Čechách vznesl Robert Lansing přímo dotaz, jaká území a v jakém rozsahu by mohla být od Čech oddělena. Československá delegace nabídla výměnu některých výběžků za kompenzace v Kladsku a Horním Slezsku. V úvahu nepřipadalo vzdání se žádného ze smíšených území, ale byla zde ochota rezignovat na čistě německé regiony. Pokud by však Československo přišlo o Šluknovský výběžek, nebylo by

teritoriální komise byly schváleny i ministry zahraničí „Velké pětky“. Když se však celá záležitost dostala před Radu čtyř, rozhodla tato, že má být držen princip historických hranic, čímž se mělo vše zjednodušit, protože by odpadla především nutnost složitého projednávání v komisích a konference by se vyhnula případnému sporu s Německem. Všechny významné úpravy hranic tak byly odkládány na závěrečná jednání a dosáhnout určitých úspěchů se proto podařilo jen v případě Hlučínska a Hlubčicka, ale i zde nakonec došlo k revizi původního rozhodnutí a nařízení plebiscitu. Zpočátku se slibně vyvíjela i záležitost územních požadavků vůči Rakousku a komise navrhla tyto požadavky přijmout. Později však v souvislosti s ústupky, činěnými Rakousku ze strany mírové konference, byla nucena slevit ze svých nároků i česká strana a podařilo se získat z důležitých bodů v podstatě jen Poštornou a část Vitorazska. Ve své řeči Beneš zdůraznil i snahu o zajištění spojení s Jihoslovany, tedy koridoru, jehož „ohromné důležitosti“ si byli čeští zástupci plně vědomi. A v tom nacházeli i podporu Francie, která však byla se svým názorem v dohodovém táboře osamocená, protože Američané od počátku prosazovali za určující etnografická hlediska, Britové poukazovali na neobhájitelnost takového požadavku a Italové vystupovali proti všemu, co by mohlo Jihoslovany nějak posílit a naopak poškodit jejich zájmy.[324] Za této konstelace sil byl český požadavek koridoru v podstatě odmítnut již v komisi a rozhodnutí Rady čtyř to jen potvrdilo. Ze všeho tak zbylo jen předmostí u Bratislavy.

Naopak velmi rychle a snadno byla rozřešena otázka Uherských Rusínů, kde pomohly i aktivity několika jejich reprezentantů, kteří se vyslovili za připojení Rusíny obývaného území k Československu. Podobné aktivity Lužických Srbů se však minuly účinkem. Nutno poznamenat, že přístup československé diplomacie k těmto dvěma problémům byl diametrálně odlišný. A rozdíl je vidět i v Benešových slovech, jimiž na schůzi Národního shromáždění boj o tato dvě území popisoval. Zatímco v případě Podkarpatské Rusi hovoří o tom, že problém „byl pro nás vyřešen“ a „docílili jsme územních úspěchů“, tak pro Lužici „postavily se požadavky“ a byly to „požadavky lužických Srbů“. Vystihuje to přesně fakt, že československá reprezentace pouze poskytla určité zaštítění lužickým předákům a byla ochotna souhlasit s případným

---

možné přímé spojení s Lužickými Srby. Zde však o nich v této souvislosti nepadla ani zmínka a naopak deníkové zápisky A. Černého jsou plné ministrova ujišťování, že na Šluknovský výběžek právě z tohoto důvodu rezignováno nebude. Tedy jde tu o zjednodušení, nebo další doklad o nereálnosti lužických snah již od samého počátku vzhledem k nezájmu české strany?

[324] Nehledě na to, že případná realizace koridoru by zkomplikovala italské kroky směřující k získání Istrie a Dalmácie.

užším či volnějším připojením lužického území k Československu, umožní-li velmoci emancipaci Lužických Srbů a vznik na Německu nezávislého státního útvaru. Nikdy však přímo za sebe nevznesla požadavek na připojení tohoto území. A těžko říci, zda je to jen zkratkovitostí ministrova projevu nebo jeho stenografického přepisu, ale výrok, že byla docílena alespoň ochrana ze strany Společnosti národů, je více zbožným přáním než konstatováním reality. Sama Společnost národů sice v té době ještě nezačala skutečně fungovat, ale už jí, alespoň podle textu mírových smluv, připadl dohled nad dodržováním dohod, vyplývajících z mírových jednání mezi státy účastnícími se války včetně ochrany národnostních menšin. Nicméně Německo, ačkoli akceptovalo i klauzuli o povinnosti zajistit národnostním menšinám na svém území svobodný rozvoj a řízení školských, náboženských a kulturních záležitostí, uznalo za národnostní menšiny na svém území jen Poláky a Dány. A navíc ani nebylo členskou zemí Společnosti národů. Takže práva Lužických Srbů ve skutečnosti zůstávala stále neošetřena a Beneš si musel být toho všeho vědom.[325]

[325] Největší prostor však věnoval těšínské otázce, která zůstávala stále otevřená a kde nový stát ještě neměl stanoveny hranice. Opomenul při tom ale zmínit jiné oblasti, kde se střetávaly české a polské územní požadavky: Oravu a Spiš. – MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB I, k. 29, inv. č. 77 – Těsnopisecká zpráva o 77. schůzi Národního shromáždění 30. září 1919.

V.

Oficiální a neoficiální podpora Lužických Srbů v meziválečném období, pokusy o dosažení lužické autonomie nediplomatickými prostředky, kulturní kontakty, domácí organizace podporující Lužické Srby, dění v Lužici

Česká podpora požadavků Lužických Srbů na diplomatické úrovni byla během mírové konference v podstatě nulová. Realisticky uvažující ministr Beneš pravděpodobně již od počátku považoval za nepravděpodobné, že bychom mohli uspět při žádání o připojení území Lužice k československému státu nebo že by mohla získat samostatnost. Ale nijak aktivně nevystupoval ani v záležitosti snah o prosazení statutu autonomního území v rámci Německa. Nezodpovězenou otázkou proto zůstává, zda příčinou toho bylo jeho koncentrování se na problémy, které považoval za důležité pro samotné Československo, nebo se jednalo o politický tah, mající za cíl položit základy budoucích dobrých vztahů s Německem, případně ukázat představitelům dohodových mocností seriózност a umírněnost.

Nicméně i když se československá diplomacie varovala všech akcí, které by mohly být chápány jako spolupráce s lužickým iredentistickým hnutím v Německu (a čehož důkazem je i již vzpomínané nařízení Česko-lužickému spolku, aby se nadále omezil jen na kulturní práci), byly v německém tisku často slyšet poplašné hlasy, hovořící o finanční podpoře lužickosrbského hnutí z z Čech. V roce 1921 se takto v *Leipziger Neueste Nachrichten* objevila zpráva o plánu československé vlády vyčlenit v připravovaném rozpočtu 10 milionů korun na agitaci na území Lužice. Uším Lužičanů to možná mohlo znít jako líbivá hudba, pokud po neúspěchu na mírové konferenci nezlomili nad československým „spojencem“ hůl, ale informace se ukázala být novinářskou kachnou.[326] Tak či onak, obdobné zprávy jen zvyšovaly napětí mezi Němci a Lužickými Srby, jejichž reprezentanti stále hledali cestu, jíž by se měl národ dál ubírat. Ti si na jedné straně nechtěli proti sobě popudit své německé sousedy, ale

[326] O tom, že jakékoli zmínky o podpoře lužického hnutí ze strany Československa německé orgány pozorně sledovaly a nebraly na lehkou váhu svědčí i to, že saské ministerstvo zahraničních věcí si v této věci vyžádalo vyjádření německého vyslance v Praze Samuela Saengera, který musel vše uvést na pravou míru a uklidnit drážďanské úředníky, že nic podobného československá vláda neplánuje. – MEŠKANK, Timo. Irredenta czy wsparcie? Czeska pomoc Serbom Łużyckim w latach 1918–1945. In *Pro Lusatia : Opolskie Studia Łużycoznawcze*. Tom 2. Opole : Opolski Oddział Towarzystwa Polsko-Serbołużyckiego, 2003, s. 31–32.

zároveň cítili, že je nutné nepřerušit kontakty s Čechy. Když před několika lety Lužičtí Srbové veřejně a s racionálními argumenty volali po samostatnosti, nebo alespoň autonomii, aby již nebyli občany druhé kategorie, vysloužili si označení zrádců, kteří chtěli zaprodat Lužici Čechům. Ale když nyní umlkli a jen v tichosti pracovali pro svou věc v očekávání toho, že se doba změní a bude příznivá jejich tužbám, pozorovali zhoršení vztahů se svým bývalým spojencem. Na vině však ani zdaleka nebyla jen pasivita Lužičanů. Jak již bylo zmíněno, i československá diplomacie se chovala více než zdrženlivě ve snaze nezavdat důvodu ke sporům se svým sousedem.

Byla tu však jedna věc, která již na počátku 20. let způsobila výrazné ochlazení česko-lužických vztahů a vyvolala mezi Lužickými Srby značné pobouření. Onou kauzou bylo zrušení Srbského semináře, tradiční instituce poskytující zázemí pro Lužické Srby studující v Praze. Rozhodnutí sice bylo záležitostí německé strany a souviselo s převedením budyšínského děkanství pod míšeňské biskupství a dohodou mezi papežskou kurií a německým státem zrušit během pěti let Lužický seminář, Čechům ale bylo vytýkáno, že budovu nevykoupili a nezajistili další fungování semináře. V okamžiku, kdy 16. října 1922 míšeňský biskup dr. Christian Schreiber prodal budovu Lužického semináře pražskému Zemskému správnímu výboru pro Zemský fond český, došlo k přetržení jednoho z nejsilnějších pout Lužických Srbů k Praze.

Čím méně se v záležitosti Lužických Srbů angažoval československý stát, tím více prostoru zbývalo pro soukromé aktivity. Zde je nutno na prvním místě uvést již několikrát zmiňovaný Česko-lužický spolek „Adolf Černý“ v Praze. V roce 1919 se jeho předsedou stal český novinář Jan Hejret. Tento redaktor Národní politiky se již dlouhá léta živě zajímal o dění ve slovanských zemích a regionech, kde se český živel potkával či potýkal s dalšími národnostmi.[327] Jemu sekundovali místopředseda Josef Páta a jednatel Vladimír Zmeškal. Postupně došlo také ke změně ve složení členstva a původně studentská lužickosrbská organizace začala nabývat stále více charakteru spíše spolku českých přátel Lužice. Od roku 1920 také tiskový orgán spolku vycházel pod novým názvem *Česko-lužický věstník*. Dva roky na to bylo zahájeno vydávání prvních svazků Česko-lužické knihovničky, k čemuž později ještě přibyly ediční řady Lužická

[327] Účastnil se mimo jiné slavností 100. výročí narození Puškina, konaných roku 1899 v Rusku, pracoval jako zpravodaj u bulharského vojska za první balkánské války, byl jednatelem I. sjezdu slovanských novinářů v Bělehradě. Vedle Lužice se zaměřoval zejména na tematiku Slezska a v letech 1931–39 byl předsedou Národní jednoty slezské v Praze.

korespondence, Dnešní Lužice a další. Roku 1931 došlo k další úpravě názvu spolku, když slovo Český bylo nahrazeno za Československý. Jako důvod k tomuto kroku byl uváděn rostoucí zájem o lužickou problematiku i na Slovensku.[328]

Spolek nikdy nedisponoval velkými finančními prostředky a to limitovalo i jeho vlastní činnost. Základem byly členské příspěvky a k tomu se přidávaly dary od soukromých osob a institucí a předplatné spolkového věstníku. Sám spolek se aktivně podílel na financování stipendií lužickosrbských studentů prostřednictvím tak zvaného Zejlerova fondu, který byl na popud Josefa Páty založen po zrušení Lužického semináře. Oficiálním zřizovatelem fondu byla Maćica Serbska a spolek zajišťoval jeho správu a navrhoval kandidáty na stipendium. Mimo to z vlastního Lužického fondu pravidelně vyplácel stipendia několika dalším studentům. Rozpočet spolku se ve 20. letech pohyboval zpravidla do jednoho sta tisíc korun ročně. Na výdajové straně bylo největší položkou financování *Česko-lužického věstníku* (od roku 1931 *Lužickosrbského věstníku*) a edice Českolužická knihovnička.[329]

Publikační činnost však byla až druhým nejdůležitějším prostředkem, kterého spolek pro propagaci a podporu Lužice a Lužických Srbů využíval. Důraz byl kladen především na organizování a realizaci přednášek, výstav, koncertů a zájezdů do Lužice. Jen za rok 1919 proslovili členové spolku jedenáct přednášek. Vedle toho je nutno zmínit také společenské akce, které dokázaly přitáhnout velké množství lidí a zviditelnit nejen otázku Lužických Srbů, ale i samotný spolek. Takovou událostí byl i slavnostní večer v Obecním domě, konaný 28. března 1919 pod záštitou prezidenta T. G. Masaryka. Vzhledem k osobě jeho protektora se pak nelze divit tomu, že měl největší společenský ohlas ze všech akcí v tomto roce spolkem pořádaných. Svou pozornost věnoval prezident Masaryk lužické problematice i o rok později, když navštívil Lužickou výstavku, otevřenou 16. května 1920 z iniciativy spolku v prostorách Rukopisného sálu Zemského musea, která české publikum seznamovala s významnými památkami lužické historie, náboženství, lidové kultury a řady dalších oblastí.[330] Sama

[328] Změna se dotkla také spolkového časopisu, který od tohoto roku vycházel coby *Lužickosrbský věstník*. – LEDVINA, Petr. *Společnost přátel Lužice v Praze v letech 1907-1948*. Opava, 2005, s. 62.

[329] Do roku 1939 vyšlo v edici Českolužická knihovnička 25 prací, mimo řadu potom 17 dalších. – Tamtéž, s. 154–156.

[330] Stalo se tak díky porozumění ředitele muzejní knihovny Čeňka Zíbrta. Slavnostního zahájení se vedle řady dalších osobností zúčastnili Adolf Černý, Ludvík Kuba a zástupci Česko-ruské jednoty, Klubu českých turistů, Spolku slovanské vzájemnosti aj. – Tamtéž, s. 67–68.

výstava vznikla v souvislosti se VII. všesokolským sletem. Dá se tedy předpokládat, že organizátoři chtěli využít této akce, která do Prahy přivedla velké množství lidí nejen z celého Československa, ale i řady evropských zemí, k propagaci Lužice. V roce následujícím se přednášková činnost spolku rozšířila i na Moravu a Slovensko, přičemž realizovaných přednášek bylo celkem 26.[331]

Rok 1923 byl naplněn především výletem do Lužice, spoluorganizovaným Klubem českých turistů a konaným u příležitosti jubilea Maćice Serbskeje, otevřením výstavy díla Ludvíka Kuby s názvem „Z Lužice" v prostorách Sokola Pražského[332] a spoluprací na přípravě první prázdninové školy pro lužickosrbské děti v Bělé pod Bezdězem. Na podnět Vladimíra Zmeškala bylo také rozhodnuto o pořízení šesti set knih pro vznikající sokolské jednoty v Lužici.

Spolek také využil nabídku Výboru pro výstavu severních Čech na přípravu lužického oddělení výstavy, která proběhla v létě 1927. Další vhodnou příležitostí k prezentaci Lužice byly oslavy 75. narozenin Arnošta Muky a padesátin spoluzakladatele spolku Jana Bryla, které byly pojaty jako dva slavnostní večery konané 13. března a 14. května 1929 v prostorách Národní kavárny v Praze. Na podzim téhož roku přijeli potom zástupci Lužických Srbů na svatováclavské oslavy, kde je během slavnostního večera v Měšťanské besedě pozdravil jménem Svatováclavského výboru Jan Kapras. Bohatým na kulturní a společenské akce byl i následující rok, kdy se uskutečnily dva Lužickosrbské večery a výstava soudobé lužické kultury v Národním muzeu.[333]

Dalším významným krokem bylo proniknutí do éteru. Od jara 1931 se totiž vedle tisku začaly informace o Lužici šířit i rozhlasem. Nepravidelné pořady s lužickosrbskou tematikou, k nimž podávali průvodní slovo členové spolku, zahájil 17. dubna Vladimír Zmeškal. Jinak se tento rok nesl zejména ve znamení oslav sedmdesátin Bjarnata Krawce, které postupně proběhly v Hradci Králové, Brně, Mladé Boleslavi a Praze.

---

[331] Nejaktivnějšími referenty byli V. Zmeškal, J. Hejret, R. Pazderník, L. Kuba a J. Páta.

[332] L. Kuba také promluvil o dojmech ze své poslední návštěvy Lužice na lužickosrbském společenském večeru pořádaném 23. října 1923 v Umělecké Besedě.

[333] Lužickosrbský večer smíchovských akademiků se konal 16. ledna 1930 v Národním domě na Smíchově, 10. května se potom ve spolupráci s Místním osvětovým výborem na Vinohradech uskutečnil druhý z večerů, jehož se zúčastnili i zástupci ruské emigrace a bulharští, jihoslovanští a polští delegáti. – Tamtéž, s. 69–70.

Dvacátá a třicátá léta byla pro spolek dobou největšího rozmachu. A nebyla to samozřejmě jen záležitost Prahy, četné místní pobočky tehdy vznikly v řadě měst a obcí. Zatímco v roce 1918 spolek evidoval 58 členů, na konci následujícího roku to bylo již 178 a roku 1920 vystoupal počet členů na 245. A s každým dalším rokem se dále zvyšoval.[334] Na konci roku 1920 vznikl českobudějovický Odbor lužický J. V. Šmejkala – organizace s ne zcela jasnou vazbou na Česko-lužický spolek „Adolf Černý" v Praze, která pravděpodobně byla na počátku koncipována jako jeho regionální odnož, ale poměrně záhy, již na jaře následujícího roku, se osamostatnila coby J. A. Smoler, spolek pro podporování kulturních a politických snah národa lužickosrbského. V listopadu 1922 vzal spolek na vědomí oznámení o zahájení přípravných prací k založení odboru v Lounech. Rok 1928 přinesl zahájení činnosti spolkového odboru v Brně, který si za svou hlavní náplň práce stanovil pomoc Dolní Lužici. Zároveň bylo připravováno založení královéhradeckého odboru. Oba v té době evidovaly přes sto členů. Na počátku 30. let k nim přibyly ještě odbory mladoboleslavský, jabkenický (jablkynický) a poděbradský, schváleno bylo zřízení odborů v Litomyšli, Českém Brodě, Kolíně, Kouřimi a Nymburku.[335] Vzhledem k rostoucímu počtu nových regionálních odborů byl na výborové schůzi 20. října 1932 přijat návrh změny stanov a vytvořeny jednotné stanovy pro všechny stávající a budoucí odbory.[336] O měsíc později došlo (v podstatě jen rok od poslední změny názvu) k dalšímu přejmenování spolku, kdy po vzoru obdobných organizací, které vznikly za účelem podpory lužickosrbského národa a jeho kultury v řadě zemí Evropy, bylo rozhodnuto přijmout název Společnost přátel Lužice.[337]

Léta 1932–1933 byla dobou největšího rozkvětu společnosti v předválečném období. Zvláště pokud jde o získávání nových členů a spolupracovníků, kteří se věnovali budování poboček v dalších městech. V roce 1933 pak vedle pražské centrály

[334] Mezi dvěma desítkami jeho čestných členů byli například kancléř Přemysl Šámal, spisovatel Alois Jirásek, profesor Jan Máchal, velvyslanec v USA Bedřich Štěpánek, malíř Ludvík Kuba nebo odborový přednosta MŠANO František Mlčoch (dva posledně jmenovaní byli i činní v orgánech spolku), z lužické strany poslanec Arnošt Bart, filolog a etnograf Arnošt Muka, skladatel Bjarnat Krawc nebo předseda Domowiny Pawol Nedo. Členy potom mimo jiné Petr Bezruč a Karel Baxa. – Tamtéž, s. 60–61.

[335] Prvním impulsem k vybudování nového odboru byl zpravidla lužickosrbský večer s přednáškou některého ze členů společnosti.

[336] K jejich schválení došlo na výborové schůzi ze 2. února 1933.

[337] Tamtéž, s. 62–64.

fungovalo ještě 16 regionálních odborů[338] po celých Čechách a Moravě s 3423 členy.[339] Tehdy zájem veřejnosti o Lužici kulminoval. V létech následujících se počet členů Společnosti přátel Lužice postupně snižoval až ke třem tisícům a výjimku představovaly jen některé regionální odbory, které vzhledem k pozdějšímu zahájení své činnosti dosáhly maxima členů ve většině případů v letech 1935–1936. Vzhledem k nedostatku primárních pramenů však lze činnost jednotlivých mimopražských odborů rekonstruovat jen velmi rámcově, v podstatě jen na základě zpráv z regionálního tisku a spolkového věstníku. Příkladem nám tu může být Hradec Králové, který však měl poněkud specifickou pozici díky osobě svého rodáka Adolfa Černého.[340] Dovolíme si nyní krátkou sondu do jeho historie a aktivit.

V roce 1924 se město připojilo k oslavám šedesátin Adolfa Černého, kterých se účastnili i delegáti z Lužice, vedeni Arnoštem Bartem a Bjarnatem Krawcem. Své zástupce tu měl i Česko-lužický spolek „Adolf Černý“ v Praze[341] a mezi dalšími

---

[338] Schváleny byly postupně mezi 28. lednem 1933 a 2. zářím 1937 stanovy pro odbory v ˇHradci Králové, Brně, Plzni, Železném Brodě, Berouně, Jaroměři, Liberci, Novém Bydžově, Nymburce, Semilech, Turnově, Mladé Boleslavi, Litomyšli, Kouřimi, Kolíně, Jabkenicích (Jablkynicích), Chocni, Českém Brodě, Poděbradech, Prostějově, Lysé nad Labem, Žatci, Pardubicích a Opočně. Tato chronologická řada je však sestavena podle toho, kdy byly příslušné stanovy povoleny rozhodnutím Zemského úřadu v Praze nebo Brně. Týkalo se to však až přijetí jednotných stanov schválených na výborové schůzi ze 2. února 1933. Některé z odborů však existovaly (s vlastními stanovami) již dříve, jak je uvedeno v předchozím textu.
Ne všechny schválené odbory ale začaly skutečně pracovat. Doložená je činnost odborů v Brně, Hradci Králové, Mladé Boleslavi, Jabkenicích (Jablkynicích), Poděbradech, Českých Budějovicích (od r. 1933), Chocni, Jaroměři-Josefově, Kolíně, Nymburku, Plzni, Semilech, Železném Brodě, Litomyšli, Žatci, Turnově a Opočně a Praze. Praha se v tomto výčtu objevuje z toho důvodu, že v roce 1938 došlo k ustavení samostatného pražského odboru a dosavadní pražské ústředí se v souvislosti s tím proměnilo v ústřední orgán společnosti, sestávající z předsednictva a výboru, kde každý z odborů měl svého zástupce. – Tamtéž, s. 82, resp. 131.

[339] KALETA, Petr. Stoćiny towarstwa „Společnost přátel Lužice“. *Rozhlad : Serbski kulturny časopis*. 2007, roč. 57, č. 12, s. 416.
Výrazný nárůst členstva v tomto roce byl zapříčiněn mimo jiné i hromadným vstupováním sokolských jednot, respektive jejich jednotlivých členů. Jednatel společnosti Vladimír Zmeškal v souvislosti se strukturou členské základny potom napsal do své jednatelské zprávy za rok 1933, že již v řadách společnosti dnes nejsou jen zástupci inteligence, profesoři a úředníci, ale nově i zemědělci, živnostníci, obchodníci a dělníci, zkrátka všechny skupiny obyvatelstva. – LEDVINA, Petr. *Společnost přátel Lužice v Praze v letech 1907-1948*. Opava, 2005, s. 77–78.

[340] Lužičtí Srbové však do města mířili i později. Doložená je například výprava lužickosrbských zemědělců, která Hradec Králové navštívila při své cestě do Čech 5. srpna 1923.

[341] Česko-lužický spolek reprezentovali předseda J. Hejret a jednatelé J. Cyž a V. Zmeškal. Chybí tu ale jméno J. Páty. Je otázkou, zda důvodem nepřítomnosti byl jejich spor z doby pařížských mírových jednání, nebo něco jiného.
Na oslavě se hrály skladby B. Krawce a byla také zorganizována prohlídka města a muzea, v němž Česko-lužický spolek „Adolf Černý“ v Praze instaloval výstavku prací s lužickou

přítomnými bychom našli například Antonína Frintu, Ludvíka Kubu, Ignáta Herrmanna, Oskara Buttera, Matiju Murka a delegáty z Polska, Ukrajiny nebo Ruska. Téměř každý věnoval oslavenci svou řeč, hlavní projev však přednesl A. Frinta.[342] Na slavnostním banketu poté náměstek jugoslávského ministra osvěty Dragutin Prohaska předal Adolfu Černému řád sv. Sávy. Malíř Měrćin Nowak věnoval Černému šest svých perokreseb na motivy jeho největšího odborného díla *Mythiske bytosće łužiskich Serbów* a byl přečten dopis Černého dávného přítele a doyena lužickosrbské vědy Arnošta Muky, ve kterém ho prosil, aby Lužickým Srbům zůstal nadále ochráncem a otcem.[343]

A s lužickou tematikou se v Hradci Králové pracovalo i později, kdy zde Česko-lužický spolek „Adolf Černý" zorganizoval 27. března 1925 přednášku nazvanou Napříč slovanskou Lužicí. Ta se pravděpodobně stala i podnětem k uspořádání zájezdu do Lužice místním odborem Klubu československých turistů již o Velikonocích téhož roku. Nepřímým výsledkem zájezdu bylo i to, že město Hradec Králové zprostředkovalo studium dvěma lužickosrbským studentům na hradeckém gymnáziu.[344] A podpora lužickosrbským studentům se ze strany hradeckých dostala i později, když se ve školním roce 1933/1934 ujal místní odbor Společnosti přátel Lužice studenta Hospodářské školy v Kuklenách.

Trvalo však ještě několik let, než i v Hradci Králové vznikl místní odbor Česko-lužického spolku „Adolf Černý" v Praze. Impulzem k tomu možná byla návštěva lužickosrbského pěveckého spolku Lumír, vedeného Bjarnatem Krawcem, v roce 1928.[345] Místní tisk psal o tisících lidí, kteří přišli výpravu uvítat, a vyjádřil přání, ať přibývá členů spolku, odběratelů lužických časopisů a knih, československých turistů

---

tematikou (spisy A. Černého, spolkové tisky a drobné ukázky z lužickosrbské literatury).

[342] Projevy přednesli nebo připojili svou osobní vzpomínku na Černého starosta města F. Ulrich, spisovatel I. Herrmann, předseda spolku J. Hejret, dolnolužická básnířka M. Witkojc, za lužickosrbskou mládež J. Cyž. Odborový rada ministerstva zahraničních věcí O. Butter vzpomenul Černého účast na pařížské mírové konferenci (kde působil v delegaci spolu s ním) i na vyslanectví ve Varšavě.

[343] Oslav si pochopitelně všímal místní tisk, který o nich a o oslavenci několikrát referoval. Uvést lze např. Oslavy velkého slavjanofila a básníka Adolfa Černého-Rokyty v Hradci Králové, *Kraj královéhradecký. Orgán republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu* 24. září 1924, č. 76, s. 2. Průběh královéhradeckých oslav v roce 1924 podrobně líčí též Pamětní kniha města Hradec Králové za rok 1924, s. 276–284. – ŠŮLA, Jaroslav. Dějiny Místního odboru Společnosti přátel Lužice v Hradci Králové v letech (1928/1929) 1933 až 1939. In *Pro Lusatia : Opolskie Studia Łużycoznawcze*. Tom 8. Opole : Stowarzyszenie polsko serbołużyckie Pro Lusatia a Instytut historii Uniwersytetu opolskiego, 2009, s. 62–64.

[344] Tamtéž, s. 65–66.

[345] *Česko-lužický věstník*, 1928, roč. 9, č. 7, s. 50.

po Lužici i českých hostitelů lužickosrbských dětí.[346] Dá se říci, že tato výzva došla sluchu místních, protože již na podzim roku 1928 byl skutečně založen královéhradecký odbor spolku, který se uvedl 28. listopadu 1928 lužickým večerem.[347] Oficiálně se však ustavil až ve středu 9. ledna 1929, se 70 přihlášenými členy, z čehož bylo 6 zakládajících.[348] Do jara se členská základna rozrostla na 113 osob 32 a v dalším roce na 159. Místní časopisy ochotně uveřejňovaly dodané články a zprávy s lužickosrbskou tematikou. Odbor spolu s dalšími organizacemi uspořádal doma přednášky o Lužici a organizoval koncerty lužickosrbské hudby v Hradci Králové, Náchodě a Poděbradech a výstavu obrazů z Lužice Ante Trstenjaka. Odbor si založil i vlastní Lužický fond, určený pro podporu akcí ve prospěch Lužice a umožnila subskripcí vydání knihy J. Páty Zawod do studija serbskeho pismowstwa a pro osmnáct knihoven lužických sokolských jednot zakoupil po jednom výtisku.[349] Přispěl také částkou 1000 Kč na ozdravný tábor lužickosrbských dětí pořádaný v Jabkenicích.

Stejně aktivní byl odbor i v letech následujících, přičemž až do roku 1932 rostl také počet jeho členů. Tehdy dosáhl čísla 196. Další dva roky však znamenaly pokles o plnou jednu třetinu.[350] Úbytek členstva se nepodařilo kompenzovat ani zřízením Studentského kroužku v roce 1936.[351] Spolu s tím se snižovala i aktivita spolku jako

---

[346] ŠŮLA, Jaroslav. Dějiny Místního odboru Společnosti přátel Lužice v Hradci Králové v letech (1928/1929) 1933 až 1939. In *Pro Lusatia : Opolskie Studia Łużycoznawcze*. Tom 8. Opole : Stowarzyszenie polsko serbołużyckie Pro Lusatia a Instytut historii Uniwersytetu opolskiego, 2009, na s 67–69 zmiňuje v této souvislosti články Lužičtí Srbové v Hradci Králové, *Stráž pokroku. Nezávislý pokrokově demokratický týdeník pro severovýchodní Čechy* 27. července 1928, č. 28, s. 3–4; Zájezd lužických Srbů do Hradce Králové. *Kraj královéhradecký. Orgán republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu* 28. července 1928, č. 55–56, s. 4; HOŘEJŠÍ, J. K lužické návštěvě. *Kraj královéhradecký. Orgán republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu* 28. července 1928, č. 55–56, s. 5.

[347] *Česko-lužický věstník*, 1928, roč. 9, č. 10, s. 64.

[348] ŠŮLA, Jaroslav. Dějiny Místního odboru Společnosti přátel Lužice v Hradci Králové v letech (1928/1929) 1933 až 1939. In *Pro Lusatia : Opolskie Studia Łużycoznawcze*. Tom 8. Opole : Stowarzyszenie polsko serbołużyckie Pro Lusatia a Instytut historii Uniwersytetu opolskiego, 2009, s. 67–69.

[349] Královéhradecký koncert se konal 7. května 1930 pod záštitou městské rady a za přítomnosti B. Krawce, který také některé skladby osobně zahrál. – *Česko-lužický věstník*, 1930, roč.11, č. 4, s. 36; resp. č. 5, s. 43.

[350] ŠŮLA, Jaroslav. Dějiny Místního odboru Společnosti přátel Lužice v Hradci Králové v letech (1928/1929) 1933 až 1939. In *Pro Lusatia : Opolskie Studia Łużycoznawcze*. Tom 8. Opole : Stowarzyszenie polsko serbołużyckie Pro Lusatia a Instytut historii Uniwersytetu opolskiego, 2009, s. 70–75.

[351] První podnět k jeho založení byl dán již o prázdninách roku 1934, kdy v Hradci Králové pobýval Bjarnat Krawc a při několika příležitostech se studenty hovořil a zdůrazňoval potřebu národní a slovanské práce. Ustavující schůze se konala 26. dubna 1936. – *Lužickosrbský věstník*, 1936, roč. 17, č. 4–5, s. 43–44.

takového. Určité oživení přinesl až rok 1937, kdy v Hradci Králové sílily snahy o utvoření volného sdružení všech místních slovanských spolků, aby bylo možné lépe koordinovat připravované a realizované akce a společný postup.[352] Toto oživení však nemělo dlouhého trvání, zakrátko se Společnost dostala na index a v únoru 1939 byla nucena ukončit svou činnost, přičemž pražskou centrálu následovaly s několikadenním zpožděním také její pobočky včetně královéhradecké.[353] Tím ve městě v podstatě ustaly i všechny česko-lužické styky. K jejich obnovení došlo až po válce, konkrétně v Hradci Králové se místní odbor Společnosti dočkal svého znovuvzkříšení až v srpnu 1946, ale jeho činnost ani zdaleka nedosahovala takové intenzity jako v létech meziválečných.[354] Nebo je možné, že jim místní tisk už nepřikládal příliš velký význam a dostatečně o nich nereferoval. A vzhledem k tomu, že oficiální materiály Společnosti pro toto období nejsou dostupné, nelze to potvrdit ani vyvrátit.

Ve dvacátých létech se objevil také další silný spojující motiv mezi Čechy a Lužickými Srby – sokolské hnutí. Díky fungující spolupráci se srbskými organizacemi se dařilo realizovat řadu společných setkání a jedním z nich byla například výprava Lužických Srbů na VII. všesokolský slet[355] a pražský veletrh v roce 1920, vedená novinářem a básníkem Janem Skalou. Atmosféra sletu na Srby mocně zapůsobila a již 9. listopadu 1920[356] bylo rozhodnuto založit Łužisko-Serbski Sokołski Zwjazk. Když potom v roce 1923 navštívila výprava čtyřiceti českých Sokolů své kolegy v Radworu, mohli se v Lužici prezentovat deseti místními jednotami. Srbové oplatili návštěvu o tři

[352] *Lužickosrbský věstník*, 1937, roč. 18, č. 4, s. 35.
[353] Společnost přátel Lužice se oficiálně rozešla 12. února 1939. Administrativně byla zrušena a její majetek byl zabaven výnosem říšského protektora z 24. června 1940. Místní odbor Společnosti přátel Lužice pro Hradec Králové a okolí byl rozpuštěn 20. února 1939 – ŠŮLA, Jaroslav. Dějiny Místního odboru Společnosti přátel Lužice v Hradci Králové v letech (1928/1929) 1933 až 1939. In *Pro Lusatia : Opolskie Studia Łużycoznawcze*. Tom 8. Opole : Stowarzyszenie polsko serbołużyckie Pro Lusatia a Instytut historii Uniwersytetu opolskiego, 2009, s. 76.
[354] Je doložena pouze přednáška R. Kalhouse o lužickosrbské ženě z 23. října 1946, kterou proslovil v soukromé škole pro ženská povolání Školských sester de Notre Dame. Městský kronikář ještě zaznamenal úmrtí B. Krawce 25. listopadu 1948. Odbor zřejmě zanikl v roce 1948. – Tamtéž, s 76–77.
[355] Sletu se aktivně účastnila skupina Lužických Srbů, kteří byli cvičenci pražské jednoty Sokola. – PÁTA, Josef. *Lužice*. Praha : Společnost přátel Lužice v Praze, 1946, s. 259.
[356] WIĆAZ, Alfons. *Serbski Sokoł*. 1. vyd. Budyšin/Bautzen : Domowina, 1990, s. 24.
J. Páta uvádí jako datum založení lužického Sokola 9. září 1920. – PÁTA, Josef. *Lužice*. Praha : Společnost přátel Lužice v Praze, 1946, s. 260.

roky později, když se účastnili dalšího všesokolského sletu v Praze,[357] a v roce 1927 zavítala početná skupina Sokolů spolu s dalšími zástupci lužickosrbského kulturního života do Mladé Boleslavi.[358] Čeští delegáti a cvičenci se zároveň účastnili všech sletů Srbského Sokola a několikrát navštívili spřátelené jednoty v Lužici. Při Československé obci sokolské také již v roce 1924 vznikl zvláštní Lužický odbor, vedený Rudolfem V. Novákem, Vladimírem Zmeškalem a Josefem Maštálkou. Za vyvrcholení této sportovní spolupráce můžeme označit IX. všesokolský slet roku 1932, na němž byla lužická výprava přivítána srbskou hymnou a v Měšťanské besedě uspořádán srbský večer.[359] Vzájemné kontakty mezi sokolskými organizacemi fungovaly nejen na úrovni česko-lužické. Srbští Sokolové se aktivně účastnili i VII. všepolského sokolského sletu v Poznani roku 1929 a několikrát se vydali i do Jugoslávie.[360]

Sokolskému hnutí v Lužici však saská vláda z pochopitelných důvodů příliš nepřála. Dokud však nebyla možnost organizaci přímo zakázat, pokoušela se alespoň oslabit jeho členstvo budováním a především finančním podporováním místních organizací Allgemeiner Deutscher Turverein, které Srbům nabízely kvalitnější technické zázemí. Komplikace působili ale i někteří katoličtí duchovní, kteří prosazovali po vzoru českého Orla založení katolické sportovní organizace a obviňovali sokolské hnutí z toho, že odnárodňuje a kazí srbskou mládež. Toto nebezpečí se sice

---

[357] Po předchozí návštěvě 39 srbských Sokolů a Sokolek v Mladé Boleslavi roku 1922 se jednalo o další velkou akci za hranicemi Lužice. Účastnilo se jí celkem 151 Sokolů a Sokolek, Česko-lužický spolek „Adolf Černý“ v Praze pro ně připravil i slavnostní večer. Není proto divu, že pro tuto příležitost navrhl lužickosrbský malíř Měrćin Nowak-Njechorński slavnostní sokolský kroj.
VIII. všesokolský slet roku 1926 však nebyl prost komplikací a hrozilo, že lužickosrbští ani polští Sokolové nakonec nepřijedou. Důvodem bylo dávání sletu do souvislosti s výročím smrti Jana Husa, což dráždilo katolickou církev a ta vyzývala k jeho bojkotu. Srbové nakonec do Prahy odjeli, stejně jako výprava polská, ale v jejím případě se celou věcí zabýval dokonce i ministr Edvard Beneš.
Do Prahy tehdy přijelo 151 Lužických Srbů, z nichž však jen polovinu tvořili Sokolové. A aby nezavdali doma příčinu k problémům, nepřijali pozvání na Husovy oslavy a odjeli o den dříve. – WIĆAZ, Alfons. *Serbski Sokoł*. 1. vyd. Budyšin/Bautzen : Domowina, 1990, s. 91, resp. 153–154.

[358] Kromě toho jezdily na výlety do Prahy a Mladé Boleslavi také skupiny srbských dětí.

[359] Příznivý dojem z této národní manifestace však kalí fakt, že německá vláda využila účasti lužickosrbských Sokolů na sletu jako politický argument pro své další tažení proti Lužickým Srbům.

[360] Poprvé zavítala skupina devíti lužickosrbských Sokolů na VI. zemský slet jihoslovanského Sokola do makedonského Skopje roku 1928. V následujícím roce se do Království SHS vydal coby zástupce Sokolstva a Lužických Srbů Jan Skala, aby proslovil sérii přednášek o svém národu. A rok 1930 je spojen s výpravou více než třiceti lužickosrbských Sokolů a Sokolek na I. všesokolský slet Sokola jihoslovanského království v Bělehradu.

podařilo zažehnat, ale jeho dozvukem bylo rostoucí napětí mezi katolíky a evangelíky, které v polovině března 1933 skončilo rozhodnutím o osamostatnění se katolických jednot, představujících většinu ze stávajících sokolských organizací. Zároveň přestaly užívat názvu Sokol. Vedení Sokola se za těchto podmínek rozhodlo činnost organizace ukončit. Stalo se tak 9. dubna 1933. O den dříve podal říšský komisař pro Sasko návrh zákona zakazujícího činnost srbského Sokola.[361] Samovolný rozklad tedy jen o chvíli předběhl úřední rozhodnutí o likvidaci nepohodlné národní instituce, která ve chvíli svého rozdělení čítala přes tisíc členů.

Tím zanikla další ze silných vazeb mezi Čechami a Lužicí. Rok 1933 ale znamenal omezení i dalších vzájemných kontaktů a možností spolupráce, ať již se jednalo o návštěvy pěveckých sborů, zájezdy dětí nebo jen dovoz českých a srbských knih na území Lužice. Nicméně do té doby se podařilo, a to i díky finanční pomoci ze strany československého státu, realizovat řadu akcí kulturního charakteru.[362]. V období 1919–1920 bylo z fondů ministerstva školství a národní osvěty za tímto účelem každý rok vyplaceno 10 tisíc korun. Není sice známo, zda těchto prostředků bylo použito i v souvislosti s příjezdem zástupců lužickosrbského studentstva na první mezinárodní studentský sjezd v Praze v roce 1921, prokazatelně však ministerstvo přispělo částkou 20 tisíc korun na pobyt lužickosrbského pěveckého sboru, který pod vedením Bjarnata Krawce podnikl na počátku roku 1921 turné po Čechách.[363] To, že otázka Lužických Srbů byla v té době stále vnímána jako citlivé téma, dosvědčuje i zájem publika o jejich koncerty a přijetí sboru prezidentem Masarykem 5. ledna na Pražském hradě. Masaryk si při té příležitosti možná dovolil říci víc, než co by jeho opatrnějšímu ministru zahraničí bylo milo, když prohlásil, že žádný stát není oprávněn omezovat kulturní iniciativy a osobně věří, že i jim se dostane svobody.[364] Ale těžko říci, zda tuto svobodu

[361] Tamtéž, s. 187–197.

[362] Na základě intervence německého vyslance Saengera byl však ministr Beneš nucen omezit všechny budoucí finanční podpory organizacím spolupracujícím s Lužickými Srby výlučně na kulturní činnost. Vzhledem k uplatňování politiky nezasahování do vnitřních záležitostí Německa však stejně nebylo možné jiné aktivity oficiálně financovat. A jak víme, vyzval sám Beneš v době pařížských mírových jednání Česko-lužický spolek „Adolf Černý“ coby v tomto směru nejambicioznější organizaci, aby zanechala všech aktivit, které by mohly být vykládány jako politické akce dotýkající se vnitřních záležitostí Německa a jeho území. A toto nařízení nikdy neodvolal.

[363] Zájezd proběhl ve dnech 2. – 7. ledna 1921, přičemž hlavní koncert se uskutečnil v národním domě na Královských Vinohradech za přítomnosti kancléře P. Šámala.

[364] MASARYK, Tomáš G. *Cesta demokracie : Soubor projevů za republiky*. Svazek druhý 1921–1923. 2. vyd. Praha : Čin, 1934, s. 224–225, dokument 11 – Odpověď výpravě

chápal jako svobodu národní (jazykovou, školskou, kulturní) a občanskou v budoucím demokratickém Německu, nebo ve smyslu možné budoucí autonomie či přímo státní suverenity. Byl také zastáncem toho, aby se podobně prezentovala v Lužici i česká kultura. A skutečně již na Velikonoce téhož roku se podařilo zajistit vystoupení pražského Pěveckého kruhu „Tovačovský“. Takovéto kulturní podniky pokračovaly i v dalších letech a do roku 1937 koncertovali Lužičtí Srbové v Čechách téměř čtyřicetkrát. Vedle toho se podařilo zajistit vytvoření stipendií pro lužické studenty[365], vydávání lužickosrbských knih nebo organizaci prázdninových táborů v Čechách pro děti z Lužice, které se za spoluúčasti Českého konaly ve Vehlovicích a později v Praze a od roku 1931 pod patronátem mladoboleslavského odboru Československo-lužického spolku „Adolf Černý“ v Jabkenicích..[366] Všechny tyto aktivity měly i vedlejší účinek v tom, že přiměly saskou vládu poskytnout srbským kulturním organizacím podporu také z vlastních prostředků.[367] Kromě výprav sokolských delegací a pěveckých sborů vyslali Srbové své zástupce na I. mezinárodní sjezd slavistů, pořádaný v Praze roku 1929, jakož i na oslavy svatováclavského jubilea, konané v tomtéž roce.

Neoficiálně a v omezeném rozsahu také prezident Masaryk a jeho kancléř Přemysl Šámal podporovali česko-lužické aktivity finančně. Třeba tím, že Kancelář prezidenta republiky přispěla na přípravu lužického koncertu v roce 1922, nebo prostřednictvím opata Methoda Zavorala předala Josefu Jakubašovi, řediteli Lužického semináře, dar několika tisíc korun určený na záchranu v Lužici vydávaného týdeníku *Katolski Posoł*. Je možno říci, že pokud měla podpora směřovat přímo některé instituci

---

lužickosrbských pěvců 5. ledna 1922.
Ve své výtce k omezování kulturních iniciativ možná narážel na liknavost a neochotu saských úřadů, které téměř rok odmítaly vydat souboru povolení vycestovat do Československa. Zároveň je nutno uvést, že celá akce měla pro hlavního aktéra, Bjarnata Krawce, ještě dohru, když byl na základě svého účinkování a propagaci lužické věci v Československu zbaven dirigentského místa v Budyšíně.

[365] Jednalo se v podstatě o kompenzaci za zrušený Lužický seminář. Tento krok se Lužických Srbů dotkl na citlivém místě, proto bylo ustavení stipendijních fondů pochopitelné. Nyní navíc došlo oproti minulosti k úpravě pravidel a nárok na podporu měli jen ti, kteří se prokázali znalostí lužické srbštiny a nově byla stipendia dostupná i pro ženy.

[366] I v tomto případě šlo o desetitisícové částky ročně. Původně ministerstvo uvažovalo o podpoře vydávání časopisu Raj a výukových kurzů v Lužici, ale tato koncepce byla záhy opuštěna z obavy, že by takovéto aktivity mohly být vnímány jako podpora lužickosrbské iredenty. Místo toho bylo rozhodnuto užít tyto finance na organizování letních táborů v Čechách. Tyto aktivity však skončily s nástupem nacistů k moci.

[367] MEŠKANK, Timo. Irredenta czy wsparcie? Czeska pomoc Serbom Łużyckim w latach 1918–1945. In *Pro Lusatia : Opolskie Studia Łużycoznawcze*. Tom 2. Opole : Opolski Oddział Towarzystwa Polsko-Serbołużyckiego, 2003, s. 39.

činné v Lužici, dodržovala se co nejdůsledněji pravidla konspirace a příslušný finanční obnos byl vždy poskytován přes prostředníka. Byl tu již uveden příklad opata Zavorala, ale nejčastěji vystupoval v této roli Česko-lužický spolek „Adolf Černý“ v Praze. Ostatně on bývat také tím, kdo se na prezidenta a Kancelář obracel se žádostmi o pomoc Lužickým Srbům nejčastěji. Jako příklad zde můžeme uvést žádost o podporu Kola lužických spisovatelů v Budyšíně, kterou spolek adresoval Kanceláři prezidenta republiky 15. srpna 1925. Ta v únoru následujícího roku odsouhlasila poskytnutí příspěvku ve výši 2.000 Kč s poznámkou, že je nutno postupovat velmi opatrně, aby „v tom Němci neviděli naše vměšování se.“ Částka měla být vyplacena „z ruky do ruky“ bez uvádění dárce. Příspěvek za spolek převzal a o všech podmínkách a pravidlech s tím spojených (především udržení dárce v anonymitě) byl důkladně zpraven Jan Hejret.[368] Oficiální potom byla podpora publikační činnosti Česko-lužického spolku „Adolf Černý“ v Praze, která měla podobu přímé subvence (1.000 Kč na podporu publikační činnosti v roce 1923), nebo nákupu některé z publikací spolkem vydaných, jako tomu bylo například v prosinci 1920, kdy Kancelář pořídila za 5.000 Kč sto kusů *Lužickosrbské čítanky*.[369]

Od počátku 30. let ale bylo stále obtížnější realizovat společné aktivity a vůbec udržovat kontakt s Lužicí. A také došlo k výraznějšímu posunu v aktivitách Společnosti přátel Lužice, kdy se začal výrazněji akcentovat jejich politický aspekt. Ten byl však v práci spolku přítomen v podstatě již od konce první světové války. Jak bylo uvedeno v kapitole IV, vyzval v reakci na provolání Česko-lužického spolku „Adolf Černý“ v Praze žádajícím uznání samostatného lužického státu a obsazení Lužice dohodovými vojsky, otištěného v roce 1919 v *Národních listech*, ministr zahraničí Edvard Beneš prostřednictvím Adolfa Černého spolek, aby ustal se všemi politickými aktivitami. Realizovat se mohl jen na poli kulturním a hospodářském. Pokud je známo, nebyl onen v podstatě úřední příkaz nikdy oficiálně odvolán. Ale s ukončením mírových jednání pozbyl poněkud na naléhavosti, byť se československá diplomacie snažila se svým německým sousedem udržovat co nejkorektnější vztahy, takže se i nadále vyhýbala přímé angažovanosti ve všem, co by bylo možno interpretovat jako vměšování se do vnitřních záležitostí Německa. Sám ministr Beneš ostatně po intervenci německého

[368] Ale protože pořádek musí být a účetnímu musí všechna čísla souhlasit, neobešlo se to bez podpisu potvrzení „pro domo“.
[369] Archiv Kanceláře prezidenta republiky, f. KPR, k. 65, sign. T 1841/21.

vyslance rozhodl omezit všechny budoucí finanční podpory organizacím spolupracujícím s Lužickými Srby výlučně na kulturní činnost.

Byly však případy, kdy zástupci československé vlády a diplomacie důrazně v záležitosti Lužických Srbů vystoupili. Týkalo se to především kauzy zatčení a uvěznění Arnošta Muky a později Arnošta Barta, odsouzeného za velezradu pro jeho aktivní účast na mírové konferenci v Paříži a požadování suverenity pro srbskou Lužici. Bart byl po čtyřměsíčním věznění v Gollnowě u Štětína[370] propuštěn mimo jiné i na základě zásahu prezidenta Masaryka.[371] Prezident se také opakovaně vyjádřil k nutnosti dohledu československé diplomacie nad ochranou práv Lužických Srbů. A k událostem v Lužici pochopitelně nemlčel ani Česko-lužický spolek „Adolf Černý" v Praze. O Bartově odsouzení napsal do spolkového věstníku článek Josef Páta a zároveň byla svolána mimořádná členská schůze 25. ledna 1920, z níž vzešlo provolání ke Společnosti národů, žádající ochranu pro lužickosrbský národ. Text provolání předal generální tajemník československé mírové delegace Jaroslav Novák předsedovi Společnosti národů Leonu Bourgesovi. Volání po vzájemnosti a českolužickém sjednocení a podporování národní iredenty v Lužici, jak zaznívalo z textů M. Nového, publikovaných v *Česko-lužickém věstníku*, však československá diplomacie mohla za stávající situace jen těžko přijmout za své. Na druhou stranu však spolek v jeho aktivitách nijak přímo neomezovala. A když představitelé spolku nenacházeli podporu u československých oficiálních míst, začali se obracet k obdobně zaměřeným organizacím v zahraničí. Chtěli lužickou otázku učinit záležitostí světovou.[372] Oficiálně se však spolek i nadále od politického vystupování distancoval, což zdůraznil i Vladimír Zmeškal ve své jednatelské zprávě za rok 1930.[373]

---

[370] Dnes polský Goleniów.

[371] DAVID, Josef. *Lužičtí Srbové*. Praha : Společnost přátel Lužice, 1946, s. 24.
Ve věci uvěznění A. Muky se prezident Masaryk obrátil na tehdejšího německého vyslance Samuela Saengera a je pravděpodobné, že následné Mukovo propuštění je jeho zásluhou. Masaryk mu také oficiální cestou (dopisem z 26. srpna 1919) za jeho intervenci v této záležitosti poděkoval. – A KPR, f. KPR, k. 65, sign. T 1841/21.

[372] LEDVINA, Petr. *Společnost přátel Lužice v Praze v letech 1907–1948*. Opava, 2005, s. 71–72.

[373] Když ale v říjnu 1931 publikuje v Lužickosrbském věstníku článek Lužické memorandum říšské vládě, v němž reaguje na pamětní spis zástupců Lužických Srbů s požadavkem poskytnutí větších kulturních a školských práv a konstatuje, že nelze mlčet k bezpráví páchanému na lužickosrbském národě, je otázkou, zda se jedná nebo nejedná o politikum. – Tamtéž, s. 75.
O devět let později, v souvislosti s vynuceným ukončením činnosti na nátlak německých úřadů a vlnou zatýkání a vyslýchání spolkových předáků, však Josef Páta zcela zapomíná na svá plamenná provolání z doby pařížských mírových jednání a zasílá policii prohlášení, že spolek

V červenci 1932 uspořádal spolek dvě schůze v Národní radě československé, jejichž výsledkem byl Projev přátel Lužice upozorňující na ohrožení samotné národní existence Lužických Srbů a neplnění ústavních ustanovení o ochraně menšin ze strany německých orgánů. Signatáři tohoto projevu, označující se jako Přátelé Lužice, se prohlásili ochránci Lužických Srbů.

Nástup nacionálních socialistů k moci v Německu a s tím spojené represe vůči Lužickým Srbům[374] zároveň vyvolal největší akci, mající demonstrovat podporu Čechů svým slovanským sousedům – tábor lidu na Mužském u Mnichova Hradiště svolaný Společností přátel Lužice, Sokolskou župou Pojizerskou a Sdruženými slovanskými spolky v Mladé Boleslavi, jehož se 5. července 1933 účastnilo na 30 tisíc lidí a kde promluvil vedle poslanců Jana Dubického, Františka Hodače, Jaromíra Nečase a Václava Koška i národně socialistický poslanec Josef David.[375] Dvojčíslo 5–6 Lužickosrbského věstníku z roku 1933 přineslo provolání Pro záchranu kultury národa lužickosrbského. Jeho text vyzývá k pozornému sledování národní revoluce, probíhající v Německu. Komentuje neexistenci lužickosrbských škol stejně jako perzekuci, jíž jsou Lužičtí Srbové, angažující se ve společenském, politickém i kulturním životě národa, vystaveni. Součástí provolání je i výčet protestů českých politiků vůči německému postupu v Lužici.

Následující rok představoval určité uvolnění – po počátečním útlumu došlo v druhé polovině roku 1934 k částečnému oživení lužickosrbského národního života. Jisté naděje do budoucna nabízel i jeden z možných výkladů práva na národní bytí, které bylo nacionálními socialisty prosazováno. Vzhledem ke změněné situaci a komplikované možnosti nějak účinně zasahovat rozhodla se společnost, že se bude nadále věnovat jen sledování dění v Lužici a informování o něm slovem a písmem.

---

nikdy žádnou aktivitu, která by mohla být považována za politickou a protiněmeckou, neprováděl. Vzhledem k situaci, v níž se tehdy členové Společnosti přátel Lužice ocitli a co všechno bylo v sázce, je takováto rétorika pochopitelná a omluvitelná. – AKPR, f. KPR, k. 200, ič. 1269, sign. D3231/39.

[374] 28 dubna 1933 proběhla první vlna zatýkání lužickosrbských veřejných činitelů, novinářů, učitelů a umělců. Do konce května však byla většina z nich propuštěna, tato akce měla nejspíš za úkol především zastrašit je a přimět k loajalitě. Bylo zakázáno udržovat jakékoli styky s Československem, lužický tisk byl dílem zastaven, dílem předán do rukou režimu oddaných pracovníků.

[375] Ve stejné době proběhly díky aktivitě Vladimíra Zmeškala a místních obdob Společnosti přátel Lužice prolužické demonstrace také na území Království Jugoslávie. – LEDVINA, Petr. *Společnost přátel Lužice v Praze v letech 1907–1948*. Opava, 2005, s. 86.

V souvislosti se snahou německých orgánů vnutit lužickosrbské organizaci Domowina vlastní verzi stanov a zároveň označit Lužické Srby za lužickosrbsky hovořící Němce svolala Společnost přátel Lužice na 14. února 1936 manifestační schůzi na ochranu lužickosrbské kultury. V zasedací síni Národní rady československé promluvili za společnost Jan Hejret, Vladimír Zmeškal a František Mlčoch, další podporu Lužickým Srbům přislíbil jménem Svazu národních jednot a matic senátor Emanuel Hrubý. V projevech se upozorňovalo na to, jak se liší situace slovanských menšin v Německu od postavení Němců v ČSR.

Dvě rezoluce vyjadřující podporu Lužickým Srbům a protestující vůči postupu německých úřadů vzešly i z valné hromady, která proběhla v roce 1937. V květnu téhož roku svolala společnost další manifestační shromáždění, tentokrát na Staroměstskou radnici. Sama se však začala doma dostávat do izolace. Josef Páta na to upozornil v úvodním článku prosincového čísla *Lužickosrbského sborníku*, když psal o odporu československých úřadů proti veřejnému probírání lužickosrbské otázky. Sám se ptal po jeho příčinách, když ve stejné době Německo otevřeně podporovalo činnost a agitaci Konrada Henleina a jeho SdP.[376]

Přesto ale občas zazněly i z oficiálních míst slova na podporu Lužických Srbů. Uvést zde můžeme například vystoupení poslance za Národní sjednocení Vlastimila Klímy 25. února 1938 v poslanecké sněmovně, kdy hovořil o státoprávním postavení Lužice jako součásti českého státu, nebo projev senátora za Československou živnostensko - obchodnickou stranu středostavovskou Josefa Thoře z 8. března téhož roku, v němž dal do protikladu postavení Lužických Srbů a českých Němců.[377] Nicméně úřední zásahy v jiném směru činnosti společnosti bránily. Týkalo se to například zásahů cenzury, kdy červnové dvojčíslo Lužickosrbského věstníku 1938 bylo na dvou místech konfiskováno, cenzorům se nezamlouvala báseň Jindřicha Černého *Kolo dějin* a jedna sloka básně *S. O. S.* podepsané iniciálami Vl. M.[378]

---

[376] Jako příklad může sloužit i nerealizovaná schůze Národního svazu slovanské mládeže, na níž měl Josef Páta promluvit o poměrech v Lužici. Schůze byla nakonec organizátory zrušena v reakci na požadavek úřadů aby se přednášející omezil jen na teoretickou přednášku o národopisu. – Tamtéž, s. 89.

[377] Tamtéž, s. 90.

[378] Tamtéž, s. 80.
Text Černého básně lze volně interpretovat tak, že Německo, personifikované markýzem Gero, nelibě pohlíží na zbývající slovanské národy v jeho sousedství a hodlá je po dobrém či bojem přimět k přijetí jeho ideologie a připravuje se k novému tažení na východ. – *Český věnec Lužici*. ČERNÝ, Jindřich (uspoř.). Praha : Studentská tiskárna A. D., 1946, s. 25–26. V poznámce

Přijetí mnichovské dohody a odstoupení československého pohraničí zasáhlo i činnost společnosti. Na obsazeném území zanikl žatecký odbor, pražský odbor byl provizorně přeměněn na pražskou sekci při ústředí společnosti. Na novou situaci reagoval i úvodní článek říjnového dvojčísla Lužickosrbského věstníku, podepsaný šifrou P., pod níž možná můžeme hledat Josefa Pátu. Zaznívá v něm rozčarování z krachu slovanské spolupráce, ale i vůle pokračovat v dosavadní práci a dále poskytovat mravní podporu Lužici. Autor si však neodpustil otázku, zda již Češi samotní nejsou na stejné cestě, na níž se ocitla Lužice.[379] Prosincové číslo Lužickosrbského věstníku, které vyšlo v rozsahu pouhých čtyř stránek, přineslo článek Josefa Páty s výstižným a aktuálním názvem Přestat nebo pokračovat? Autor v něm konstatoval nečekaný a nepříznivý vývoj situace doma i v zahraničí a zpochybnění smyslu prolužických aktivit v okamžiku přímého ohrožení českého národa. Přesto nabádal pokračovat v dosavadní práci a nepodlehnout tlaku na slučování stávajících slovanských spolků, odůvodňované organizačními důvody. Společnost však vydržela za těchto podmínek fungovat jen necelé dva měsíce vzhledem k tomu, že její činnost nepovažovala nová vláda za žádoucí. 12. února 1939 ústředí Společnosti přátel Lužice ohlásilo svůj oficiální rozchod a spolu s ním zanikly i zbývající odbory. Okupace zbytku Čech a vznik Protektorátu Čechy a Morava sebou přinesly perzekuce nejaktivnějších reprezentantů Společnosti. Domovní prohlídky, zabavování korespondence a knih a zatýkání postihlo řadu z nich. Adolf Černý v obavě o své lužické přátele, politicky aktivní v předchozích desetiletích, ukryl většinu své osobní korespondence. Přesto se nevyhnul zabavení knih s lužickou tematikou ze své knihovny, pro něž si gestapo přišlo již v roce 1939. Vzhledem ke svému věku nebo spíše faktu, že již nebyl aktivním činovníkem, se naštěstí vyhnul uvěznění. To však neplatilo o funkcionářích Společnosti, z nichž byl delší dobu vězněn Vladimír Zmeškal a nejcitelnější ranou bylo zatčení a poprava Josefa Páty 24. června 1942.[380]

---

uvedeno, že konfiskován potom byl celý náklad Lužickosrbského věstníku č. 5–6, roč. XIX.

[379] LEDVINA, Petr. *Společnost přátel Lužice v Praze v letech 1907–1948*. Opava, 2005, s. 90.

[380] Zatčen byl 9. června 1942 a uvězněn v Terezíně. 23. června byl převezen do Prahy, obviněn ze schvalování atentátu na R. Heydricha a odsouzen k trestu smrti zastřelením. Rozsudek byl vykonán následujícího dne. – PÁTA, Josef. *Lužice*. Praha : Společnost přátel Lužice v Praze, 1946, s. 22.
Popraven byl i jeho bratr František.

Administrativně byla společnost zrušena a její majetek zabaven výnosem říšského protektora z 24. června 1940.[381]

Z druhé strany hranice však už byly z lužického tisku dlouhou dobu slyšet jen proklamace o tom, že lužickosrbský národ stojí věrně při německém státu. V očích německých úřadů velezrádné snahy jednotlivců z vlastních řad, jakož i zahraničních organizací, které svými protiněmeckými proklamacemi a projevy sympatií k Lužici jen probouzely nedůvěru mezi Lužickými Srby a Němci a tím škodily jejich společnému životu, byl nucen odsoudit i předseda Matice Lužické Arnošt Herrmann. Jedinou tradiční lužickosrbskou organizací, jíž se podařilo rok 1933 přežít, byla Domowina. Její nový předseda Pawol Nedo se pokusil zaobalením do frází o bratrské vzájemnosti mezi Srby a Němci a přechodem na vůdcovský princip dosáhnout u německých úřadů určitých ústupků. A zdálo se, že zvolená taktika funguje, Domowina opět řídila lužickosrbský národní život, v roce 1935 dokonce vydala dvě memoranda, v nichž žádala v souvislosti s novým rozčleněním Německa sloučení všech částí Lužice do jedné župy a ochranu v záležitosti školství a kultury. To vše výměnou za loajalitu k režimu. Ten ale viděl budoucnost Německa v národní a kulturní jednotě, a tak již počátkem roku 1936 byly Domowině nadiktovány nové stanovy, které z ní měly udělat Svaz lužicky mluvících Němců, věnující se výhradně pěstování lužických zvyků a obyčejů. Nová organizace již neměla zastupovat národní zájmy Lužických Srbů, poněvadž tito coby srbsky mluvící Němci měli stejné zájmy jako celý německý národ, o jehož blaho pečovala strana a její aparát. Ostatní lužickosrbské spolky se měly rozpustit a připojit k obdobným německým organizacím. Srbové se v tu chvíli pokusili naposledy o protest a zaslali list říšskému státnímu ministru Rudolfu Hessovi, v němž zdůrazňovali osobitost svého národa a to, že Lužičtí Srbové byli v září 1933 uznáni jako zvláštní národní skupina. Spor o novou podobu stanov trval až do roku 1937, kdy byla Domowině v dubnu zakázána veřejná činnost, zrušena část lužických spolků a řada národních pracovníků zatčena a uvězněna. Zbývající organizace byly rozpuštěny v roce následujícím.[382]

[381] Ještě před tím, již po vstupu německého vojska do Prahy v březnu 1939, však německé orgány provedly prohlídku všech prostor společnosti a vystěhovaly kancelář, knihovnu, archiv, obrazárnu, sklad knih a zasedací místnost. Knihy byly převezeny do Budyšína. – LEDVINA, Petr. *Společnost přátel Lužice v Praze v letech 1907–1948*. Opava, 2005, s. 81.
[382] PÁTA, Josef. *Lužice*. Praha : Společnost přátel Lužice v Praze, 1946, s. 271–279.

Vedle aktivit Česko-lužického spolku „Adolf Černý“ v Praze a pozdější Společnosti přátel Lužice se v meziválečném období podařilo realizovat ve prospěch Lužických Srbů ještě jednu akci se širokým záběrem, která překračovala hranice Československa. Ani ona však nedosáhla výsledku, který její organizátoři očekávali. Byla tu již několikrát zmíněna Benešova výzva, aby české organizace udržující kontakt s představiteli lužického národního hnutí ustaly se všemi politickými aktivitami a zůstávaly jen na poli kulturním a hospodářském. Ačkoli se nejednalo o oficiální zákaz a nikdy ani nebyl spolku předán písemně (Beneš tehdy v Paříži jen vyzval Černého, aby v této věci u vedení spolku zakročil), byl po celou dobu respektován. Svou podporu lužickým snahám o emancipaci nebo výzvy k ochraně jejich práv proto po dobu trvání Výmarské republiky vyslovovali zastánci lužického národa jen coby privátní osoby. Černý sám však po zkušenostech z Paříže cítil, že jakékoli spojení otázky Lužice s Československem, byť i jen na osobní úrovni, může vyvolat dojem nového usilování o toto území z české strany. A tento pocit jej po několik let později vedl k taktice, při níž se rozhodl angažovat coby mluvčí svých myšlenek všeobecně uznávané zahraniční osobnosti.

Očekávání, která vkládal do mírových jednání v Paříži, nedošla naplnění, a Adolf Černý tak odjel zpátky zklamán nezájmem vítězných mocností i české strany. Uvědomoval si však, že situace Lužických Srbů se musí nějakým způsobem změnit, že současný stav povede jen k další germanizaci a postupnému zániku národa, čemuž nezabrání ani podpora vzájemných kulturních styků, byť by se rozvíjely ještě intenzivněji než doposud. Bylo nutno bojovat alespoň za menšinová práva srbského národa a vůbec upozornit svět, nebo alespoň jeho reprezentanty v nedávno založené Společnosti národů, na problém Lužických Srbů, který byl na mírových jednáních odsunut stranou. To souviselo se skutečností, že dohled nad dodržováním úmluv, vyplývajících z mírových jednání mezi státy účastnícími se války, připadl po roce 1920 Společnosti národů, přičemž do její kompetence tak přešla i ochrana národnostních menšin. Německo sice akceptovalo dodatek k mírové smlouvě, jehož obsahem byla mimo jiné i klauzule o povinnosti zajistit národnostním menšinám na svém území svobodný rozvoj a řízení školských, náboženských a kulturních záležitostí, avšak uznalo za národnostní menšiny na svém území jen Poláky a Dány a práva Lužických Srbů tak

zůstávala stále neošetřena. A pokud by zaniklo lužickosrbské školství, zanikl by časem i jazyk a s ním i celý národ.

Tehdy se zrodila myšlenka memoranda, založeného na podpoře široké skupiny vědeckých odborníků z celé Evropy[383]. Důraz byl kladen na vědeckost a nadnárodnost tohoto požadavku. Operovalo se s argumentem, že zánik starobylého jazyka a zbytků starobylé kultury by byl ztrátou pro vědecké studium a že podepsaní evropští vědečtí pracovníci podnikají tento krok z ryze odborného zájmu, přičemž rozsah kompaktního lužickosrbského území vědecky vymezila studie Arnošta Muky. Vše bylo koncipováno tak, aby memorandum nemohlo být nařčeno z lužického separatismu nebo ze stranění Československu. Odvolávalo se při tom na znění třetího paragrafu první části odpovědi spojeneckých mocností na německé námitky proti předložené mírové smlouvě[384] a využívalo všech prostředků, které tento dokument nabízel.

Požadavky v memorandu obsažené byly ve své podstatě stále tytéž, jaké se pokusil Adolf Černý přednést na pařížské konferenci, pouze upravené tak, aby odpovídaly nové situaci a klauzuli o ochraně národnostních menšin v Německu a německých menšin v okolních státech. Jednalo se především o zajištění:

- práva na vytvoření jednotného administrativního celku z území obývaných Lužickými Srby,
- zrovnoprávnění srbské řeči s němčinou na lužickém území,
- práva na vlastní školy se srbským vyučovacím jazykem,
- práva na bohoslužby v lužické srbštině,
- práva na vlastní správu kulturních záležitostí.

Nehovořilo se v něm již o revizi státních hranic a Lužičtí Srbové byli pojímáni jako němečtí státní příslušníci. Na druhé straně však memorandum apelovalo na Společnost národů, aby podnikla dle ustanovení mírové konference takové kroky, které by zaručily Srbům stejná práva, jaká byla zajištěna pro německou menšinu v Polsku. To však předpokládalo uznání Lužických Srbů za národnostní menšinu ze strany Německa, čemuž se německá vláda stále bránila a čehož bylo možno dosáhnout jen diplomatickým nátlakem.[385]

[383] Nejstarší Černého rukopis textu memoranda je datován 14. října 1920.
[384] Tento paragraf ustanovuje, že národnostním menšinám v Německu náležejí stejná práva v oblasti vyučování, náboženství a kultury, jako německým menšinám na územích, která byla na základě mírových smluv Německu odejmuta.
[385] Plný text memoranda je uveden v příloze č. 1.

Podpisová akce byla zahájena na podzim roku 1920[386] a Adolf Černý získal do jejího čela Ernesta Denise, francouzského historika a slavistu, který se sám aktivně podílel v průběhu války na propagování myšlenky rozbití Rakousko-Uherska a zajištění národní suverenity slovanským národům. E. Denis podporoval, byť s výhradami a až po delším přesvědčování, Černého aktivity ve prospěch Lužických Srbů již v době pařížských mírových jednání, a proto nyní neodmítl jeho nabídku nebo spíše prosbu o převzetí oficiálního vedení a záštity nad celou akcí a připojil svůj podpis pod text memoranda. Avšak 5. ledna 1921, dříve než bylo vše ukončeno a odesláno do Ženevy, náhle zemřel.[387] V této chvíli se Černý dostal do svízelné situace. Musel najít osobu ve vědeckých kruzích dostatečně známou a zároveň ochotnou ujmout se zaštítění memoranda. Rozhodl se pro francouzského lingvistu Antoine Meilleta, jehož oslovil dopisem z 22. dubna 1921. Odpověď přišla až po dvou měsících, byla však záporná.[388] Po neúspěchu jednání s Meilletem se Černý obrátil se stejnou prosbou na holandského slavistu Nicolaase van Wijka. Ten ale odmítl s odůvodněním, že zná Lužické Srby jen velmi málo, zatímco do čela této akce by měl být postaven specialista v tomto oboru.[389] Podpory se Adolfu Černému dostalo až od jeho přítele Jeana Baudouina de Courtenay, který, ačkoli zpočátku namítal, že se nepovažuje za osobu k tomu povolanou, nakonec

[386] Oficiálně je memorandum vymezeno daty 1. listopadu 1920 – 3. května 1922. Zpočátku měla podpisová akce poměrně rychlý průběh, přičemž se Černý a Baudouin zaměřili především na zahraniční vědce, z nichž většina byla obeslána či osobně kontaktována v letech 1920 a 1921. Sám J. Baudouin de Courtenay již ve svém dopise z 2. listopadu 1920 píše, že získal podpisy od profesorů Alfonsa Parczewského, Adama A. Kryńského, Stanisława Słońského, Stanisława Szobera, Tyta Benniho a Karola Appela a že se také podepsal.– MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, Korespondence – J. Baudouin de Courtenay, 2. listopadu 1920, neuspoř.
Nejstarší datovaný podpis patří J. Kaprasovi (1. listopadu 1920), dalším signatářem byl až profesor slovanských jazyků na universitě v Kristianii Olaf Broch, který podepsal memorandum 11. listopadu 1920. – MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, Lužice, neuspoř.

[387] V materiálech k memorandu, uložených v osobním fondu A. Černý, však jeho podpis chybí.

[388] A. Meillet uvažoval o Černého návrhu, avšak neviděl způsob, jak mu vyhovět. Srbská menšina mu připadala příliš malá na to, aby se podařil probudit zájem Evropy o ni. Obával se také, aby v případě, že v Lužici dojde k národnímu vzedmutí, nepoužili toto Němci jako záminku k zakročení proti Lužickým Srbům. Měl také za to, že Francouz není v tomto případě vhodným přímluvcem, neboť by to mohlo být chápáno jako vměšování se Francie do vnitřních záležitostí Německa a spíš celé věci uškodilo. Doporučoval spíše někoho neutrálního, z Holandska nebo Skandinávie. Zároveň vyjádřil Černého akci svou podporu, na seznamu signatářů však nefiguruje. – MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, Korespondence – A. Meillet, 25. června 1921, neuspoř.

[389] Ptal se zároveň A. Černého, proč on sám se nepodepíše na prvním místě, když svým dílem dokazuje, že je opravdovým znalcem lužické problematiky. Dopis je datován 27. října 1921 S dalším dopisem (z 25. listopadu 1921) pak zaslal podepsané memorandum a vyslovil svůj souhlas s tím, že záštitu nad akcí převezme J. B. de Courtenay.

svolil, aby bylo jeho jméno uvedeno v čele signatářů.[390] Odmítl však Černého žádost o sestavení doprovodného dopisu k memorandu s odůvodněním, že o Lužických Srbech by nemohl napsat nic konkrétního, jen o nich promluvit na pozadí všeobecných myšlenek o rovnoprávnosti a o právu jednotlivců i skupin lidí na sebeurčení v oblasti náboženské, národní a kulturní. Také pochyboval, že by o něm některý z členů rady Společnosti národů kdy slyšel. Sám neměl ve Společnost národů velkou důvěru.[391]

Baudouin byl Černému partnerem při organizování podpisové akce již od samého počátku. Sám se velmi aktivně snažil šířit povědomí o memorandu v polských odborných kruzích a zároveň zprostředkovával Černému kontakty na další osoby. Určitým způsobem se podílel i na korekturách jeho obsahu.[392]

Spojenými silami těchto dvou učenců se podařilo získat většinu podpisů pod memorandum. To se projevilo v silném zastoupení českých a polských vědců (25 českých a 27 polských), kteří dohromady tvořili více než polovinu z celkového počtu 97 signatářů. Významně pomohl také ukrajinský historik Nikolaj Jastrebov, emigrant působící v Praze, který zajistil podpisy šesti ruských a devíti ukrajinských slavistů, z nichž velká část tehdy žila v emigraci v Praze, Bělehradu, Skopji a Sofii. Z dalších zemí bylo početněji zastoupeno jen Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, a to 19 vědci. Zbytek Evropy reprezentovali čtyři zástupci britských univerzit, po dvou signatářích se podařilo získat z Francie a Švédska a poslední tři jména patřila vědcům z Dánska, Norska a Nizozemí.[393]

---

[390] Učinil tak svým dopisem z 23. října 1921.

[391] ČERNÝ, Adolf. Za J. Baudouinem de Courtenay 13. III. 1845 – 3. XI. 1929. *Slovanský přehled*, 1929, roč. XXI, č. 9, s. 655.

[392] Jedná se o případ prof. A. Parczewského, který nesouhlasil s částí textu memoranda, kde se hovořilo o tom, že o práva minority polské je postaráno zvláštními smlouvami (Les droits des Polonais et des Danois sercient garantis en Allemagne par des conventions particuliéres). Tvrdil, že toto není pravda a svůj podpis podmiňoval změnou výše uvedené věty. Baudouin nevěděl, zda má v tomto pravdu a tak jeho připomínky předal Černému k posouzení. – MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, Korespondence – J. Baudouin de Courtenay, 2. listopadu 1920, neuspoř.

[393] Signatáři memoranda byli: Jean Baudouin de Courtenay (Polsko, *Varšava*); Velká Británie: *Glasgow* – Hugh Brennan, *Londýn* – Leonard C. Wharton, *Manchester* – M. V. Trofimov; Dánsko: *Kodaň* – S. Rožniecki; Francie: *Paříž* – Ernest Denis, Louis Leger; Norsko: *Kristiania* – Olaf Broch; Nizozemí: *Leyden* – Nicolaas van Wijk; Polsko: Krakov – Jan Łoś, Kazimierz Nitsch, Jan Rozwadowski, *Lvov* – Henryk Ułaszyn, Jan S. Bystroń, Stanisław Dobrzycki, Tadeusz Grabowski, Adam Kleczkowski, Edward Klich, Józef Kostrzewski, Tadeusz Lehr-Spławiński, Mikołaj Rudnicki, Adam Skałkowski, Kazimierz Tymieniecki, *Varšava* – Karol Appel, Tytus Benni, Konrad Drzewiecki, Adam A. Kryński, Antoni Lange, Stanisław F. Michalski, Viktor Porzeziński, Stanisław Słoński, Stanisław Szober, *Vilno* – Jan Otrębski, Alfons Parczewski, Marian Zdziechowski; Rusko: *Rostov na Donu/Praha* – Volodimir A.

S řadou osob, které se k memorandu připojily, Černý navázal kontakt nebo se osobně setkal již v minulosti při různých příležitostech. Tak zde například můžeme mezi podpisy nalézt jména více než dvaceti přispěvatelů Slovanského přehledu, který Adolf Černý v letech 1898–1914 a opět od roku 1925 vydával.[394] Další skupinu tvoří vědci, kteří stejně jako Černý působili coby delegáti a experti svých států na mírových jednáních v Paříži.[395]

Ve Velké Británii podal Černému pomocnou ruku literární historik František Chudoba, působící od r. 1920 na King's College v Londýně. Slíbil přimluvit se u tří britských slavistů, s nimiž byl v kontaktu, aby memorandum podepsali. Jednal se dvěma z nich[396], ale bez úspěchu. Prof. Bernard Pares tvrdil, že do poměru Srbů k Německé republice není ani trochu zasvěcen a z té příčiny nepodepíše. Uvedl ještě jiné důvody a i když nakonec uznal jejich malichernost, na jeho rozhodnutí memorandum nepodepsat se nic nezměnilo. Dr. Robert W. Seton-Watson zase prohlásil, že by prý nebylo politicky vhodné řešit nyní ve Společnosti národů lužickou otázku, a odůvodnil to tím, že Němci a Maďaři čekají, aby přednesli své stížnosti proti ČSR, a jeho krajané

Francev, *Petrohrad/Praha* – Nikolaj Jastrebov, *Charkov/Skopje* – Stěpan M. Kuľbakin, *Praha* – Jevgenij A. Ljackij, *Charkov/Bělehrad* – Alexandr Pogodin, *Don/Sofie* – Valerij A. Pogorelov; Jugoslávie (Království SHS): *Bělehrad* – Dragutin N. Anastasijević, Henrik Barić, Alexandr Belić, Vladimir Ćorović, Milivoje Pavlović, Jovan Radonić, Stanoje Stanojević, Nikola Vulić, *Lublaň* – Fran Kidrič, Ivan Prijatelj, Fran Ramovš, *Skopje* – Miloš Ivković, *Záhřeb* – Franjo Francev, Fran Ilešić, Stjepan Ivšić, Dragutin Koranić, Tomislav Maretić, Milan Rešetar, Ferdo Šišić; Švédsko: *Stockholm* – Alfred Jensen, *Uppsala* – J. A. Lundell; Československo: *Bratislava* – Josef Hanuš, Karel Chotek, Albert Pražák, Jozef Škultéty, Miloš Weingart, *Brno* – František Chudoba, *Praha* – Jaroslav Bidlo, Adolf Černý, Antonín Frinta, Oldřich Hujer, Miloslav Hýsek, Jan Jakubec, Josef Janko, Karel Kadlec, Jan Kapras, Jan Máchal, Matija Murko, Lubor Niederle, Václav Novotný, František Pastrnek, Josef Páta, Josef Pekař, Jiří Polívka, Emil Smetánka, Josef Zubatý; Ukrajina: *Lvov* – Ivan Bryk, Volodymyr Hnaťjuk, Ivan Rakovskyj, Vasyl Šurat, Kyryl Studyńskyj, *Kameněc Podolski* – Filaret Kolessa, Ivan Krypjaněvič, *Praha* – Oleksandr Kolessa, Stěpan Smal-Stockyj

[394] České slavisty zastupují Jaroslav Bidlo, Antonín Frinta, Oldřich Hujer, Miloslav Hýsek, Karel Chotek, Josef Janko, Karel Kadlec, Jan Máchal, Lubor Niederle, Josef Páta, Jiří Polívka, Albert Pražák, Emil Smetánka, Miloš Weingart a Josef Zubatý, Polsko Jean Baudouin de Courtenay, Tadeusz S. Grabowski a Marian Zdziechowski, Ukrajinu Volodymyr Hnaťjuk a Království SHS Fran Ilešić a Fran Kidrič.

[395] Jednalo se například o Kazimiera Nitsche a Jana Rozwadowského z Polska, z české delegace o Karla Chotka, Jana Kaprase, Lubora Niederleho a Jozefa Škultétyho. Království SHS reprezentovali Alexandr Belić, Jovan Radonić, Stanoje Stanojević a Ferdo Šišić. Jovan Radonić a Stanoje Stanojević zároveň figurují také mezi šestnácti Jugoslávci, podepsanými pod provolání k mírové konferenci ze dne 16. června 1919 ve věci protestu proti připojení Istrie k Itálii. – MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, Veřejná činnost – dokumenty k mírové konferenci, neuspoř.

[396] Šlo o prof. sira Bernarda Parese, Dr. Roberta W. Seton-Watsona a Dr. H. Williamse. F. Chudoba nehovořil s H. Williamsem, protože neměl příležitost jej oslovit. Pochyboval však, že by byl ochotnější než R. W. Seton-Watson.

nebudou pátrat, která ze stran má pravdu, ale velmi pravděpodobně dají spíš za pravdu Němcům nebo Maďarům. Ne-li zcela, tak alespoň částečně, což by nebylo v českém zájmu. Chudoba s lítostí konstatoval, že nepochodil. Dle jeho soudu nenajde Černý pro svou věc mnoho porozumění, přinejmenším ne tentokrát.[397]

V dalším listu se již F. Chudoba zmiňuje o tom, že svůj podpis na memorandum rád připojil. A dodává, že „s Angličany jsou ve věcech slovanských větší potíže, než si v Čechách myslíme … Je to národ konzervativní a po mnohých stránkách velice nevědomý … Mimo to jsou jako národ poměrně staří a již hodně unavení. A jako snad všichni staří lidé mají nejraději klid. Osud však jim ho nedopřává. Sotva ukončili velikou válku, mají na krku Irsko, Indii, Egypt a částečně jižní Afriku. A nejen to. Všechny tyto otázky, které musejí chtěj nechtěj řešit, dotýkají se velmi citelně jejich mocenského postavení a jejich národní hrdosti. Proto neradi slyší o sporech jinde, zvlášť když jednou ze sporných stran je větší politická veličina, která má právě tak máslo na hlavě jako oni. … Konečně je mezi nimi mnoho germanofilů …, kteří dnešní pokles průmyslový a obchodní z nevědomosti přičítají na vrub rozvrácení starého Rakouska, pokoření Německa a „balkanizace" střední a východní Evropy. Snad je v tom poněkud skryta i neuvědomělá obava, aby nedošlo i na světové impérium britské. Mocná hnutí v Irsku, Egyptě a Indii propukla hlavně za světové války, jak se mnozí z nich domnívají, přilily oleje také do oněch tří ohnišť nespokojenosti a touhy po národní samostatnosti." Měl za to, že „z té příčiny president Wilson se svými čtrnácti články nebyl zde nikdy ve veliké oblibě a že od uzavření míru upadl skoro v zapomenutí. Spisovatel Stephen Graham vydal nedávno knihu, kde se téměř diví, že v Praze naň posud nezapomněli."

Chudoba se dál snažil přimět své kolegy, aby podpořili Černého akci, avšak bezvýsledně. Prof. Pares nakonec definitivně odmítl s odůvodněním, že mezi „čestnými členy" londýnské School of Slavonic Studies je také několik Němců, kteří by se urazili, kdyby on, vedoucí školy, memorandum podepsal.[398]

Adolf Černý byl na britské půdě úspěšnější než František Chudoba, alespoň co se týče získávání podpory pro memorandum. Již koncem roku 1921 oslovil několik britských slavistů, přičemž kladné odpovědi se mu dostalo od M. V. Trofimova z Manchesteru, Hugha Brennana z Glasgow a Dragutina P. Subotiće a

[397] MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, Korespondence – F. Chudoba, Surbiton 28. ledna 1922, neuspoř.
[398] Tamtéž, Surbiton 20. února 1922.

Leonarda C. Whartona z Londýna.[399] Zatímco první tři jmenovaní se k memorandu připojili bez připomínek, v případě L. C. Whartona to bylo složitější. Memorandum sice přivítal, ale zároveň poznamenal, že vzhledem ke své funkci v Britském muzeu je povinen zdržet se všech veřejných a politických aktivit. Nicméně po důkladném posouzení obsahu memoranda a s poukazem na to, že je prezentováno jako ryze vědecký apel, podepsal se pod jeho text i on.

Ačkoli sbírání podpisů skončilo oficiálně 3. května 1922, upozorňoval J. Baudouin Černého ještě 9. května na Mariana Zdziechowského a Jana Otrębského z Vilniusu a Henryka Gaertnera z Lublinu. A zatímco první dva jmenovaní se v definitivní verzi memoranda objevili, podpis profesora Gaertnera nikoli. Není známo, proč se tak stalo. Existuje přitom opis memoranda, pod který svůj podpis připojil, bohužel nedatovaný.

Podporu bylo možno očekávat také ze strany švédských slavistů Antona Karlgrena, redaktora *Dagens Nyheter* ve Stockholmu, Sigurda Agrella, který přednášel slovanskou filologii v Lundu, a člena Švédské akademie Alfreda Jensena. Jen podpis posledně jmenovaného se však nakonec objevil pod textem memoranda odeslaného do Ženevy.[400] Stranou pozornosti zůstaly i podpisy Ljubomira Stojanoviće, Branko Vodnika, Duro Škosiće a profesora jugoslávské literatury, jehož nečitelný podpis se Černému nejspíš nepodařilo rozluštit.[401] Vcelku pochopitelná je absence zástupců německé slavistiky, avšak otazník zůstává viset nad vědci bulharskými. Doložena je v této záležitosti jen korespondence A. Černého se sofijským profesorem Alexandrem Teodorov-Balanem, který v odpovědi žádal také o pozdější obdobné zakročení zvláštním memorandem ve prospěch makedonských Bulharů, což

[399] Datum odeslání textu memoranda do Velké Británie je známo jen u D. P. Subotiće. Stalo se tak 21. prosince 1921. Jeho odpověď je datována 18. ledna 1922. H. Brennan Černému odpověděl 4. ledna a L. C. Wharton 13. ledna 1922. V případě M. V. Trofimova existuje jen podpis pod opisem textu memoranda, který zaslal Černému zpět. – MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, Lužice, neuspoř.

[400] Existuje opis textu memoranda, zařazený ve složce odpovědních archů, pod nímž jsou jména dr. A. Karlgrena, doc. S. Agrella a A. Jensena uvedena včetně jejich titulů a funkcí. Vše je však psáno v češtině jedním rukopisem, který se podobá rukopisu A. Černého a není proto možno s jistotou určit, zda jde skutečně o souhlasné podpisy, nebo jen o poznamenané kontaktní adresy na tyto osoby. Dokument není datován.
A. Karlgren v době, kdy memorandum vznikalo, skutečně ještě nedosáhl profesorské hodnosti, jmenován jím byl až roku 1923, S. Agrell ale již od podzimu roku 1921 vedl jako profesor nově zřízenou katedru slovanských jazyků na universitě v Lundu. Zahraniční část podpisové akce však probíhala především v letech 1920–1921, a tak je možné, že do Švédska text memoranda došel ještě v době, kdy byl docentem.

[401] B. Vodnik a D. Škosić byli uváděni jako docenti.

mu Černý pravděpodobně nemohl či nechtěl přislíbit.[402] Není ale jasné, co nakonec vedlo k jeho rezignaci na podporu Černého akce, neboť v žádném z dopisů nevázal podporu svou a svých kolegů výlučně na připojení jejich provolání k textu memoranda.

Skutečnost, že řada vědců, kteří vyjádřili svou podporu, neprošla Černého sítem a nefigurují na definitivním textu memoranda, souvisí s tím, že bylo koncipováno jako velmi výběrové. Černý se snažil získat pro něj co nejvýznamnější osobnosti, spjaté svou prací se sorabistikou a slavistikou. Zároveň se mělo jednat o vědce, kteří v té době aktivně působili jako profesoři na universitách a vysokých školách, aby tím bylo poukázáno na vědeckost a apolitičnost celé akce. Tato okolnost pak nejspíš sehrála svou roli i v případě již zmíněného bělehradského profesora L. Stojanoviće, který v době, kdy podpisová akce probíhala, již nepůsobil aktivně na universitě, ale jako politik a tajemník Srbské královské akademie. Ze stejného důvodu nenajdeme na memorandu ani jméno slavného slavisty Vatroslava Jagiće, jenž byl již na odpočinku. Z neznámé příčiny se tu však neobjevuje ani jméno bulharského profesora Stefana S. Bobčeva, který šířil ve své zemi znalosti o Lužici a s nímž úzce spolupracoval český slavista Josef Páta.

Ani jedna ze stanovených podmínek však nebyla splněna vždy a bezezbytku. Řada signatářů se sice ve svých odborných pracích věnovala obecným otázkám slovanství, avšak článek přímo zaměřený na Lužici bychom v jejich bibliografii sotva našli. Stejně tak i podmínce profesorského postu nevyhovovali všichni. Přitom při pohledu do podpisových archů a jejich porovnání s uveřejněnou podobou memoranda se zdá, jako by měl Černý „jiný metr" pro své české kolegy. Zatímco v případě zahraničních vědců zůstali téměř všichni, kteří nedosáhli titulu řádného profesora, přehlédnuti, mezi zdejšími nalezneme celou řadu výjimek.[403] Ostatně sám A. Černý působil na universitě jen ve funkci lektora. Vše se ale stane jasnějším, když si uvědomíme, že kromě Jana Kaprase nedosáhl žádný z vědců, kteří se v Československu

[402] Konkrétní důvod pro odstoupení bulharských vědců od podpisové akce tak zůstává neznámý. Společně s A. Teodorov-Balanem byli původně pod memorandem podepsáni Jordan Ivanov, Michail G. Popruženko, Stojan Argirov, Benju Conev, Michail Arnaudov a Stefan Mladěnov – MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, Korespondence – A. Teodorov-Balan, 3. – 21. února 1922, neuspoř.

[403] Na memorandu je například uveden Oldřich Hujer, ačkoli byl řádným profesorem srovnávacího jazykozpytu indoevropského jmenován až 22. prosince 1924 (mimořádným od 27. května 1919). Stejné je to i v případě Miloslava Hýska, který se stal řádným profesorem dějin české literatury až 20. prosince 1927 (mimořádným 25. února 1922) a v době podepsání memoranda působil na universitě jako soukromý docent. Soukromým docentem byl tehdy i Antonín Frinta. Josef Páta se stal docentem teprve 20. dubna 1922.

lužickou otázkou intenzivněji zabývali a měli k tomuto problému skutečně co říci, profesorské hodnosti. Černý proto nemohl vynechat žádného z pražských sorabistů, působících na universitě, a tak mezi signatáři memoranda nacházíme i Antonína Frintu a Josefa Pátu.

Jak bylo výše uvedeno, tvořili českoslovenští vědci více než čtvrtinu z celkového počtu signatářů memoranda. Nicméně o tom, jak a kdy Černý jejich podpisy získal, není známo téměř nic. Výjimku představují František Chudoba, Karel Kadlec, Josef Páta a Jan Kapras. První tři jmenovaní se k memorandu připojili na počátku roku 1922,[404] tedy v době, kdy se podpisová akce již chýlila k závěru. J. Kapras byl naopak mezi prvními (ne-li vůbec prvním), kdo vyjádřili svou podporu. Dopis, v němž souhlasí, aby A. Černý k memorandu pro Lužické Srby připojil jeho jméno, je datován již k 1. listopadu 1920.

Otazník zůstává viset nad ostatními jmény. Na společné podpisové listině českých pedagogů filosofické fakulty Karlovy university, která bohužel není datována a můžeme se tedy jen dohadovat kdy a při jaké příležitosti vznikla, stojí v čele jméno Lubora Niederleho[405]. Následují Václav Novotný a v Praze tehdy působící ukrajinský slavista Nikolaj Jastrebov, dále František Pastrnek, Jaroslav Bidlo, Jiří Polívka, Josef Janko, Matija Murko, Jan Máchal, Miloslav Hýsek, Oldřich Hujer, Emil Smetánka, Jan Jakubec, Josef Pekař a Josef Zubatý. Na konec pak doplnil svůj podpis Adolf Černý.

Je možné říci, že Černého v jeho snažení podpořili v podstatě všichni představitelé pražské slavistiky, kteří odpovídali stanoveným kritériím, a vedle toho ještě ředitelé řady dalších seminářů, jejichž práce se dotýkala slovanské nebo české problematiky.[406] Podepsal v podstatě také celý Historický seminář filosofické fakulty, chybí jen jméno Josefa Šusty.[407]

---

[404] F. Chudoba v již zmíněném dopisu z 20. února 1922, K. Kadlec a J. Páta v dopisech z 24. dubna 1922.

[405] Rukou L. Niederleho je napsán úvodní odstavec, znějící "S vloženým memorandem, jež ve prospěch Lužických Srbů má býti předloženo Radě Svazu národů, projevují souhlas:"

[406] Ve školním roce 1921/22 jako ředitelé jednotlivých oddělení Semináře pro slovanskou filologii působili F. Pastrnek, E. Smetánka, J. Jakubec, J. Vlček, J. Máchal a M. Murko. Praktická oddělení vedli lektoři K. Suchý, B. Vydra, B. Morkovin, D. Prohaska a J. Páta, dalšími lektory pak byli B. Štěpánek, A. Černý a J. Skrbinšek. Mimo to zde přednášel ještě J. Polívka, J. Chlumský, J. Horák, M. Hýsek, A. Frinta, V. Francev a F. Trávníček. Jaroslav Vlček však neměl status řádného profesora, ale byl veden jako profesor v jiném oboru státní služby (vykonával úřad sekčního šéfa na ministerstvu národní osvěty).
Seminář pro germánskou filologii reprezentuje jeden z jeho ředitelů J. Janko, druhým byl

Jen o málo více je známo o průběhu podpisové akce na půdě bratislavské university. Zde byl Černého spolupracovníkem při získávání hlasů na podporu lužické akce Miloš Weingart. Dopis s textem memoranda obdržel 5. května 1922 a již následující den odpověděl do Prahy, že z filosofické fakulty bratislavské university připojují k memorandu spolu s ním své podpisy profesoři Josef Hanuš, Karel Chotek a Albert Pražák. Zmínil se také o Jozefu Škultétym, se kterým však zatím o této věci neměl příležitost mluvit. Pod opisem memoranda, který M. Weingart spolu s tímto dopisem Černému odeslal, ale nacházíme jen jeho jméno. Stejně jako v případě pražských profesorů chybí i zde jakákoli korespondence, vedená v této záležitosti s A. Černým nebo mezi signatáři navzájem. Výjimkou je jen výše uvedený Weingartův dopis.

V dokumentaci k memorandu pak postrádáme ještě jeden podpis, a to A. Frinty. Jak již bylo uvedeno, patřil mezi ty osoby, které nesplňovaly všechna kritéria, stanovená Černým pro výběr signatářů. Přesto chtěl Frinta podle všeho vyjádřit svou podporu Lužici a připojit se k apelu svých kolegů. Je nepravděpodobné, že by v této věci s Černým nejednal a stejně tak že by Černý zařadil jeho jméno pod definitivní text memoranda pouze na základě ústní dohody, bez předchozího Frintova písemného vyjádření. To se však zatím nepodařilo nalézt.

Torzovitost dochovaného archivního materiálu nasvědčuje tomu, že původní agenda k memorandu byla mnohem širší[408], avšak vzala v průběhu doby za své. Podíl na tom může mít i zásah gestapa, které v roce 1939 provedlo u Černého již zmiňovanou

---

A. Kraus. L. Niederle byl tehdy ředitelem Semináře pro archeologii československou a J. Zubatý s O. Hujerem tvořili Seminář pro srovnávací jazykozpyt indoevropský. Na právnické fakultě pak profesoři K. Kadlec a J. Kapras vedli Semináře slovanského, resp. českého práva.

[407] J. Šusta zastával v období 15. září 1920 – 26. září 1921 úřad ministra školství a národní osvěty, což jej mohlo z podpisové akce vyřadit obdobně jako Jaroslava Vlčka. Naproti tomu absenci jména dalšího ze slavistů – M. Weingarta, je možné vysvětlit jeho jmenováním profesorem slovanské filologie na bratislavské univerzitě dne 14. září 1921 a následným odchodem z Prahy. K podpisové akci se pak připojil společně se svými bratislavskými kolegy. Tyto dva časové údaje vybízejí k vyslovené domněnky, že pražští vědci memorandum podepsali pravděpodobně v průběhu září 1921.

[408] Zatímco v případě jiných prací A. Černého, včetně jeho provolání a memorand z doby pařížských mírových jednání, se dochovalo několik verzí rukopisů, strojopisné přepisy a překlady, text memoranda evropských slavistů existuje v Černého pozůstalosti jen v jednom rukopisu (finální verze bez škrtů a úprav), dvou tištěných verzích a v jednom českém a několika francouzských průklepech, které sloužily jako podpisové archy. Stejně chudý je i ostatní materiál, související s memorandem, zejména korespondence, která sestává z pouhých dvanácti dopisů, zařazených zčásti mezi podpisové archy, zčásti rozptýlených v korespondenci osobní. Není však možno vyloučit, že v průběhu dokončení pořádání fondu nebudou objeveny ještě další písemnosti vážící se k memorandu.

domovní prohlídku a zabavilo množství dokumentů a korespondence, související s lužickou problematikou.

Kdy a jakým způsobem bylo memorandum do Ženevy odesláno a jaká byla odpověď Společnosti národů není možno bezpečně doložit. Informace o něm prakticky neexistují. Můžeme vycházet pouze z údajů, obsažených v Černého článku *Vzpomínky na Arnošta Denise. K desátému výročí jeho smrti.*[409] Zde však uvádí jen tolik, že bylo v květnu odesláno Společnosti národů a mělo stejný osud jako všechny předešlé akce ve prospěch Lužických Srbů: došlo potvrzení, že ho Společnost národů přijala – a dost.

Ačkoli konec vlastní podpisové akce je datován 3. května 1922, o existenci memoranda se tisk a veřejnost dozvěděly až počátkem roku 1923. Důvodem k tomuto opožděnému zveřejnění byla s největší pravděpodobností snaha A. Černého udržet přípravu memoranda v tajnosti, dokud nebude shromážděn dostatečný počet podporovatelů a vše odevzdáno Společnosti národů.[410] V tomto smyslu psal již 30. října

[409] V souvislosti s memorandem zde A. Černý napsal, že mu E. Denis přišel „onoho roku na pomoc v podniku ve prospěch lužických Srbů, který svou skromností ukazoval, jak se na minimum zmenšily mé naděje na dobytí práv lužickým Srbům přispěním mocných tohoto světa. Šlo o memorandum evropských (ale arci mimoněmeckých) slavistů, které by Společnosti národů znova připomenulo otázku zajištění kulturních potřeb lužickým Srbům nejen s hlediska menšinového, ale i ze zájmů vědeckých … Denis ochotně svolil postaviti se v čelo této akci, i sháněl jsem jeho jménem podpisy pod memorandum, které mělo býti posláno do Ženevy, až Denis navštíví Prahu. K tomu však tehdy nedošlo pro překážky, které také jednou vylíčím. Než byly překonány nebo vlastně odsunuty, Denis 5. ledna 1921 zemřel. Ještě však po jeho smrti mně pomáhala jeho světlá památka i autorita uskutečňovati započatou akci. A tak konečně v květnu 1922 bylo memorandum odesláno Společnosti národů, datováno prvým listopadem 1920 a třetím květnem 1922, počátkem a ukončením podpisování. V čele místo Denise byl podepsán J. Baudouin de Courtenay. … Memorandum mělo stejný osud jako všecky předešlé akce ve prospěch lužických Srbů: došlo potvrzení, že je Společnost národů přijala – a dost.“ – MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, Práce vlastní, rukopisy – Vzpomínky na Arnošta Denise. K desátému výročí jeho smrti, neuspoř. Tiskem článek vyšel v *Národním osvobození*, 1931, roč. 8, č. 4 (4. ledna 1931), s. 4.

[410] M. Völkel ve své studii přichází ještě s hypotézou, že by za tím mohl být fakt, že A. Černý nechtěl nebo nesměl na mezinárodní politické scéně otevřeně v záležitostech Lužických Srbů vystupovat, dokud byl pracovně spjatý s československým ministerstvem zahraničí. – VÖLKEL, Měrćin. Zapomnjeny memorandum slawistow. In *Práce z dějin slavistiky a česko-jihoslovanských vztahů* XX. 1. vyd. Praha : Katedra slavistiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, 1998, s. 117.
Ministerským radou však zůstal až do roku 1927 a v letech 1922–1923 působil jako legační rada vyslanectví ČSR ve Varšavě, takže sotva můžeme říci, že by někdy v tomto období nebyl vázán na ministerstvo zahraničních věcí. Nepříliš průkazná je pak i hypotéza, že tento postup souvisel s jeho činností v Česko-lužickém spolku A. Černý, kterému bylo ministrem E. Benešem zapovězeno angažovat se ve vnitropolitických záležitostech Německa a povoleno spolupracovat s Lužickými Srby jen v oblasti kulturní a společenské. V záležitosti memoranda evropských slavistů se nikde neprezentoval jako tvůrce a organizátor, oficiálně byl jen jedním z jeho signatářů a tedy výše uvedené omezení by zde nehrálo významnou roli.

1920 Arnoštu Mukovi, když jej o chystané akci informoval.[411] Slibem mlčenlivosti pak zavázal i signatáře memoranda, což potvrzuje například dopis Josefa Páty, v němž souhlasí s připojením svého podpisu pod memorandum a doufá, že toto přinese na kulturním poli „naší Lužici splnění všeho, jak si oni i my přejeme." A dodává, že si věc ponechá úplně pro sebe a vyčká dalších Černého zpráv.[412] Ve stejném duchu pak psal i Karel Kadlec, posílaje Černému zpět podepsané memorandum s poznámkou, že důvěrnost věci zachová a s přáním „jen aby pamětní ten spis měl nějaký účinek!"[413]

První zprávu o memorandu přinesl český časopis *Zahraniční politika* ve svém 4. čísle z roku 1923,[414] který výzvu hodnotil jako velmi úctyhodný čin a zdůraznil jeho vědecký i lidský rozměr. Autor článku Josef Chmelař zde zmínil skutečnost, že zajištění minoritní ochrany Lužickým Srbům ze strany Společnosti národů tak, jak navrhují podepsaní slavisté, by však bylo realizovatelné jen tehdy, když by Německo žádalo o přijetí do Společnosti národů. Celou situaci kolem Lužice pak přesně vystihuje jeho závěrečná poznámka, že by pak samozřejmě záleželo na tom, vyvážil-li by zájem o Lužické Srby politický zájem o účast Německa v této organizaci. Na článek v *Zahraniční politice* následně reagoval 3. března 1923 list *Prager Presse*. Zdejší komentátor si nečinil velké naděje v to, že by memorandum mohlo mít úspěch, ale zároveň poznamenal, že pokud chce Německo do Společnosti národů vstoupit, musí akceptovat požadavek rovnoprávnosti své národnostní menšiny Lužických Srbů. V té době pracoval v redakci *Prager Presse* Lužický Srb Jan Skala a pravděpodobně on podal do Lužice zprávu o vytvoření memoranda.[415] Zde o něm jako první informovaly budyšínské *Serbske Nowiny*,[416] které 7. března otiskly nejprve překlad článku z *Prager Presse* a 12. března pak na žádosti čtenářů celé znění memoranda včetně jmen signatářů. Zprávu o memorandu přinesl také týdeník *Katolski Posoł*, zdejší komentátor však zůstal poněkud skeptický a poukazoval na to, že jen zásah Společnosti národů nestačí, ale že Srbové sami musí chtít tato práva získat a něco pro to dělat. Kompletní

[411] LA PNP, f. A. Muka, Korespondence osobní přijatá – A. Černý, 30. října 1920.
[412] MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, Korespondence – J. Páta, 24. dubna (ledna? – datum nečitelné) 1922, neuspoř.
[413] MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, Korespondence – K. Kadlec, 24. dubna 1922, neuspoř.
[414] CHMELAŘ, Josef. Ochrana minorit a Lužičtí Srbové. *Zahraniční politika : sborník pro studium mezinárodních otázek politických, právních, hospodářských a sociálních*. 1923, roč. 2, č. 4, s. 262–264.
[415] VÖLKEL, Měrćin. Zapomnjeny memorandum slawistow. In *Práce z dějin slavistiky a česko-jihoslovanských vztahů* XX. 1. vyd. Praha : Katedra slavistiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, 1998, s. 118.
[416] *Serbske Nowiny*, roč. 82, č. 58 ze 7. března 1923.

text memoranda ve francouzštině a hornosrbštině spolu s podpisy vědců publikoval také časopis *Łužica*.[417] V českém prostředí se memorandum objevilo, doplněno stručným komentářem, ještě dvakrát v *Českolužickém věstníku*. Autorem prvního článku z dubna 1923 byl člen Česko-lužického spolku „A. Černý" v Praze Vladimír Zmeškal a jako předloha mu sloužil text, který uveřejnily *Serbske Nowiny*. Uvedl v něm sice, že tento „projev slavistů celé Evropy po svém uveřejnění vyvolal značný ohlas v Lužici samé i u nás", ale důkazů pro to podal jen velmi málo. Poznamenal však také, že bude třeba vyčkat příhodné chvíle, kdy bude moci Společnost národů uplatnit svá práva a zaručit i Lužickým Srbům plnou ochranu. Do té doby mělo být povinností všech upozorňovat svět na bezpráví, která Němci páchali na bezmocném lužickém národě. Druhá zmínka je potom o dva měsíce mladší drobná noticka v rubrice „Přehled časopisů", informující o zprávě, kterou o memorandu přinesl časopis *Łužica*.[418]

Mezi uveřejněním memoranda v *Serbskich Nowinach* a v *Českolužickém věstníku* uplynul měsíc. Nicméně během této doby se, alespoň jak lze soudit ze zpráv v tisku, otázka memoranda neřešila ani při shromáždění Maćicy Serbskeje 4. dubna, na studentské schadźowance 3. dubna, ani 4. dubna na zakládajícím shromáždění Serbskeje ludoweje rady, která měla být institucí s posláním a právem zastupovat srbský národ a jednat v jeho zájmu na poli státním i mezinárodním. Zmeškalovo vyjádření, že Srbové „byli tímto projevem morálně posíleni, neboť cítí, že vzdělaný svět zná jejich strasti a stojí za jejich právy" se tedy ukázalo příliš optimistické a nadnesené.[419]

Tím se nad memorandem definitivně „zavřela voda". Když nevyvolalo žádnou odezvu u Společnosti národů, zařadilo se mezi ostatní neúspěšné pokusy českých a lužických aktivistů a Lužičtí Srbové, stejně jako v případě jejich nevyslyšených proseb z nedávných jednání v Paříži, na něj brzy zapomněli. V Lužici již nikdo nedoufal v radikální změnu situace a všechna snaha lužickosrbských zástupců na státoprávním a politickém poli směřovala k zajištění alespoň statu quo. Saská vláda po dlouhých jednáních nakonec svolila poskytnout 3 hodiny lužické srbštiny na obecných školách tam, kde si to rodiče sami vyžádají, a zavedla jednu hodinu týdně na gymnáziu a katolickém a evangelickém učitelském ústavu v Budyšíně jako nepovinný předmět.

[417] *Łužica*, 1923, roč. 38, č. 1.
[418] *Českolužický věstník*, 1923, roč. 4, č. 4, 15. dubna 1923, s. 22.; *Českolužický věstník*, 1923, roč. 4, č. 4, 15. června 1923, s. 36.
[419] VÖLKEL, Měrćin. Zapomnjeny memorandum slawistow. In *Práce z dějin slavistiky a česko-jihoslovanských vztahů* XX. 1. vyd. Praha : Katedra slavistiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, 1998, s. 118.

S českou pomocí se podařilo vybudovat Serbskou ludowou banku, která se následně stala nejvýznamnějším podporovatelem lužického hospodářství. Rozvíjela se i činnost spolková, přičemž v polovině 20. let v Horní a Dolní Lužici působilo přes 80 národních spolků,[420] mezi nimiž zaujímal významné místo již dříve zmíněný lužický Sokol.

Obdobně jako v Lužici se i v českém prostředí na memorandum rychle zapomnělo. V zapomnění ale upadlo kupodivu i u jeho signatářů, kteří jej s odstupem let nejspíš považovali za natolik marginální, že se o něm až na ojedinělé případy nezmiňují ani ve svých studiích o Lužici, ani v denících či pamětech.[421] Veřejně však o něm příliš nehovořil ani jeho hlavní organizátor A. Černý, s výjimkou jednoho odstavce nekrologu *Za J. Baudouinem de Courtenay*[422] a výše uvedeného článku *Vzpomínky na Arnošta Denise. K desátému výročí jeho smrti.*[423] Vedle těchto Černého textů a drobné poznámky pod čarou na závěr článku *Osudy Lužických Srbů v letech 1914–1924*, podepsaného šifrou SORABUS, kde se v souvislosti s diplomaty zapomenutém srbském národě uvádí, že je třeba „vděčně … kvitovati memorandum ke Společnosti národů, volající z podnětu prof. J. Baudouina de Courtenay po záchraně Srbů lužických jménem vědy",[424] existují pravděpodobně jen dvě další zmínky o memorandu, které nám zanechali jeho signatáři. Dělí je od sebe téměř třicet let. První z nich je práce Jana Kaprase *Lužice jako menšina*, věnující memorandu pět řádků textu, druhou pak představuje kniha A. Frinty *Lužičtí Srbové a jejich písemnictví*, v níž autor jen krátce poznamenává, že „věhlasný filolog polský J. Baudouin de Courtenay na podnět A.

---

[420] Tamtéž, s. 125.

[421] Ani sebemenší zmínku o memorandu neobjevíme v denících jednoho ze signatářů, Josefa Pekaře (*Deníky Josefa Pekaře : 1916–1933*. HANZAL, Josef (ed.). 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 2000. 197 s. ISBN 80-7021-419-8.). Pro objektivitu je však nutno podotknout, že nejsou kompletní. Mlčí však o něm i Josef Páta ve své knize *Lužice*, Praha 1946 a ani Albert Pražák, jenž je autorem předmluvy o osobě Pátově, memorandum nezmiňuje. Žádnou další informaci o memorandu pak není možné nalézt ani v ostatních českých studiích o Lužických Srbech.

[422] ČERNÝ, Adolf. Za J. Baudouinem de Courtenay 13. III. 1845 – 3. XI. 1929. *Slovanský přehled*, roč. XXI. 1929, č. 9, s. 655.
Jedinou větší prací na toto téma, nepočítaje autorovu studii, tak pravděpodobně zůstává již zmíněný článek Měrćina Völkela *Zapomnjeny memorandum slawistow*. Drobnou zmínku o memorandu obsahuje ještě SEMIRJAGA, Michail Ivanovič. *Lužičane*. Moskva; Leningrad: Izdatělstvo Akademii nauk SSSR, 1955, s. 41–42.

[423] V tomto textu Černý hovoří o Denisově pomoci jeho aktivitám ve prospěch Lužice, konaným během pařížských mírových jednání, i přímo memorandu evropských slavistů. Je to jediný text, ve kterém zmiňuje jak Společnost národů reagovala na memorandum.

[424] SORABUS. Osudy Lužických Srbů v letech 1914/1924. In FRINTA, Antonín a TICHÝ, František (ed.) *Slovanský přehled 1914–1924 : Sborník statí, dopisů a zpráv ze života slovanského : K šedesátým narozeninám Adolfa Černého*. Praha : Orbis 1925, s. 239. – zde je však možné (i když neprokázané), že by se pod tímto pseudonymem mohl skrývat A. Černý.

Černého obstaral memorandum, adresované Společnosti národů, na zajištění existence Lužických Srbů, kteryžto kolektivní dokument podepsalo v l. 1920–1922 celkem 97 slavistů ze zemí slovanských i jiných evropských (ovšem mimo Německo)“.[425]

Tuto skutečnost je možné vysvětlit tím, že pro většinu z nich bylo zmíněné vystoupení jen okrajovou záležitostí, s níž nijak nespojovali svou odbornou práci nebo osobní zájmy. Ačkoli byli, jako například J. Bidlo, propagátory slovanské vzájemnosti, dokázali si pravděpodobně brzy uvědomit neřešitelnost lužického problému, který přesahoval jejich možnosti. Nepřála tomu mezinárodní ani domácí politická situace. Československá zahraniční politika pod vedením E. Beneše byla skutečně programově postavena na základech středo- a západoevropských, nikoli slovanských, jak se snažil prosadit například K. Kramář, který se v této souvislosti dostával s E. Benešem neustále do sporu a stál vůči němu v opozici. F. Peroutka v této souvislosti uvedl, že E. Beneš „neoplývá slovanským enthusiasmem z toho důvodu, že podrobná znalost evropské situace neinspiruje k takovému enthusiasmu. Nepokouší se postavit nás na základy slovanské politiky, protože chybí předpoklady k takové politice.“[426] Po počátečním nadšení proto přišlo rychlé vystřízlivění. A bylo o to drsnější, oč lákavější byly počáteční vize. Z panslavistických představ zbyly jen trosky, nenaplnila se idea mohutné jednoty slovanských národů, naopak zde vznikaly i silné animozity a složité byly také vztahy k sovětskému Rusku. Již jednou citovaný F. Peroutka charakterizoval československou domácí a zahraničně-politickou situaci slovy, že „…nikdy nebyla slovanská politika vzdálenější … jako právě dnes. Stačí jediný pohled na situaci Slovanů, abychom to poznali. Dnes už i fanatikové přestali mluviti o jednotě Slovanů. Místo jednoty vidíme osamocené slovanské státy, z nichž každý sám pro sebe bije se se svými problémy. Vidíme dokonce, kterak slovanské vlády měří se navzájem nevraživými zraky. … Zatím se nám nepodařilo rozšířiti slovanský enthusiasmus ani ve vlastním státě a plně smířiti a spojiti Čechy a Slováky.“[427] Stejně vyznívá i komentář J. Hejreta k otázce slovanské vzájemnosti, v němž si posteskl nad tím, jak krutě se zklamal A. Černý, když v květnu roku 1918 napsal pln revolučních nadějí, že „…spor

[425] KAPRAS, Jan. *Lužice jako menšina*. Praha : Česko-lužický spolek „Adolf Černý“ v Praze I, 1927, s. 32; FRINTA, Antonín. *Lužičtí Srbové a jejich písemnictví*. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1955, s. 109.
[426] PEROUTKA, Ferdinand. Co je to slovanská politika? *Lidové noviny*, 1924, roč. 32, č. 625, 14. prosince 1924, s. 1.
[427] F. Peroutka ve svém shora uvedeném článku *Co je to slovanská politika?* Následuje výčet konfliktů a příkladů útisku uvnitř slovanského tábora od r. 1918.

polsko-ruský jest ukončen … Také spor ukrajinsko-polský bude jistě odstraněn a nahrazen vzájemným dorozuměním … Nejméně obtíží způsobí otázka rozhraničení česko-polského“ Ale přes trpké zklamání, které Černý a jeho spolupracovníci zakusili, nepřestávali věřit v to, že „z nynějšího chaosu se rodí budoucí, bohdá lepší svět slovanský“.[428] Projevil se tu fakt, že zdánlivě silný vliv slavjanofilů, čerpajících z myšlenky slovanské vzájemnosti v nové poválečné Evropě, se ukázal jako nedostatečný, aby mohl účinně prosazovat jejich představy na politickém poli. Svět slovanských ideálů a svět politiky se rozcházely stejně s tím, jak se nepodařilo tyto ideály plně implantovat nejen do diplomaticko-politického systému nového státu, ale ani do myšlení tehdejší česko-slovenské společnosti.

Adolf Černý se po neúspěchu svého memoranda na čas stáhl. Za léta 1923 a 1924 není známa žádná jeho, byť i sebemenší, práce o politickém dění v Lužici.[429] Ve své aktivitě nicméně nepolevovali ostatní propagátoři česko-lužické vzájemnosti – Černého žáci a členové Česko-lužického spolku „Adolf Černý”, především J. Páta, J. Frinta nebo později V. Zmeškal. Bylo jich však zoufale málo, což dokládá i skutečnost, že všechny knihy a studie, vydávané v této době o Lužici, jsou dílem jen úzkého okruhu nadšenců, hájících lužické zájmy v přesvědčení, že jejich snažení musí nakonec přinést výsledky.[430] Adolf Černý sám se začal k dění ve slovanském světě opět veřejně vyjadřovat od roku 1925. Stalo se tak v souvislosti s obnovením vydávání Slovanského přehledu, v němž získal platformu pro publikování svých myšlenek. V dalších letech potom na stránkách tohoto časopisu nalézáme řadu jeho příspěvků k národnostním otázkám, nejen v souvislosti s Lužickými Srby.[431] Znovu se uchýlil do ústraní v druhé polovině 30. let, když nový režim v Německu tvrdě potlačoval lužickosrbský národní život a ztížila se nejen možnost spolupracovat, ale i jen komunikovat s československou stranou.

---

[428] HEJRET, Jan. Slovanstvo a jeho vzájemné styky v letech 1914–1924. In FRINTA, Antonín a TICHÝ, František (ed.) *Slovanský přehled 1914–1924 : Sborník statí, dopisů a zpráv ze života slovanského : K šedesátým narozeninám Adolfa Černého*. Praha : Orbis 1925, s. 202.

[429] Dočasně zeslábly i jeho kontakty s představiteli lužického veřejného života. To však může částečně souviset i s jeho působením na čs. vyslanectví ve Varšavě v letech 1922–1923.

[430] Ačkoliv se členská základna spolku v poválečném období výrazně zvětšila (v listopadu 1919 bylo evidováno 172 členů, zatímco před válkou byl spolek záležitostí několika málo osob), skutečně aktivních členů, věnujících se publikační a přednáškové činnosti, bylo poskrovnu.

[431] Vedle Lužických Srbů se věnoval také Ukrajincům a Bělorusům v Polsku, Polákům v Německu a Slovanům v Itálii.

Nicméně je možno říci, že se memorandu přeci jen jistým způsobem podařilo upozornit Evropu na problémy Lužice. Důkazem toho je vznik řady nových spolků, soustřeďujících zájemce o poznání této země. Již roku 1923 vzniklo v Polsku Towarzystwo Przyjaciół Narodu Łużyckiego, jehož předsedou se stal jeden ze signatářů memoranda Viktor Porzeziński, další spolek přátel Lužických Srbů vznikl v Záhřebu a r. 1925 na podnět paní de Vaux-Phalipau zahájil v Paříži svou činnost spolek Les Amis de la Lusace.[432] Lužičané se také angažovali v Kongresu evropských národnostních menšin a ve Svazu národnostních menšin v Německu. Jako epilog pak můžeme chápat obsáhlý pamětní spis o postavení Lužických Srbů v Německu (Mémorandum relatif à la situation des Serbes de Lusace (Wendes) en Allemagne), který radě Společnosti národů počátkem září 1933 odeslaly spolky přátel Lužických Srbů z Bělehradu, Lublaně, Paříže, Poznaně, Prahy, Varšavy a Záhřebu v souvislosti s německým zásahem proti Domowině a dalším lužickým spolkům. Vzniklo na popud varšavského Towarzystwa przyjaciół narodu łużyckiego a jeho obsahem bylo šest dokumentů z let 1931–1933, otištěných v německém originále a opatřených překladem do francouzštiny.[433] Dokument, odeslaný do Ženevy 18. září 1933, sice byl v Československu i cizině propagačně využit, ale vzhledem k vystoupení Německa ze Společnosti národů nebyl její radou vůbec projednáván. Jistý efekt však nakonec celá akce přeci jen měla, ovšem přesně opačný, než jakého chtěli signatáři spisu dosáhnout. Německé úřady totiž ještě více přitvrdily svůj postup proti Lužickým Srbům a ve svých projevech útočily i proti přátelům Lužice v zahraničí.[434]Ale stejně jako všechny předchozí, i tato prosba o pomoc Lužickým Srbům zůstala neoslyšena.

Za války, která nedlouho poté vypukla, se sice museli domácí přátelé lužickosrbského národa a členové Společnosti přátel Lužice odmlčet, ale hlasy na podporu Lužice se ozvaly i mimo Protektorát, konkrétně z úst již zmíněného Josefa Davida, bývalého poslance Národního shromáždění a nyní člena Státní rady pro úkoly politické a vojenské v Londýně a předsedy Svazu čsl. legionářů v Anglii. Stalo se tak na přednášce, kterou 1. listopadu 1944 uspořádal v Londýně Československý výbor pro

[432] ČERNÝ, Adolf. *Lužická otázka*. 2., dopl. vyd. Praha : Společnost přátel Lužice, 1945, s. 92.
[433] MEŠKANK, Timo. Die Zwischenkriegszeit: Sorbische Nationalbewegung unter Irredentaverdacht. In PECH, Edmund; SCHOLZE, Dietrich (uspoř.). *Zwischen Zwang und Beistand : Deutsche Politik gegenüber den Sorben vom Wiener Kongress bis zur Gegenwart*. 1. vyd.. Bautzen : Domowina-Verlag, 2003, s. 57.
[434] LEDVINA, Petr. *Společnost přátel Lužice v Praze v letech 1907–1948*. Opava, 2005, s. 86.

slovanskou vzájemnost.[435] V předmluvě k jejímu tištěnému vydání z téhož roku píše Josef Hejret, pracovník ministerstva zahraničních věcí londýnské exilové vlády, že bylo záslužným činem výboru vzpomenout v předvečer vítězství nad Německem tohoto nejmenšího a nejohroženějšího slovanského národa. V porážce Německa viděl Hejret lepší budoucnost lužického národa, jemuž budou zajištěna práva na život a pěstování své kultury. A David, který coby rodák z Opavska a později novinář na Mostecku z osobní zkušenosti znal obtíže života české menšiny v německých krajích a boje za její národní a kulturní existenci, dokázal pochopit situaci Lužických Srbů a upozorňoval na nezbytnost řešení tohoto problému, při čemž měli hrát Češi hlavní roli.[436]

[435] Podklady pro tuto přednášku dodal J. Davidovi lužickosrbský novinář Jurij Wićaz.

[436] V Československu byl text přednášky publikován v roce 1946, poté co válka již skončila, Německo bylo obsazeno a území Lužice se ocitlo v sovětské okupační zóně. Lužičtí Srbové mezitím začali znovu aktivně vystupovat se svými požadavky, zaslali memoranda na všechna místa, kde očekávali možnost příznivého přijetí a doufali, že je budou moci předložit na mírové konferenci. Nejprve uvažovali o připojení k Československu, později převládl požadavek na samostatnost. Vladimír Zmeškal v předmluvě k druhému vydání Davidovy přednášky píše, že „nadešla nová doba, kdy není již třeba, abychom mluvili za Lužické Srby, neboť za změněných podmínek mohou jednati a přednášeti požadavky sami."

VI.

Situace po 2. světové válce a český postoj k lužické otázce, Žitavsko a další československé územní požadavky

Otázka Lužice zůstala v meziválečném období a následně i během války pro politické kruhy jen okrajovou záležitostí a veškerá vystoupení na podporu lužických práv byla v podstatě jen záležitostí jednotlivců nebo organizací sdružujících přátele Lužických Srbů. A Lužice, snad jen s výjimkou Žitavska, se neobjevovala ani v úvahách exilové vlády a vojenských kruhů o tom, jak po případném vítězství upravit hranice. Porážka Německa a posun polských hranic na Odru a Lužickou Nisu však vytvořily novou situaci, která se zdála být příznivá řešení otázky lužické samostatnosti. Na lužickém území stála vojska slovanské velmoci a Lužice již nevisela ve vzduchu, jak bylo dříve namítáno v souvislosti se snahami o její připojení, ale vcelku přirozeně zaplňovala výřez mezi dosavadním Československem a budoucím Polskem. A ten přibližně desetikilometrový pás mezi českou státní hranicí a lužickosrbskou jižní jazykovou hranicí podle názoru některých příznivců myšlenky spojení Čech a Lužice „nemůže hrát vůbec roli.“[437]

V podstatě se opakovala situace let 1918–1919, ale podmínky pro naplnění snu o svobodě Lužice se zdály být mnohem příznivější. Nelze se tak divit ani tomu, že tehdy již jednaosmdesátiletý Adolf Černý se ještě jednou pokusil upozornit na dosud nevyslyšená přání Lužických Srbů a jejich českých přátel. V roce 1945 tak znovu vydal svou knihu Lužická otázka, doplněnou o kapitolu k vývoji v Lužici od roku 1919, a podílel se na korekturách memoranda Lužických Srbů z července 1945, adresovaného maršálu J. V. Stalinovi. Na aktivní vystoupení ve prospěch Lužice však již neměl dostatek sil a zůstal tedy v podstatě jen zasvěceným pozorovatelem a rádcem.[438] Není známo ani nic o tom, zda se v této záležitosti pokusil osobně oslovit prezidenta Beneše.

Zmínili jsme však v předchozí kapitole poslance Josefa Davida, který se k otázce Lužice vyjadřoval během války v londýnském exilu. Ve své prolužické aktivitě pokračoval i po návratu do osvobozeného Československa. Promluvil na ustavující

[437] KAPITÁN, Jiří. *Srbská Lužice : Severozápadní hlídka slovanská*. 1. vyd. Varnsdorf : Severočeské nakladatelství ve Varnsdorfu, 1945, s. 68.

[438] Jedinou další doloženou prací, u níž lze vysledovat určitý politický podtext, byl článek *Lužice po první světové válce*, otištěný ve dvou částech v *Lužickosrbském věstníku* 21, 1946. Dá se předpokládat, že text měl upozornit na již jednou bezvýsledně řešenou otázku Lužice a její budoucnosti a varovat před tím, aby byl problém lužické samostatnosti znovu odsunut stranou.

valné hromadě obnovené Společnosti přátel Lužice 8. června 1945 a především pak na velké manifestaci za svobodu Lužice, uspořádané Společností přátel Lužice na Staroměstském náměstí v Praze 24. července téhož roku. Pronesl tehdy, že Češi budou Lužické Srby podporovat v jejich snaze o dosažení nezávislosti a ponechají na jejich svobodném rozhodnutí jakou podobu by tato nezávislost měla mít. Doufal, že se již nebude opakovat situace, v níž se ocitli při mírových jednáních ve Versailles a jménem československé vlády prohlásil, že tato sleduje „s velikými sympatiemi boj lužického lidu s německými utlačovateli" a staví se „za jeho požadavky, že jeho spravedlivá a svatá věc v dnešní historické době zvítězí."[439]

Zdálo se tak, že česká strana tentokrát vyjde snahám Lužických Srbů maximálně vstříc. K propagaci idejí Lužickosrbského národního výboru mezi obyvatelstvem Lužice bylo umožněno využívat pražský rozhlas[440], velmi aktivně se angažovala Společnost přátel Lužice, která obnovila svou činnost 8. června 1945. Novým předsedou byl zvolen Vladimír Zmeškal, pod jehož vedením nebyla Společnost jen organizátorkou kulturních a politických akcí na podporu Lužice, ale především prostředníkem pro jednání mezi lužickosrbskými a československými politiky, respektive vládou. Schůze na svém závěru sestavila telegram adresovaný J. V. Stalinovi, E. Benešovi a československé vládě s prosbou o podporu Lužických Srbů. Telegram obsahoval také návrh, aby již před očekávaným připojením Lužice, o němž se podle představ Společnosti podaří dohodnout s Rudou armádou, vstoupily na její území oddíly československé armády, které zde zaručí bezpečnost a pořádek.[441]

---

[439] DAVID, Josef. *Lužičtí Srbové*. Praha : Společnost přátel Lužice, 1946, s. 32.

[440] 23. května 1945 rozhlas vysílal v lužické srbštině výzvu Lužickosrbského národního výboru s krátkou úvodní informací v ruštině. Výzva hovořila o osvobození všech Slovanů vítězným maršálem Stalinem, o tom, že „budoucnost je naše a nejsme už závislí na zničeném Berlínu." Do návratu představitelů LNV nařizovala Lužickým Srbům doma zakládat nebo obnovovat lužickosrbské národní výbory, oživit činnost spolků, u sovětských vojenských úřadů se vždy hlásit jako Lužičtí Srbové a čekat na chvíli, kdy přijde potrestání německých nepřátel. Její tvůrci z řad LZNV věřili, že Lužičtí Srbové „v úzkém spojení se svobodným bratrským českým národem" převezmou správu svých věcí do vlastních rukou. Informovali o tom, že Stalin i Beneš již mají v rukou lužická memoranda. – ŠEVČENKO, Kirill. Vztah Československa k lužickosrbskému národnímu hnutí v roce 1945. In *Praha a Lužičtí Srbové : Sborník z mezinárodní vědecké konference ke 140. výročí narození Adolfa Černého (Praha 25. – 26. 11. 2004)*. Praha : Společnost přátel Lužice; Maćica Serbska; Masarykův ústav AV ČR, 2005, s. 140.

[441] V Připomínkách československé vlády k návrhu rektifikace hranic a návrhu okupačních zon československé armády v části Německa (nedatováno, bez uvedení autora) česká strana počítala se vstupem čsl. vojska na území Německa, bude-li to spojenci dovoleno (v záležitosti ustavení zón, které měly být svěřeny okupačním úřadům čsl. vojsk, se odvolávala na deklaraci Evropské

Byli tu tedy lidé, kteří se pokusili znovu otevřít lužickou otázku. A aktivní byli i sami Lužičtí Srbové. Již krátce po osvobození v květnu 1945 začali lužickosrbští političtí předáci pracovat na probuzení národního života a zformulovali svůj zahraničně-politický program. Vycházeli při tom z přesvědčení, že nyní jim doba přeje a najdou u představitelů spojeneckých vlád pro své plány a požadavky pochopení. Katolický kněz Jan Cyž ještě před svým návratem z koncentračního tábora v Dachau poslal 5. května provolání Edvardu Benešovi a maršálu Stalinovi, v němž napsal, že lužickosrbský národ přechází pod ochranu československého prezidenta, a žádal o účinné hájení zájmů Lužických Srbů při jednáních se spojenci. O čtyři dny později zaslal obdobný dokument i československé vládě s prosbou o předložení lužické otázky na očekávané mírové konferenci. Podle něj zbývaly Srbům do budoucna jen dvě cesty. První z nich znamenala žít v rámci Československé republiky, druhá zahynout v německém moři. Zdálo se mu, že nynější situace je zcela odlišná od té z let 1918–1919 a lužické věci mnohem příznivější. Německo viděl jako zdeptané a bezmocné, čekající na změny a opravy hranic. A on za Lužické Srby vyjadřoval přání připojit se tam, kam svou krví, historickými vazbami i tužbami patří.[442] Téhož dne, 9. května 1945, byl v Praze vytvořen Lužickosrbský národní výbor,[443] jehož členy se stali vedle lužickosrbských aktivistů pobývajících tehdy v Československu i zástupci Lužických Srbů z mateřské země. Výbor 12. května zaslal Stalinovi a Benešovi memorandum líčící utrpení svého národa v nacistickém Německu a zdůrazňující tradiční vazby k českým zemím. Žádali oddělení válečných zajatců srbské národnosti od Němců a umožnění jejich návratu domů stejně jako všech ostatních Lužických Srbů, usilovali také o povolení odjet z Prahy do Budyšína a obnovení práce národních výborů v obcích a národního života vůbec. V textu memoranda zdůraznili, že se nyní Srbům naskýtá podruhé příležitost

---

poradní komise z 2. května 1945). A vláda Velké Británie jí poslala odpověď, v níž považovala účast čsl. vojsk při okupaci Kladska a případně jiných oblastí nalézajících se pod vojenskou správou maršála Žukova za otázku patřící výlučně do kompetence sovětské a československé vlády. Můžeme pod termínem „oblasti nalézající se pod vojenskou správou maršála Žukova´“ chápat také Lužici? Nic tomu nenasvědčuje. – MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB III, k. 72, ič. 346.

[442] ŠEVČENKO, Kirill. Vztah Československa k lužickosrbskému národnímu hnutí v roce 1945. In *Praha a Lužičtí Srbové : Sborník z mezinárodní vědecké konference ke 140. výročí narození Adolfa Černého (Praha 25. – 26. 11. 2004)*. Praha : Společnost přátel Lužice; Maćica Serbska; Masarykův ústav AV ČR, 2005, s. 138–139., resp. *Za svobodu Lužických Srbů : Sbírka dokumentů z května–června 1945*. Praha : Společnost přátel Lužice, 1945, s. 6–7. Lužickosrbská knihovnička č. 26.

[443] Tento Serbski narodny wubjerk svým názvem i zaměřením navazoval na svého jmenovce a předchůdce z období po první světové válce.

získat svobodu, nyní pod ochranou Sovětského svazu a za spolupráce se sousedním Československem.[444]

V Lužici mezitím obnovila svou činnost Domowina, zakázaná od roku 1937. Již 10. května se v Budyšíně uskutečnilo první poválečné shromáždění, na němž zazněla slova požadující osvobození lužickosrbského národa „ve formě samostatného celku v úzké spojitosti s Československem.“[445] Ve stejný den jako Lužickosrbský národní výbor potom Domowina zaslala Stalinovi prostřednictvím listu Pravda žádost o poskytnutí pomoci a ochrany nejmenšímu slovanskému národu. I v ní srbští předáci zmínili tradiční sounáležitost s českými zeměmi a vyslovili prosbu o připojení k Československé republice coby její autonomní součásti, neboť v tomto svazku by byla srbská politická, kulturní, ekonomická i sociální práva nejlépe zaručena. Zároveň byl vznesen i požadavek propuštění všech válečných zajatců lužickosrbské národnosti, osvobození od placení reparací a žádáno o pomoc ze strany SSSR a ČSR s obnovou válkou zničené země.[446] O možné budoucí podobě Lužice se v průběhu května 1945 uvnitř Domowiny diskutovalo velmi dlouho a intenzivně. Na počátku nebyly požadavky Lužických Srbů nikterak skromné. V případě varianty přičlenění autonomního území Lužice k Československu se hovořilo o hranicích z před roku 1815 a v lužickosrbském území by mohli zůstat jen ti Němci, kteří zde měli trvalý pobyt již před rokem 1919. Vzorem pro autonomní uspořádání vztahu mezi ČSR a Lužicí byl model uplatněný v případě Podkarpatské Rusi.[447] Druhou variantou, která se na shromáždění Domowiny 20. května 1945 řešila, byla územní autonomie v rámci Německa. I pro ni se uvažovalo o hranicích před rokem 1815, přičemž celé území by administrativně připadlo Sasku.

---

[444] *Memorandum Lužických Srbů maršálu J. V. Stalinovi a presidentu Ed. Benešovi*. Praha : Lužickosrbský národní výbor v Budyšíně s prozatímním sídlem v Praze, 12. května 1945. tisk Grégr, s. 4.

[445] KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945–1948*. 1. vyd. (v Československu) Praha: Panorama, 1990, s. 77.
Memorandum adresované J. V. Stalinovi a E. Benešovi však k datu 10. května uvádí první veřejné vystoupení Lužickosrbského národního výboru, který v té době ještě sídlil v Praze.

[446] ŠEVČENKO, Kirill. Vztah Československa k lužickosrbskému národnímu hnutí v roce 1945. In *Praha a Lužičtí Srbové : Sborník z mezinárodní vědecké konference ke 140. výročí narození Adolfa Černého (Praha 25. – 26. 11. 2004)*. Praha : Společnost přátel Lužice; Maćica Serbska; Masarykův ústav AV ČR, 2005, s. 140.

[447] PAŁYS, Piotr. *Skupiska czeskie w Kłodzkiem, Raciborskiem, Głubczyckiem i Żytawskiem wobec planów zmiany granic państwowych po II wojnie światowej*. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszalek, 2009, s. 190.

Třetí alternativou a zároveň nejméně reálnou byla výměna lužickosrbského a sudetoněmeckého obyvatelstva.[448]

Vedle těchto dvou významných celolužických institucí adresovali svá přání o připojení Lužice k Československu jejímu prezidentu i maršálu Stalinovi sami za sebe mnozí Lužičtí Srbové. A 1. června vydal Lužickosrbský národní výbor své druhé memorandum, v němž již přímo uvedl požadavek připojení Lužice k Československu a specifikoval i základy právního statutu Lužice v tomto svazku, který měl být podobný jako v případě Moravy nebo Slezska s několika menšími výjimkami co se týče kulturní autonomie. V textu požadované co nejtěsnější spojení Lužice a Československa mělo obnášet zavedení jednotného zákonodárství a administrativní správy, peněžního systému při současném zřízení filiálky Československé národní banky v Budyšíně i obsazení Lužice československými vojsky. Přiložen byl i hospodářský a geografický rozklad o území budoucí Lužice, přičemž bylo ze strany Lužickosrbského národního výboru navrhováno sjednotit území Horní a Dolní Lužice do jednoho administrativního celku o rozloze cca 10.000 km^2 a 800.000 obyvatelích. Uváděný počet Lužických Srbů byl velmi nadsazený, měl se pohybovat kolem 500.000 osob.[449] Ve skutečnosti byl poměr srbského a německého obyvatelstva výrazně v neprospěch slovanského etnika a to i přesto, že memorandum počítalo pro nový administrativní útvar s územím menším, než bylo území historické Lužice, protože mělo být rezignováno na čistě německé oblasti (s výjimkou těch, které se nacházely uvnitř lužickosrbského osídlení). Situaci navíc komplikoval fakt, že do příhraničních lužických oblastí přišly již na počátku roku

[448] SCHURMANN, Peter. *Die sorbische Bewegung 1945–1948 : Zwischen Selbstbehauptung und Anerkennung*. Bautzen/Budyšin : Domowina-Verlag, 1998, s. 238.

[449] ŠEVČENKO, Kirill. Vztah Československa k lužickosrbskému národnímu hnutí v roce 1945. In *Praha a Lužičtí Srbové : Sborník z mezinárodní vědecké konference ke 140. výročí narození Adolfa Černého (Praha 25. – 26. 11. 2004)*. Praha : Společnost přátel Lužice; Maćica Serbska; Masarykův ústav AV ČR, 2005, s. 141–142.
Tato čísla budou působit ještě méně reálně a věrohodně, když je postavíme vedle statistických údajů o půl století starších a relativně přesných a nezaujatých – tehdy výzkumy Arnošta Muky vymezily rozsah lužickosrbského území v Horní Lužici na 2.275 km^2 a v Dolní Lužici na 2.012 km^2, přičemž Muka pro tato území zároveň uváděl 92.160 hornosrbsky a 71.958 dolnosrbsky hovořících osob. – BOHÁČ, Zdeněk. *České země a Lužice*. Tišnov; Budyšín : SURSUM, 1993, s. 78.
V prvních poválečných létech sice lze v souvislosti s určitým probuzením národního vědomí a rozvojem spolkové činnosti předpokládat nárůst počtu osob, které lužickou srbštinu ovládaly, ale zároveň si druhá světová válka vybrala svou daň i mezi Lužickými Srby, takže půl milionu osob, zmiňovaných v memorandu, je nutno označit za nereálné číslo. Předpokládáme zároveň, že pro potřeby LZNV byli coby Lužičtí Srbové chápáni všichni, kdo se za ně považovali (resp. byli považováni) bez ohledu na to, zda ovládali svůj mateřský jazyk.

1945 početné skupiny Němců prchajících před frontou a po válce zástupy německých vysídlenců z Čech a území odstoupených Polsku (odhaduje se, že mohlo jít až o 200.000 osob). Nicméně jako pozitivní je nutno hodnotit již sám fakt, že text byl výsledkem jednání obou lužickosrbských uskupení. Jejich vzájemné vztahy se snažili uspořádat Jurij Cyž a Jan Meškank, kteří přijeli do Prahy 25. května. Pokud jde o další obsah memoranda, žádali v něm jeho autoři také o to, aby byli v zajateckých táborech odděleni od Němců a později zcela propuštěni váleční zajatci srbské národnosti a aby bylo na Lužické Srby obecně pohlíženo jako na spojenecký nebo osvobozený národ. 2. června odeslala Domowina list obdobného znění také maršálu Žukovovi, v němž navrhovala, aby sjednotil historické lužické země v jeden administrativní celek, který by byl následně připojen k ČSR.[450] Ve svém nadšení si ani neuvědomili, že taková akce je zcela nad rámec jeho pravomocí a před vyjádřením konference spojenců by to sotva mohl učinit i samotný Kreml.

Navíc již od počátku naráželi Lužičtí Srbové u sovětských vojenských orgánů, které okupované Německo spravovaly, na nezájem o jejich záležitosti. Bez odpovědi zůstávaly lužické žádosti směřované na místní velitelství i vrchnímu veliteli sovětských vojsk v Německu maršálu Georgiji Konstantinoviči Žukovovi. Jemu Domowina adresovala dopis ze 2. června 1945. O nepříliš vstřícném postoji Kremlu svědčilo i Stalinovo vyjádření se na dotaz ministerského předsedy Zdeňka Fierlingera o politické budoucnost Lužice, který tento vznesl na jednání se sovětským vedením v červnu 1945 v Moskvě. Stalin tehdy nazval lužickou otázku choulostivou a ani jedna strana se jí při této příležitosti již více nezabývala. Toto stručné Stalinovo vyjádření stačilo na to, aby se ho již Fierlinger nesnažil přimět zaujetí nějakého konkrétnějšího postoje k celé věci. Ostatně československá delegace měla (jako i 26 let dříve) řadu jiných, naléhavějších témat, která chtěla se svým sovětským spojencem projednat a které považovala za naléhavější. Prioritu mělo vyřešení česko-polských sporů nebo podpora Kremlu v záležitosti odsunu Němců a vysídlení Maďarů ze Slovenska. Jako by se zde opakovalo ono Masarykovo „necháme jim Lužičany, ergo oni nám Němce“, i když nyní v trochu pozměněném znění.[451]

---

[450] ŠEVČENKO, Kirill. Vztah Československa k lužickosrbskému národnímu hnutí v roce 1945. In *Praha a Lužičtí Srbové : Sborník z mezinárodní vědecké konference ke 140. výročí narození Adolfa Černého (Praha 25. – 26. 11. 2004)*. Praha : Společnost přátel Lužice; Maćica Serbska; Masarykův ústav AV ČR, 2005, s. 143.

[451] Tamtéž, s. 147.

Lužice však měla i ve vládě své přímluvce. Vedle Josefa Davida to byli například ministr školství a národní osvěty Zdeněk Nejedlý[452] a ministr informací a kultury Václav Kopecký. Ministr Kopecký ve vládě přímo požadoval, aby se tato domáhala také připojení Lužických Srbů. Na schůzi vlády konané 8. června 1945 Vladimír Clementis informoval její členy o tom, že lužickosrbské delegace neustále docházejí na ministerstvo zahraničních věcí a popisují dění v Lužici, postavení Lužických Srbů a svých záměrech. Zmínil také to, že mu při jedné takové návštěvě bylo předáno memorandum pro pro prezidenta E. Beneše a maršála J. V. Stalina, které on neoficiálně odevzdal vyslanci Zorinovi a od něj stejně neoficiální cestou putovalo do Moskvy.[453] Pozitivní odezvu měla lužická agitace u ministerstva národní obrany.[454] Ale ve své podstatě to byly spíše jen osamocené hlasy, opět převážili „reálně" uvažující politici.

13. června jednali zástupci Lužických Srbů spolu s Vladimírem Zmeškalem coby reprezentantem Společnosti přátel Lužice o budoucnosti Lužice s plukovníkem generálního štábu Alfredem Resslem. Plukovník sice na jedné straně konstatoval, že je Lužice vhodná jako nástupní prostor ve směru Berlína a Lipska a umožňuje kontrolovat několik hlavních železničních tahů, zároveň ale upozorňoval, že požadavek připojení

---

[452] Z, Nejedlý argumentoval historickým právem ČSR na Lužici. I ve své pozdější řeči pronesené 24. července 1945 na manifestaci na podporu Lužických Srbů na Staroměstském náměstí zdůrazňoval důležitost ovládnutí obou stran pohraničních hor, tedy je tu přítomný spíše aspekt geograficko-strategický než etnický nebo akcentující slovanskou příbuznost a sounáležitost.

[453] KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945–1948*. 1. vyd. (v Československu) Praha : Panorama, 1990, s. 77.

[454] Za MNO jednal se zástupci Lužických Srbů především generál Alfred Ressel. 13. června 1945 se v Praze sešel se zástupci Lužickosrbského národního výboru a Společnosti přátel Lužice, konkrétně Janem Cyžem, Beno Šołtou, Jurijem Cyžem, Mikławšem Krječmarem a Vladimírem Zmeškalem. Generál sice na jedné straně konstatoval, že je Lužice vhodná jako nástupní prostor ve směru Berlína a Lipska a umožňuje kontrolovat několik hlavních železničních tahů, zároveň ale upozorňoval, že požadavek připojení Lužice v jejích historických hranicích je nereálný a nebylo by ho možno obhájit při mezinárodním jednání. Vzhledem k hájitelnosti hranice by totiž muselo být získáno i další čistě německé území. Navrhoval proto raději rezignovat na velkou část Dolní Lužice včetně Chotěbuzi a vycházet pokud možno z etnografické hranice (nicméně z vojenského hlediska bylo nezbytné rozšířit územní požadavky ještě o Žitavu, Lubij Zhořelec a oblast Pirny a Kamence. Zástupci SNW a SPL uznali oprávněnost připomínek MNO a následně i částečně korigovali své původní představy o způsobu a formě připojení Lužice k ČSR. Obdobně mělo jednání i dopad na další kroky MNO, které ideu připojení části Lužice zahrnulo do svých návrhů na změny hranic Československa, předloženého k projednání vládní komisi pro otázky hranic, která se sešla 20. června 1920. – PAŁYS, Piotr. *Skupiska czeskie w Kłodzkiem, Raciborskiem, Głubczyckiem i Żytawskiem wobec planów zmiany granic państwowych po II wojnie światowej*. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszalek, 2009, s. 189.

Lužice v jejích historických hranicích je nereálný a nebylo by ho možno obhájit při mezinárodním jednání. Vzhledem k hájitelnosti hranice by totiž muselo být získáno i další čistě německé území. Navrhoval proto raději rezignovat na velkou část Dolní Lužice včetně Chotěbuzi a vycházet pokud možno z etnografické hranice (nicméně z vojenského hlediska bylo nezbytné rozšířit územní požadavky ještě o Žitavu, Lubij Zhořelec a oblast Pirny a Kamence. Zástupci Lužickosrbského národního výboru a Společnosti přátel Lužice uznali oprávněnost jeho připomínek a částečně korigovali své původní představy o způsobu a formě připojení Lužice k ČSR. Obdobně mělo jednání i dopad na další kroky ministerstva národní obrany, které ideu připojení části Lužice zahrnulo do svých návrhů na změny hranic Československa, předloženého k projednání vládní komisi pro otázky hranic, která se sešla 20. června 1945.[455] Na jejím zasedání sice přítomní ministři podpořili návrh předložený za MNO, respektive generální štáb, gen. Bohumilem Bočkem, ale v redukované podobě. Pro poválečné Československo mělo být žádáno území Ratibořska, Kladska a Hlučínska, ale varianta lužická jako celek byla odmítnuta. Z ekonomických a dopravních důvodů se uvažovalo pouze o Žitavě, přičemž získán měl být i pruh území mezi Lužickou Nisou a Frýdlantským výběžkem, obsazený Polskem.[456]

Je otázkou nakolik považovali představitelé generálního štábu ideu připojení Lužice za realizovatelnou. V případném obsazení lužického území sice viděli ideální možnost zajištění Čech od severu, kontrolu čtyř hlavních železničních tratí, přiblížení se Berlínu a eliminaci Drážďan jako možného nástupního prostoru proti Čechám. Uvědomovali si nicméně skutečnost, že připojení celé Lužice by vzhledem k národnostnímu složení představovalo velkou komplikaci, a rovnou proto kalkulovali s rezignací na oblast Chotěbuzi a nutností současně získat i území Žitavska a města

[455] Lužické Srby reprezentovali Jan Cyž, Beno Šołta, Jurij Cyž a Mikławš Krječmar. – Tamtéž.

[456] Skutečnost, že rozhodnutí nárokovat pro Československo při budoucích mezinárodních jednáních Žitavu přijala vláda poté, co jí zástupci Lužických Srbů a SPL předložili koncepci uvažované lužické územní jednotky, v níž Žitava figurovala, napovídala o přesvědčení české strany o nereálnosti lužických požadavků a představ. Naopak cítila možnost vyzískat alespoň minimum, pokud své požadavky podloží hospodářskými a etnickými důvody. V Žitavě a okolí byla totiž poměrně velmi aktivní česká menšina, která již záhy po osvobození vytvořila vlastní národní výbor, navázala spojení se sovětskými vojenskými orgány a zaslala čsl. vládě petici za připojení k Československu. A do Žitavy také v podstatě okamžitě po jednání vlády z 24. července, kdy řešila i lužickou otázku, zavítali 26. července ministři Nejedlý a Kopecký. – ŠEVČENKO, Kirill. Vztah Československa k lužickosrbskému národnímu hnutí v roce 1945. In *Praha a Lužičtí Srbové : Sborník z mezinárodní vědecké konference ke 140. výročí narození Adolfa Černého (Praha 25. – 26. 11. 2004)*. Praha : Společnost přátel Lužice; Maćica Serbska; Masarykův ústav AV ČR, 2005, s. 148–149.

Zhořelec, Löbau, Kamenz a Pirnu. Návrh tedy v podstatě odpovídal tomu, co při rozhovoru 13. června řekl zástupcům Lužických Srbů plk. gšt. Alfred Ressel, a ukázal se být pro politické reprezentanty Československa nepřijatelným. Ostatně i MNO na základě negativního přijetí svého návrhu vládní komisí a připomínek prezidenta Beneše následně územní a strategické požadavky výrazně redukovalo a v memorandu, připravovaném v souvislosti s očekávanou mírovou konferencí, které 16. července předalo ministerstvu zahraničí, již v regionu Lužice žádalo jen drobné úpravy – napřímení hranice v oblasti Žitavska.

Navíc se na adresu vojáky původně předložených požadavků vyjádřil kriticky i prezident Beneš, který konstatoval, že od spojenců si můžeme dovolit chtít jen to, co je skutečně nutné, přičemž připojení Lužice by nepředstavovalo nezbytnou úpravu hranice, ale anexi cizího území. Předpokládal, že se Němci budou snažit dříve či později dosáhnout revize takto utvořených hranic a za několik let mohou pro své požadavky získat i podporu veřejného mínění ve světě. Svou roli sehrála i obava z toho, že přehnané požadavky vůči Německu mohou negativně ovlivnit vztahy mezi Československem a Sovětským svazem.[457] Jeho osobní maximou bylo vyhnout se všemu, co by zvyšovalo počet Němců v hranicích státu.

V nedatovaném návrhu na úpravu československých hranic, který je však možno vztáhnout k polovině roku 1945,[458] se o Lužici hovoří také jen v tom smyslu, že úpravy hranice mají vést ke zlepšení dopravního spojení mezi frýdlantským a rumburským výběžkem a částečném vyrovnání hlubokého výběžku žitavského. O etnografických důvodech v souvislosti s Lužicí nepadlo ani slovo na rozdíl od odůvodnění vzneseného požadavku na Ratibořsko a Hlubčicko (zde hlavní důraz kladen na etnografické aspekty, jen nepatrný prostor dostaly důvody hospodářské – případný zisk Kozlí coby přístavu

[457] PAŁYS, Piotr. *Skupiska czeskie w Kłodzkiem, Raciborskiem, Głubczyckiem i Żytawskiem wobec planów zmiany granic państwowych po II wojnie światowej*. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszalek, 2009, s. 196–197.

[458] V archivním osobním fondu Edvarda Beneše, uloženém v Archivu ÚTGM (Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.), se nachází složka, obsahující Návrh na úpravu československých hranic s hlediska obrany státu a historických a etnografických práv národů Československa. Návrh, sestávající ze čtyř stran strojopisu, je nedatovaný a bez udání autora. Složka však vedle Návrhu obsahuje i text záznamu připomínek prezidenta E. Beneše k předloženému návrhu na úpravu hranic dne 20. června 1945 a texty k otázce rektifikaci hranic z 18. července 1946. Charakter požadavků a odůvodnění, obsažených v Návrhu, by však svědčil spíše o jeho původu v roce 1945. – MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB III, k. 72, ič. 346.

na Odře), respektive Kladsko (v jeho případě hrály hlavní roli důvody strategické a obranné, ale objevily se i argumenty národnostní).[459]

To v podstatě korespondovalo s požadavky, které Edvard Beneš předložil ještě za války zástupcům Velké Británie, Spojených států amerických a Sovětského svazu. Respektive v sobě Benešovy požadavky zahrnovalo, neboť návrh MNO i memorandum a mapa s územními požadavky, které v červnu 1945 prezentoval v Moskvě ministerský předseda Zdeněk Fierlinger, nárokovaly větší území než Beneš vyjmenovával v prosinci 1943, neboť v jeho podání se jednalo především o úpravy, které měly napřímit hranice a snížit počet obyvatelstva německé národnosti na území republiky.[460] S tím ale byla představa připojení Lužice ve zjevném rozporu. nicméně jak vidno z dalších dokumentů, nebyla otázka získání Lužice považována za důležitou nebo realizovatelnou a mnohem více prostoru a energie bylo věnováno snahám o změnu hranice v Kladsku nebo Slezsku.. Obdobná mapa jako pro Moskvu byla proto odevzdána také polské vládní delegaci na československo-polských jednáních, která se konala v únoru 1946 v Praze.[461] Ve stejný měsíc jednal v Berlíně o otázce Lužice a Žitavy zástupce československé vojenské mise s hlavním politickým poradcem maršála Žukova Ivanem Filipovem, který se vyjádřil v tom smyslu, že pokud jde o Lužici, měla by česká strana zachovávat mlčení. V případě nároků na Žitavu pak navrhl obrátit se přímo na Kreml. Ministerstvo zahraničí toto vše tlumočilo své moskevské ambasádě a pro sebe vyvodilo závěr, že se omezí pouze na podporu lužickosrbských snah o kulturní autonomii. A čekalo na první vhodnou příležitost, kdy by mohlo předložit požadavek na úpravu

[459] Národnostní aspekty se zohledňovaly v podstatě jen v případě severní hranice s Polskem.

[460] Odstoupení Ašska, Šluknovska, Frýdlantska, Broumovska, Frývaldovska a Krnovska měl být kompenzován částí Kladska, Hlubčicka a Ratibořska. Touto problematikou se na popud Beneše zabýval již v lednu 1943 Podvýbor pro územní otázky amerického kongresu, v prosinci potom otázku odsunu Němců a korektur hranic projednával Beneš v Moskvě se Stalinem a Molotovem. V druhém případě zmínil i české nároky na Těšínsko a Kladsko. O Lužici však neuvažoval. Nejspíš i s ohledem na to, že upřednostňoval zisk Kladska a Těšínska a nechtěl svého spojence dráždit příliš četnými a neskromnými požadavky. I na konci roku 1944 při jednáních s britskými diplomaty Beneš stále nabízel výměnou za Kladsko, území severně od Moravské Ostravy a posunutí jižní hranice až k úpatí Šumavy severní výběžky republiky. Tím by se ale zcela znemožnila komunikace s Lužicí, takže lze s jistotou vyloučit, že by se československá politická reprezentace vůbec otázkou Lužice zabývala. Nelze vyloučit, že o případných nárocích na Lužici uvažovali představitelé moskevského exilu Z. Nejedlý a V. Kopecký, kteří se k této problematice po osvobození aktivně vyslovovali, ale důkazy chybí. – HLUŠIČKOVÁ, Růžena. Mohlo Československo v roce 1945 získat Kladsko? In Kladský sborník 7. Hradec Králové : Univerzita Hradec Králové, 2006, s. 184–190.

[461] Spis Otázka rektifikace severních hranic Československa, pokud se týká území, která byla rozhodnutím Postupimské konference dána pod správu polského státu. s. 1, 18. července 1946. – MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB III, k. 72, ič. 346.

hranice na Žitavsku. Tady ale bylo nutné brát v úvahu také polskou stranu. Polští experti, kteří připravovali návrhy na územní výměny sice v souvislosti se Žitavou konstatovali, že se jedná o průmyslově-zemědělskou oblast s německým a českým osídlením, relativně málo zasaženou válkou, ale nedostatečně dopravně propojenou s ostatním územím Polska a mohla by tedy být bez větší újmy národním zájmům odstoupena, ale požadovali za ni nějakou kompenzaci. Třeba region Popradu, o který Poláci usilovali již po první světové válce. Československá reprezentace však odmítala spojovat své požadavky na části území bývalé Německé říše s úpravami československo-polské hranice. A Poláci se naopak nebyli ochotni vzdát bez náhrady čehokoli, co po válce získali na úkor Německa. Neúspěch jednání s Polskem přivedl československou diplomacii k rozhodnutí předložit své územní požadavky na mezinárodním foru. Jako vhodná příležitost se zdála být nadcházející dubnová pařížská konference rady ministrů zahraničí, u níž se očekávalo, že hlavním tématem budou podmínky mírové smlouvy s Německem. Za tím účelem začal být připravován koncept úprav hranic, určený k předložení konferenci. Československé požadavky představovaly území o ploše 164 km^2 a 82 tisících obyvatel. Opět byly užívány argumenty historické, geografické, hospodářské, dopravní i vojenské. Navrhované změny by zároveň zkrátily československou hranici o 32 kilometrů.[462] Den před očekávaným zahájením jednání rady ministrů zahraničí předala 24. dubna československá vláda své memorandum velvyslancům SSSR, USA, velké Británie a Francie. Žádala v něm oblast celé žitavské kapsy včetně území obsazeného již Polskem. Pražské požadavky však vyvolaly nevoli na polské straně a do sporu se nakonec vložila sovětská administrativa, která si ve svém táboře nepřála žádné rozmíšky a usilovala naopak o uzavření dohody o přátelství mezi Československem a Polskem. Tento tlak nakonec vedl k tomu, že československá vláda své požadavky dále neprosazovala. Dubnové memorandum jako celek však zcela zavrženo nebylo, respektive československá diplomacie ještě v listopadu 1946 neměla jasno v postoji vlády k otázce územních nároků. Dosvědčuje to i žádost ministra

[462] Zmiňována byla vedle železnice Varnsdorf–Liberec i skutečnost, že na válkou reletivně málo zasaženém území Žitavska se nachází textilní továrny, které by svou produkcí mohly kompenzovat škody způsobené textilnímu průmyslu v Čechách, a že elektrárna v Hirschfelde by obdobným způsobem nahradila elektrárnu v Andělské Hoře, která zásobovala energií Liberec, Jablonec a Tanvald spolu s přilehlými oblastmi a která za okupace značně utrpěla. – PAŁYS, Piotr. *Skupiska czeskie w Kłodzkiem, Raciborskiem, Głubczyckiem i Żytawskiem wobec planów zmiany granic państwowych po II wojnie światowej*. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszalek, 2009, s. 197–200.

zahraničí Jana Masaryka, pobývajícího v New Yorku v souvislosti s připravovaným třetím zasedáním rady ministrů zahraničních věcí, o instrukce, zda se má při jednáních s představiteli velmocí, plánovaných na 20. prosince 1946, nadále držet požadavků obsažených v memorandu. Vláda se nad tímto tématem sešla 29. listopadu a výsledkem bylo rozhodnutí, že pokud při jednání ministrů dojde na diskusi o německé otázce, mají delegáti oznámit, že Československo trvá na svých územních požadavcích vůči Německu, přičemž o budoucnosti území na východ od Odry a Lužické Nisy bude jednat přímo s Polskem.[463] Na zasedání Rady ministrů zahraničí tedy měly být předloženy jen nároky na německá území, to znamená úprava západní hranice ČSR a Žitava, bez zmínky o Kladsku, Ratibořsku a Hlubčicku (stejně jako nyní polské části žitavské kapsy), a naopak Československo podpoří Polsko při hájení jeho nové západní hranice.

Hrála se tu tedy v podstatě hra o „výměnu“ Lužice, kterou Československo beztak nemělo šanci získat, za žitavský výběžek a Kladsko. To však Lužičtí Srbové netušili a dál se snažili přesvědčit vítězné mocnosti o oprávněnosti svých požadavků. Ve své další deklaraci z 1. července, pojmenované Memorandum Lužických Srbů – slovanského národa v Německu, který žádá osvobození a připojení k Československu, navrhli Srbové řešení, v němž by Lužice byla autonomní částí ČSR. Zároveň měla být co nejdříve zahájena jednání se SSSR na téma co nejrychlejšího obsazení Lužice československou armádou. S ohledem na předchozí rozhovory se zástupci ministerstva národní obrany zařadili Srbové ve svém memorandu mezi územní požadavky vedle lužickosrbských území také žitavský okres spolu s městem, celkem cca 123 tisíc osob. Neopomenuli v něm zmínit existenci českých kolonií v Žitavě, Budyšíně a Weisswasser.[464]

Poté, co polské síly obsadily Slezsko, se na území Lužice přesunulo velké množství německých uprchlíků.[465] Problémy byly i s polskými vojáky v hraničních

[463] Petr Zenkl při rokování vlády poznamenal, že má-li být rozhodnutí o dalším osudu Kladska ponecháno dvoustranným česko-polským jednáním, znamená o přiznání, že se jedná o území nikoli Německa, ale polského státu a tedy není možno spojovat s tím i záležitost Žitavy. Ministr Hubert Rypka proto navrhl formulovat memorandum tak, že v případě Žitavy a dalších úprav hranic na západě Čech se jedná o nároky vůči Německu, zatímco požadavek Kladska se týká bývalého území Německa. Převážil však názor, že české nároky na území, nacházející se nyní pod polskou správou, budou řešeny nezávisle na konferenci Rady ministrů zahraničí a budoucích mírových smlouvách s Německem.

[464] Tamtéž, s. 189–190.

[465] Příliv německých uprchlíků z východu stejně jako uzavření hranice na Odře pro navracející se slezské Němce vedly k dramatickému nárůstu německého obyvatelstva v Lužici. To zmiňuje jako největší problém ve svém líčení situace v Lužici i K. Wirt. Ten se již smířil s tím, že

oblastech na řece Nise. Nedařilo se uvolnit Lužické Srby ze zajateckých táborů a vázlo zásobování. Slabé sovětské posádky nebyly schopny zajistit pořádek a okupační orgány stále nerozlišovaly mezi srbským a německým obyvatelstvem.[466] Zástupci Lužickosrbského národního výboru a Společnosti přátel Lužice proto neustále naléhali na československou vládu, aby se zúčastnila okupace německého území a obsadila svými vojsky Lužici. Jí také adresovali list ze 14. července 1945, v němž popsali aktuální situaci a s tichou výčitkou konstatovali, že jedinou odpovědí, které se Lužickým Srbům na všechna jejich provolání ze strany čsl. vlády dostalo, byla informace o předání memoranda ministerstvu zahraničních věcí k prostudování. a slib ministra, že vyvine úsilí pro uskutečnění lužických požadavků.[467]

---

nadějím ve šťastnější budoucnost samostatné Lužice je konec. Píše sice v úvodu o velké naději, s níž se dívali (Lužičtí Srbové) na Čechy a o spoléhání na sliby svobody stejně jako o aktivní české podpoře lužických zájmů velkolepých manifestacích, ale z dalšího textu je již cítit rezignovanost. Omezuje se jen na popis aktuálního stavu, zvláště hrozby germanizace, způsobené právě usazováním uprchlíků v Lužici, kde byly celé rodiny umisťovány do hospodářství Lužických Srbů. Jako problém vnímal i to, že mezi uprchlíky byla silná nenávist vůči všemu slovanskému. Ale byla patrná i určitá rezignace ze strany Lužických Srbů, když konstatoval, že ve školách i na ulicích mezi sebou srbské a německé děti komunikují německy a nechtějí-li rodiče, aby jejich děti odvykly své mateřštině a žádají, aby si hrály jen s jinými lužickosrbskými dětmi, jsou označováni za šovinisty. Absence mladých Lužických Srbů, kteří se z velké části ještě nevrátili ze zajateckých táborů, vedla k četným případům, kdy se přesídlenci přiženili do lužickosrbských rodin. A domácí hospodáři, kterým byla zrekvírována většina koní a dobytka, byli nyní v nevýhodě oproti přesídlencům, kteří si mnohdy přivedli i své domácí zvířectvo. Německou kolonizaci těchto dnů považoval pisatel za horší té, která v Lužici probíhala po první světové válce. Zastání nacházeli Lužičtí Srbové jen u sovětských vojenských orgánů a nedělali si iluze o tom, co by se stalo, kdyby sovětské vojenské posádky odešly. Proto ve svém textu apeloval na všechny slovanské národy, aby Lužické Srby v jejich boji za národní existenci zastupovaly a podporovaly v souvislosti s nadcházející londýnskou konferencí (pravděpodobně Londýnská konference ministrů zahraničí Číny, Francie, USA, Británie a SSSR 11. září – 2. října 1945). – MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB III, k. 72, ič. 347.

[466] Informací o dění v Lužici měla vláda dostatek, dostávala je od samotných reprezentantů Lužických Sbrbů i od českých podporovatelů svobodné Lužice, jakými byl například jeden z funkcionářů SPL Antonín Frinta. Zde uváděné skutečnosti pocházejí z jeho zprávy o konferenci se zástupci Lužických Srbů, konané 7. a 8. července 1945 v Rumburku. – ŠEVČENKO, Kirill. Vztah Československa k lužickosrbskému národnímu hnutí v roce 1945. In *Praha a Lužičtí Srbové : Sborník z mezinárodní vědecké konference ke 140. výročí narození Adolfa Černého (Praha 25. – 26. 11. 2004)*. Praha : Společnost přátel Lužice; Maćica Serbska; Masarykův ústav AV ČR, 2005, s. 149–150.

[467] Představitelé SNW upozorňovali na to, že s lužickým územím jednají sovětské orgány stejně jako s okupovaným Německem – množí se případy odvádění osob lužickosrbské národnosti na práci do SSSR, jsou vyvážena zařízení průmyslových podniků, rozebírány a odváženy železniční koleje aj. Zároveň absence jasné československé politiky a konkrétních kroků ve věci Lužice zde způsoboval růst nejistoty a neklidu. Srbové si nedovedli vysvětlit toto české mlčení, když nyní podle jejich názoru vše hrálo ve prospěch ČSR. Stejně tak i čeští přátelé ze SPL nevěděli, co je důvodem pro tento laxní přístup oficiálních československých orgánů. Přitom situace byla hodnocena jako mnohem lepší než v roce 1918/1919, protože nyní se Polsko

Po delším váhání se nakonec vláda 24. července přece jen sešla k projednání lužické záležitosti. Stalo se tak ve stejný den, kdy se v Praze uskutečnila mohutná demonstrace za svobodu Lužice a spravedlivé hranice. Jednalo se pravděpodobně o historicky největší prolužické vystoupení v Československu. Svobodné slovo, Právo lidu a Rudé právo o události psaly jako o manifestaci slovanské vzájemnosti.[468] Podle některých zdrojů se manifestace účastnilo okolo jednoho sta tisíc lidí. Uspořádali a účastnili se jí Společnost přátel Lužice, Sdružení za spravedlivé hranice ČSR, Svaz české mládeže, Výbor partyzánů, Slovanský svaz v Praze, Svaz československého studentstva, Svaz osvobozených politických vězňů, Československá obec legionářská, hlavní město Praha a řada politických stran a dalších korporací. Poté, co průvod prošel pražskými ulicemi, shromáždili se účastníci manifestace v půl osmé večer na Staroměstském náměstí. Mezi řečníky byli také Josef David, Zdeněk Nejedlý, předseda Lužickosrbského národního výboru Jan Cyž, předseda Společnosti přátel Lužice Vladimír Zmeškal, pražský primátor Václav Vacek a předseda Sdružení za spravedlivé hranice ČSR dr. Červinka.[469] Přítomní sice řečníkům nadšeně aplaudovali a posilovali se v přesvědčení, že tento apel bude vyslyšen a přinese Lužickým Srbům svobodu, ale

---

posunulo daleko na západ a přímo sousedilo s lužickým územím, které tak vytvářelo spojnici mezi ním a ČSR a nebylo jen izolovaným výběžkem do hlouby Německa. – Tamtéž, s. 150–151

[468] S označením „největší prolužické vystoupení“ je však v případě této manifestace nutno nakládat opatrně. Víme-li, že jedním z organizátorů bylo i Sdružení za spravedlivé hranice ČSR, že zástupce tohoto sdružení patřil mezi několik hlavních řečníků a že se o akci psalo jako o manifestaci pražského lidu za svobodu Lužice a spravedlivé hranice, dá se předpokládat, že část účastníků mohla patřit mezi podporovatele této organizace, která se neomezovala jen na otázku připojení Lužice, ale intervenovala i v záležitosti vrácení ztraceného území Kladska a Slezska, posunutí hranic z hřebenů hor na jejich úbočí, získání příhraničních krajů v Rakousku a dalších. A lze předpokládat, že tato témata byla pro řadu lidí přitažlivá, možná i více, než samotná otázka Lužice. Na druhou stranu společnost v této době teprve začala rozvíjet svou činnost a zahájení její hlavní přednáškové a petiční akce spadá až do období konce roku, takže v okamžiku konání pražské demonstrace ještě nemusela být příliš významným hráčem. A v tom případě by získával převahu akcent lužický.

[469] Primátor Vacek promluvil o dějinách Lužice, o jazykové i zeměpisné blízkosti Lužických Srbů a Čechů a o tom, že Lužičtí Srbové nemohou být Čechům nikdy lhostejni. Jan Cyž volal ostatní slovanské národy a především Čechy ku pomoci, aby navázali zpřetrhané vazby a pomohli budovat hráz chránící Srby před německým mořem, volal po přimknutí se Lužice k Československu. Zdeněk Nejedlý zdůraznil, že Československo nikdy nechtělo uchvátit cizí země, což však neznamená, že by mu bylo lhostejno, kde jsou jeho hranice, které mu mohou zabezpečit pokojný život. Prusko vrazilo kladský klín do jeho těla a hranice z roku 1918 nestačí. Je zapotřebí obou stran pohraničních hor a proto i v zájmu českého národa vítal žádost Lužických Srbů o připojení k CSR. Josef David na závěr své dlouhé řeči o těžkém životě lužickosrbského národa uvedl, že je zplnomocněn prohlásit jménem československé vlády, že tato s velkými sympatiemi sleduje boj lužickosrbského lidu za svá práva, staví se za jeho požadavky a věří, že ho dovede do vítězného konce. – NOVOTŇÁK, Miliduch M. *Lužičtí Srbové*. Praha : Nakladatelství F. Kosek, 1945, s. 99–103.

z úst zástupců vlády nezaznělo nic, co by se dalo interpretovat jako její jasné stanovisko a program pro další vyjednávání se spojenci, nebo již přímo informace o provedených opatřeních v této věci. Davidovo vyjádření, že vláda podporuje požadavky Lužických Srbů a se sympatiemi sleduje jejich boj s německými utlačovateli stejně jako Nejedlého slova o tom, že ve vlastním zájmu Československa vítá žádost Lužických Srbů o připojení, protože jen obě strany pohraničních hor zemi zabezpečí, znějí sice jako upřímně míněná, ale zcela prázdná slova, bez reálných skutků čsl. vlády, které by za tím stály. Cyžovo prohlášení, že jeho krajané čekají na příchod československého vojska stejně jako Zmeškalovo ujištění, že pražská vláda bude o lužických požadavcích, zejména o připojení k ČSR, jednat se spojenci, se již v okamžiku, kdy byla vyslovena, neměla o co opřít. Vyznění dopolední schůze vlády totiž neslibovalo, že by mohla být kdy naplněna.[470]

Jednání ve skutečnosti ukázalo hlubokou propast mezi zastánci a odpůrci ideje samostatné Lužice a zároveň dalo jasně najevo, na jakou stranu se misky vah naklánějí. K první skupině náležel Josef David kritizující pasivitu vlády, kterého doplňoval Zdeněk Nejedlý podporující nároky Lužických Srbů. Negativně se k rozvíjení jakékoli aktivity v tomto směru vyslovil Zdeněk Fierlinger. Kdesi uprostřed stál Vladimír Clementis.

Místopředseda vlády Josef David na úvod přečetl memorandum Lužickosrbského národního výboru a požadoval, aby k této věci vláda zaujala jasné stanovisko. Toho se mu dostalo z úst Z. Fierlingera, pochybujícího o správnosti požadavku anexe lužického území, který měla podle jeho informací deklarovat odpolední manifestace na Staroměstském náměstí. Zdeněk Nejedlý byl toho názoru, že Lužičtí Srbové jsou samostatným národem a tedy mají právo na svou existenci, v čemž by je Československo mělo podporovat. Skutečnost, že situace v Lužici je vážná a československá vláda jakožto vláda slovanského státu k tomu musí zaujmout nějaké stanovisko, byla zřejmá i Vladimíru Clementisovi, který v tomto duchu na zasedání promluvil. Předložil návrh řešení, který již před tím konzultoval s prezidentem Benešem a lužickosrbskými delegáty. Jeho základem byla myšlenka obsazení Lužice československým vojskem v rámci účasti Československa na okupaci Německa, o kterou česká strana již delší dobu usilovala. Avšak bez toho, že by vláda hovořila

[470] KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945–1948*. 1. vyd. (v Československu) Praha : Panorama, 1990, s. 79–80.

otevřeně o připojení Lužice, neboť to by dle jeho soudu nebylo za stávající situace možné. Generál Svoboda doporučil vyslat k maršálu Žukovovi, coby představiteli sovětské okupační moci v Německu, delegaci se žádostí o povolení okupace Horní Lužice, při čemž by byla provedena i drobná korekce hranice ze strategických důvodů. Clementisův návrh byl nakonec vládou přijat. H. Ripka však vyzýval k opatrnosti v záležitosti územních úprav a nároků.[471]

Jakékoli výraznější úpravy hranic ostatně nebyly Benešem považovány za reálné. On sám se spíše soustředil na odsun německého obyvatelstva z území v předmnichovských hranicích, než by usiloval o další komplikace v tomto ohledu, které by přinesla nově získaná území. Když mu byla 20. června předložena mapa s návrhem na úpravu hranic, považoval tyto změny za dalekosáhlé a vyjádřil se v tom smyslu, že by s těmito požadavky souhlasil pouze v tom případě, kdy by se jednalo o okupaci po určitou dobu, nikoli trvalé územní zisky. Do mapy zakreslil modrou tužkou maximální rozsah požadovaného území pro jednání se spojenci a považoval za nesprávné jít nad tento jím zakreslený rozsah, neboť by to znamenalo pro Československo během několika let velkou zátěž, a brzo by se o tato území rozhořel spor, v němž Čechoslováci by zůstali osamoceni. Právě s ohledem na budoucí vývoj nemohl souhlasit s požadavky, které by nebylo možné odůvodnit dobrými argumenty a uhájit tak před světovým veřejným míněním. Za územní zisk považoval to území, které se podaří osídlit českým a slovenským obyvatelstvem po vystěhování Němců a Maďarů a nechtěl přespříliš dráždit spojence, protože podle jeho názoru dojde dříve nebo později ke změně pohledu vítězů války na Němce a jejich potřeby a požadavky a Československo by pak mohlo být nuceno své nové územní zisky obětovat. Tím oponoval argumentům, že Německo je nyní poražené a pro budoucnost s ním není třeba počítat, byl si vědom toho, že jsme na rozhraní zájmových sfér spojenců a Německo, rozdělené mezi ně, bude ještě hrát významnou roli v mezinárodní politice. Chtěl se za všech okolností vyhnout do budoucna sporům, které by na základě nesmyslných nebo přehnaných požadavků mohly nastat a zatěžovat spojenecký poměr k SSSR.[472]

[471] Tamtéž, s. 79.

[472] To byl také důvod, proč se československá politická reprezentace snažila vstupovat do jednání s polskou stranou, neboť do sovětsko-československé smlouvy o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci z 12. prosince 1943 bylo zapracováno ustanovení o tom, že bude-li ochoten připojit se k této smlouvě ještě třetí stát hraničící se SSSR nebo ČSR, který utrpěl německou nadvládou, bude mu dána po oboustranném souhlasu sovětské a československé vlády možnost připojit se. již na počátku byla tato klausule Benešem chápána

Doporučoval prezentovat případné územní požadavky Československa nikoli jako anexi bývalého německého a maďarského území, ale coby rektifikaci ČSR vůči Německu a Maďarsku. Proto také do svého návrhu zakreslil území, kterého by bylo možné se v této souvislosti zřeknout ve prospěch Německa nebo Maďarska. Jako zkušený praktik, který podobnou situaci zažil již před šestadvaceti lety, zdůrazňoval, že je třeba v této věci chladné rozvahy a žádat jen to, co nezbytně a bezpodmínečně potřebujeme. Varoval před tím, aby v horečce z vítězství nedošlo k nepředloženým činům.[473]

Ale otázka hranic rezonovala velmi silně napříč celou společností. Ostatně i zástupci Lužických Srbů[474] se podepsali také pod memorandum adresované prezidentu Edvardu Benešovi, vládě československé republiky a československé veřejnosti ve věci Horního Slezska. Připojení tohoto území, jehož „zevní ráz" je sice „cizonárodní, ačkoli

---

jako cílená na Polsko. A skutečně také v poselství sovětské vlády, předaném L. G. Bodrovem prezidentu E. Benešovi v Praze 27. července 1946, se hovořilo o tom, že „je velmi vážné a žádoucí", aby se Polsko stalo tímto třetím státem, a že doposud není mezi ČSR a Polskem přátelských styků. Sovětská vláda byla toho názoru, že „nehledě na některé rozpory, jsoucí mezi Polskem a Československem v územních otázkách, bylo by záhodno podniknouti vše možné ke zlepšení polsko-československých styků" a tato smlouva, uzavřená co možná nejdříve, ideálně již v srpnu téhož roku, by k tomu mohla napomoci. Česká strana toto pokorně odsouhlasila v odpovědi adresované velvyslanci SSSR 30. července 1946. Zajímavější je však koncept odpovědi (bohužel nedatovaná) prezidenta E. Beneše přímo generalissimu J. V. Stalinovi. Beneš s takovýmto řešením plně souhlasil a byl připraven vyslovit „solidaritu s Polskem vzhledem k Německu. Ale vzhledem k dosavadnímu jednání s Polskem a k překvapujícím pretensím polským ve věcech těšínských" soudil, že by takovou smlouvu bylo možno podepsat až poté, co by se česká i polská strana definitivně dohodly na vyřešení vzájemných hraničních sporů. Polské požadavky v této věci považoval za neoprávněné a jejich splnění za potvrzení polského postupu po Mnichovu a tedy jim Československo nemůže ustoupit a jednání tak uvázla na mrtvém bodě. Stalinovu iniciativu však viděl jako možný spouštěč nových jednání a nevylučoval ani, že s ohledem na Stalinův zásah pravděpodobně nebudou on ani čsl. vláda klást podmínku, že musí „dojít k vyřízení všech sporných otázek mezi námi a Polskem před podepsáním takové smlouvy." Tedy v podstatě popřel sám sebe. Ale tato formulace zde měla svůj účel, uváděla totiž další pasáž, která nepřímo sdělovala, výměnou za co, respektive sovětskou podporu v oné záležitosti, by byla česká strana ochotna k podpisu spojenecké smlouvy s Polskem. Beneš zde psal: „Jistě mi však nezazlíte, když Vám nezatajím, že lid československý by chápal už při podpisu této .... smlouvy svou solidaritu s Polskem při jeho budoucí obraně proti Německu daleko hlouběji a silněji, kdyby věděl, že mu bude přiděleno aspoň z menší části ono bývalé německé území, jež bylo a z části dosud je českým. Ostatně má se nyní dostati Polsku toto území v tak velké rozloze, jakou ono samo sotva kdy očekávalo." Toto své hledisko sdělil vedle předsedy vlády K. Gottwalda také ministru zahraničí J. Masarykovi, aby mohl dle toho postupovat během konferenčních jednání v Paříži. Byl ochotný začít v této věci s Polskem jednat co nejdříve, aby bylo skončeno před začátkem jednání o mírové smlouvě s Německem, tj. během srpna, a jejich výsledky mohly přispět i k pozdějšímu řešení otázky československých požadavků vůči Německu „bez zatahování západních mocností do tohoto sporu." – MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB III, k. 68, ič. 319.

[473] MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB III, k. 72, ič. 346.

[474] Respektive Lužickosrbský národní výbor, zde uváděný jako Národní výbor lužicko-srbský v Budyšíně.

lid sám vnitřně dosud cítí, že je součástí českého národa“, bylo žádáno především z národnostních, ale i hospodářských a strategických důvodů. Jednalo se „o připojení lidu slovansky mluvícího a československy orientovaného na levém břehu Odry až ke Kozlí a Opolí“ a posunutí hranice z hřebenů hor na jejich severní úpatí. Zaokrouhlily by se tak hranice státu a spojením Slezska a Lužice by republika získala i celé Kladsko, přičemž požadavek Slezanů se tak kryl i s nároky zástupců Lužice a Kladska. Celé toto území na sever od Sudet by bylo rozděleno na dvě země – Lužici a Slezsko (včetně Kladska), které by se tak zase staly neodlučitelnou součástí Československa.[475] Postuláty obsažené v memorandu však patřily spíše do kategorie zbožných přání než reálně dosažitelných úprav územního rozsahu státu.

Podobných hlasů ale zaznívala celá řada. A byla tak jistá šance, že pokud na ně rozhodující osoby uslyší, podaří se prosadit i věc Lužice. Na druhou stranu ale sílily také snahy udělat z Československa skutečně národní stát. A je otázkou, jak by Češi, tedy alespoň ona většina neoslovená ideály členů Společnosti přátel Lužice, přijali Lužické Srby mezi sebe v době, kdy se programově zbavovali německých spoluobčanů a Poláci byli vnímáni spíše jako nepřátelé než spojenci. Určitý obrázek si můžeme vytvořit na základě dopisu, zaslaného v červnu 1945 ministerstvu vnitra „k nahlédnutí a volnému uvážení“ Leopoldem Blažkem z Pardubic. Ten ve svém návrhu na úpravu hranic zdůrazňoval, že chtějí-li se Slované udržet ve střední Evropě, musí se snažit získat co nejkratší „demarkační čáru Štětín – Terst“, kterou nazýval Slovanskou hrází. Do ní ale nepojímal území Lužice, respektive o něj „neměl zájem, protože Lužických Srbů jest již velmi málo a přivtělením jejich území – prosáklého Němci – vzniklo by nám více potíží nežli výhod.“ Znamenalo by to jednak nepřirozený tvar hranic, jednak získání národní menšiny „k níž bychom museli míti zvláštní ohledy a těch privilegovaných menšin se právě chceme zbavit.“[476] O vztahu k Polákům, který měl

[475] Zdůrazněn byl i hospodářský význam tohoto území, především přístavu Kozlí na Odře, která byla až do tohoto místa splavná a ztráta tohoto přístavu bolestivá zejména pro průmysl ostravsko-karvinského revíru. Pod memorandem byl vedle Slezského odboje, Zemské národní rady v Ostravě, Zemského národního výboru pro Horní Slezsko v Ratiboři, Společnosti přátel Horního Slezska v Praze, Společnosti přátel Kladska v Náchodě, Slezského kulturního ústavu v Praze, Slezské národní jednoty v Brně, Lašského národopisného sdružení českého Slezska v Ostravě a okresních národních výborů v Ratiboři, Kozlích, Hlubčicích, Niži a Kladsku také Národní výbor lužicko-srbský v Budyšíně a Společnost přátel Lužice v Praze. – MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB III, k. 72, ič. 347.

[476] Zároveň v rámci své slovanské myšlenky oživoval ideu koridoru k Jadranu, i když tento termín výslovně neužíval. Jeho dvoukolejná trať, dálnice, cyklostezka a chodník (vše obousměrné) s dílnami, hotely a strážními domky mezi Villachem a Monfalcone (respektive

daleko k ideálům slovanské vzájemnosti, potom vypovídá, alespoň na regionální úrovni, dopis zástupců kulturních organizací z Těšínska[477] ze 7. prosince 1945, v němž informovali prezidenta Beneše o poplašných zprávách, které se na Těšínsku šířily po oznámení o připravenosti české strany na zahájení jednání s Polskem, která by měla odstranit jednu z hlavních příčin nesvárů mezi oběma zeměmi. A o vzrůstajících aktivitách Poláků v tomto regionu. Podepsaní žádali, aby bylo trváno na košickém vládním programu, který deklaroval, že budujeme stát Čechů a Slováků, aby byla provedena rozsáhlá výměna obyvatelstva[478] a pro případ, že by měla polská menšina zůstat, ohrazovali se co nejdůrazněji proti tomu, aby pro ni byl vytvořen po vzoru poválečných menšinových smluv nový menšinový statut. Jakékoli menšinové závazky by podle nich dávaly Polsku možnost neustálé kontroly vnitřního života státu a možnost vyvolat v příhodné době na mezinárodním fóru nové spory a žádat nové řešení těšínského problému.

Negativní postoj veřejnosti k Lužickým Srbům byl ale spíše výjimkou. Každopádně pokud jde o hranice, lze říci, že všichni měli pocit, že nyní nastává nejvhodnější okamžik na nápravu starých křivd a chyb. A zároveň mnozí z těch, co vypracovali a zaslali své návrhy na řešení, měli pocit, že oficiální reprezentanti státu nejsou v této záležitosti dostatečně aktivní, neprosazují důrazně „oprávněné“ požadavky a nejsou ani příliš invenční. Nemá cenu zatěžovat text přílišným množstvím těchto výzev, použijeme pro ilustraci jen několik málo z nich. Už mezi květnem a červencem 1945 se několikrát písemně obrátil na předsednictvo vlády a ministerstvo národní obrany se svými poznámkami a návrhy na budoucí úpravy československé hranice Vilém Nečesal z Prahy. Vedle již klasického posunutí hraniční čáry z hřebenů hor

---

fiktivním městem Jadranem) však dávnému konceptu velmi přesně odpovídají. Jen s tím rozdílem, že by tentokrát nezačínal v Bratislavě. Ale vzhledem k jím uvažované celní a měnové unii Československa s Rakouskem šlo o logický krok. (Tyrolsko mělo být v jeho koncepci připojeno k Německu) – NA, f. Ministerstvo vnitra I – Hraniční spisy 1918–1953, k. 27, sign. H-1000.

[477] Podepsaní zástupci odboru Slezské matice osvěty lidové, Čsl. obce legionářské, Tělocvičné jednoty Sokol, Okresní odborové rady učitelské, Okresní osvětové rady aj.

[478] O případném transferu obyvatelstva jako jediném možném řešení, aby otázka Těšínska jednou pro vždy zmizela, se údajně v rozhovoru s dr. Krakešem (účastnil se jako úředník ministerstva sociální péče konference UNRRA v Londýně) vyjádřil polský ministr Stanczyk. Ten také uvedl, že kampaň proti ČSR za připojení Těšínska vedou v Polsku především komunisté, zástupci ostatních stran jsou v posuzování této věci mírnější. Transfer by však bylo nutno provést tak, aby polští občané materiálně neutrpěli, to znamená aby jim byl nemovitý majetek zaplacen a bylo jim dovoleno vzít sebou movitý majetek. – zaznamenal J. Smutný 10. září 1945. MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB III, k. 72, ič. 347

k jejich úpatí dával úpravy severní hranice do souvislosti s otázkou připojení Lužice, Kladska, Ratibořska a Hlubčicka. Polský příklad, tedy posunutí západní hranice Polska na Odru a Nisu, mu byl výzvou, aby se i česká strana pokusila něco žádat. A předpokládal, že se pro to podaří získat u všech spojenců podporu.[479] Za navrácení Lužice a Slezska, podržení Chebska, revizi hranic s Rakouskem a Maďarskem ale i Polskem se ve svém dopisu z února 1946, adresovanému předsedovi vlády Zdeňku Fierlingerovi, vyslovoval také Rudolf Sticha z Roudnice. „Neopouštějte Lužické Srby, kteří očekávají od nás pomoc," vyzýval pisatel ministerského předsedu. Svůj dopis zakončil slovy: „Očekávám od Vás plné pochopení svých návrhů, které jsou jistě i návrhy Vašimi, a doufám, že jste spokojen s tím, že i z lidu se ozývají hlasy, které s Vámi plně souhlasí."[480]

Ozývaly se ale také kritické hlasy na adresu liknavého postupu československých orgánů. Už od osvobození sledoval vývoj stanoviska vlády k úpravě hranic státu pražský student Josef Koutský. A konstatoval, že trvalo dlouho, než došlo ke zformulování alespoň trochu konkrétnějších nároků na Kladsko, Hlubčicko a Ratibořsko a než se Lužickým Srbům dostalo slibu, že bude československá vláda jejich požadavek na svobodnou existenci podporovat.[481] V tomto případě měl na mysli projev předsedy Prozatímního Národního shromáždění Josefa Davida na červencové prolužické manifestaci na Staroměstském náměstí. Koutský sám považoval československé požadavky za poměrně skromné a o to víc ho překvapilo, když z úst ministerského předsedy při schůzce s novináři 24. ledna 1946 slyšel, že se s Poláky

[479] V poznámkách na zadní straně listu však úředník zaznamenal jen Kladsko, Ratibořsko a Hlubčicko, Lužici pominul. Navrhovatel se nebránil možnosti kompenzovat územní ztráty Německa vzdáním se Aše a části Chebska. – NA, f. Ministerstvo vnitra I – Hraniční spisy 1918–1953, k. 27, sign. H-1000. Tentýž pramen se vztahuje i na následující poznámky.

[480] Požadavek Lužice zdůvodňoval tím, že v minulosti patřila k zemím Koruny české, Lužičtí Srbové si přejí přivtělení k ČSR, jedná se o slovanské obyvatelstvo a Češi vzhledem k podstoupenému příkoří ze strany Německa mají nárok na kompenzaci. Poznamenal také, že v případě Lužice již národ mnohokrát vyjádřil svůj názor na manifestacích, v tisku a při různých jiných příležitostech. Žádal ministerského předsedu, aby vyhověl prosbám Lužických Srbů a usiloval o připojení jejich území k Československu a pokusil se zajistit obsazení Lužice československými vojsky. I on v tomto případě použil srovnání s Poláky, kteří obsadili celé Slezsko. Doporučoval také dohodnout se o otázce hranic s Poláky dříve, než se tato dostane na pořad jednání mírové konference, přičemž očekával podporu Sovětského svazu, zvláště poté, co mu byla postoupena Podkarpatská Rus.

[481] Upozorňoval na to, že zatímco Poláci získali na úkor Německa nové kraje, vyšlo Československo z vítězné války se zmenšeným územím. Pozastavoval se nad skutečností, že si československá reprezentace nedokáže získat pro své nikterak přemrštěné požadavky podporu ostatních zemí. Hlavní vadu spatřoval v tom, že jsou před světem málo zdůrazňovány.

dohodneme o Kladsku, ale ani zmínku o Hlubčicku a Ratibořsku. Usoudil z toho, že o těchto územích vláda jednat nebude. A stejně tak se zarazil nad sdělením, že by se Lužičtí Srbové měli ve své věci obracet především na Sovětský svaz a Polsko. Apelovat na Sovětský svaz sice považoval za rozumné, protože coby velmoc mohl lužické požadavky účinně podpořit a pomoci dosáhnout mezinárodního uznání, ale nechápal proč by měli být Lužičané přenecháváni Polákům.[482] Sám se vymezoval vůči utopistům, kteří by „chtěli mít republiku od Berlína po Vídeň s koridorem s Jugoslavií."[483] Považoval se za střízlivého realistu, ale přesto se nemohl s představami vlády ohledně hranic státu ztotožnit.[484] Pokud jde o Lužici, navrhoval pro ni zvláštní zemský statut a výjimku z nařízení o odsunu Němců coby opatření zamezující přílišnému vylidnění území a umožňující probuzení lužickosrbského národního vědomí i u německy mluvících osob, které ještě neztratily úplně spojitost s lužickým národem.[485]

V únoru 1946 také začala mohutná petiční akce, během níž se občané jednotlivých obcí, místní spolky a organizace (především pak národní výbory, správní komise a organizace KSČ) vyslovili pro úpravu hranic Československa. Šlo o organizovanou akci, za níž stálo pražské Sdružení za spravedlivé hranice. Tato instituce

---

[482] Předpokládal, že Poláci by souhlasili a lužické území anektovali. Ale Lužičtí Srbové se neobrátili na ně, ale na Čechoslováky. A doporučovat Srbům dohodu s polskou stranou mu připadalo podobné, jako když západní mocnosti doporučovali Československu po Mnichovu dohodu s Německem. Soudil, že pokud se nyní nepodaří vymanit lužickosrbský národ z německého panství, nezachrání ho už nic, protože Němci svůj dosavadní přístup k Lužickým Srbům jistě nezmění. Koutského vstřícný postoj k Lužici měl pravděpodobně svůj původ v tom, že byl za války totálně nasazen ve Zhořelci.

[483] Do této kategorie patří například dopis ze 16. června 1945, adresovaní prezidentu Benešovi, v němž Ing. František Liška žádá, aby prezident prosadil podobu Československa, kdy na východě bude hranicí Odra, na severu Spréva, na západě Sála a Nába až k Řeznu, na jihu Dunaj k Vácovu a poté k Tise a Čopu. Německo hodlal rozparcelovat mezi jeho sousedy a ponechat jen Hannoversko a zbytek Bavorska jako „německou reservaci". Zároveň měli být do roka ze všech zemí Němci vystěhováni. Maďarsko a část Rakouska a Rumunska měly připadnout Jugoslávii.

V jistém směru můžeme k utopistům přiřadit i pana Havelku z Mostu, který ministerstvu vnitra zaslal svůj návrh na úpravu československých hranic z pohledu starého turisty. Jeho základem bylo získání Hlucholaz, Kladska, bavorské části Šumavy a Moravského pole a drobné úpravy hranice v Krkonoších, Saském Švýcarsku, Krušných horách a na Vitorazsku. Pro nás je však podstatné to, že úmyslně pomíjel česko-lužickou hranici, protože předpokládal, že „Lužice bude tvořiti federativní součást našeho státu."

[484] Přes „nesporné historické nároky na celé Slezsko a Lužici" byl ochoten se spokojit s Hlubčickem a Ratibořskem (včetně měst Ratiboř a Kozlí), Kladskem po Vartu (Bardo), severními svahy Krkonoš s městy Waldenburg a Hirschberg a Lužicí v etnických hranicích, tedy v podstatě větší částí Horní Lužice v linii Kamenz–Bischofswerda–Lübenau (maximální varianta zahrnovala i Chotěbuz a část Blat – Spreewald). K tomu bylo nutno připočíst další malé územní úpravy u Břeclavi a ve Vitorazsku a rozšíření bratislavského předmostí.

[485] Naopak jako nutný viděl odsun německého obyvatelstva z Kladska, Ratibořska a Hlubčicka.

vznikla již v druhé polovině roku 1945 a pokoušela se aktivně vstoupit do jednání o budoucí podobě státu, mimo jiné usilovala i o navázání kontaktu s ministrem vnitra aby bylo možno otázku územního rozsahu státu vzájemně konzultovat. Sdružení vydalo mapu Československa v hranicích, kterých by mělo „podle práva a spravedlnosti a v zájmu evropského míru“ dosáhnout. Její autoři vycházeli z požadavků předkládaných na pařížské mírové konferenci roku 1919, ze zkušeností nabytých v uplynulých letech a z aktuální mezinárodní situace a pozice Československa.[486] Členové Sdružení se snažili získat pro své myšlenky pozornost a podporu široké veřejnosti, protože považovali za výhodu pro budoucí vyjednávání o hranicích Československa na mezinárodní úrovni budou-li se moci oficiální delegáti opřít o hlasitě vyslovené přání lidu.[487] Za tím účelem pořádali schůze ve městech po celé republice a rozšiřovali letáky, na nichž byly vyznačeny „spravedlivé a strategicky zajištěné“ hranice ČSR a vypsány základní územní požadavky. Samotný text začínal slovy: „Nadešla doba osvobození všech slovanských národů. Bratrský lid Slezska …a nejmenší slovanský národ Lužických Srbů … žádá obsazení Slezska a Lužice, jejich navrácení a připojení trvale k ČSR.“[488] Na konci roku 1945 vydalo Sdružení brožuru *Spravedlnost Československu*, kterou dalo k dispozici úřadům. Ministerstvu vnitra však připadala její rétorika příliš agresivní a ostře vystupující proti Polsku, takže ji nepovažovalo za vhodnou k rozeslání.

---

[486] V dopisu ministru vnitra z 3. října 1945, v němž Sdružení prezentovalo svou činnost a názory, bylo zdůrazňováno, že to jsou „požadavky velmi mírné v poměru k našim historickým nárokům a k těžkým obětem, jež jsme přinesli a zvláště srovnáme-li je s tím, co žádají a dostávají druzí i tam, kde pro jejich nároky není žádných důvodů než pěst nebo přízeň mocných tohoto světa.“

[487] Počátek této akce máme doložen například pro Rakovník, kde se 28. února 1946 uskutečnila v sále místní sokolovny manifestace za spravedlivé hranice, organizovaná zdejší místní osvětovou radou na podporu pražského Sdružení za spravedlivé hranice ČSR. Text petice byl následně zaslán prezidentu republiky Edvardu Benešovi, předsedovi vlády Zdeňku Fierlingerovi, předsedovi Prozatímního Národního shromáždění Josefu Davidovi a ministru zahraničních věcí Janu Masarykovi. – SMITKA, Luboš. Kamila Spalová a její stopy na poli kulturně osvětové činnosti v Rakovníku (1871‑1953). In *Rakovnický historický sborník*, VII/2006. Rakovník : Státní okresní archiv Rakovník, s. 68.
Obdobně petice Místní správní komise v Lubenci ze 14. dubna vznikla na základě manifestace, která se konala v Lubenci 20. března 1946. V Berouně proběhla schůze až 2. května a ačkoli již na ní bylo rozhodnuto požádat vládu, aby při mírových jednáních prosazovala spravedlivou úpravu hranic, byla petice sepsána o více než měsíc později, 4. června 1946. – NA, f. Ministerstvo vnitra I – Hraniční spisy 1918–1953, k. 27, sign. H-1000. Tentýž pramen se vztahuje i na následující poznámky.

[488] Vedle požadavku navrácení českého Slezska a Horní a Dolní Lužice se v letáku hovořilo ještě o spravedlivé úpravě a strategické zajištění hranic na Šumavě, Vitorazsku, jižní Moravě a Slovensku a vytvoření koridoru s bratrskou Jugoslávií. V závěru potom byli vyzýváni ke spolupráci všichni věrní Češi a Slováci, politické strany, národní výbory, svazy mládeže, tělovýchovné organizace, osvětová sdružení a tisk.

Samo Sdružení postupem času své původní požadavky modifikovalo. Nejvýrazněji je to vidět právě na příkladu Lužice. Když totiž byla zahájena ona široká petiční akce, byl ve většině případů původní požadavek připojení obou Lužic k ČSR nahrazen požadavkem všestranné podpory Lužickosrbskému zemskému národnímu výboru a dosažení národní svobody a státní nezávislosti Lužických Srbů. To mohlo souviset i se změnou priorit samotných Lužických Srbů, kteří již na konci roku 1945 začali rezignovat na představu spojení Lužice s Československem a hledali jiné řešení své věci. Jako jeden z dalších bodů se v některých peticích objevilo navrácení Oravy a Spíše, respektive stanovení severní hranice Slovenska podle původní haličsko–uherské hranice. Jinak ale byla dodržována jakási základní osnova. Pasáž s územními požadavky, respektive požadavky úpravy hranic, byla ve svém základu v podstatě pokaždé identická a často měla podobu samostatné přílohy. Více se zpravidla lišila podoba průvodních dopisů, a to obsahem i rozsahem Rozdíly v průvodních dopisech i ve vlastní petiční části byly dány větším zdůrazněním nebo konkretizací požadavků, které souvisely s příslušným příhraničním regionem odkud byla petice odesílána. Tak se vedle posunutí jižní hranice na úpatí Šumavy vyskytl i požadavek obdobné úpravy hraniční linie v Krušných horách, Jizerských horách a Krkonoších, vedení hranice s Rakouskem po Dunaji až k Řeznu, zajištění svobodného pásma ve štětínském, hamburském a terstském přístavu, úpravy jihovýchodní hranice tak, aby bylo udrženo spojení s Rumunskem nebo posunutí hranice s Maďarskem na linii Vácov–Mátra–Bukové hory.[489] V případě petice občanů Rakovníka[490] se však hovořilo nikoli o podpoře LSZNV, ale přímo o „připojení Horní a Dolní Lužice, jejíž obyvatelstvo si samo přeje připojení k ČSR, aby se zachránilo před násilnou germanisací.“ A v obdobném duchu se nesly i požadavky obyvatel Berouna a Lubence. Přitom ve všech těchto třech městech proběhly schůze, z nichž následně vzešly petice, relativně pozdě, mezi koncem února a počátkem května 1946. Tedy v době, kdy již takovéto řešení přestávalo být přijímáno i samotnými Lužickými Srby. Naopak v dopisu ze Štětí se objevil požadavek připojení nikoli celé Lužice, ale jen Žitavska. Petice se často

[489] Místní správní komise v Kraslicích například svou petici doplnila o požadavek připojení Klingenthalu a několika dalších obcí s odůvodněním lepšího hospodářského a strategického zajištění hranice.

[490] Pod peticí jsou podepsány Místní osvětová rada, závodní rady, politické výbory a spolky v Rakovníku. Vyslovily prosbu, aby jejich petice byla projednána ve schůzi vlády.

odvolávaly na §115 ústavní listiny ze dne 29. února 1920.[491] Do konce června 1946 takto Prozatímní národní shromáždění a vláda obdržely více než sto petic. Zároveň s postupujícím časem a s ohledem na vývoj situace se začala Lužice i některé další regiony z textů žádostí a výzev ztrácet, až zbyla jen témata, která měli společně řešit zástupci Československa a Polska – tedy otázky Kladska a Slezska západně od Odry.[492]

[491] Nejstarší doložená petice je datována k 12. únoru 1946. Petice byly adresovány Úřadu předsednictva vlády, Předsednictvu Prozatímního národního shromáždění i ministerstvu zahraničních věcí. Obce, které se do akce zapojily, byly například Horní Beřkovice, Nová Huť pod Nižborem (Zde v průvodním textu zaznělo přesvědčení, že „bratrský náš spojenec a ochránce všech slovanských národů" Sovětský svaz bude tyto požadavky „svojí autoritativní mocí podporovati."), Strašice, Sedlice, Staré Město, Nezdice, Mnichovo Hradiště (zdejší ONV žádal i posunutí hranic na vnější svahy Jizerských hor a Krkonoš), Unčín, Žiželice, Morkovice, Rokytnice, Vyškov, Nový Hrozenkov, Dolní Bousov, Turnov, Zruč, Hodslavice, Nový Hradec Králové (nyní část Hradce Králové), Moravská Ostrava-Radvanice, Řepy (nyní část Prahy), Dobříš, Velký Beranov, Harta (nyní Podhůří, část Vrchlabí), Liberec-Ruprechtice, Peruc, Ruda nad Moravou, Stráž pod Ralskem, Skochovice, Skuteč, Zdoňov (nyní část Teplice nad Metují), Údlice, Ronov nad Doubravou, Telč, Zličín, Náklo, Kunovice, Markvartovice, Šenov ve Slezsku, Velký Týnec u Olomouce, Třešť, Žacléř, Košťálov, Slavkov u Brna, Ledeč nad Sázavou, Ovčáry, Roudnice nad Labem, Frankštát u Šumperka (dnes Nový Malín), Rakovník, Čeladná, Chotětov, Loveč, Suché Vrbné, Manětín, Horní Litvínov, Včelná pod Boubínem, Kozmice, Malšovice, Janovice, Bojkovice, Dymokury, Budyně nad Ohří, Týn nad Vltavou, Lučice, Starý Kolín, Dolní Cerekev, Kutná Hora, Kunštát, Kobylí, Brusnice, Kříše, Albrechtice, Nové Město nad Metují, Velké Losiny, Hodonín, Hustopeče, Povrly, Křešice, Fryčovice, Markvartovice, Nebušice, Nová Říše, Líně, Jaroměřice u Jevíčka, Lhota za Červeným Kostelcem, Libice nad Cidlinou, Žebrák, Mimoň, Polešovice, Lovosice, Třebotov, Brodce nad Jizerou, Dačice, Moravská Třebová, Ořech.
Úřad předsednictva vlády zaslal informaci o petiční akci ministerstvu národní obrany, hlavnímu štábu, ministerstvu vnitra a Kanceláři prezidenta republiky.

[492] Žádost, aby československá vláda „při mírové konferenci neústupně prosadila připojení sousedního Kladska k Československé republice na věčné časy", byla jediným bodem výzvy podepsané MNV, občany a spolky v Dolní Čermné.
Stejně tak i žádost Moravskoslezského Zemského národního výboru v Moravské Ostravě ze 14. června 1946 se věnovala pouze otázce Horního Slezska a jen okrajově zmínila Kladsko. Signatáři se odvolávali na požadavky, které zazněly na táboru lidu na Ostré hůrce 23. září 1945 a vyzývali vládu, aby „se vším úsilím prosazovala požadavek připojení těchto území a nespoléhala na dobrou vůli Polska", v níž nevěřili.
Výzvu k nekompromisnímu hájení požadavku připojení Slezska západně od Odry včetně Kladska obsahovaly také rezoluce zaslané průmyslovými podniky z Kladenska. A během srpna a září 1946 se k nim svými rezolucemi připojilo několik desítek dalších firem, respektive jejich závodních rad a odborových organizací.

Lužickým Srbům ale začalo být jasné, že snům o samostatné Lužici nebo její existenci ve svazku s Československem či Polskem je konec, už když v červenci a srpnu 1945 bylo na konferenci v Postupimi rozhodnuto o nových hranicích Německa na Odře a Lužické Nise a ve stejné době znovu zřízeny země Sasko a Braniborsko. Zbývalo jim pak už jen zkusit vsadit vše na sovětskou kartu.[493]

Jisté výsledky se dostavily, když Sovětská vojenská správa v Německu svolila k přestěhování Lužickosrbského národního výboru[494] z Prahy do Budyšína, vyslala na podzim 1945 do Lužice zvláštní komisi a zřídila jednotné vojenské okresní velitelství se sídlem v Budyšíně pro celé území Lužice, zahrnující v sobě saskou i pruskou část. Ani v nejmenším však nešlo o předzvěst budoucího vytvoření administrativně samostatného lužického území. Stejně tak i nález zvláštní komise nebyl pro Lužické Srby příznivý a následná direktiva Lidového komisariátu zahraničních věcí konstatovala to, že SSSR nepodpoří požadavek oddělení Lužice od Německa a jejího připojení k ČSR.[495] Odpovídalo to zcela sověty přijaté zásadě nedovolovat oddělování částí z okupovaných sektorů, což Moskva odůvodňovala mezinárodními důvody.[496]

Zároveň docházelo k rozkolu mezi Lužickosrbským národním výborem a Společností přátel Lužice, kdy zklamaní Lužičtí Srbové ústy svého zástupce v Československu Jurije Cyže vyzvali SPL, aby se nadále nevměšovala do politických a diplomatických záležitostí a omezila se jen na kulturní a sociální činnost. Česká varianta tak již byla minulostí. Když Srbové po půl roce od předchozího dopisu znovu napsali 2. prosince 1945 maršálu Georgiji Konstantinoviči Žukovovi, nežádali již o připojení

[493] Pravdou však je, že i sovětské vedení ignorovalo požadavky, které zástupci Lužických Srbů zaslali na konferenci v Postupimi.

[494] Krátce po přestěhování do Budyšína došlo 22. října po jednání Lužickosrbského národního výboru a Domowiny ke zřízení Lužickosrbské národní rady coby jediného a společného výkonného orgánu lužickosrbského národního hnutí. – ŠEVČENKO, Kirill. Vztah Československa k lužickosrbskému národnímu hnutí v roce 1945. In *Praha a Lužičtí Srbové : Sborník z mezinárodní vědecké konference ke 140. výročí narození Adolfa Černého (Praha 25. – 26. 11. 2004)*. Praha : Společnost přátel Lužice; Maćica Serbska; Masarykův ústav AV ČR, 2005, s. 154. Na jiném místě (s. 157) však autor klade vznik Lužickosrbské národní rady (bez odkazu na pramen stejně jako v předchozím případě) až do ledna 1946 po volbách do místních národních výborů a celolužickém sjezdu, konaném 27. ledna 1946 v Budyšíně.

[495] Měla však být alespoň zajištěna výuka lužické srbštiny na školách, obnovení činnosti kulturně-osvětových spolků a zavedeno proporčně vyrovnané zastoupení Lužických Srbů a Němců ve správních orgánech.

[496] HLUŠIČKOVÁ, Růžena. Mohlo Československo v roce 1945 získat Kladsko? In *Kladský sborník* 7. Hradec Králové : Univerzita Hradec Králové, 2006, s. 194.

Lužice k Československu, ale ptali se na možnost vytvoření zvláštního lužického státu pod ochranou SSSR a ostatních slovanských zemí.[497]

Další aktivity byly cíleny na Organizaci spojených národů, kde chtěla lužickosrbská reprezentace dosáhnout uznání Lužickosrbské národní rady za vládu samostatné Lužice, přijetí tohoto nového státního útvaru do OSN, poskytnutí garance ze strany velmocí, že bude Lužickým Srbům umožněno přednést své požadavky na mírové konferenci a že na území Lužice budou zrušena opatření platící pro okupované Německo. Součástí území budoucího státního útvaru měla být také Žitava, o kterou v této době více či méně intenzivně usilovala i česká strana. Všechny tyto požadavky byly shrnuty do memoranda ze 7. ledna 1946, adresovaném valnému shromáždění Organizace spojených národů v Londýně.[498] Ve stejné době rovněž v reakci na rostoucí napětí mezi německým a lužickosrbským obyvatelstvem Lužice, které mělo svůj původ mimo jiné v předchozích snahách o spojení Lužice a Čech, vydal předseda Lužickosrbského národního výboru Jan Cyž prohlášení, v němž do budoucna odmítal takovéto řešení a omezoval lužickosrbské aktivity jen na dosažení autonomie.[499]

Přestože se jim nedostávalo žádné příznivé odpovědi, obesílali představitelé Domowiny a Lužickosrbského národního výboru nadále memorandy konference ministrů zahraničí vítězných mocností v naději, že u nich dojdou sluchu. V červenci 1946 připravili memorandum pro konferenci ministrů zahraničí velmocí v Paříži, do něhož shrnuli myšlenky a návrhy obsažené v textu adresovaném na počátku roku OSN, a další memoranda byla odeslána na březnová jednání roku 1947 v Moskvě a

[497] Tuto myšlenku Lužickosrbská národní rada rozvedla v memorandu ze 7. ledna 1946, které rozeslala představitelům spojeneckých států. Předpokládala přiznání Lužickým Srbům statutu spojeneckého národa, uznání Lužickosrbské národní rady za vládu nezávislého lužickosrbského státu, vyčlenění Lužice coby neněmeckého území z pravomoci Spojenecké kontrolní komise v Berlíně a umožnění Lužickým Srbům přednést své požadavky na mírové konferenci, respektive při uzavírání mírové smlouvy s Německem. V memorandu se již nezmiňovaly tradiční vazby na české země, místo toho se akcentovala hospodářská soběstačnost.

[498] Pod memorandem byli podepsáni Jan Cyž (kněz i doktor téhož jména), Jurij Cyž a Pawol Nedo. S P. Nedem polemizoval v záležitosti Žitavy Jurij Wićaz, který upozorňoval na v podstatě čistě německý charakter obyvatelstva a stále ještě otevřenou záležitost aspirací Československa na Žitavsko. Otázka Žitavy Lužické Srby názorově rozdělovala a ozývaly se hlasy varující před tím, že připojení tohoto města by jen zvýšilo počet Němců na území uvažovaného lužického státu. – PAŁYS, Piotr. *Skupiska czeskie w Kłodzkiem, Raciborskiem, Głubczyckiem i Żytawskiem wobec planów zmiany granic państwowych po II wojnie światowej*. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszalek, 2009, s. 191–192.

[499] LEDVINA, Petr. *Společnost přátel Lužice v Praze v letech 1907–1948*. Opava, 2005, s. 39–40.

prosincová téhož roku v Londýně.[500] V žádném z nich se už nehovořilo o jakékoli vazbě na Československo. Lužicko-česká spolupráce tedy vzhledem k nulovým výsledkům po téměř dvou letech úsilí skončila fiaskem.

Česká strana se ještě nějakou dobu pokoušela udržet při životě otázku Žitavska. Za další krok v této věci můžeme považovat předvánoční jednání zvláštní komise, složené ze zástupců ministerstva zahraničních věcí, dopravy, obrany a vnitra, které se věnovalo územním otázkám.[501] Komise tehdy vypracovala návrh počítající jen s posunutím hranice na úpatí hor, čímž by byly uspokojeny požadavky ministerstva národní obrany a zároveň by získané území umožnilo vybudování nové železniční tratě spojující Liberec s Varnsdorfem a stát by nebyl nijak zatížen připojením většího množství německého obyvatelstva. Jednalo by se totiž jen o 12 obcí s necelými devíti tisíci obyvatel. Vedle toho vznikla ještě minimalistická varianta, předpokládající jen drobné narovnání hranice v podstatě neobydleném území. Na svém následujícím zasedání 7. ledna 1947 komise územní požadavky dále redukovala, takže v podstatě zůstalo jen u minimální varianty, která se scvrkla na pouhých 7,5 km^2 neobydleného lesnatého terénu. Tato úprava v podstatě jen částečně vyrovnávala některé ostré výstupky hranice a zlepšovala možnosti její obrany.

Vedle výše uvedeného jednání zvláštní komise se v lednu vláda k žitavské otázce ještě několikrát vrátila. Poprvé již 3. ledna, kdy se v souvislosti s usilováním o zlepšení vztahů s Polskem rozhodla zanechat dalšího vznášení požadavků na území pod polskou správou. Na této schůzce bylo také rozhodnuto o redukci územních nároků na Žitavsku, ačkoli ministerský předseda Klement Gottwald prosazoval opačný postup a nechtěl ze

[500] Pařížské memorandum bylo předáno sekretariátu konference 20. srpna 1946. „Moskevské“ poté požadovalo navíc i to, aby se budoucí konference o mírové smlouvě s Německem věnovala otázce Lužice a ustanovení o ní se objevila v textu smlouvy. Jen takové garance mohly zajistit Lužickým Srbům ochranu mezinárodního práva, vydělení Lužice z území Německa a její neutralizaci a následné svěření pod ochranu některého ze slovanských států. Tento stát by měl právo na umístění ozbrojených sil, které by v Lužici zajišťovaly klid a pořádek, na vytvoření ústavy a statutu garantovaných velmocemi a zohledňujících národnostní pestrost Lužice. Zároveň bylo požadováno i napravení všech politických, kulturních a hospodářských škod, které za nacistické vlády a války lužickosrbský národ utrpěl. Do tohoto území Lužice byla zahrnuta i Žitava. Na konferenci ministrů zahraničí v Moskvě se s vlastním memorandem obrátil i Lužickosrbský národní výbor, žádající svobodnou, na Německu nezávislou Lužici. – PAŁYS, Piotr. *Skupiska czeskie w Kłodzkiem, Raciborskiem, Głubczyckiem i Żytawskiem wobec planów zmiany granic państwowych po II wojnie światowej*. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszalek, 2009, s. 191–192.

[501] První jednání se uskutečnilo 21. prosince 1946.

Žitavy a úpravy hranic na západě Čech rezignovat. O týden později se na dalším zasedání vlády k tématu hranic vrátil ministr národní obrany generál Ludvík Svoboda, který na základě intervencí žitavských Čechů žádal vládu, aby své stanovisko v této záležitosti ještě zrevidovala. V tom ho podpořili i ministři Václav Kopecký, Václav Nosek a Ján Ursíny. Proti nim stál státní tajemník ministerstva zahraničních věcí Vladimír Clementis, argumentující tím, že takovýto krok by byl negací přijaté vládní politiky neusilování o rozšíření území státu, pokud by toto sebou neslo i zvýšení počtu německého obyvatelstva. Jako celek se však vláda usnesla, že své skromné požadavky rozšíří. Jedno však již bylo jasné – vše se bude týkat jen nároků vůči Německu. 13. ledna 1947 oficiálně potvrdil Vladimír Clementis při jednání s parlamentní komisí rezignaci na vznesení požadavků na německá území, která obsadilo Polsko. Jednat se již mělo jen o země západně od Lužické Nisy.[502] Následujícího dne o tom hovořil i v rozhlase, kde zdůvodňoval nové stanovisko vlády v otázce hranic problémem vysídlení Němců. Českou bezradnost a bezmoc v konfrontaci s původními velkými ambicemi a plány poměrně přesně vystihuje i o týden mladší výrok ministra Václava Noska, jímž veřejně přiznal, že připojení Žitavska, o které místní Češi i vláda již druhým rokem usilovali, je stále otevřenou záležitostí a konečné rozhodnutí náleží velmocím.[503]

Ponechání otázky Polskem obsazených a Československem požadovaných území (především Kladska) na bilaterálních jednáních znamenalo, uvědomíme-li si, jakým fiaskem skončila česká snaha získat bezvýznamný kousek země na východním břehu Lužické Nisy, v podstatě pohřbení této záležitosti. Za kapitulaci můžeme považovat i nepředložení memoranda o žitavské otázce na lednové konferenci náměstků ministrů zahraničních věcí v Londýně. To však bylo objektivně dáno i situací na konferenci, která se stavěla negativně ke všem teritoriálním změnám, majícím za následek další velké transfery obyvatelstva. Vláda také dala svým delegátům na konferenci volnost v rozhodnutí, zda a jaké územní požadavky vznést. A ti usoudili, že otevření otázky Žitavy by mohlo ohrozit úspěšné prosazení ostatních, již tak dost redukovaných, požadavků. Sice tu ještě zůstávala možnost tento problém znovu otevřít na následující konferenci, ale s přibývajícími signály z Moskvy o tom, že mizí ochota

[502] Totéž přiznal v únoru na shromáždění členů KSČ v Plzni i ministr Václav Kopecký, když řekl, že požadavek připojení Žitavska byl adresován pouze Německu.
[503] PAŁYS, Piotr. *Skupiska czeskie w Kłodzkiem, Raciborskiem, Głubczyckiem i Żytawskiem wobec planów zmiany granic państwowych po II wojnie światowej*. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszalek, 2009, s. 203.

podporovat československé požadavky na územní úpravy v této oblasti a že prioritním úkolem je potvrzení nové polské západní hranice vláda od dalšího vznášení územních nároků upustila. Definitivní tečku nejen za českou snahou získat Žitavu, ale za všemi územními nároky vůči Německu, představoval výsledek konference ministrů zahraničních věcí USA, SSSR, Velké Británie a Francie 24. listopadu – 15. prosince 1947. V prosinci téhož roku potom československé ministerstvo zahraničních věcí potvrdilo, že za stávající situace se otázka Žitavy stala bezpředmětnou. Se Žitavou také automaticky padla i věc lužická, protože tím zanikla možnost přímého sousedství s etnicky lužickým územím. Je však možné říci, že otázku Lužice pustila československá vláda ze zřetele již v červnu 1945, tedy pokud odmyslíme snahy o dosažení určitých drobných úprav hranice v oblasti Žitavy, které však byly vždy dávány do souvislosti výhradně s požadavky vůči poraženému Německu a nikoli otázkou Lužice. Ta se objevovala maximálně jen ve formě připomenutí dávné přináležitosti k českým zemím vedle aktuálních argumentů komunikačních, hospodářských a strategických.

V žádné souvislosti s územními nároky Československa není známo nic o výraznějším akcentování otázky Lužice. Naopak se československá vláda nechávala slyšet, že její požadavky nikterak nesměřují proti západní hranici Polska a ona sama se staví se vší rozhodností za to, aby východní hranice Německa, jak vyplývá z dohod z Postupimi, byla uznána za definitivní východní hranici Německa. Německou tedy měla zůstat i Lužice. Tímto přístupem si chtěla československá vláda zajistit větší přízeň polské strany a dosáhnout dohody ohledně svých územních požadavků dotýkajících se území spravovaných Polskem.[504] Zvolená taktika však neslavila úspěch a s negativním výsledkem skončily i všechny české pokusy získat Kladsko. A to bez ohledu na skutečnost, že této záležitosti bylo věnováno mnohem více energie než boji o Žitavsko nebo Lužici. I v případě Kladska se na počátku zdálo, že vše půjde snadno.

[504] Česko-polské vztahy však i po válce měly daleko k ideálu. Obzvláště z Oravy a Spiše, kde se hranice v průběhu posledních třiceti let neustále měnily a měli střídavě navrch Češi (resp. Slováci) nebo Poláci, docházely stížnosti na týrání, kterému je slovenské obyvatelstvo vystaveno. Nicméně z důvodu nezatížení československo-polských vztahů dalším problémem, pravděpodobně aby bylo možno jednat o případných územních změnách v Kladsku, Ratibořsku a Hlučínsku, kterézto otázky zůstávaly stále nevyřešené, přistupovala čsl. vláda ke stížnostem oravských a spišských Slováků velmi rezervovaně a nijak nezasahovala. Naopak se snažila, aby situace v těchto regionech zůstala před veřejností utajena, což se jí postupně dařilo stále obtížněji a informace postupně pronikaly přes hranice. Nemožnost v této politice dále pokračovat si vláda uvědomila ve chvíli, kdy měla na základě volání svých krajanů do republiky přijet delegace amerických Slováků, aby se pokusila ulehčit jejich postavení. – Tamtéž.

Důkazem o velké sebejistotě představitelů československé vlády může být i dopis z května 1945, určený velvyslanci SSSR Valerianu Alexandroviči Zorinovi. V něm se píše o tom, že československá vláda sice vždy požadovala pro Československou republiku předmnichovské hranice, ale toto stanovisko nemůže překážet tomu, aby v daný okamžik nežádala se souhlasem spojenců o úpravu hranic. A za takový okamžik považovala období bezprostředně následující po ukončení válečných operací, tedy v nejbližší době chtěla všem zainteresovaným mocnostem předložit své návrhy. Než se tak ale mělo stát, hodlala vláda vzhledem ke specifickému charakteru této záležitosti, zajistit území Kladska. Pro Zorina byla připravena i mapka s vyznačeným rozsahem území, jehož se mělo obsazení týkat. Situace, která na území Kladska (tíhnoucího dle názoru tvůrců dopisu hospodářsky a komunikačně k Československé republice) nastala po porážce Německa, totiž nedovolovala „vyčkávati s řešením této otázky až do konečného uspořádání poměrů v Evropě." To v podstatě znamenalo, i když nebylo otevřeně řečeno – dříve než toto území obsadí Poláci. Proto se vláda rozhodla zajistit toto území již nyní a žádala prostřednictvím velvyslance Zorina vládu SSSR, aby toto rozhodnutí vzala laskavě na vědomí a dala příslušnému vojenskému veliteli, jemuž podléhají vojenské jednotky na území Kladska, pokyn, aby v dohodě s Vrchním velitelem československých branných sil zařídil vše, čeho je třeba k zajištění Kladska československou brannou mocí a k převzetí veškeré veřejné správy v Kladsku československými úřady. Zajištění Kladska nemělo být chápáno jako definitivní, to měla s konečnou platností určit až mírová konference. Československá vláda také tímto aktem nepovažovala otázku případných nároků na úpravu hranic za uzavřenou, šlo jen o první krok. Vzhledem k vědomí, že tato úprava severovýchodních hranic by se mohla dotknout příštích hranic Polska, byla československá strana „odhodlána řešiti tuto otázku v přátelské dohodě s vládou Polskou." Ale nejprve bylo nutno zajistit si souhlas velkého východního bratra.[505]

[505] Pod mapovým návrhem úpravy čs. hranice je podepsán náčelník hl. št. gen. Boček a navrhovaná hranice vedla od Heřmánkovic přes Velkou Sovu (Hohe Eule) k severnímu úpatí Sovích hor k Wartě a dále po Nise do Otmuchowa (Ottmachau) a po tělese železniční dráhy do Javorníku. – MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB III, k. 72, ič. 347.
V případě Kladska se opravdu jednalo o urgentní záležitost, protože polské úřady si počínaly velmi aktivně a již v červnu 1945 hodlaly provést vysídlení německého obyvatelstva. To se sice nezdařilo, částečně i zásahem sovětských vojenských orgánů, ale dále probíhalo intenzivní osidlování polskými přistěhovalci. Místní Češi měli oprávněnou obavu z toho, že se jedná o úmyslné posilování polského živlu pro případný plebiscit

Závěr

Znovu se tak nepodařilo dosáhnout cíle, který si vytyčili shodně (tedy alespoň na počátku) Lužičtí Srbové i jejich čeští podporovatelé. Neuspěly ani snahy o dílčí řešení problému bez požadavku na administrativní spojení s Československem. Důvod byl prostý – vítězný Sovětský svaz, na jehož názor byl pro ČSR i Polsko rozhodující, upřednostňoval udržení stávající formy, neboť tak mohl i mnohem lépe využívat hospodářský potenciál Lužice, především ložiska uhlí. Hesla o osvobození slovanských národů od německého útlaku se hodila pro dobu války, ale nyní se již podmínky změnily. Největší naděje však lužickosrbská reprezentace vkládala do české podpory a bylo pro ně trpkým zklamáním, že oficiální představitelé Československa nejevili o lužickou věc dostatečný zájem. Dá se říci, že přístup československé vlády a ministerstva zahraničních věcí byl ještě lhostejnější a nevstřícnější než v době pařížských mírových jednání v roce 1919. O žádném boji za svobodu Lužických Srbů nelze v souvislosti s léty 1945–1946 a československou diplomacií hovořit. O třicet let dříve byl Edvard Beneš bezpochyby aktivnější, i když ani tehdy o připojení Lužice k Československu příliš nestál. Tentokrát ale z Čech zněly jen hlasy jednotlivců, zaujatých nadšenců, zatímco vláda jako celek mlčela a zůstávala ve vleku svého mocného spojence. Ve svém rozhodování se řídila především signály z Kremlu. S několika málo výjimkami mezi politiky tak podporu Lužici nahlas vyslovovala jen část veřejnosti a intelektuálové, pro které se jednalo určitým způsobem o principielní nebo srdeční záležitost.[506] Na rozdíl od předchozího usilování o vyřešení lužické otázky

[506] Důkazem může být i sborník básní *Český věnec Lužici*, Praha 1946, uspořádaný Jindřichem Černým. Zde se objevují i narážky na historické události doby nedávno minulé. V básni Bohuše Fr. Beneše *Lužici* lze najít i tyto verše: *…Chtěli jste domů, do Čech jste chtěli, / marně však ve Versaille ret! / Ještě až do dnes hranice dělí / co má jít spolu v dějinný sled. / Voláte znovu – zase jsme s Vámi – / volání naše slyšíte snad. / Ač je vše jasné, přec jsme zas sami! / Ke komu jít si požalovat? / I naše náruč po Vás se vzpíná, / i my chcem s Vámi společně zrát. / Není to naše, není to vina, / spojenec váhá souhlas svůj dát. / Svoboda Vaše v bolestech sněná / znovu je problém tížící nás. / Máme však víru, že přijde změna, / že půjdem spolu přec v žití jas.* Tu je patrný osten kritiky směřující k velkému bratru na východě a jasně pojmenován hlavní problém stojící v cestě k lužické autonomii či samostatnosti. Však se také B. F. Beneš dočkal po roce 1948 za své tehdejší i minulé postoje a názory perzekuce ze strany nových vládců Československa. – *Český věnec Lužici*. ČERNÝ, Jindřich (uspoř.). Praha : Studentská tiskárna A. D., 1946, s. 13–14.
Stejně tak i Bohumil Mach v básni *Výstraha* nabádal *…Dost planých slov, útěšných slibů, / – ty pozlátkem jsou na rakev! / Neopakujme chybu, / jež dvacetšest let tiskla k zemi / poslední hrdost Lužičanů! / Dnes ještě čas navždy se spojit s těmi, / jimž v žilách proudí stejná krev / a tmou šli s námi k Vítěznému ránu!* – Tamtéž, s. 38–39.

však pro období po druhé světové válce nenalézáme obdobu osobní angažovanosti lidí typu Adolfa Černého nebo Jana Kaprase. Důvodem může být skutečnost, že k mírovým jednáním tentokrát nebyli povoláváni odborníci ze širokého spektra vědních oborů a hlasy zevnitř Československa do prezidentské kanceláře nebo do Černínského paláce nedolehly, přestože během několika málo let proběhla řada mohutných petičních akcí, mnohem masivnějších než v případě mírových jednání roku 1919. Ale československá diplomacie za ta léta poznala, že nemá potřebnou moc, aby v konkurenci silnějších států některé věci prosadila. A už jí chyběla mladická drzost čerstvě stvořeného státu, s níž před necelými třiceti lety vstupovala na mezinárodní kolbiště, aby si urvala svůj díl.

Lužičtí Srbové tím s definitivní platností vystřízlivěli ze své představy o tom, že ona zlatá Praha je pro ně tím místem zaslíbeným, kde by měla být ukryta stará lužická práva. Rozhodující hlas v otázce budoucnosti Lužice měl Sovětský svaz, který již od počátku roku 1946 upřednostňoval koncepci integrace Lužických Srbů do německého státu při zajištění jejich kulturních a jazykových práv, o možném vzniku samostatného lužického státu se neuvažovalo. A ohledy na společný slovanský původ s Lužickými Srby byly něco, co vzhledem na své globální vnímání evropského prostoru a komunistický internacionalizmus sovětští politici a diplomaté neřešili.

Celou genezi usilování o lužickou suverenitu a poslední učiněné kroky výstižně shrnul ve své básni *Lužice* Jiří Zhor. Jen ještě nevěděl, jaký bude konečný výsledek. Nechme tedy na závěr zaznít jeho slova.

Ještě tedy dýchá. Ještě neumřela. / Ještě přání má, a horoucí a smělá. / Ještě žije praslovanský její lid. / Žije už zas. Může žít. / S memorandem, s deklarací chvátá. / Co snil Adolf Černý, za co umřel Páta, / Hlasitě a mužně znovu zažádá. /Její půdou kráčí Rudá Armáda. / Staré hroby zase dnes se rozevřely, / národ z hrobu vstává mladý, rozechvělý, / k poslední své modlitbičce hlas svůj napíná. / Smí dnes mluvit v stínu Stalina. / Staré pergameny zas se oživily. / Oko molodců se dívá do mohyly. / Jiskra … Oheň bude? … Kdo jej vykřeše? – / Memorandum k rukám Eduarda Beneše. / Stará píseň zvoní. Staré Srbsko vstalo. / Nové Evropě se v oči podívalo. / Ještě žije praslovanský jeho lid. / Žije už zas, může žít![507]

[507] Taméž, s. 92.

Abstrakt

Lužice v plánech na vybudování nového Československa.
Velké naděje a rychlé vystřízlivění českých slavistů.

V průběhu Velké války a ještě intenzivněji pak s jejím koncem se v myslích řady představitelů českého politického i kulturního života rodila myšlenka obnovení české státnosti v historických hranicích zemí Koruny české, nebo pokud možno s dalšími územními zisky. Lužice v této hře o území měla svou specifickou roli, která se však postupem času výrazně proměňovala tak, jak se proměňovala mezinárodní politická situace, pozice lužické delegace a potřeby české strany.

Postižení tohoto vývoje a faktorů, které onu proměnu zapříčinily, původních představ naší politické reprezentace o uspořádání hranic nového Československa a osudu Lužice před říjnem 1918 a jejich poválečného naplňování/nenaplňování je jedním z hlavních cílů předkládané práce. Snaží se zasadit vývoj jednání ve věci Lužice do kontextu s postupem české reprezentace ve věci prosazování nároku na jiné oblasti, například Těšínsko, Kladsko nebo Vitorazsko. Srovnává argumenty, kterých česká strana používala v konkrétních záležitostech a jednáních. Sleduje, co motivovalo české politiky a proč byly některé návrhy, přicházející od různých zájmových uskupení, již od samého počátku odsouzeny k nezdaru.

Neplatila zde žádná logika. Ať již bylo na počátku vysloveno cokoli o právu na sebeurčení národů, slovanské vzájemnosti či územní celistvosti státu, nakonec bylo vše podřízeno ekonomickým a geopolitickým potřebám nově vznikajícího státu. A to byl také jeden z důvodů, proč zastánci připojení Lužice k Československu, spoléhající na historické právo nebo soucit státníků s národem pozvolna zanikajícím v nepřátelském prostředí, ve svém snažení neuspěli. Na restituci korunních zemí a vytvoření bloku suverénních slovanských národních států nebylo sil ani vůle. Vše zůstalo jen v rovině nenaplněných idejí.

Vedle činnosti či spíše nečinnosti československé politické reprezentace se zde zároveň otevíralo i široké pole aktivit a představ různých skupin nebo i jednotlivců na řešení lužické otázky. Je pochopitelné, že nejvíce bylo toto téma širokou veřejností reflektováno v přelomových obdobích – po skončení obou světových válek a v okamžiku nástupu Adolfa Hitlera k moci v Německu. O tom vypovídá kromě zpráv a

komentářů v dobovém denním tisku i návštěvnost četných osvětových a propagačních akcí česko-lužických spolků a několik veřejných manifestací za účasti desítek tisíc lidí.

Sám Adolf Černý se krátce po pařížských mírových jednáních pokusil ještě zorganizovat memorandum, v němž několik desítek evropských vědců vyzvalo Společnost národů, aby podnikla vůči Německu kroky, které by zaručily Lužickým Srbům stejná práva, jaká byla mírovými smlouvami zajištěna pro německou menšinu v Polsku. Shromáždil téměř 100 podpisů vědců z 11 zemí, jeho snaha se však, stejně jako ve všech předchozích případech, minula účinkem.

Bezesporu byl český vliv na radikalizaci poměrů v lužické společnosti značný a živený mimo jiné také představou, že lužické zájmy budou z české strany hájeny i vzhledem k předpokládanému spojení Lužice s Československem. To se týkalo období 1918–1919 i 1945–1946. Ani v jednom případě se však nepodařilo dosáhnout naplnění žádného z požadavků Lužických Srbů a jejich českých přátel – připojení k Československu ani vytvoření autonomního lužického území v rámci Německa. Přesněji řečeno nepodařilo se rozhodující státníky pro problém Lužice dostatečně zaujmout. A v negativním postoji ke snahám Lužických Srbů o dosažení suverenity hrála pokaždé hlavní roli politika. V prvním případě chyběla vůle ještě výrazněji oslabit Německo a vládly obavy nad nestabilitou ve střední Evropě, v druhém potom Sovětský svaz coby hlavní arbitr neměl žádný zájem na tříštění sil v jím ovládané části Německa nebo na přílišném posilování svých spojenců Československa a Polska tím, že by dal souhlas k připojení Lužice k některému z těchto států. Znovu se tak ukázalo, že síla občanských uskupení, argumenty odborníků stejně jako přirozené právo národa na vlastní existenci nemají šanci na úspěch v konfrontaci s politickými cíly.

Abstract

Lusatia in the plans of building the new Czechoslovakia.
Great expectations and early disillusionment of the Czech Slavists.

During the Great War, especially in the last year of the war, a number of representatives of Czech political and cultural life reflected upon an idea of a renewal of the Czech state in a historical borders of the former Czech crown lands. The independence of Czechoslovakia was proclaimed on October 28, 1918, by the Czechoslovak National Council in Prague. Only several years before, an independent Czechoslovakia had been a dream of a small number of intellectuals and politicians. The transformation of the dream into reality was a formidable task. While the creation of Czechoslovakia was based on certain historical precedents, it was, nevertheless, a new country carved out of disparate parts of the old Hapsburg Empire.

This study deals with the matter of how Czechoslovak scientists, first of all slavists, intervened in the forming of Czechoslovak political programme. Slavists' role in the communal life of Czechoslovakia has been transforming due to changes that took place in both local and international politics. For a long time before they had no chance to participate at official state politics as there was not a sympathetic for Slavonic cooperation on an international level in Austro-Hungarian Empire. Now in the new state and new Europe, where many other independent slavonic states arose, they had a vision that it is possible to create on the basis of slavonic mutuality the partnership of all slavonic states. And not only to cooperate with existing slavonic states, but support dependent slavonic states' demands for sovereignty or autonomy too.

Simultaneously negotiations about the borders of a new state took place. The final decision was made at the Paris Peace Conference in January 1919. Czech delegation was led by the prime minister Karel Kramář and foreign minister Edvard Beneš. They tried hard to persuade the Allies that the Czechoslovakia should have its historic crownland borders. In addition, they persuaded the conference that the boundaries should extend eastwards to include the Slovak Upper Hungary. The Czechs requested the inclusion of Ruthenia to provide a common frontier with Romania too. But the Czech deputies entered the Peace Conference with much bigger territorial

requirements, nevertheless they had to withdraw in many cases, for example in the matter of Kladsko, Lusatia or a corridor to the Yugoslavia.

Lusatia had specific role in that political play for territorial claims, as there existed relatively strong Lusatian national movement, demanding autonomy within Germany or incorporation to the new Czechoslovak republic. Lusatian representatives were supported by many of Czechoslovak Slavists, especially by Adolf Černý. As the member of Czechoslovak delegation at the Paris Peace Conference he tried hard, with the aid of two representatives of Lusatian Slavs, to draw diplomats' attention to the problem of Lusatia, but without success. The question of Lusatia was not of vital importance for Czechoslovak diplomats and without transparent support of Czechoslovak state the unofficial Lusatian delegation at the Peace Conference was not able to put the Lusatian demands through the Conference´s agenda.

Describing and understanding of that situation and the Czech political representatives' initial ideas of a new territorial layout of the Czechoslovakia as well as their afterwar realization/non-realization is the main task of this paper. It aims to put the process of political talks about Lusatia to the context/comparison with the way how the Czech political representatives enforced the Czech claims to another territories, e.g. Těšínsko, Kladsko, Vitorazsko, to compare arguments, used by Czech statesmen in diplomatical talks about those territories. But it is clearly visible that although politicians used thesis of national self-determination, Slavonic mutuality or territorial integrity of the state, at the end everything was conditioned on the economical and geopolitical requirements of the new state.

After the Second World War there was the same situation – the map of Europe was changing and the representatives of Lusatian Slavs and Czechoslovak supporters of Lusatia expected, that the Lusatian question will be resolved. But it was only a repetition of the same scenario as in the year 1919. It makes possible to compare both historic events and find parallels. It illustrate, that neither scientific arguments or peoples´ wishes cannot compete with political aims.

Seznam zkratek

AAV	Archiv Akademie věd ČR
AMZV	Archiv ministerstva zahraničních věcí
ANM	Archiv Národního muzea
AÚTGM	Archiv Ústavu T. G. Masaryka
EB I	archivní fond Edvard Beneš, oddíl I
EB II	archivní fond Edvard Beneš, oddíl II
EB III	archivní fond Edvard Beneš, oddíl III
EB IV/1	archivní fond Edvard Beneš, oddíl IV/1
EB IV/2	archivní fond Edvard Beneš, oddíl IV/2
f.	fond
ič.	Inventární číslo
k.	karton
Království SHS	Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (Království Jugoslávie)
LA PNP	Literární archiv Památníku národního písemnictví
MKaR	archivní fond Mírová konference a reparace (resp. Mírová konference v Paříži a reparace)
MNO	ministerstvo národní obrany
MŠANO	ministerstvo školství a národní osvěty
MÚA AV ČR	Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR
NA	Národní archiv
neuspoř.	neuspořádáno
OSN	Organizace spojených národů
PA	archivní fond Pařížský archiv
PMR	archivní fond Předsednictvo ministerské rady Praha
RNS	Revoluční Národní shromáždění
SdP	Sudetendeutsche Partei
sign.	Signatura
SNW	Serbski narodny wubjerk (Lužickosrbský národní výbor)
SPL	Společnost přátel Lužice
Srov.	srovnej
TGM-R	archivní fond T. G. Masaryk, oddíl Republika
UNRRA	United Nations Relief and Rehabilitation Administration

Seznam použitých pramenů a literatury

I. Archivní prameny

AKPR
KPR, skupina D, T

AMZV
Mírová konference a reparace 1918–1938
Pařížský archiv

ANM
Kapras Jan

LA PNP
Borovička Josef
Česko-lužický spolek „Adolf Černý“ v Praze
Jelínek Hanuš
Krčmář Jan
Páta Josef

MÚA AV ČR
Beneš Edvard, oddíl I, II, III, IV/1, IV/2
Bidlo Jaroslav
Černý Adolf
Masaryk Tomáš Garrigue, oddíl Republika
Niederle Lubor
Špíšek Ferdinand

NA
Ministerstvo vnitra I – Hraniční spisy 1918–1953
Národní výbor 1918
Předsednictvo ministerské rady 1918–1925

II. Literatura

II. 1. Edice, paměti

Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920 : (listopad 1918 – červen 1919). Svazek 1, Dokumenty československé zahraniční politiky A/2/1. DEJMEK, Jindřich; KOLÁŘ, František (ed.). Praha : Ústav mezinárodních vztahů, Karolinum, Historický ústav AV ČR, 2001. 390 s. ISBN 80-86506-02-9, 80-246-0238-5.
Deníky Josefa Pekaře : 1916–1933. HANZAL, Josef (ed.). 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 2000. 197 s. ISBN 80-7021-419-8.
DŁUSKI, Kazimierz. *Wspomnienia z Paryża od 4.I. do 10.VII 1919 roku.* Warszawa : [s.n., separát z „Narod"], 1920. 54 s.
JELÍNEK, Hanuš. *Zahučaly lesy: kniha vzpomínek*. 1. vyd. Praha: F. Borový, 1947. 584 s.
Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář. BÍLEK, Jan; KOKEŠOVÁ, Helena; QUAGLIATOVÁ, Vlasta et al. (ed.), úvodní studie KUČERA, Martin; TOMEŠ, Josef. 1. vyd. Praha : Masarykův ústav AV ČR, 2005. 519 s. ISBN 80-86495-33-7.
LANSING, Robert. *The Peace Negotiations : A personal Narrative*. Boston/New York : Houghton Mifflin, 1921. 328 s
MANTOUX, Paul. *Paris Peace Conference 1919 : Proceedings of the Council of Four (March 24 – April 18)*. Genève : Droz, 1964. 227 s. Publications de l'Institut Universitaire de Hautes Études Internationales No. 43.
MASARYK, Tomáš G. *Cesta demokracie : Soubor projevů za republiky*. Svazek druhý 1921–1923. 2. vyd. Praha : Čin, 1934. 559 s.
Pamiętnik paryski 1918–1919. : *Eugeniusz Romer*. GARLICKI, Andrzej; ŚWIĘTEK, Ryszard (ed.). Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1989. 456 s. ISBN 83-04-03052-7.
Selection from the Smuts Papers. Vol. IV November 1918 – August 1919. HANCOCK, William Keith; POEL, Jean van der (ed.). Cambridge : Cambridge University Press, 1966. 461 s.
Vzájemná neoficiální korespondence T. G. Masaryka s Eduardem Benešem z doby pařížských mírových jednání (říjen 1918 – prosinec 1919). část I a II. ed. Zdeněk Šolle. Praha : Archiv Akademie věd České republiky, 1993 a 1994, 106 a 425 s. Práce z dějin České akademie věd, Seria B, Svazek 5 a 6. ISSN 1210-9878, ISSN 0323-1313.

II. 2. Encyklopedická díla, bibliografie

GUNZENHÄUSER, Max. *Die Pariser Friedenskonferenz 1919 und die Friedensverträge 1919–1920. Literaturbericht und Bibliographie.* Frankfurt am Main : Bernard & Graefe Verlag für Wehrwesen, 1970. 287 s. Schriften der Bibliothek für Zeitgeschichte, Heft 9.
HNÍZDOVÁ, Radoslava. *Adolf Černý: Bibliografický soupis publikovaných prací.* 1. vyd. Praha : Národní knihovna ČR – Slovanská knihovna, 1998. 180 s. ISBN 80-7050-271-1.
HONZÁK, František; PEČENKA, Marek; STELLNER, František et al. *Evropa v proměnách staletí.* 2. vyd. (dotisk 1998). Praha : nakladatelství LIBRI, 1997. 767 s. ISBN 80-85986-30-3.

II. 3. Beletrie, dokumenty

Český věnec Lužici. ČERNÝ, Jindřich (uspoř.). Praha : Studentská tiskárna A. D., 1946. 92 s.
Memorandum Lužických Srbů maršálu J. V. Stalinovi a presidentu Ed. Benešovi. Praha : Lužickosrbský národní výbor v Budyšíně s prozatímním sídlem v Praze, 12. května 1945. 4 s.

II. 4. Literatura ostatní

ALBERT, Andrzej (Wojciech Roszkowski). *Najnowsza historia Polski 1914–1993*. 5. wyd., tom 1. London : Puls Publications, 1994. 638 s. ISBN 1-85917-024-2
BAŠTA, Antonín. Vitorazsko. In KAPRAS, Jan et al. *Odcizené části českého státu.* Praha : Dr. Ant. Hajn, 1919, s. 14–19. Vojna a mír. Sbírka časových věcí, sv. III.
BENEŠ, Edvard. *Německo a Československo*. Ediční příprava Eva Broklová. 1. vyd. Praha : Masarykův ústav AV ČR, 2005. 250 s.
BENEŠ, Edvard. *Smysl československé revoluce*. Praha : Památník odboje, 1923. 74 s. Československá revoluce, sv. 1
BOBKOVÁ, Lenka; BŘEZINA, Luděk; ZDICHYNEC, Jan. *Horní a Dolní Lužice*. Praha : Libri, 2008. 233 s. Stručná historie států, svazek 54. ISBN 978-80-7277-382-4.
BOHÁČ, Zdeněk. *České země a Lužice*. Tišnov; Budyšín : SURSUM, 1993. 215 s. ISBN 80-85799-24-3.
BONSAL, Stephen. *Suitors and Supliants : The Little Nations at Versailles*. New York : Prentice-Hall, 1946. 301 s.
BORSKÝ, Lev. *Znovudobytí samostatnosti*. Praha : Nakladatelství J. Otto, 1928. 281 s.
BRÜGEL, Johann W. *Češi a Němci 1918–1938*. Přel. Petr Dvořáček. 1. vyd. Praha : Academia, 2006. s. 846. ISBN 80-200-1440-3.
CACCAMO, Francesco. *L´Italia e la „Nuova Europa“ : Il confronto sull´Europa orientale alla conferenza di pace di Parigi (1919–1920)*. Milano, Trento : Luni Editrice, 2000. 346 s. ISBN 88-7984-223-4.
ČERNÝ, Adolf. *Lužická otázka : Úvahy, studie a výzvy v době světového převratu*. Plzeň : Karel Beníško, 1918. 113 s.
ČERNÝ, Adolf. *Lužická otázka*. 2., dopl. vyd. Praha : Společnost přátel Lužice, 1945. 99 s. Lužickosrbská knihovnička č. 29
ČERNÝ, Adolf. Za J. Baudouinem de Courtenay 13. III. 1845 – 3. XI. 1929. *Slovanský přehled*, 1929, roč. XXI, č. 9, s. 641–659.
DAVID, Josef. *Lužičtí Srbové*. Praha : Společnost přátel Lužice, 1946, 38 s. Lužickosrbská knihovnička, číslo 31.
DILLON, Emile Joseph. *The inside Story of the Peace Conference*. New York : Harper & Brothers, 1920. 512 s.
DVORSKÝ, Viktor. Hranice Československé republiky. *Sborník české společnosti zeměvědné*, 1919, roč. XXV, seš. 1–2, s. 37–41, 158–163.
FRINTA, Antonín. *Lužičtí Srbové a jejich písemnictví*. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1955. 239 s.
GALANDAUER, Jan. *Vznik Československé republiky 1918 : Programy, projekty, perspektivy*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1988. 244 s.
GRABSKI, Stanisław. *Uwagi o bieżącej historycznej chwili Polski*. Warszawa : Perzyński, Niklewicz, 1922. 160 s.

HÁJKOVÁ, Dagmar. T. G. Masaryk a Lužice. In *Praha a Lužičtí Srbové : Sborník z mezinárodní vědecké konference ke 140. výročí narození Adolfa Černého (Praha 25. – 26. 11. 2004)*. Red. Petr Kaleta et al. Praha : Společnost přátel Lužice, Maćica Serbska, Masarykův ústav AV ČR, 2005, s. 21–22. ISBN 80-86495-28-0.
HEJRET, Jan. Slovanstvo a jeho vzájemné styky v letech 1914–1924. In FRINTA, Antonín a TICHÝ, František (ed.) *Slovanský přehled 1914–1924 : Sborník statí, dopisů a zpráv ze života slovanského : K šedesátým narozeninám Adolfa Černého*. Praha : Orbis 1925, s 202–212.
HLUŠIČKOVÁ, Růžena. Mohlo Československo v roce 1945 získat Kladsko? In *Kladský sborník* 7. Red. Vladimír Wolf et al. Hradec Králové : Univerzita Hradec Králové, 2006, s. 183–197. ISSN 1212-1223. ISBN 80-903509-6-8
CHMELAŘ, Josef. Ochrana minorit a Lužičtí Srbové. *Zahraniční politika : sborník pro studium mezinárodních otázek politických, právních, hospodářských a sociálních*. 1923, roč. 2, č. 4, s. 262–264.
JELÍNEK, Hanuš. *Jsme svobodni! Po 300leté porobě : díl III. Mírová konference*. Praha: Národ, b. d. [1919]. 55 s.
JELÍNEK, Petr. *Zahraničně-politické vztahy Československa a Polska 1918–1924*. Opava: Matice Slezská, 2009. 226 s. ISBN 978-80-86887-12-8.
KALETA, Petr. Stoćiny towarstwa „Společnost přátel Lužice“. *Rozhlad : Serbski kulturny časopis*. 2007, roč. 57, č. 12, s. 416–419. ISSN 0557-4250.
KALHOUS, Rudolf. *Budování armády*. Praha : Melantrich, 1936. 270 s. edice Z války a revoluce (Werstadt Jaroslav), sv. 16.
KAPITÁN, Jiří. *Srbská Lužice : Severozápadní hlídka slovanská*. 1. vyd. Varnsdorf : Severočeské nakladatelství ve Varnsdorfu, 1945. 138 s.
KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945–1948*. 1. vyd. (v Československu) Praha : Panorama, 1990. 245 s. ISBN 80-7038-193-0.
KAPRAS, Jan. *České Slezsko a státní převrat*. Opava : Okresní a osvětový sbor v Opavě, 1927. 36 s.
KAPRAS, Jan. *Český stát v historickém vývoji a v dnešní podobě dle ustanovení kongresu pařížského*. Praha : nákladem vlastním, 1920. 72 s.
KAPRAS, Jan. *Lužice jako menšina*. Praha : Česko-lužický spolek „Adolf Černý“ v Praze I, 1927. 43 s. Česko-lužická knihovnička, číslo 11.
KAPRAS, Jan. *Prussian Upper Silesia and the Czech State*. Praha : Ministerstvo zahraničí, 1919. 15 s.
KAPRAS, Jan. Státoprávní a národnostní poměry Kladska v rozvoji historickém. In KAPRAS, Jan et al. *Odcizené části českého státu.* Praha : Dr. Ant. Hajn, 1919, s. 5–6. Vojna a mír. Sbírka časových věcí, sv. III.
KAPRAS, Jan. *Těšín Silesia, an integrant part of the Czech State*. Praha : Ministerstvo zahraničí, 1919. 28 s.
KAPRAS, Jan. *Z dějin Českého Slezska*. Opava : Matice Opavská, 1922. 119 s. Slezská knihovnička, svazek IV.
KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918–1938)*, Díl první: Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929). 2. vyd. Praha : Libri, 2003. 571 s. ISBN 80-7277-195-7.
KLIMEK, Antonín. *Jak se dělal mír roku 1919 : Československo na konferenci ve Versailles*. Praha : Melantrich, 1989. 40 s. Slovo k historii, číslo 19.
KLIMEK, Antonín. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Sv. XIII. 1. vyd. Praha, Litomyšl : nakladatelství Ladislav Horáček – Paseka, 2000. 822 s. ISBN 80-7185-328-3.

KOZICKI, Stanisław. *Sprawa granic Polski na konferencji pokojowej w Paryżu.* Warszawa : Perzyński; Niklewicz, 1921. 176 s.
KUBÍN, Josef. Také Kladsko! In KAPRAS, Jan et al. *Odcizené části českého státu.* Praha : Dr. Ant. Hajn, 1919, s. 7–14. Vojna a mír. Sbírka časových věcí, sv. III.
KUNZE, Peter. Die Sorbenpolitik i der Ober– und Niederlausitz vom Wiener Kongress bis zum Ersten Weltkrieg. In PECH, Edmund; SCHOLZE, Dietrich (uspoř.). *Zwischen Zwang und Beistand : Deutsche Politik gegenüber den Sorben vom Wiener Kongress bis zur Gegenwart*. 1. vyd.. Bautzen : Domowina-Verlag, 2003, s. 13–38. Schriften des Sorbischen Instituts 37. ISBN 3-7420-1960-0.
KUTRZEBA, Stanisław M. *Kongres, traktat i Polska.* Warszawa; Kraków : Gebethner i Wolff, 1920. 196 s.
LUSTIGOVÁ, Martina. *Karel Kramář : První československý premiér*. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 2007. 363 s. ISBN 978-80-7021-898-3.
MacMILLANOVÁ, Margaret. *Mírotvorci : Pařížská konference 1919*. přel. Ondřej Novák, 1. vyd. Praha: Academia, 2004. 551 s. ISBN 80-200-1151-X.
MARTÍNEK, Jiří. Česká geografie a vznik Československa. In *Semináře a studie Výzkumného centra pro dějiny vědy z let 2002–2003*. Praha : Výzkumné centrum pro dějiny vědy AV ČR, 2003, s. 97–104. Práce z dějin vědy, sv. 6. ISBN 80-7285-027-X.
MASARYK, Tomáš G. *Nová Evropa – stanovisko slovanské*. Praha : Gustav Dubský, 1920. 223 s.
MASARYK, Tomáš G. *Světová revoluce : Za války a ve válce 1914–1918*. Praha : Čin a Orbis, 1928. 650 s.
MASARYK, Tomáš G. *The new Europe (the Slav Standpoint)*. London : [s. n.], 1918. 74 s.
MEŠKANK, Timo. Irredenta czy wsparcie? Czeska pomoc Serbom Łużyckim w latach 1918–1945. In *Pro Lusatia : Opolskie Studia Łużycoznawcze*. Tom 2. Red. Leszek Kuberski. Opole : Opolski Oddział Towarzystwa Polsko-Serbołużyckiego, 2003, s. 31–40. ISSN 1643–1391.
MEŠKANK, Timo. Die Zwischenkriegszeit: Sorbische Nationalbewegung unter Irredentaverdacht. In PECH, Edmund; SCHOLZE, Dietrich (uspoř.). *Zwischen Zwang und Beistand : Deutsche Politik gegenüber den Sorben vom Wiener Kongress bis zur Gegenwart*. 1. vyd.. Bautzen : Domowina-Verlag, 2003, s. 39–72. ISBN 3-7420-1960-0.
MUKA, Arnošt. Adolf Černý : K šedesátinám našeho věrného přítele. In FRINTA, Antonín a TICHÝ, František (ed.) *Slovanský přehled 1914–1924 : Sborník statí, dopisů a zpráv ze života slovanského : K šedesátým narozeninám Adolfa Černého*. Praha : Orbis 1925, s. 13–16.
NOVOTŇÁK, Miliduch M. *Lužičtí Srbové*. Praha : Nakladatelství F. Kosek, 1945. 103 s.
PAŁYS, Piotr. *Skupiska czeskie w Kłodzkiem, Raciborskiem, Głubczyckiem i Żytawskiem wobec planów zmiany granic państwowych po II wojnie światowej*. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszalek, 2009. 228 s. ISBN 978-83-7611-306-7.
PÁTA, Josef. *Lužice*. Praha : Společnost přátel Lužice v Praze, 1946. 296 s.
PETRÁŠ, René. *Menšiny v meziválečném Československu*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2009. 437 s. ISBN 978-80-246-1639-1.
PICHLÍK, Karel. *Bez legend : Zahraniční odboj 1914–1918 (Zápas o československý program)*. 1. vyd. Praha : Panorama, 1991. 424 s. ISBN 80-7038-217-1.
REMES, Friedrich W. *Die Sorbenfrage: Untersuchung einer gescheiterten Autonomiebewegung*. Bautzen : Domowina-Verlag, 1993. 237 s. Schriften des Sorbischen Instituts 3. ISBN 3-7420-1500-1.

SEMIRJAGA, Michail Ivanovič. *Lužičane*. Moskva; Leningrad: Izdatělstvo Akademii nauk SSSR, 1955. 190 s.
SCHURMANN, Peter. *Die sorbische Bewegung 1945–1948 : Zwischen Selbstbehauptung und Anerkennung*. Bautzen/Budyšin : Domowina-Verlag, 1998. 337 s. Schriften des Sorbischen Instituts 18. ISBN 3-7420-1681-4.
SORABUS. Osudy Lužických Srbů v letech 1914–1924. In FRINTA, Antonín; TICHÝ, František (ed.) *Slovanský přehled 1914–1924 : Sborník statí, dopisů a zpráv ze života slovanského : K šedesátým narozeninám Adolfa Černého*. Praha : Orbis 1925, s. 235–239.
STONE, Gerald. *The smallest Slavonic nation : the Sorbs of Lusatia*. London : Athlon Press, 1972. 201 s. ISBN 0-485-11129-2.
ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka 1914–1918*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2001. 492 s. ISBN 80-7106-274-X.
ŠEVČENKO, Kirill. Vztah Československa k lužickosrbskému národnímu hnutí v roce 1945. In *Praha a Lužičtí Srbové : Sborník z mezinárodní vědecké konference ke 140. výročí narození Adolfa Černého (Praha 25. – 26. 11. 2004)*. Red. Petr Kaleta et al. Praha : Společnost přátel Lužice; Maćica Serbska; Masarykův ústav AV ČR, 2005, s. 138–160. ISBN 80-86495-28-0.
ŠŮLA, Jaroslav. Dějiny Místního odboru Společnosti přátel Lužice v Hradci Králové v letech (1928/1929) 1933 až 1939. In *Pro Lusatia : Opolskie Studia Łużycoznawcze*. Tom 8. Red. Mariusz Patelski. Opole : Stowarzyszenie polsko serbołużyckie Pro Lusatia a Instytut historii Uniwersytetu opolskiego, 2009, s. 57–79. ISSN 1643–1391.
TOMEŠ, Josef. Za samostatný český stát : Fenomén České strany státoprávně pokrokové (1908–1914). *Střed : Časopis pro mezioborová studia střední Evropy 19. a 20. století*. 2009, roč. 1, č. 2, s. 23–62. ISSN 1803-9243.
TOMASZEWSKI, Jerzy; LANDAU, Zbigniew. *Polska w Europie i świecie 1918–1939*. Warszawa : Trio, 2005. 336 s. ISBN 83-7436-009-7.
TORRE, Augusto. *Versailles : Storia della Conferenza della Pace*. Milano : Istituto per gli Studi di Politica Internazionale, 1940. 430 s.
URBAN, Otto. *Česká společnost 1848–1918*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1982. 694 s.
VÁCHA, Zdeněk. Československé Kladsko? Pokus o nástin politicko-odborných snah o připojení Kladska k ČSR během I. světové války a po ní. In *Kladský sborník* 7. Red. Vladimír Wolf et al. Hradec Králové : Univerzita Hradec Králové, 2006, s. 149–182. ISSN 1212-1223. ISBN 80-903509-6-8.
VÖLKEL, Měrćin. Zapomnjeny memorandum slawistow. In *Práce z dějin slavistiky a česko-jihoslovanských vztahů* XX. Red. Zdeněk Urban. 1. vyd. Praha : Katedra slavistiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, 1998, s. 115–128. ISBN 80-85494-45-0.
VOCHOČ, Vladimír. *Mírové smlouvy 1919–1920*. Praha : Ministerstvo školství a národní osvěty / Státní nakladatelství, 1924. 40 s. Občanská knihovna, sv. 56.
WEINER, Richard. *Třásničky dějinných dnů*. Brno : Polygrafie, 1919. 239 s.
WIĆAZ, Alfons. *Serbski Sokoł*. 1. vyd. Budyšin/Bautzen : Domowina, 1990, 197 s. ISBN 3-7420-0535-9.
ZMEŠKAL, Vladimír. Česko–lužický spolek Adolf Černý v Praze. In FRINTA, Antonín a TICHÝ, František (ed.) *Slovanský přehled 1914-1924 : Sborník statí, dopisů a zpráv ze života slovanského : K šedesátým narozeninám Adolfa Černého*. Praha : Orbis 1925, s. 215–218.

ZMEŠKAL, Vladimír. *Lužičtí Srbové*. Praha : Společnost Národního muzea v Praze, 1962. 170 s.

II. 5. Nevydané práce

LEDVINA, Petr. Společnost přátel Lužice v Praze v letech 1907-1948. Opava, 2005. Diplomová práce (Mgr.). Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav historie a muzeologie.

VÁCHA, Zdeněk. *Sbor odborných poradců československé delegace na mírové konferenci v Paříži roku 1919 : Formování sboru, způsob práce odborných poradců a jejich zapojení do činnosti delegace, osudy členů sboru po návratu z Paříže.* Praha, 2004. Rigorózní práce (PhDr.). Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin.

Seznam textových a obrazových příloh

Příl. 1: Memorandum evropských slavistů 1922

Obr. 1: Arnošt Bart v první dekádě 20. století. MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, neuspoř.

Obr. 2: Jan Bryl před 1. světovou válkou. MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, neuspoř.

Obr. 3: Adolf Černý v roce 1923. MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, neuspoř.

Obr. 4: Josef Páta ve dvacátých letech 20. století. MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, neuspoř.

Obr. 5: *La barrière anti-germanique.* Tištěná mapa vydaná v Paříži *Conseil National Tschécoslavaque*, nedatováno (1919?), Bez měřítka. HÚ AV ČR, Mapová sbírka, neevidováno.

Obr. 6: *République Tchécoslovaque*. Tištěná mapa území Československa s Podkarpatskou Rusí a Lužicemi, Těšínskem a dalšími nárokovanými územími, nedatováno (1919?) Zpracoval *Service cartographique de l´Armée Tschécoslovaque* [Československý vojenský kartografický ústav], J. Hocke. Grafické měřítko. HÚ AV ČR, Mapová sbírka, sign. V/3-B-874.

Obr. 7: Tištěná mapa českých zemí s Těšínskem, českým koutkem v Kladsku, Vitorazskem a Valtickem jako nárokovanými územími a vyznačeným územím obývaným Lužickými Srby, která byla součástí československého memoranda *Les Revendications Territoriales de la Republique Tchecoslovaque*. Nedatováno (1919?). MÚA AV ČR, f. A. Černý, neuspoř.

Obr. 8: *Territoire joignant la Lusace avec la Bohême*. Tištěná mapa spojení části severních Čech a Horní Lužice, nedatováno (1919?) Zpracoval *Service cartographique de l´Armée Tschécoslovaque* [Československý vojenský kartografický ústav]. MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, neuspoř.

Obr. 9: *Les Pays Tchéques*. Tištěná mapa vydaná v Paříži *Conseil National Tschécoslavaque*, nedatováno (1919?), Bez měřítka. HÚ AV ČR, Mapová sbírka, sign. V/4-B-888.

Obr. 10: *The boundary lines of the Czech-Sclavonian State / Die Grenzen des tschecho-slowakischen Staats*. Barevná mapa a text z roku 1919? vytiskl a vydal *L. V. Enders´chen K. – A. Neutitschein* ve Vídni a Lipsku. 1:750 000.

Obr. 11: *Hlavní stráž na západním pomezí Soušového* svazu. Nedatovaná tištěná mapa (1919?).1:3 400 000. HÚ AV ČR, Mapová sbírka, sign. VI/6-2935.

Obr. 12: *Nové Československo v nové Evropě*. Tištěná mapa, nedatováno (1945?), vydalo *Sdružení za spravedlivé hranice ČSR*. 1:4 000 000.

Obr. 13: Leták *Sdružení za spravedlivé hranice ČSR* s mapou zachycující požadovaný územní rozsah Československa. Nedatováno (1945?) NA, f. Ministerstvo vnitra I – Hraniční spisy 1918–1953, k. 27, sign. H–1000.

Obr. 14: *Lužica a jeho hranice se Slezskem*, rukopisná mapa z května 1945 zachycující navrženou hranici slezského a lužického území, které by mělo být připojeno k Československu; s horno- a dolnolužický, znakem. Autor neuveden. Bez měřítka. MÚA AV ČR, AÚTGM, f. EB III, k. 72, ič. 347.

Obr. 15: Národní výbor československý (K. Kramář) žádá A. Černého, aby se zapojil do práce komise pro přípravu mírové konference (22. listopad 1918). MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, neuspoř.

Obr. 16: Diplomatický pas A. Černého k cestě na pařížskou mírovou konferenci. MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, neuspoř.

Obr. 17: Tisk proklamace Lužickosrbského národního výboru k národu z 1. ledna 1919. MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, neuspoř.

Obr. 18: Text petice adresované Lužickými Srby (Lužickosrbským národním výborem) pařížské mírové konferenci v březnu 1919. MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, neuspoř.

Obr. 19: Provolání Výboru Sasku věrných Srbů. MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, neuspoř.

Obr. 20: Posměšná báseň o A. Bartovi a lužickosrbském národním hnutí. MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, neuspoř.

Obr. 21: Lužickosrbský národní výbor zplnomocňuje A. Barta a A. Černého k jednání se Společností národů. MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, neuspoř.

Obr. 22: Koncept dopisu zástupcům Francie psaného A. Černým jménem Lužickosrbského národního výboru za účelem upozornění na lužickosrbskou otázku. MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, neuspoř.

Obr. 23: Jedna z odpovědí amerických zástupců na podání učiněná lužickosrbskými delegáty. MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, neuspoř.

Obr. 24: Jedna z formálních odpovědí na memoranda a dopisy zaslané Lužickosrbským národním výborem orgánům mírové konference. MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, neuspoř.

Obr. 25–27: Doporučení ministra E. Beneše stran formy a obsahu *Proklamace lužickosrbského národa*, která měla být spolu s petičními archy zaslána mírové konferenci. MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, neuspoř.

Obr. 28–30: Přehled nejdůležitějších úkolů, jimiž se měla československá delegace na mírových jednáních zabývat, jak je v lednu 1919 stanovil ministr E. Beneš – titulní list,

výčet map, které měly být pro mírová jednání připraveny, bod X. – Lužice. MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, neuspoř.

Obr. 31–34: Titulní listy tištěných memorand ve věci Lužice a Lužických Srbů vydávaných československou delegací a Lužickosrbským národním výborem. MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, neuspoř.

Obr. 35: Vstupenka A. Barta na ceremoniál podpisu mírové smlouvy s Německem v Zrcadlovém sále zámku ve Versailles 28. června 1919. MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, neuspoř.

Obr. 36: Dopis J. Páty A. Černému ze 7. července 1919 vyzývající k větší aktivitě a dosažení hmatatelnějšího výsledku v řešení lužické otázky. MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, neuspoř.

Obr. 37: J. Páta se jménem Lužickosrbského referátu při ministerstvu zahraničních věcí (respektive Lužickosrbského národního výboru) obrací na ministerstvo pro zásobování lidu se žádostí o poskytnutí kakaa a kondenzovaného mléka pro lužickosrbské děti v Budyšíně. (září 1919) MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, neuspoř.

Obr. 38: Ministerstvo veřejných prací na přímluvu Lužickosrbského referátu při ministerstvu zahraničních věcí povoluje vývoz uhlí pro Lužickosrbský národní výbor. (listopad 1919) MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, neuspoř.

Obr. 39: Reflexe lužickosrbské otázky v českém tisku koncem roku 1919. MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, neuspoř.

Obr. 40: Program přednášky pořádané Socialistickou stranou československého lidu pracujícího v únoru 1920, na níž promluvil o lužickosrbské otázce J. Páta. MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, neuspoř.

Obr. 41: Text dopisu, jímž A. Černý vyzýval k podpoře Memoranda evropských slavistů. (1921) MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, neuspoř.

Obr. 42: Souhlasná odpověď M. Weingarta na výzvu A. Černého, aby bratislavští slavisté připojili své podpisy k připravovanému memorandu. (květen 1922) MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, neuspoř.

Obr. 43: Obr. 43: Kancelář prezidenta republiky vyslovuje poděkování německému vyslanci v Praze prof. S. Saengerovi za intervenci ve věci propuštění uvězněného prof. A. Muky. AKPR, f. KPR, k. 2, ič. 89, sign. D2456/19

Obr. 44: Odmítavé stanovisko vyslanectví ČSR v Berlíně k možnosti zakročit ve prospěch zatčených Lužických Srbů. (září 1938) AKPR, f. KPR, k. 200, ič. 1269, sign. D10203/38

Obr. 45–46: Návrhy na úpravu hranic ČSR po 2. světové válce vytvořené a zaslané prezidentu republiky a ministerstvu vnitra soukromými osobami. (červen 1945, červen 1946) NA, f. Ministerstvo vnitra I – Hraniční spisy 1918–1953, k. 27, sign. H–1000.

Obr. 47–48: Petice, zaslané MNV v Horních Beřkovicích a občany Nové Huti pod Nižborem vládě Československé republiky a prezidentu Benešovi v souvislosti s akcí organizovanou Sdružením za spravedlivé hranice ČSR. (únor 1946) NA, f. Ministerstvo vnitra I – Hraniční spisy 1918–1953, k. 27, sign. H–1000.

Obr. 49–52: Text memoranda Lužických Srbů zaslaného maršálu J. V. Stalinovi a prezidentu E. Benešovi (česká verze, květen 1945) MÚA AV ČR, AAV, f. A. Černý, neuspoř.

Příl. 1

Memorandum evropských slavistů 1922

„Předsednictvu Rady Svazu národů.

Zástupci evropského vědeckého světa, obírajícího se studiem slavistiky, vznášejí apel ke Svazu národů, aby se ujal otázky lužicko-srbské, která jest netoliko nejkřiklavějším případem otázky menšinové, ale má i velikou váhu pro světovou vědu. Běží ť při ní o bytí a nebytí posledního zbytku mohutného kdysi polabského, čili Baltického Slovanstva, o život neb konečný zánik asi 200.000 /dvoustotisícového/ nárůdku Lužických Slovanů /kteří sami sebe nazývají Lužickými Srby a jimž Němci říkají Wenden/, žijících na kompaktním území v Sasku a Prusku. Není pochybnosti, že zánik starobylého jazyka a zbytků starobylé kultury, svérázně se dále vyvíjející, byl by ztrátou pro vědecké studium – a již z tohoto zájmu ryze vědeckého podnikají podepsaní evropští vědečtí pracovníci tento krok. Podnikají jej arci také ze zájmu humanity, dožadující se spravedlnosti pro malé jako pro velké. Neběží o umělé zachování něčeho, co jest přirozeně odsouzeno k smrti, ač i o to by věda musila míti zájem, nýbrž o zjednání přirozených práv tomu, co se o ta práva trvale hlásí a vzpírá se násilné smrti.

Lužičtí Srbové domáhali se u mírové konference svého osvobození. Když nebylo možno dáti jim politickou svobodu, zbývá jim zajistiti aspoň takovou míru práv, aby se mohli nerušeně vyvíjeti jako osobitý národ i aby nebyli odnárodňováni. Toho jest možno dosíci, když Svaz národů pro ně ustanoví práva, která jim jako národnostní menšině náležejí. Svaz národů je k tomu povolán, ježto podle třetího paragrafu prvé části /I^{e} partie, §3./ odpovědi mocností spojených a přidružených na německé námitky práva národnostních minorit v Německu jsou dána v ochranu Svazu národů. Řečený paragraf ustanovuje, že národnostním menšinám v Německu náležejí tatáž práva v oboru vyučování, náboženství a kultury, jako minoritám německým v územích, odtržených od Německa. V Německu jsou národnostní menšiny: polská, dánská a lužickosrbská. O práva minority polské a dánské jest postaráno zvláštními smlouvami. O právech menšiny lužickosrbské není takové zvláštní smlouvy, i jest úkolem Svazu národů, jemuž menšinová obrana přináleží, aby vydal podobné ustanovení, které by Lužickým Srbům zajistilo táž práva, jaká jsou zajištěna např. německým minoritám v Polsku.

Není pochybnosti, že k těmto právům náleží právo na vlastní veřejné školy všech stupňů, tj. na takové školy, jejichž vyučovacím jazykem byla by beze všech výhrad lužická

Srbština. Vyučování jazyku německému mělo by v těchto školách místo jen jako povinný předmět. Není dále pochybnosti, že učitelské síly, ředitelé i dozorci všech těchto škol by měli býti rození Lužičtí Srbové. Není pochybnosti, že duchovními farností, v nichž mají Lužičtí Srbové většinu, měli by býti jen rodilí Srbové, jakož i že církevní záležitosti lužickosrbské měly by říditi vrchní církevní úřady lužickosrbské. Nepochybujeme dále, že ke kulturním právům Lužických Srbů náleží i rovnoprávnost lužickosrbského jazyka s německým ve všech úřadech státních i samosprávných na celém kompaktním území lužickosrbském, jehož hranice jsou vědecky stanoveny ve "Statistice Serbow" od Dra Arn. Muky.

Podepsaní zástupci vědy slavistické v Evropě dovolují si tedy žádati, aby Svaz národů ještě ve svém letošním zasedání se otázkou lužickosrbskou zabýval i aby v souhlase s právy německých menšin v sousedních státech stanovil práva lužickosrbské menšiny v Německu, jejíž ochranu i pro budoucnost by výslovně podržel."

Obr. 1: Arnošt Bart v první dekádě 20. století

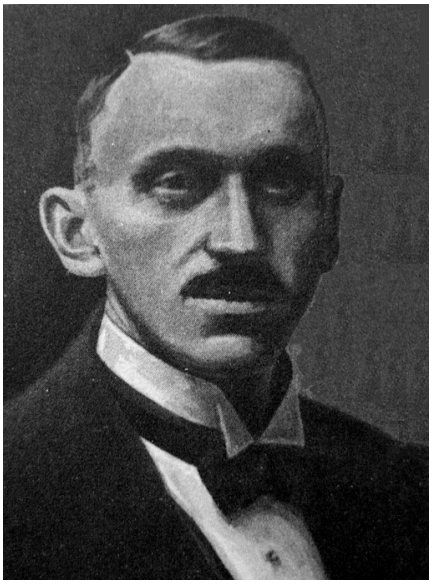

Obr. 2: Jan Bryl před 1. světovou válkou

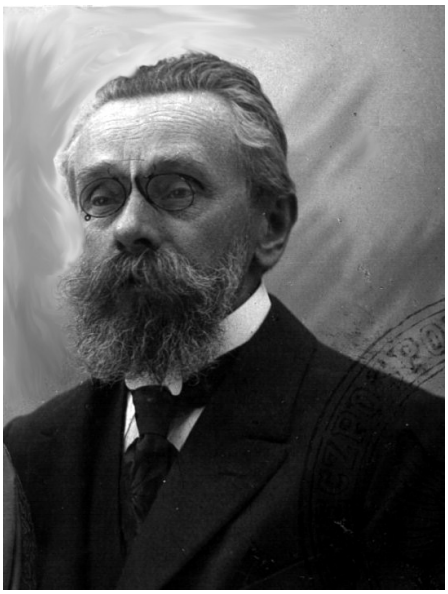

Obr. 3: Adolf Černý v roce 1923

Obr. 4: Josef Páta ve dvacátých letech 20. století

Obr. 5: ***La barrière anti-germanique.*** **Tištěná mapa vydaná v Paříži** ***Conseil National Tschécoslavaque*****, nedatováno (1919?)**

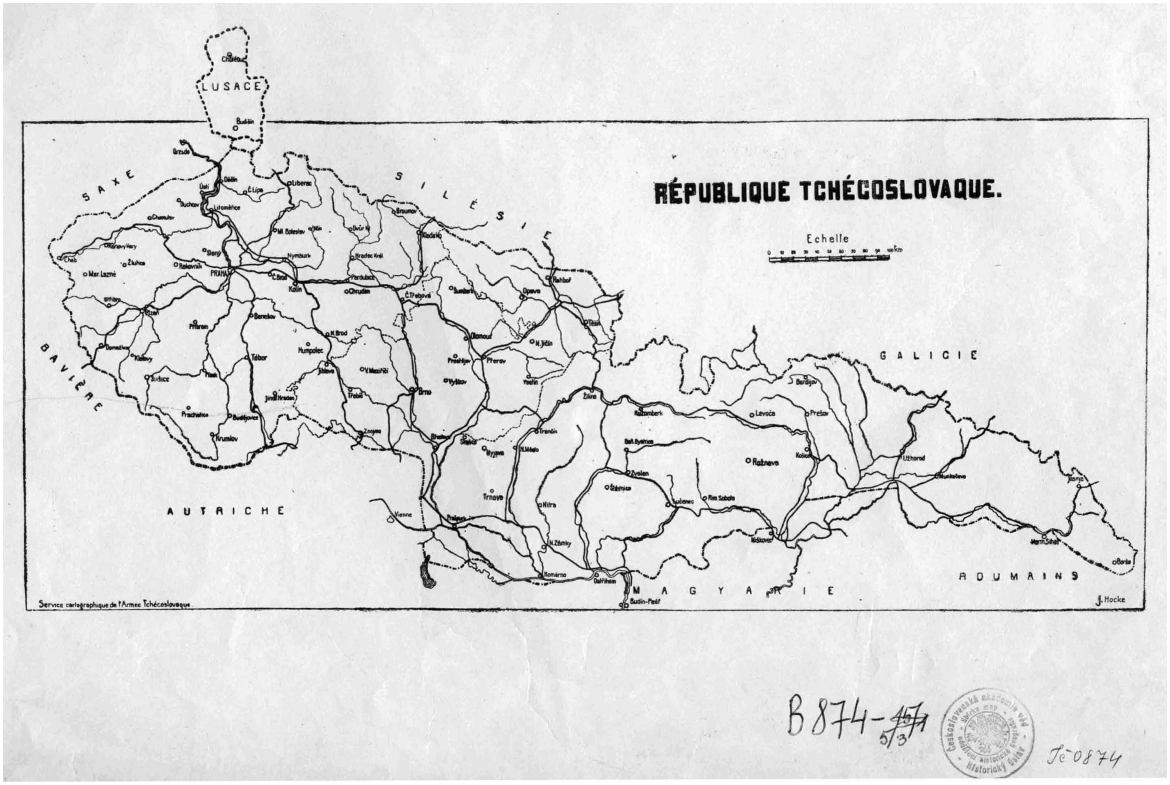

Obr. 6: ***République Tchécoslovaque*****. Tištěná mapa území Československa s Podkarpatskou Rusí a Lužicemi, Těšínskem a dalšími nárokovanými územími. (1919?)**

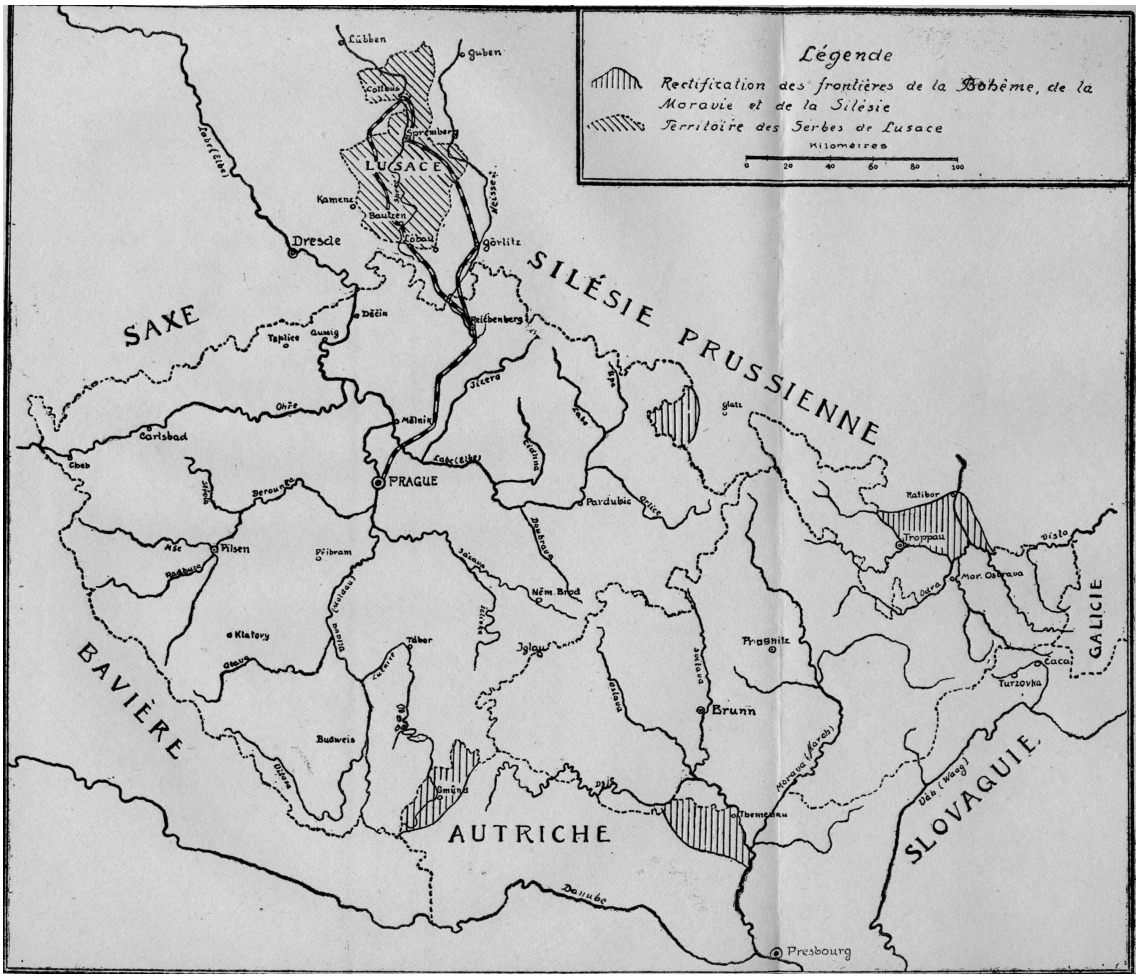

Obr. 7: Tištěná mapa českých zemí s Těšínskem, českým koutkem v Kladsku, Vitorazskem a Valtickem jako nárokovanými územími a vyznačeným územím obývaným Lužickými Srby, která byla součástí československého memoranda *Les Revendications Territoriales de la Republique Tchecoslovaque*. (1919?)

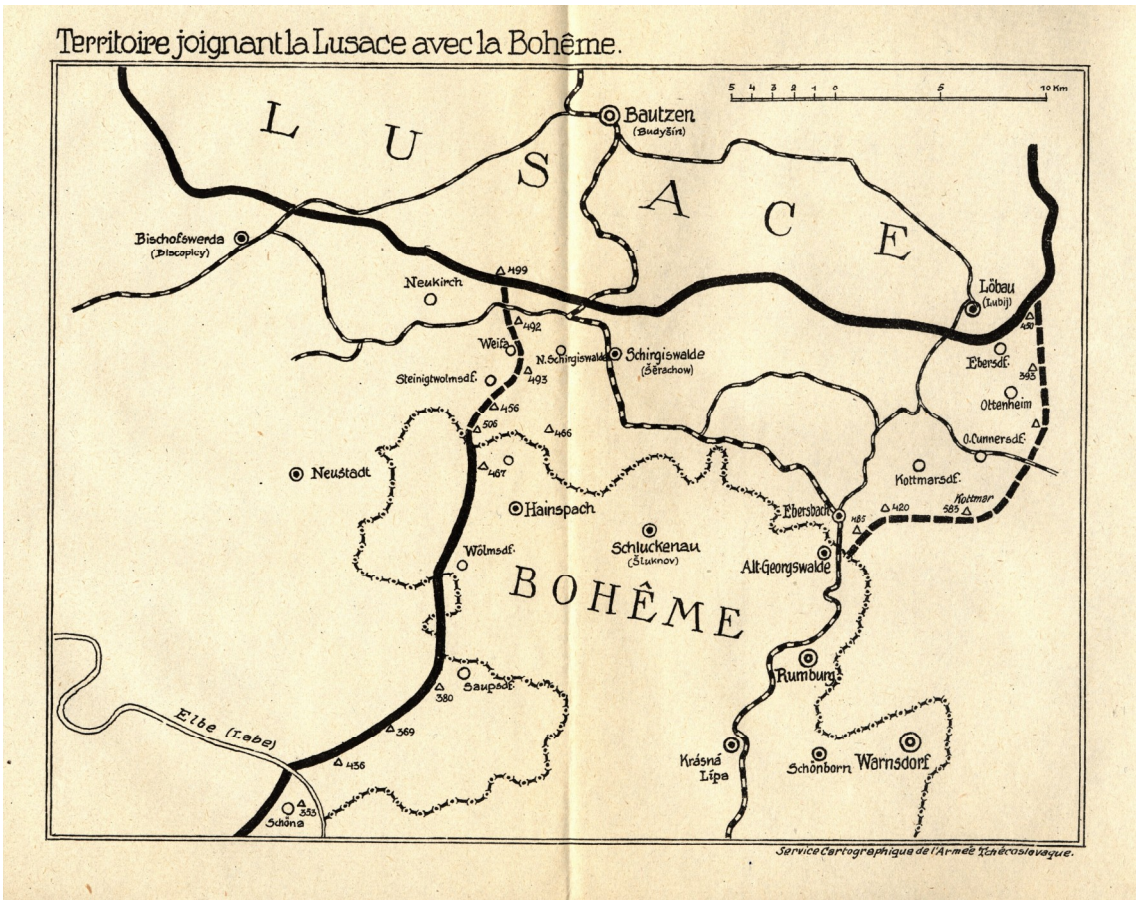

Obr. 8: ***Territoire joignant la Lusace avec la Bohême.*** **Tištěná mapa spojení části severních Čech a Horní Lužice. (1919?)**

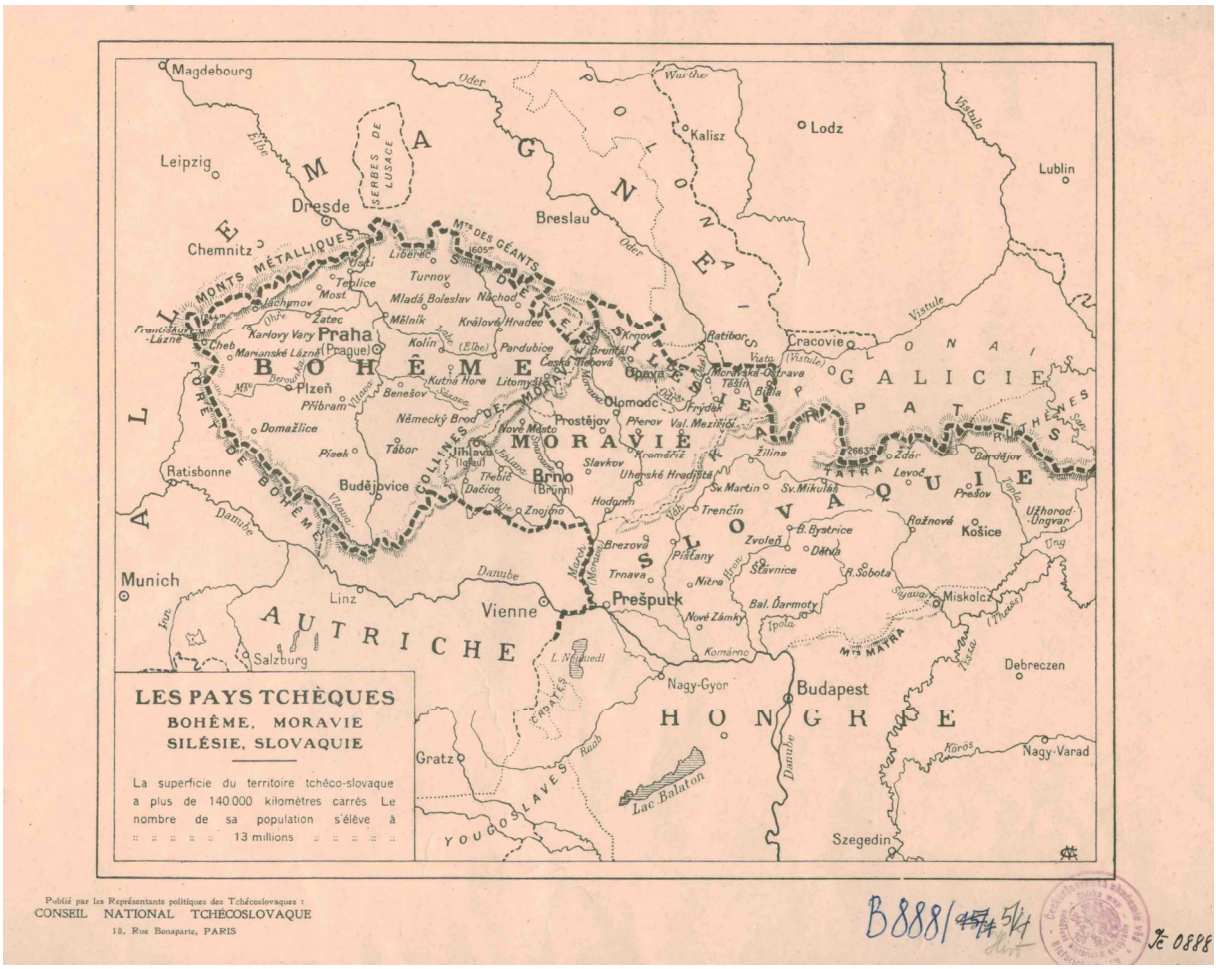

Obr. 9: ***Les Pays Tchéques*****. Tištěná nedatovaná mapa vydaná v Paříži** ***Conseil National Tschécoslavaque*****. (1919?)**

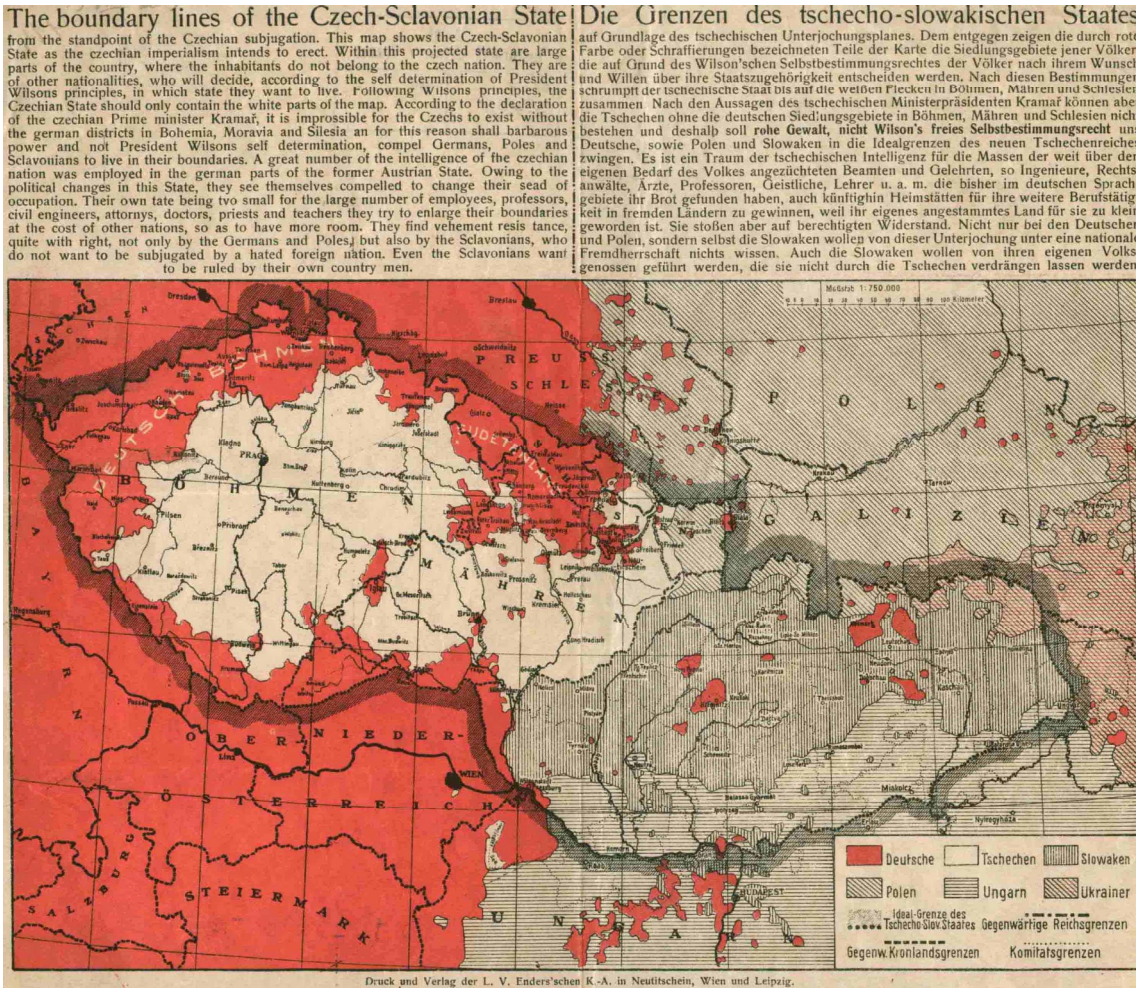

Obr. 10: ***The boundary lines of the Czech-Sclavonian State / Die Grenzen des tschecho-slowakischen Staats*****. Nedatovaná barevná mapa a text. (1919?)**

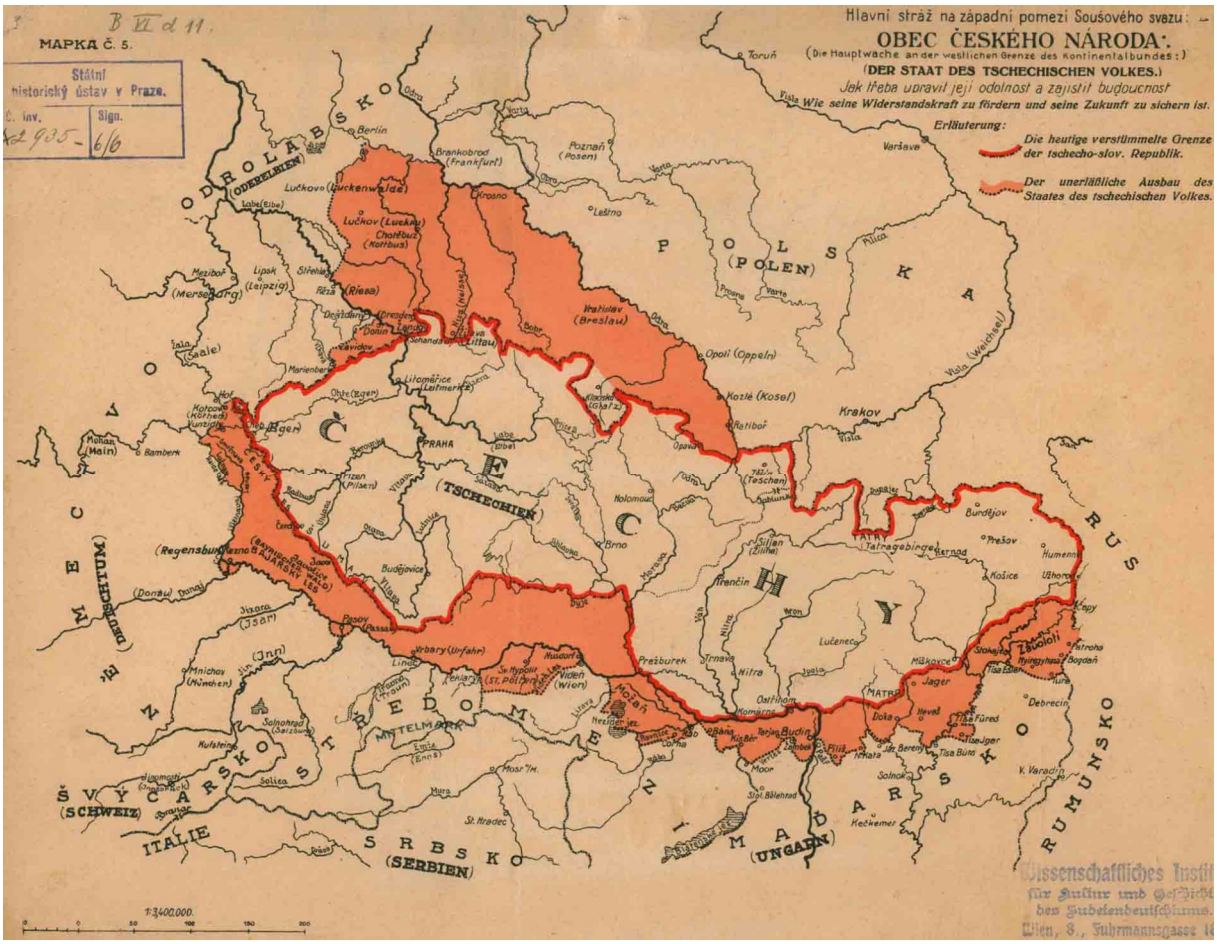

Obr. 11: ***Hlavní stráž na západním pomezí Soušového*** **svazu. Nedatovaná tištěná mapa. (1919?)**

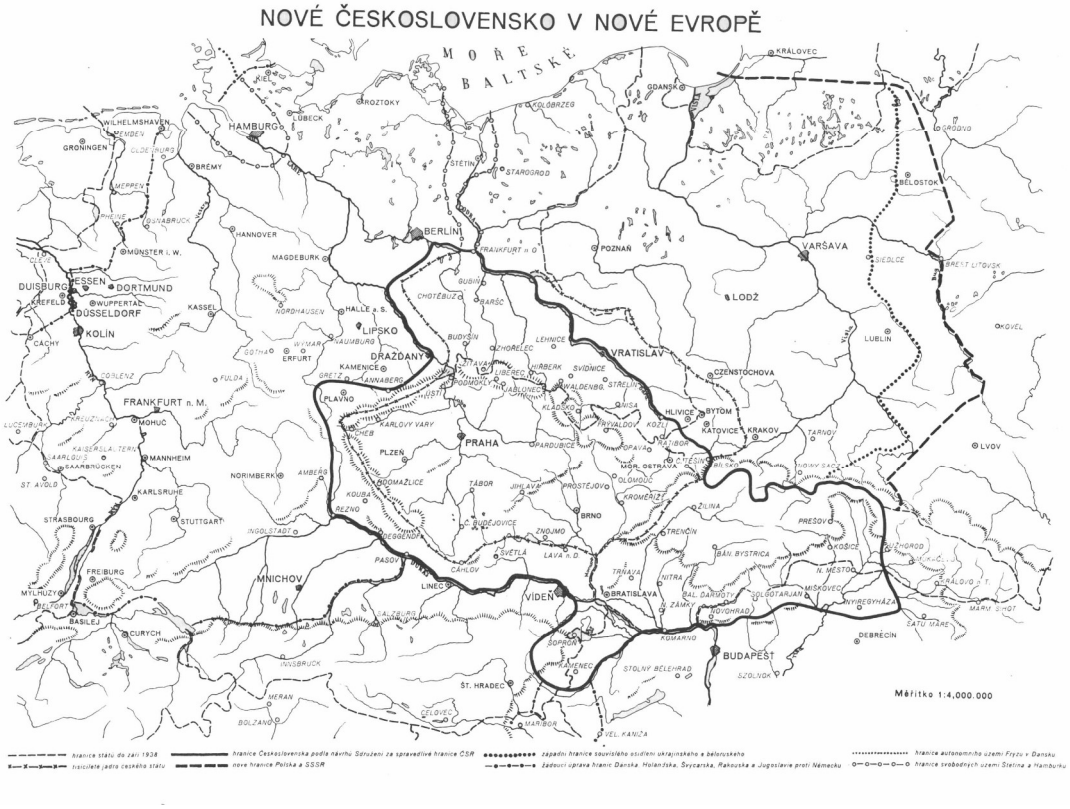

Obr. 12: ***Nové Československo v nové Evropě*****. Nedatováno. (1945?)**

Nadešla doba osvobození všech slovanských národů.
Bratrský lid Slezska ústy ratibořského starosty Dra Kašného a nejmenší slovanský národ Lužických srbů ústy předsedy lužicko-srbského Národního výboru, prof.Jana Cyže, žádá o obsazení Slezska a Lužice, jejich navrácení a připojení trvale k ČSR.

Žádáme navrácení starého českého Slezska, uhelné pokladnice našich zemí, které nám bylo před 200 lety němci uloupeno.

Žádáme navrácení Horní a dolní Lužice, které nám ještě dosud právně náleží. Žádáme spravedlivou úpravu a strategické zajištění hranic na Šumavě, Vítorazsku, na jižní Moravě a Slovensku.

Žádáme koridor s bratrskou Jugoslavií.

Veliká válka, kterou svedl v čele spojenců hrdinný Sovětský Svaz, musí napraviti všechny křivdy, němci na nás napáchané.

Voláme Vás, politické strany, Národní výbory, Svazy mládeže, tělovýchovné organisace, osvětová sdružení, tisk, a všechny věrné Čechy a Slováky, pracujte, manifestujte pro tuto spravedlivou a svatou naši věc, pracujte rychle, než budou naše hranice mírovou konferencí definitivně určeny.

Musíme míti hranice spravedlivé a bezpečné, aby se Mnichov nemohl nikdy opakovat.

V naší demokratické republice záleží především na nás samých, na vůli širokých vrstev lidu. Nesmíme býti lhostejní, určují-li se dnes naše hranice na dlouhé časy ! V lidu je síla - pojďte s námi !

Ať žije svobodné Slezsko a svobodná Lužice ve svobodné ČSR.

Ať žije svobodné Československo ve spravedlivých hranicích.

Sdružení za spravedlivé hranice ČSR.

Obr. 13: Leták *Sdružení za spravedlivé hranice ČSR* s mapou zachycující požadovaný územní rozsah Československa. Nedatováno. (1945?)

Obr. 14: ***Lužica a jeho hranice se Slezskem*****, rukopisná mapa z května 1945 zachycující navrženou hranici slezského a lužického území, které by mělo být připojeno k Československu.**

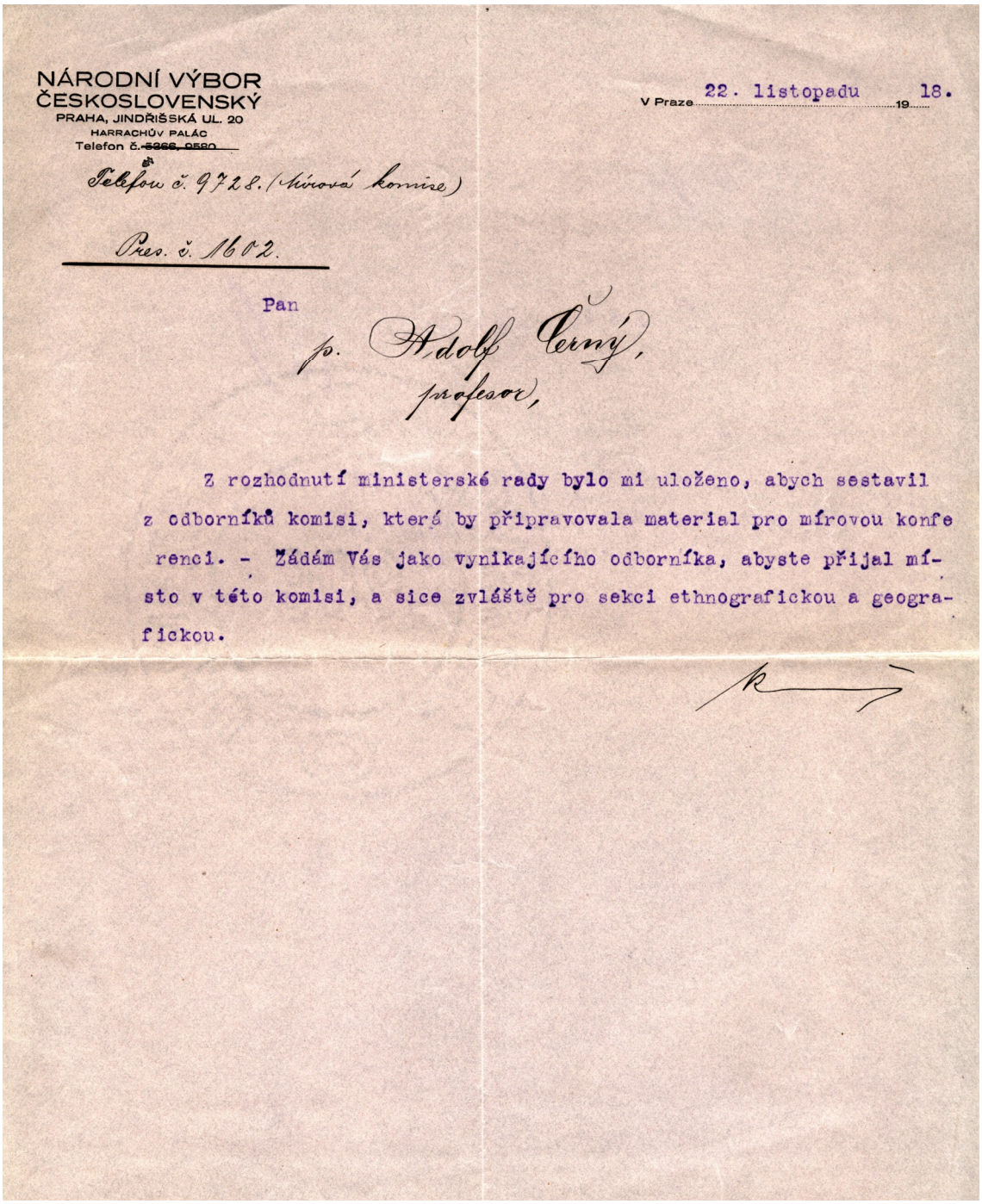

NÁRODNÍ VÝBOR
ČESKOSLOVENSKÝ
PRAHA, JINDŘIŠSKÁ UL. 20
HARRACHŮV PALÁC
Telefon č. 5268, 0580

Telefon č. 9728. (Mírová komise)

Pres. č. 1602.

V Praze 22. listopadu 18.

Pan

p. Adolf Černý,
profesor,

Z rozhodnutí ministerské rady bylo mi uloženo, abych sestavil z odborníků komisi, která by připravovala material pro mírovou konferenci. - Žádám Vás jako vynikajícího odborníka, abyste přijal místo v této komisi, a sice zvláště pro sekci ethnografickou a geografickou.

K

Obr. 15: Národní výbor československý (K. Kramář) žádá A. Černého, aby se zapojil do práce komise pro přípravu mírové konference (22. listopad 1918).

Č. 45.

Ve jménu vlády československé republiky

všem civilním i vojenským úřadům se nařizuje, úřady pak cizích států se prosí, aby *pan profesor*

Adolf Černý,

který cestuje jako člen československé delegace k mírové konferenci

z Prahy do Paříže

a zpět,

byl volně propuštěn a aby mu byla poskytnuta všechna pomoc v případě potřeby.

V PRAZE, dne *2. ledna 1919.*

Platno *jeden rok.*

ZAHRANIČNÍ ODBOR MINISTERSTVA PŘEDSEDY REPUBLIKY ČESKOSLOVENSKÉ

ministerský předseda.

Obr. 16: Diplomatický pas A. Černého k cestě na pařížskou mírovou konferenci.

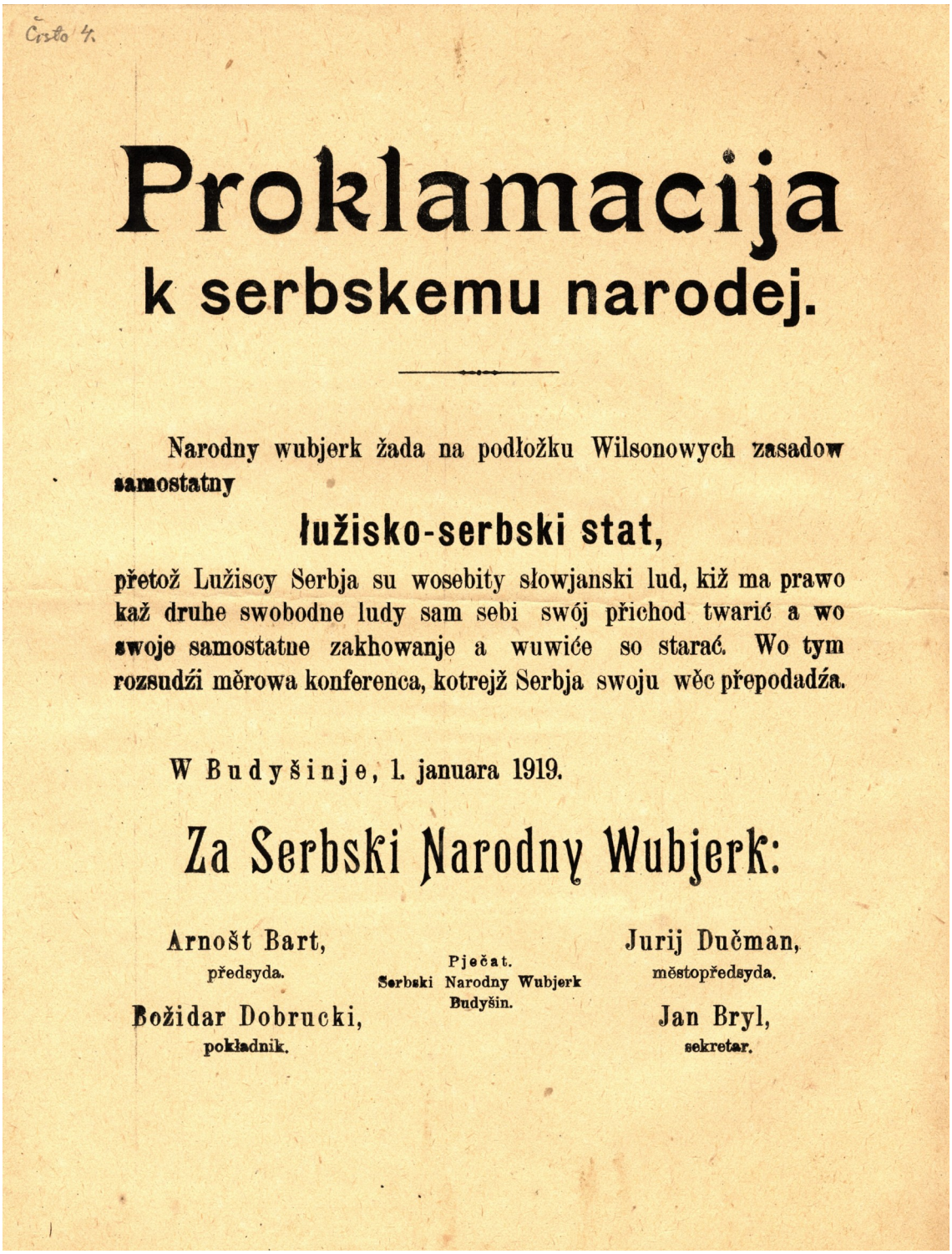

Číslo 4.

Proklamacija
k serbskemu narodej.

Narodny wubjerk žada na podłožku Wilsonowych zasadow samostatny

łužisko-serbski stat,

přetož Lužiscy Serbja su wosebity słowjanski lud, kiž ma prawo kaž druhe swobodne ludy sam sebi swój přichod twarić a wo swoje samostatne zakhowanje a wuwiće so starać. Wo tym rozsudźi měrowa konferenca, kotrejž Serbja swoju wěc přepodadźa.

W Budyšinje, 1. januara 1919.

Za Serbski Narodny Wubjerk:

Arnošt Bart,
předsyda.

Božidar Dobrucki,
pokładnik.

Pječat.
Serbski Narodny Wubjerk
Budyšin.

Jurij Dučman,
městopředsyda.

Jan Bryl,
sekretar.

Obr. 17: Tisk proklamace Lužickosrbského národního výboru k národu z 1. ledna 1919.

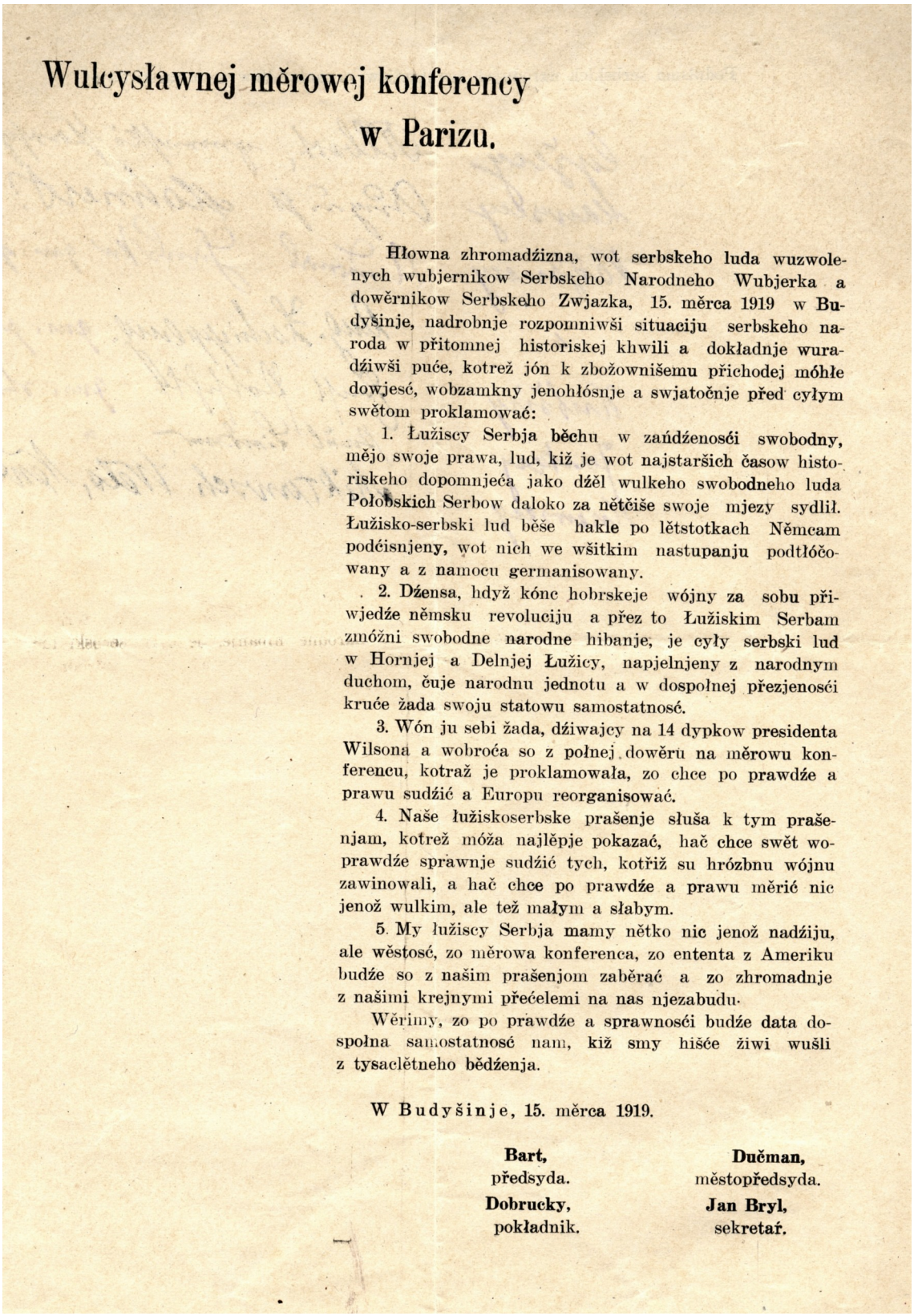

Wulcysławnej měrowej konferency w Parizu.

Hłowna zhromadźizna, wot serbskeho luda wuzwolenych wubjernikow Serbskeho Narodneho Wubjerka a dowěrnikow Serbskeho Zwjazka, 15. měrca 1919 w Budyšinje, nadrobnje rozpomniwši situaciju serbskeho naroda w přitomnej historiskej khwili a dokładnje wuradźiwši puće, kotrež jón k zbožownišemu přichodej móhłe dowjesć, wobzamkny jenohłósnje a swjatočnje před cyłym swětom proklamować:

1. Łužiscy Serbja běchu w zańdźenosći swobodny, mějo swoje prawa, lud, kiž je wot najstarših časow historiskeho dopomnjeća jako dźěl wulkeho swobodneho luda Połobskich Serbow daloko za nětčiše swoje mjezy sydlił. Łužisko-serbski lud běše hakle po lětstotkach Němcam podćisnjeny, wot nich we wšitkim nastupanju podtłóčowany a z namocu germanisowany.

2. Dźensa, hdyž kónc hobrskeje wójny za sobu přiwjedźe němsku revoluciju a přez to Łužiskim Serbam zmóžni swobodne narodne hibanje, je cyły serbski lud w Hornjej a Delnjej Łužicy, napjelnjeny z narodnym duchom, čuje narodnu jednotu a w dospołnej přezjenosći kruće žada swoju statowu samostatnosć.

3. Wón ju sebi žada, dźiwajcy na 14 dypkow presidenta Wilsona a wobroća so z połnej dowěru na měrowu konferencu, kotraž je proklamowała, zo chce po prawdźe a prawu sudźić a Europu reorganisować.

4. Naše łužiskoserbske prašenje słuša k tym prašenjam, kotrež móža najlěpje pokazać, hač chce swět woprawdźe sprawnje sudźić tych, kotřiž su hrózbnu wójnu zawinowali, a hač chce po prawdźe a prawu měrić nic jenož wulkim, ale tež małym a słabym.

5. My łužiscy Serbja mamy nětko nic jenož nadźiju, ale wěstosć, zo měrowa konferenca, zo ententa z Ameriku budźe so z našim prašenjom zaběrać a zo zhromadnje z našimi krejnymi přećelemi na nas njezabudu.

Wěrimy, zo po prawdźe a sprawnosći budźe data dospołna samostatnosć nam, kiž smy hišće žiwi wušli z tysaclětneho běd̄zenja.

W Budyšinje, 15. měrca 1919.

Bart, předsyda. **Dučman,** městopředsyda.

Dobrucky, pokładnik. **Jan Bryl,** sekretař.

Obr. 18: Text petice adresované Lužickými Srby (Lužickosrbským národním výborem) pařížské mírové konferenci v březnu 1919.

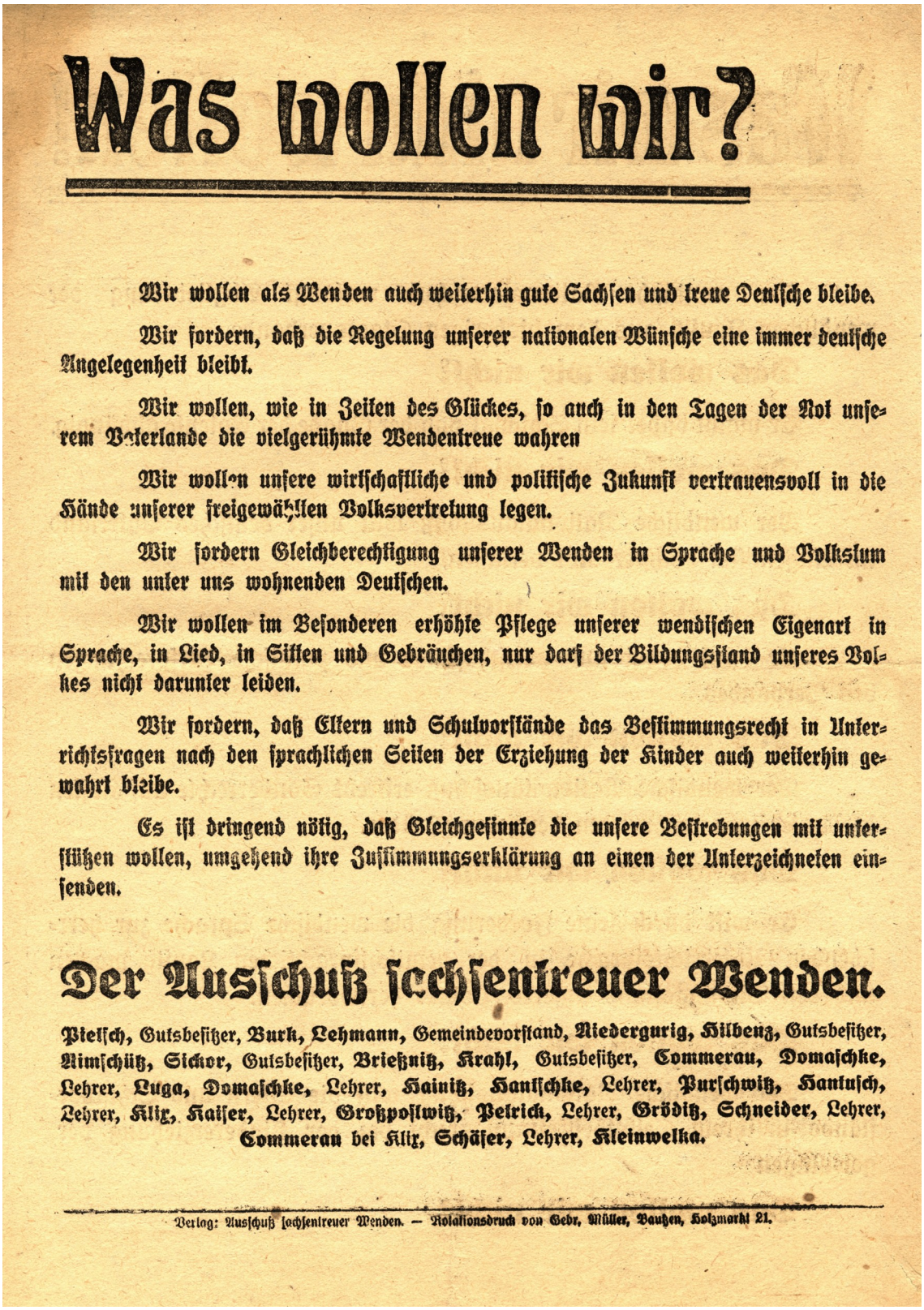

Was wollen wir?

Wir wollen als Wenden auch weiterhin gute Sachsen und treue Deutsche bleibe.

Wir fordern, daß die Regelung unserer nationalen Wünsche eine immer deutsche Angelegenheit bleibt.

Wir wollen, wie in Zeiten des Glückes, so auch in den Tagen der Not unserem Vaterlande die vielgerühmte Wendentreue wahren

Wir wollen unsere wirtschaftliche und politische Zukunft vertrauensvoll in die Hände unserer freigewählten Volksvertretung legen.

Wir fordern Gleichberechtigung unserer Wenden in Sprache und Volkstum mit den unter uns wohnenden Deutschen.

Wir wollen im Besonderen erhöhte Pflege unserer wendischen Eigenart in Sprache, in Lied, in Sitten und Gebräuchen, nur darf der Bildungsstand unseres Volkes nicht darunter leiden.

Wir fordern, daß Eltern und Schulvorstände das Bestimmungsrecht in Unterrichtsfragen nach den sprachlichen Seiten der Erziehung der Kinder auch weiterhin gewahrt bleibe.

Es ist dringend nötig, daß Gleichgesinnte die unsere Bestrebungen mit unterstützen wollen, umgehend ihre Zustimmungserklärung an einen der Unterzeichneten einsenden.

Der Ausschuß sachsentreuer Wenden.

Pietsch, Gutsbesitzer, Burk, Lehmann, Gemeindevorstand, Niedergurig, Hilbenz, Gutsbesitzer, Rimschütz, Sichor, Gutsbesitzer, Brießnitz, Krahl, Gutsbesitzer, Commerau, Domaschke, Lehrer, Luga, Domaschke, Lehrer, Hainitz, Hantschke, Lehrer, Purschwitz, Hantusch, Lehrer, Klix, Kaiser, Lehrer, Großpostwitz, Petrich, Lehrer, Gröditz, Schneider, Lehrer, Commerau bei Klix, Schäfer, Lehrer, Kleinwelka.

Verlag: Ausschuß sachsentreuer Wenden. — Rotationsdruck von Gebr. Müller, Bautzen, Holzmarkt 21.

Obr. 19: Provolání Výboru Sasku věrných Srbů.

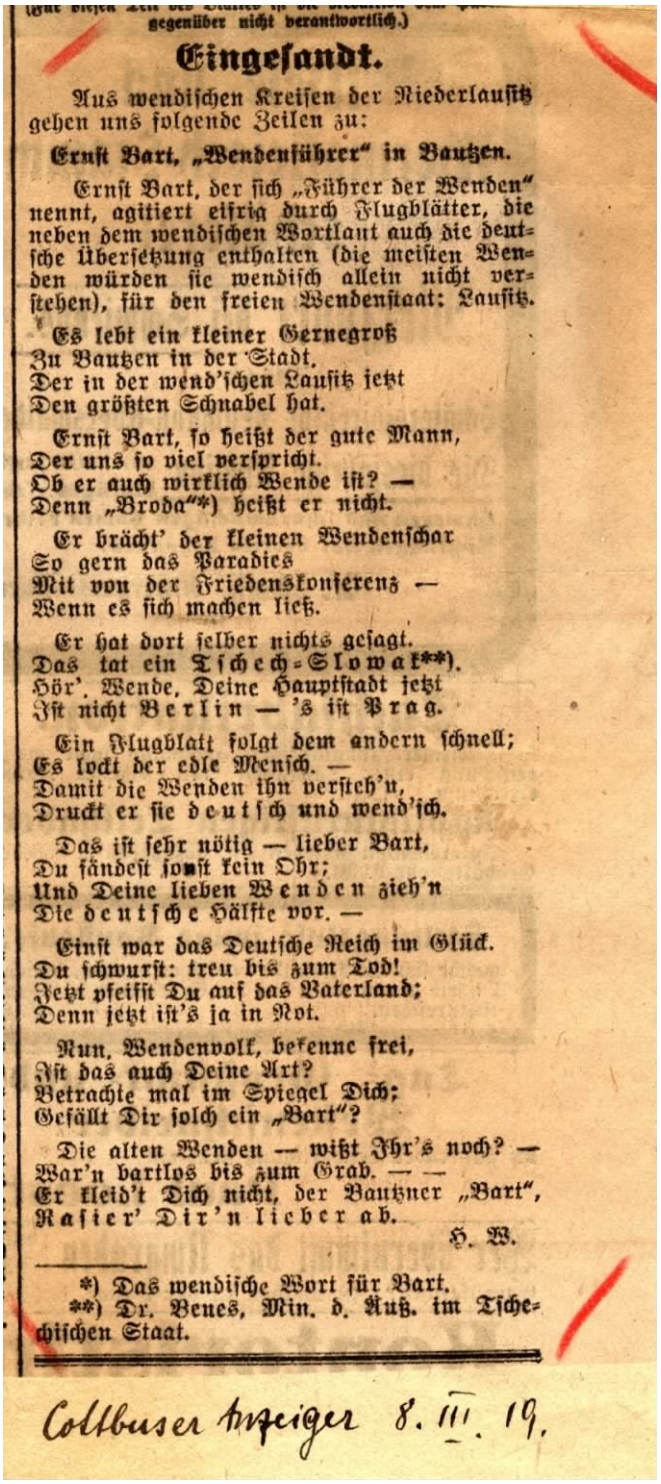

gegenüber nicht verantwortlich.)

Eingesandt.

Aus wendischen Kreisen der Niederlausitz gehen uns folgende Zeilen zu:

Ernst Bart, „Wendenführer" in Bautzen.

Ernst Bart, der sich „Führer der Wenden" nennt, agitiert eifrig durch Flugblätter, die neben dem wendischen Wortlaut auch die deutsche Übersetzung enthalten (die meisten Wenden würden sie wendisch allein nicht verstehen), für den freien Wendenstaat: Lausitz.

Es lebt ein kleiner Gernegroß
Zu Bautzen in der Stadt,
Der in der wend'schen Lausitz jetzt
Den größten Schnabel hat.

Ernst Bart, so heißt der gute Mann,
Der uns so viel verspricht.
Ob er auch wirklich Wende ist? —
Denn „Broda"*) heißt er nicht.

Er brächt' der kleinen Wendenschar
So gern das Paradies
Mit von der Friedenskonferenz —
Wenn es sich machen ließ.

Er hat dort selber nichts gesagt.
Das tat ein Tschech-Slowak**).
Hör', Wende, Deine Hauptstadt jetzt
Ist nicht Berlin — 's ist Prag.

Ein Flugblatt folgt dem andern schnell;
Es lockt der edle Mensch. —
Damit die Wenden ihn versteh'n,
Druckt er sie deutsch und wend'sch.

Das ist sehr nötig — lieber Bart,
Du fändest sonst kein Ohr;
Und Deine lieben Wenden zieh'n
Die deutsche Hälfte vor. —

Einst war das Deutsche Reich im Glück.
Du schwurst: treu bis zum Tod!
Jetzt pfeifst Du auf das Vaterland;
Denn jetzt ist's ja in Not.

Nun, Wendenvolk, bekenne frei,
Ist das auch Deine Art?
Betrachte mal im Spiegel Dich;
Gefällt Dir solch ein „Bart"?

Die alten Wenden — wißt Ihr's noch? —
War'n bartlos bis zum Grab. — —
Er kleid't Dich nicht, der Bautzner „Bart",
Rasier' Dir'n lieber ab.

H. W.

*) Das wendische Wort für Bart.
**) Dr. Benes, Min. d. Äußs. im Tschechischen Staat.

Cottbuser Anzeiger 8. III. 19.

Obr. 20: Posměšná báseň o A. Bartovi a lužickosrbském národním hnutí.

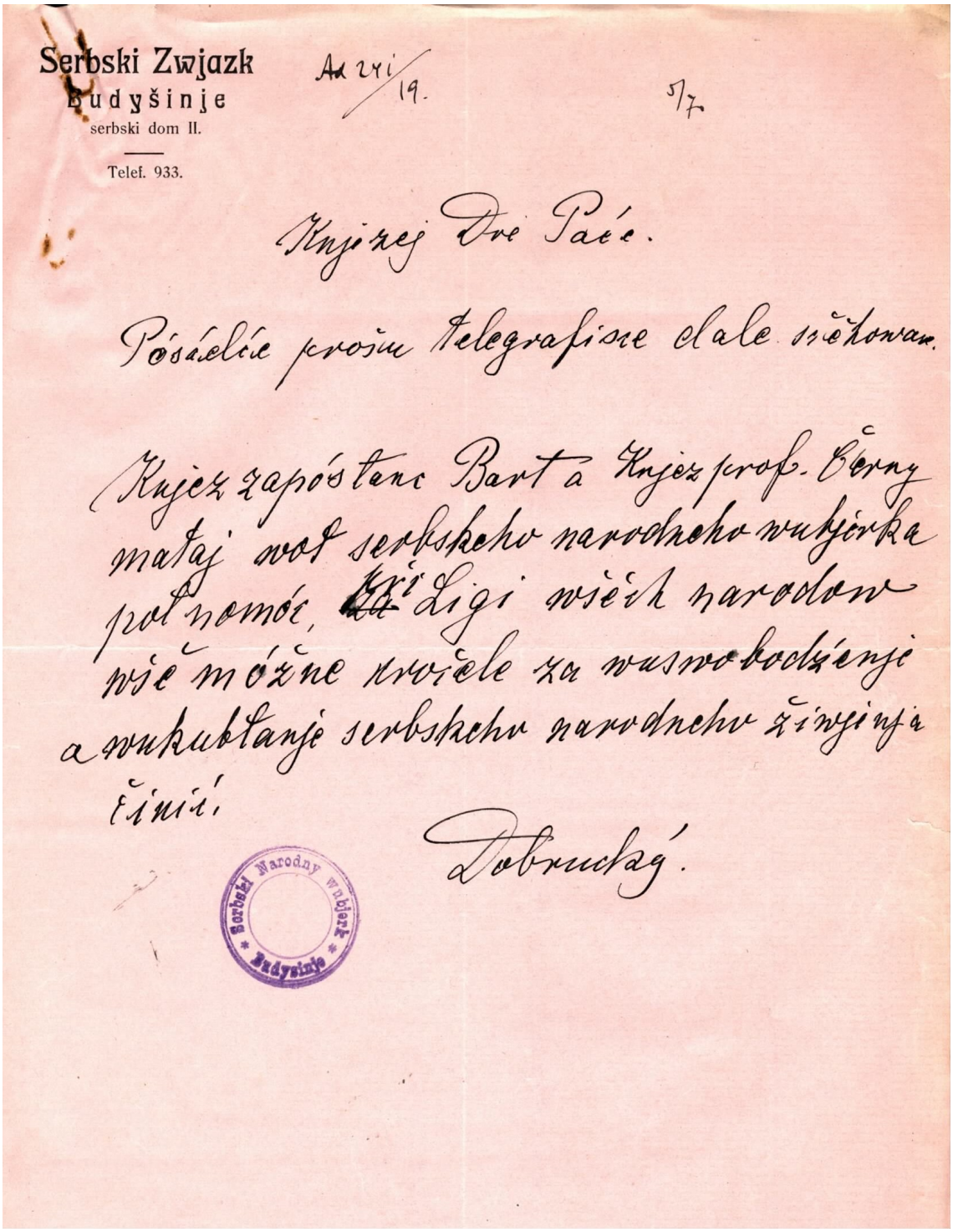
Serbski Zwjazk
Budyšinje
serbski dom II.
Telef. 933.
Ad 241/19.
57.
Knjezej Dre Paće.
Pósćelće prošu telegrafisce dale sćěhowan.
Knjez zapósłanc Bart a Knjez prof. Černy
maštaj wot serbskeho narodneho wuběrka
pełnomóc, w Ligi wšěch narodow
wšě móžne kroćele za wuswobodźenje
a wukubłanje serbskeho narodneho žiwjenja
činić.
Dobrućej.
Serbski Narodny wuběrk
Budyšinje

Obr. 21: Lužickosrbský národní výbor zplnomocňuje A. Barta a A. Černého k jednání se Společností národů.

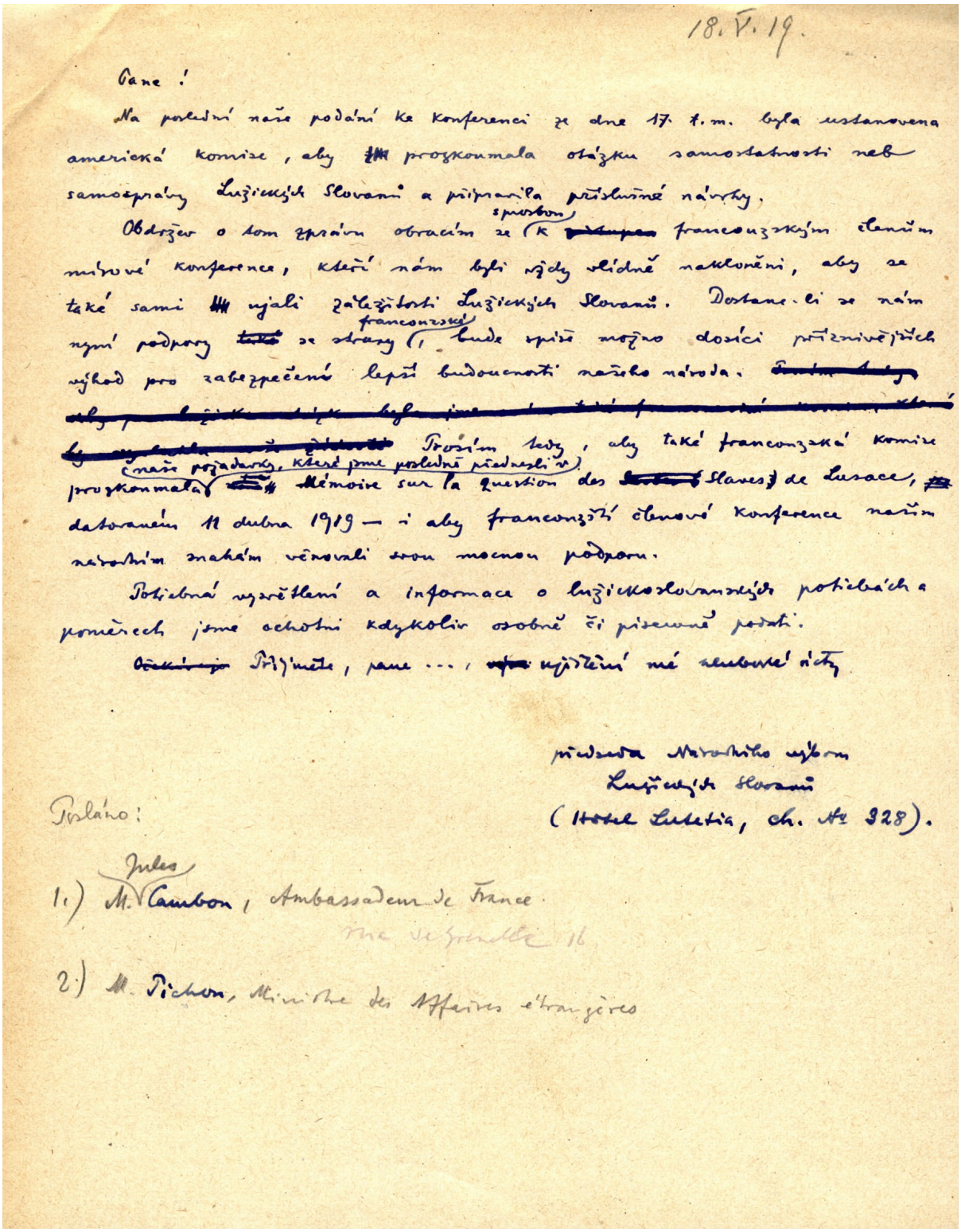

18. V. 19.

Pane!

Na poslední naše podání ke konferenci ze dne 17. t. m. byla ustanovena americká komise, aby prozkoumala otázku samostatnosti neb samosprávy Lužických Slovanů a připravila příslušné návrhy.

Obdržev o tom zprávu obracím se (k spravedlivým) francouzským členům mírové konference, kteří nám byli vždy vlídně nakloněni, aby se také sami ujali záležitosti Lužických Slovanů. Dostane-li se nám nyní podpory ze strany (francouzské), bude zajisté možno dosíci příznivějších výhod pro zabezpečení lepší budoucnosti našeho národa. [illegible] Prosím tedy, aby také francouzská komise (naše požadavky, které jsme poslední předložili) prozkoumala a Mémoire sur la question des Slaves de Lusace, datovaném 11 dubna 1919 — i aby francouzští členové konference našim národním snahám věnovali svou mocnou podporu.

Potřebná vysvětlení a informace o lužickoslovanských poměrech jsme ochotni kdykoliv osobně či písemně podati.

Přijměte, pane ..., ujištění mé [illegible] úcty

předseda Národního výboru
Lužických Slovanů
(Hotel Lutetia, ch. № 328).

Posláno:

1.) Jules M. Cambon, Ambassadeur de France.
rue de Grenelle 16,

2.) M. Pichon, Ministre des Affaires étrangères

Obr. 22: Koncept jednoho z dopisů zástupcům dohodových mocností (v tomto případě reprezentantům Francie) psaných A. Černým jménem Lužickosrbského národního výboru za účelem upozornění na lužickosrbskou otázku.

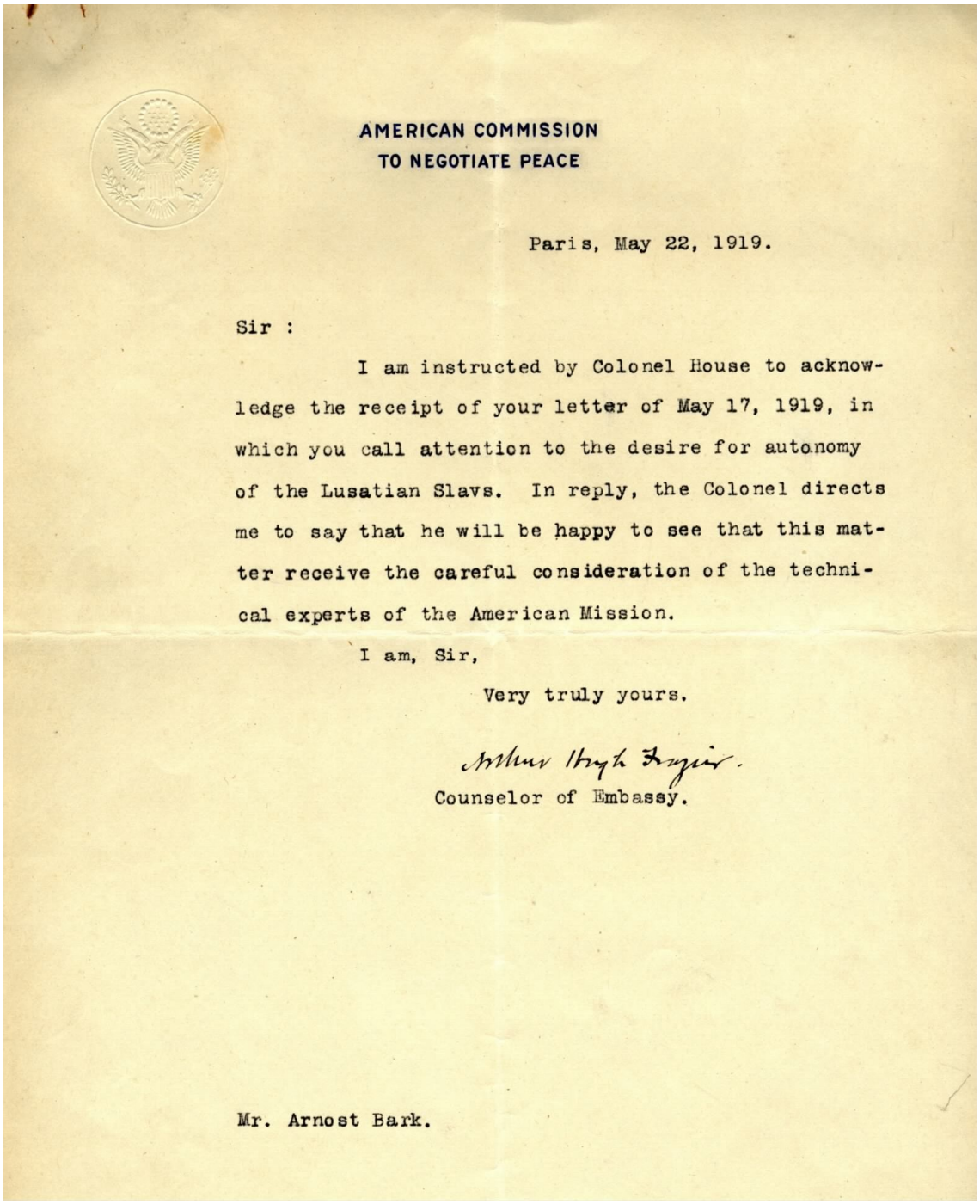

AMERICAN COMMISSION
TO NEGOTIATE PEACE

Paris, May 22, 1919.

Sir :

I am instructed by Colonel House to acknowledge the receipt of your letter of May 17, 1919, in which you call attention to the desire for autonomy of the Lusatian Slavs. In reply, the Colonel directs me to say that he will be happy to see that this matter receive the careful consideration of the technical experts of the American Mission.

I am, Sir,

Very truly yours.

Arthur Hugh Frazier.
Counselor of Embassy.

Mr. Arnost Bark.

Obr. 23: Jedna z mnoha odpovědí na podání učiněná lužickosrbskými delegáty. Reakce amerických zástupců svou v porovnání s ostatními nejméně formální dikcí vzbuzovaly největší naděje.

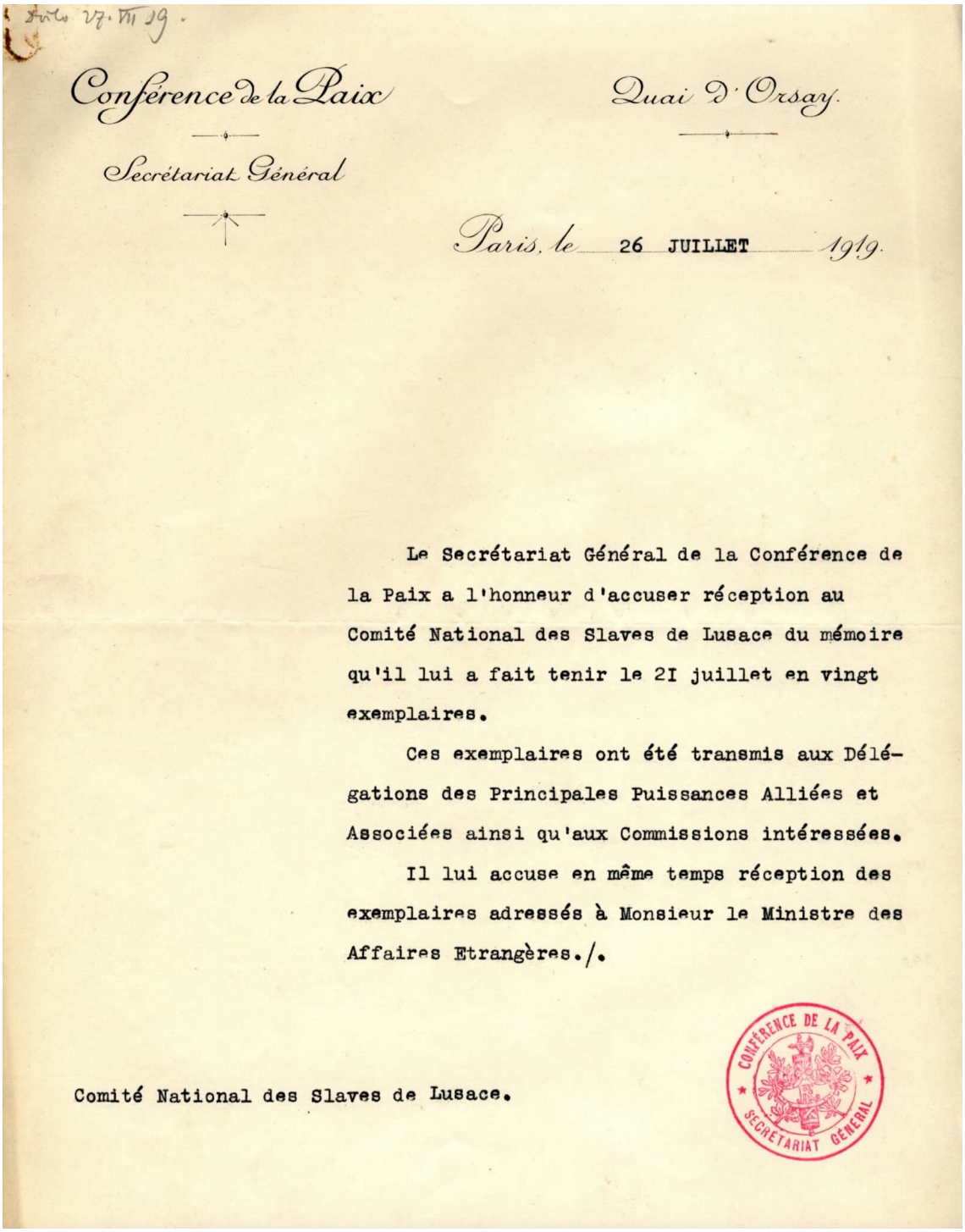

Došlo 27. VII 19.

Conférence de la Paix

Secrétariat Général

Quai d'Orsay.

Paris, le 26 JUILLET 1919.

Le Secrétariat Général de la Conférence de la Paix a l'honneur d'accuser réception au Comité National des Slaves de Lusace du mémoire qu'il lui a fait tenir le 2I juillet en vingt exemplaires.

Ces exemplaires ont été transmis aux Délégations des Principales Puissances Alliées et Associées ainsi qu'aux Commissions intéressées.

Il lui accuse en même temps réception des exemplaires adressés à Monsieur le Ministre des Affaires Etrangères./.

CONFÉRENCE DE LA PAIX
SECRÉTARIAT GÉNÉRAL

Comité National des Slaves de Lusace.

Obr. 24: Jedna z mnoha formálních odpovědí na memoranda a dopisy zaslané Lužickosrbským národním výborem orgánům mírové konference.

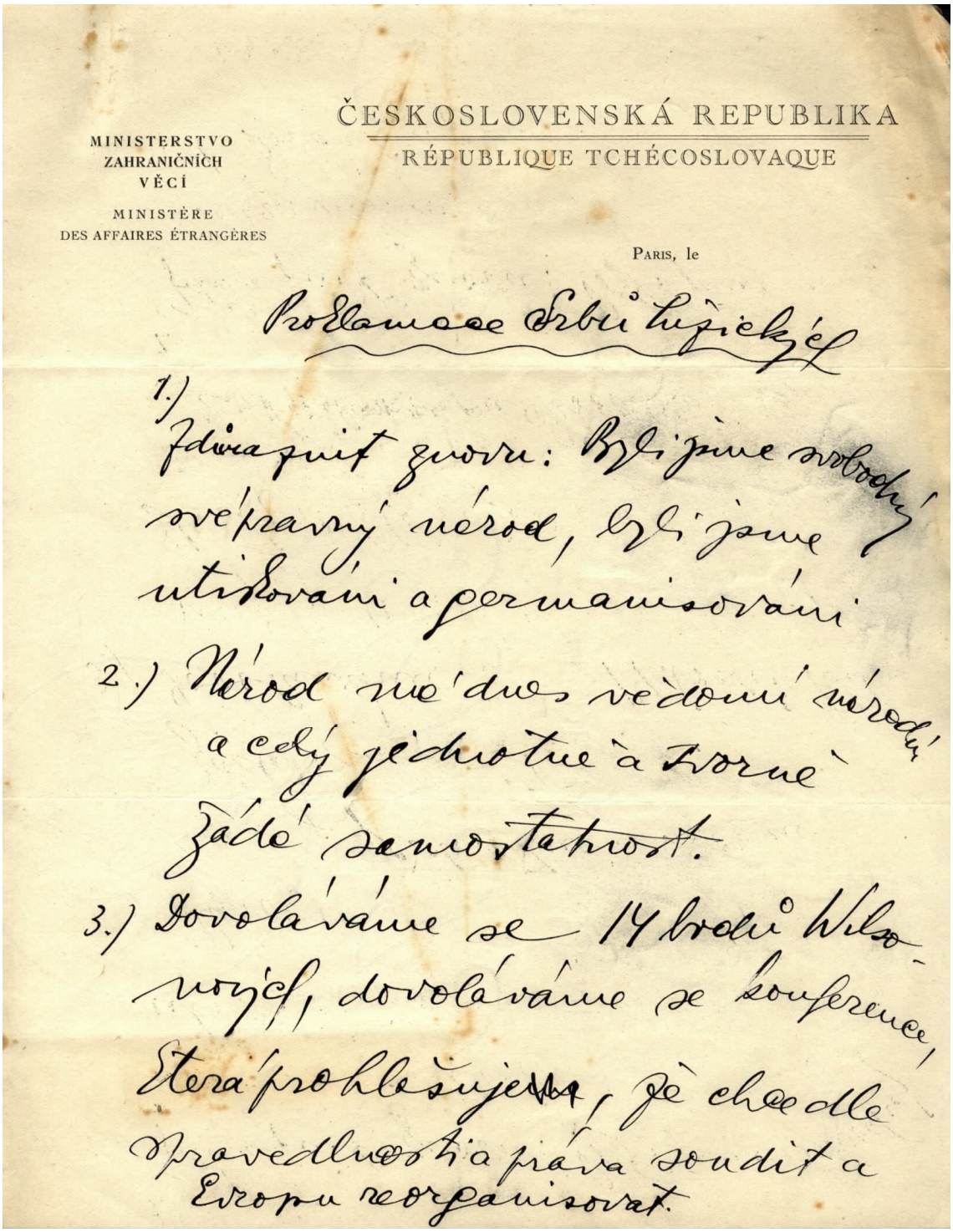

ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA
RÉPUBLIQUE TCHÉCOSLOVAQUE

MINISTERSTVO ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ
MINISTÈRE DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES

PARIS, le

Prohlamace Srbů lužických

1.) Zdůraznit znovu: Bytí jiné svobodný svéprávný národ, bytí jiné utiskování a germanisování

2.) Národ má dnes vědomí národní a celý jednotně a pevně žádá samostatnost.

3.) Dovoláváme se 14 bodů Wilsonových, dovoláváme se konference, která prohlašujeme, že chce dle spravedlnosti a práva soudit a Evropu reorganisovat.

Obr. 25–27: Doporučení ministra E. Beneše stran formy a obsahu *Proklamace lužickosrbského národa*, která měla být spolu s petičními archy zaslána mírové konferenci. Podpisová akce byla v Lužici zahájena v únoru 1919.

MINISTERSTVO
ZAHRANIČNÍCH
VĚCÍ

MINISTÈRE
DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES

ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA

RÉPUBLIQUE TCHÉCOSLOVAQUE

PARIS, le

4.) Naše otázka je z těch, která nejlépe ukáže, jestli svět chce spravedlivě soudit původce války a jestli chce učinit po právu i malým a slabým.

5.) Jsme jisti dnes, že Konference, Spojené státy a Amerika budou se našim problémy obírat, a že společně s našimi přáteli brzo nás nezapomenou.

To jsou hlavní myšlenky provolání!

MINISTERSTVO
ZAHRANIČNÍCH
VĚCÍ

MINISTÈRE
DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES

ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA

RÉPUBLIQUE TCHÉCOSLOVAQUE

PARIS, le

At' provolání samo jikratké,
jasné a přesné.

Dr Beneš

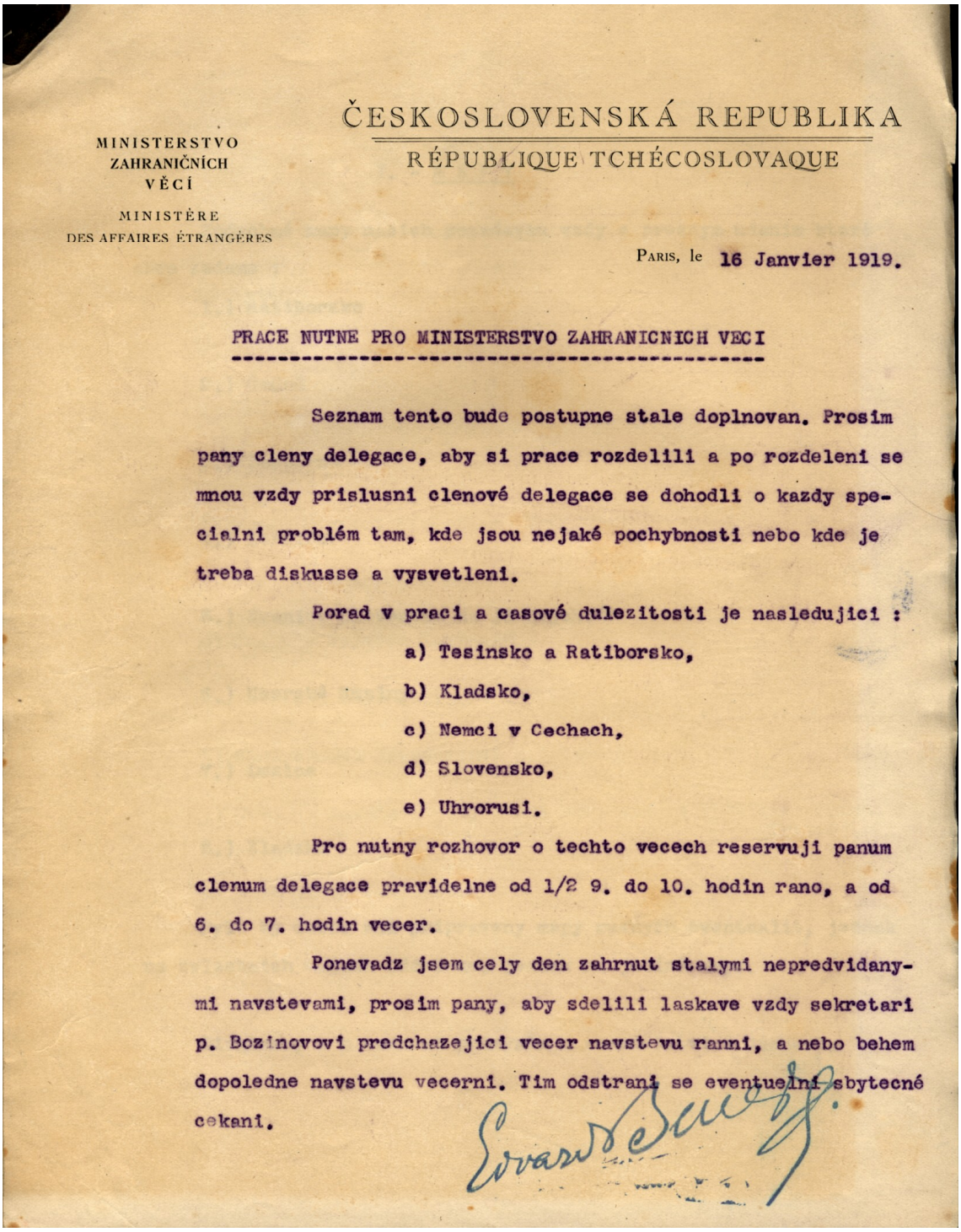

MINISTERSTVO ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ

MINISTÈRE DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES

ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA

RÉPUBLIQUE TCHÉCOSLOVAQUE

PARIS, le 16 Janvier 1919.

PRACE NUTNE PRO MINISTERSTVO ZAHRANICNICH VECI

Seznam tento bude postupne stale doplnovan. Prosim pany cleny delegace, aby si prace rozdelili a po rozdeleni se mnou vzdy prislusni clenové delegace se dohodli o kazdy specialni problém tam, kde jsou nejaké pochybnosti nebo kde je treba diskusse a vysvetleni.

Porad v praci a casové dulezitosti je nasledujici :

a) Tesinsko a Ratiborsko,

b) Kladsko,

c) Nemci v Cechach,

d) Slovensko,

e) Uhrorusi.

Pro nutny rozhovor o techto vecech reservuji panum clenum delegace pravidelne od 1/2 9. do 10. hodin rano, a od 6. do 7. hodin vecer.

Ponevadz jsem cely den zahrnut stalymi nepredvidanymi navstevami, prosim pany, aby sdelili laskave vzdy sekretari p. Bozinovovi predchazejici vecer navstevu ranni, a nebo behem dopoledne navstevu vecerni. Tim odstrani se eventuelni sbytecné cekani.

Edvard Beneš

Obr. 28: Přehled nejdůležitějších úkolů, jimiž se měla československá delegace na mírových jednáních zabývat, jak je v lednu 1919 stanovil ministr E. Beneš – titulní list.

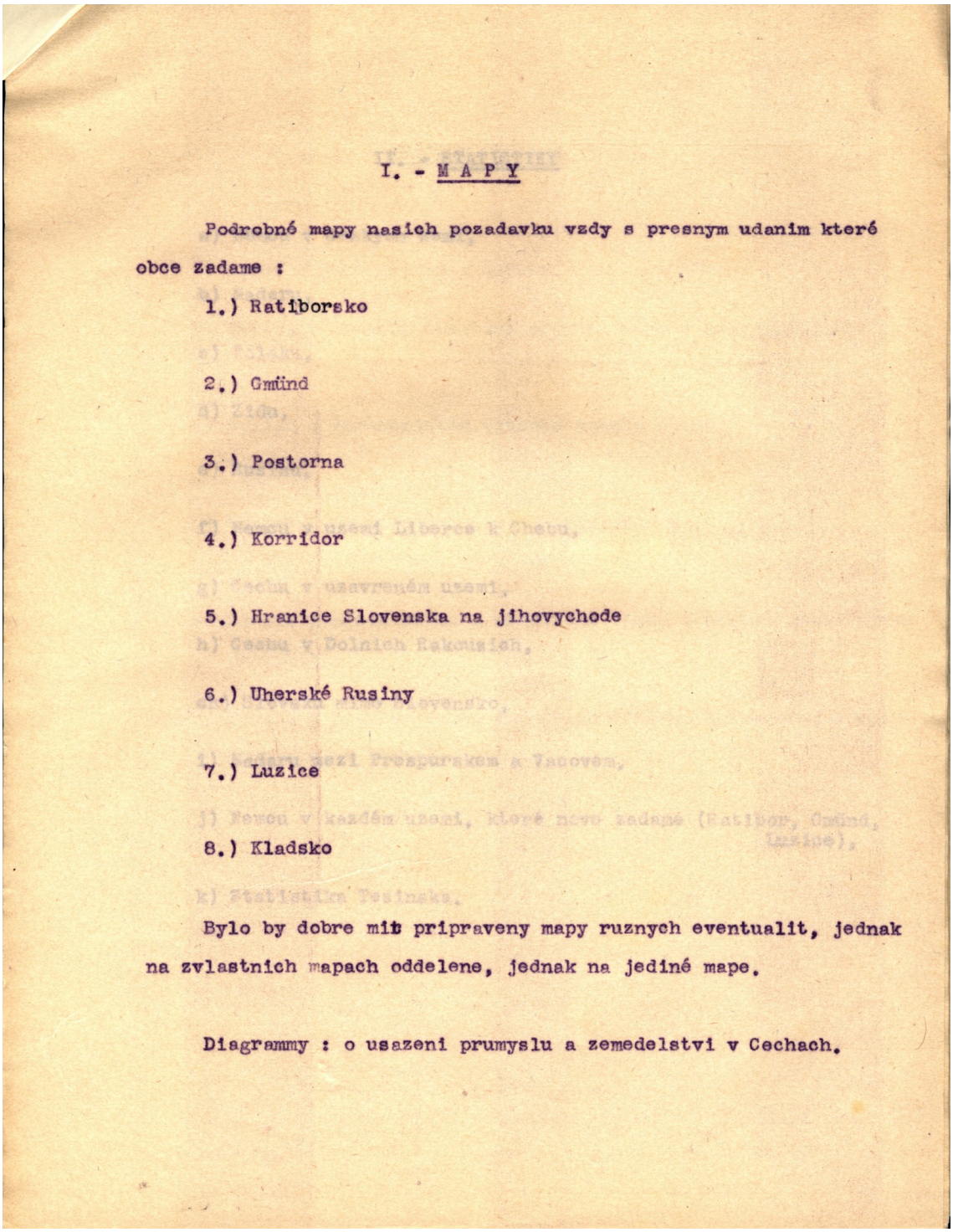

I. - M A P Y

Podrobné mapy nasich pozadavku vzdy s presnym udanim které obce zadame :

1.) Ratiborsko

2.) Gmünd

3.) Postorna

4.) Korridor

5.) Hranice Slovenska na jihovychode

6.) Uherské Rusiny

7.) Luzice

8.) Kladsko

Bylo by dobre mit pripraveny mapy ruznych eventualit, jednak na zvlastnich mapach oddelene, jednak na jediné mape.

Diagrammy : o usazeni prumyslu a zemedelstvi v Cechach.

Obr. 29: Přehled úkolů pro československou delegaci – výčet map, které měly být pro mírová jednání připraveny. Zde se poprvé objevuje Lužice.

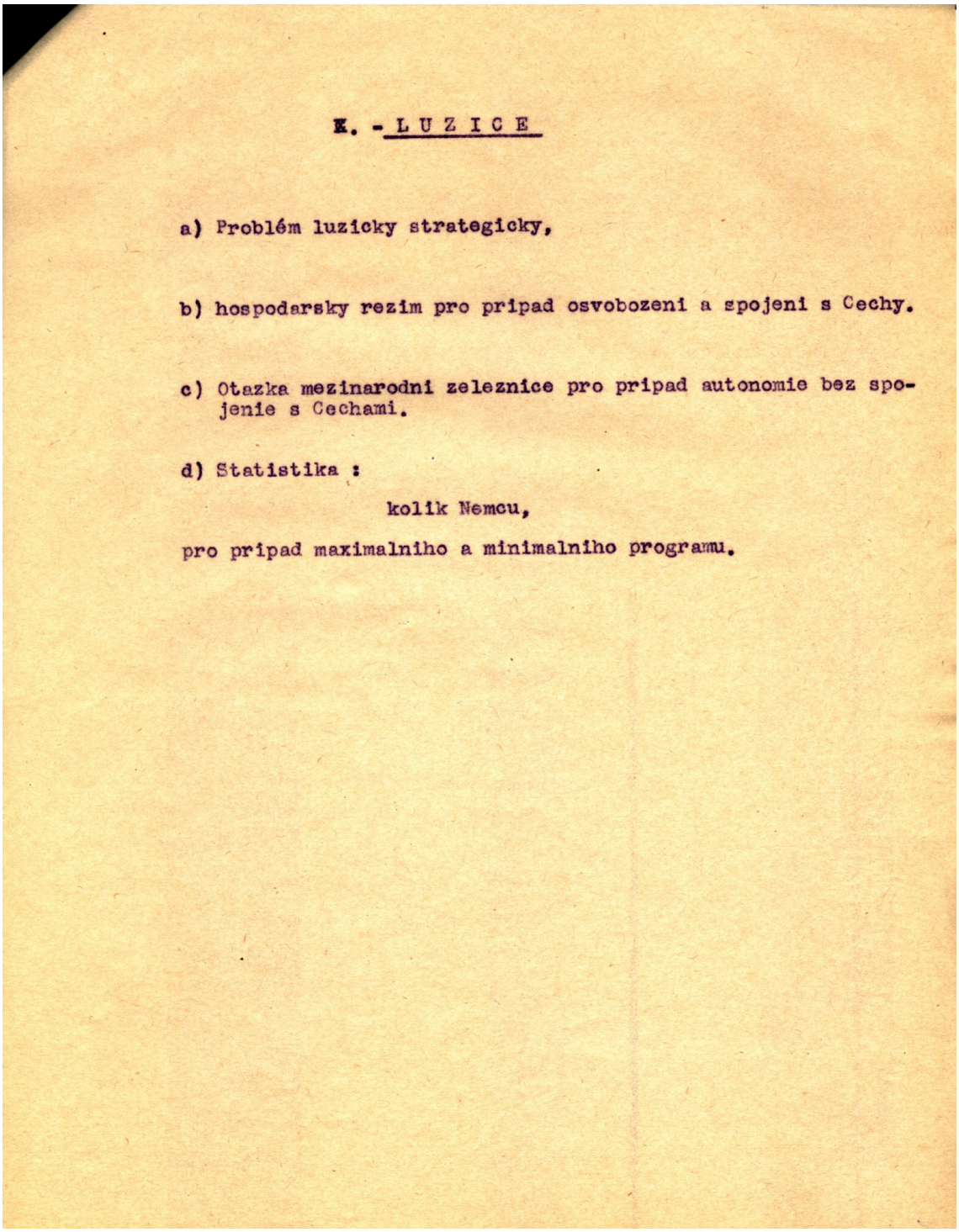

X. - L U Ž I C E

a) Problém lužicky strategicky,

b) hospodarsky rezim pro pripad osvobozeni a spojeni s Cechy.

c) Otazka mezinarodni zeleznice pro pripad autonomie bez spojenie s Cechami.

d) Statistika :

kolik Nemcu,

pro pripad maximalniho a minimalniho programu.

Obr. 30: Přehled úkolů pro československou delegaci – bod X. Lužice. Výčet témat, která měla být zpracována.

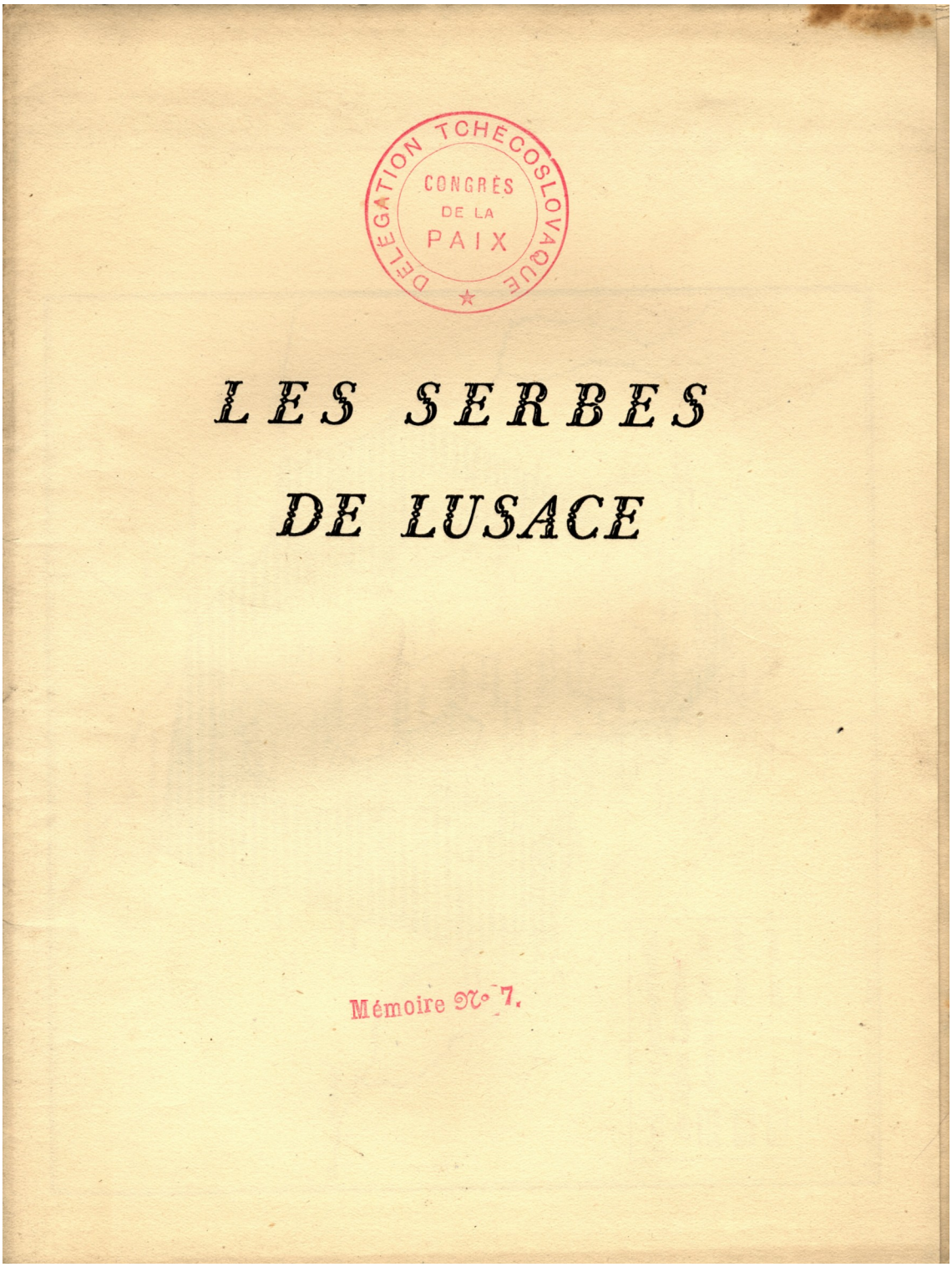

Obr. 31–34: Titulní listy tištěných memorand ve věci Lužice a Lužických Srbů vydávaných československou delegací a Lužickosrbským národním výborem.

DÉLÉGATION TCHÉCOSLOVAQUE
CONGRÈS DE LA PAIX

MÉMOIRE
SUR LA QUESTION
DES SERBES DE LUSACE

Mémoire № 7 A.

MÉMOIRE

SUR LA PERSÉCUTION DES SLAVES DE LUSACE

MÉMOIRE DES SLAVES LUSACIENS No II.

—: PARIS :—
1919

MÉMOIRE
SUR LES PRINCIPES RÉGLANT LES DROITS DES SLAVES LUSACIENS SOUS LA PROTECTION DE LA SOCIÉTÉ DES NATIONS

MÉMOIRE DES SLAVES LUSACIENS No I.

—: PARIS :—

1919

CONGRÈS DE LA PAIX

Versailles 1919

SÉANCE DE LA SIGNATURE DU TRAITÉ DE PAIX

Dans la Galerie des Glaces du Château de Versailles

LE 28 JUIN 1919

M. Arnošt Bart

DÉLÉGATION tchécoslovaque N° 303

Carte d'Invitation donnant accès à la Galerie des Glaces

Entrée : GRILLE D'HONNEUR

Obr. 35: Vstupenka A. Barta na ceremoniál podpisu mírové smlouvy s Německem v Zrcadlovém sále zámku ve Versailles 28. června 1919.

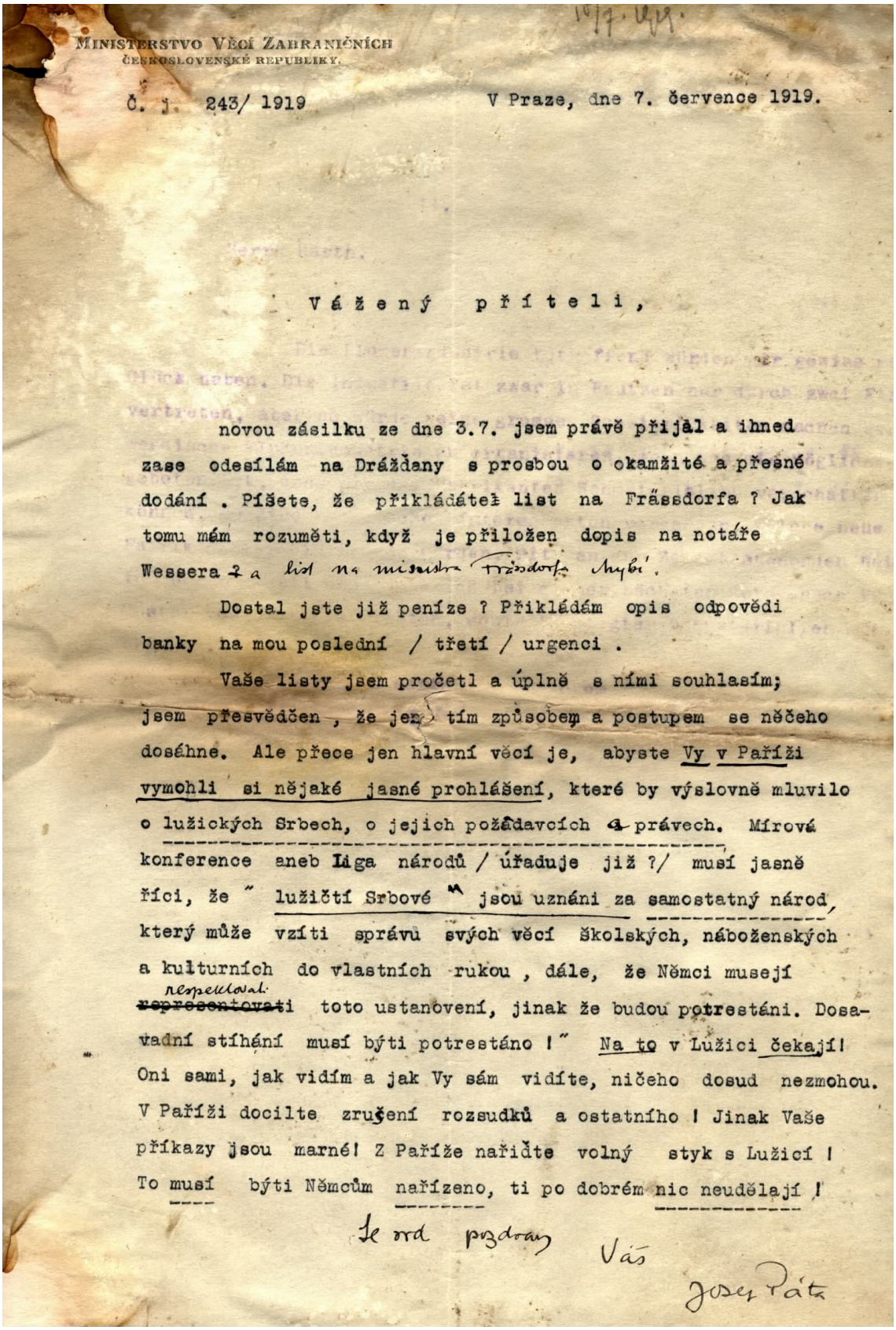

MINISTERSTVO VĚCÍ ZAHRANIČNÍCH
ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY.

Č. j. 243/ 1919 V Praze, dne 7. července 1919.

Vážený příteli,

novou zásilku ze dne 3.7. jsem právě přijal a ihned zase odesílám na Drážďany s prosbou o okamžité a přesné dodání. Píšete, že přikládáte list na Frässdorfa ? Jak tomu mám rozuměti, když je přiložen dopis na notáře Wessera a list na ministra Frässdorfa chybí.

Dostal jste již peníze ? Přikládám opis odpovědi banky na mou poslední / třetí / urgenci.

Vaše listy jsem pročetl a úplně s nimi souhlasím; jsem přesvědčen, že jen tím způsobem a postupem se něčeho dosáhne. Ale přece jen hlavní věcí je, abyste Vy v Paříži vymohli si nějaké jasné prohlášení, které by výslovně mluvilo o lužických Srbech, o jejich požadavcích a právech. Mírová konference aneb Liga národů / úřaduje již ?/ musí jasně říci, že " lužičtí Srbové " jsou uznáni za samostatný národ, který může vzíti správu svých věcí školských, náboženských a kulturních do vlastních rukou, dále, že Němci musejí ~~representovati~~ respectovati toto ustanovení, jinak že budou potrestáni. Dosavadní stíhání musí býti potrestáno !" Na to v Lužici čekají! Oni sami, jak vidím a jak Vy sám vidíte, ničeho dosud nezmohou. V Paříži docilte zrušení rozsudků a ostatního ! Jinak Vaše příkazy jsou marné! Z Paříže nařiďte volný styk s Lužicí ! To musí býti Němcům nařízeno, ti po dobrém nic neudělají !

Se srd pozdrav Váš

Josef Páta

Obr. 36: Dopis J. Páty A. Černému ze 7. července 1919 vyzývající k větší aktivitě a dosažení hmatatelnějšího výsledku v řešení lužické otázky.

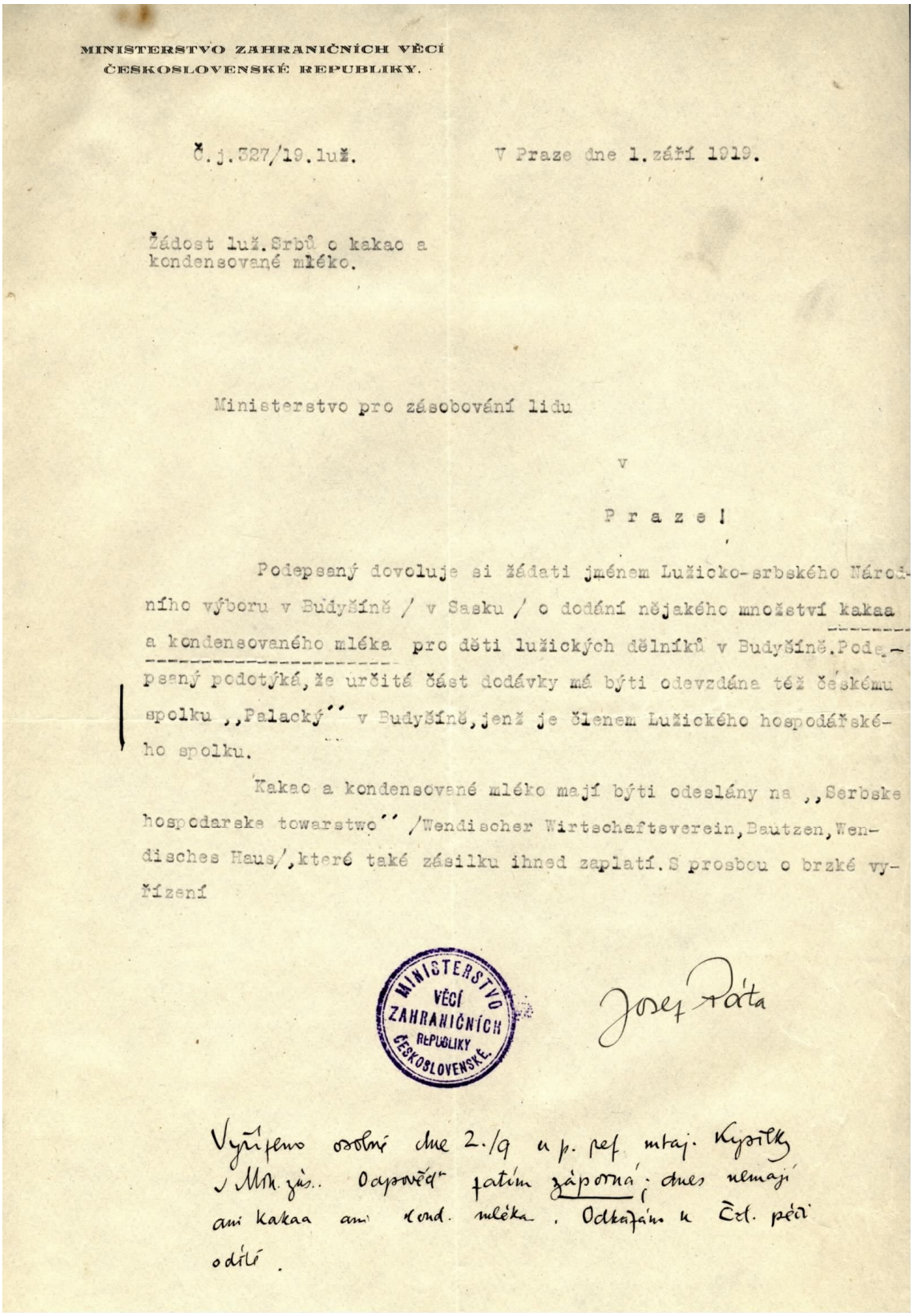

MINISTERSTVO ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ
ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY.

Č.j.327/19.luž. V Praze dne 1.září 1919.

Žádost luž.Srbů o kakao a kondensované mléko.

Ministerstvo pro zásobování lidu

v

P r a z e !

Podepsaný dovoluje si žádati jménem Lužicko-srbského Národního výboru v Budyšíně / v Sasku / o dodání nějakého množství kakaa a kondensovaného mléka pro děti lužických dělníků v Budyšíně. Podepsaný podotýká, že určitá část dodávky má býti odevzdána též českému spolku „Palacký" v Budyšíně, jenž je členem Lužického hospodářského spolku.

Kakao a kondensované mléko mají býti odeslány na „Serbske hospodarske towarstwo" /Wendischer Wirtschafteverein, Bautzen, Wendisches Haus/, které také zásilku ihned zaplatí. S prosbou o brzké vyřízení

MINISTERSTVO VĚCÍ ZAHRANIČNÍCH REPUBLIKY ČESKOSLOVENSKÉ.

Josef Páta

Vyřízeno osobní dne 2./9 u p. ref. mtaj. Kyselky v Min. zás.. Odpověděno zatím záporná: dnes nemají ani kakaa ani kond. mléka. Odkázán k Čtl. příští odílí.

Obr. 37: J. Páta se jménem Lužickosrbského referátu při ministerstvu zahraničních věcí (respektive Lužickosrbského národního výboru) obrací na ministerstvo pro zásobování lidu se žádostí o poskytnutí kakaa a kondenzovaného mléka pro lužickosrbské děti v Budyšíně. (září 1919)

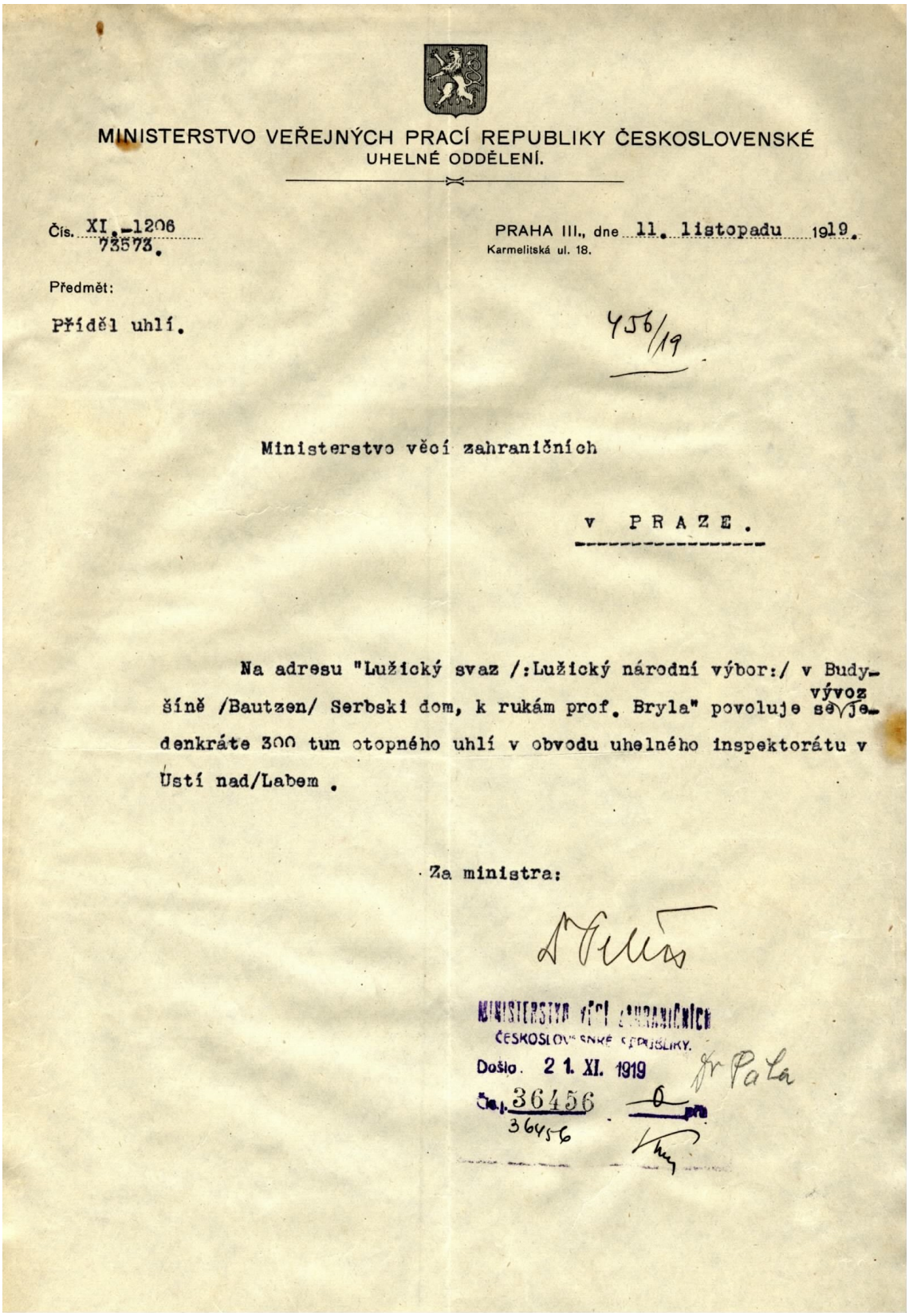

MINISTERSTVO VEŘEJNÝCH PRACÍ REPUBLIKY ČESKOSLOVENSKÉ
UHELNÉ ODDĚLENÍ.

Čís. XI.-1206
73573.

PRAHA III., dne 11. listopadu 1919.
Karmelitská ul. 18.

Předmět:

Příděl uhlí.

456/19

Ministerstvo věcí zahraničních

v PRAZE.

Na adresu "Lužický svaz /:Lužický národní výbor:/ v Budyšíně /Bautzen/ Serbski dom, k rukám prof. Bryla" povoluje se vývoz jedenkráte 300 tun otopného uhlí v obvodu uhelného inspektorátu v Ústí nad/Labem.

Za ministra:

MINISTERSTVO VĚCÍ ZAHRANIČNÍCH
ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY.
Došlo 21. XI. 1919
Čís. 36456
36456

Obr. 38: Ministerstvo veřejných prací na přímluvu Lužickosrbského referátu při ministerstvu zahraničních věcí povoluje vývoz uhlí pro Lužickosrbský národní výbor. (listopad 1919)

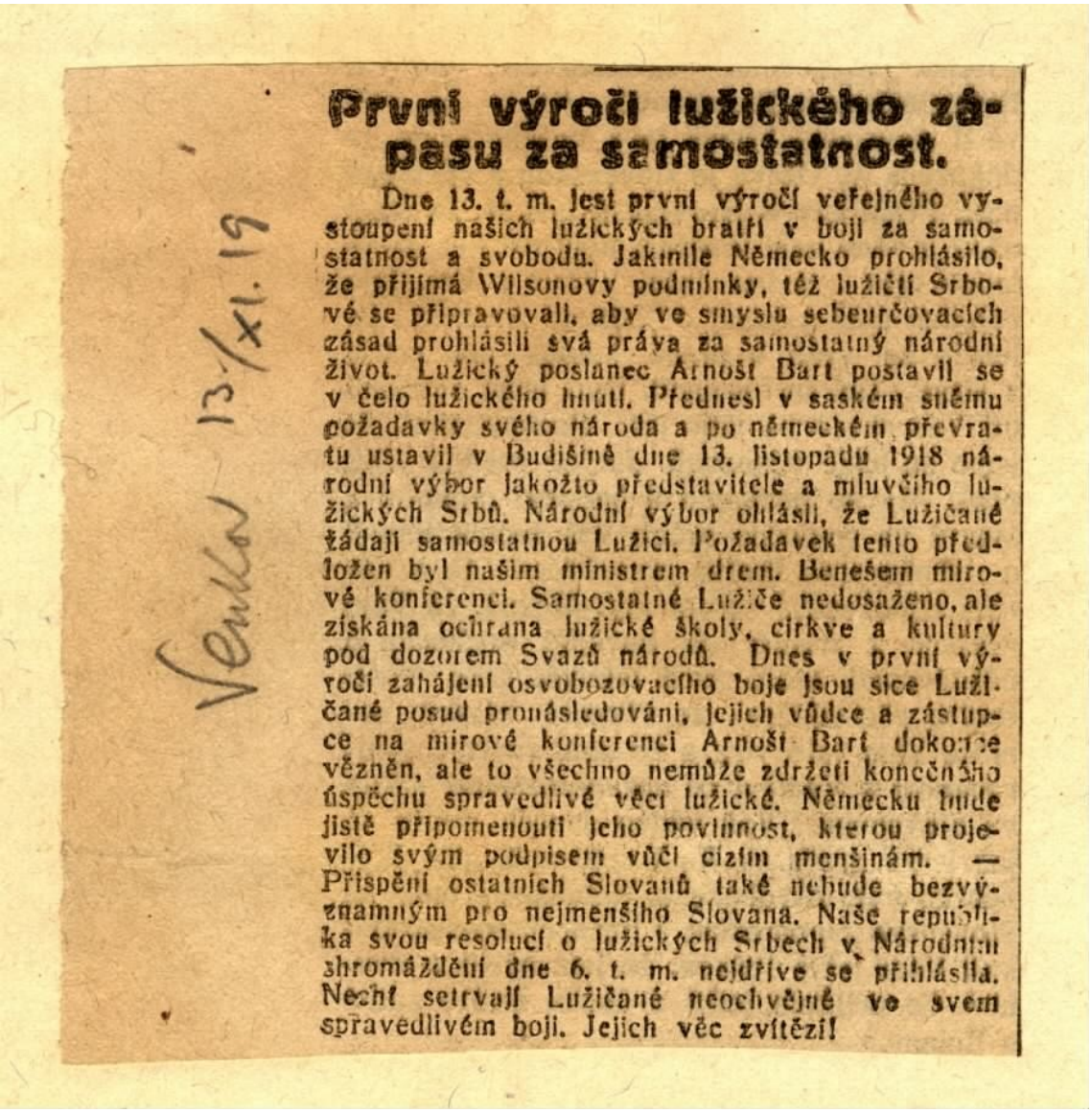

První výroči lužického zápasu za samostatnost.

Dne 13. t. m. jest první výročí veřejného vystoupení našich lužických bratří v boji za samostatnost a svobodu. Jakmile Německo prohlásilo, že přijímá Wilsonovy podmínky, též lužičtí Srbové se připravovali, aby ve smyslu sebeurčovacích zásad prohlásili svá práva za samostatný národní život. Lužický poslanec Arnošt Bart postavil se v čelo lužického hnutí. Přednesl v saském sněmu požadavky svého národa a po německém převratu ustavil v Budišíně dne 13. listopadu 1918 národní výbor jakožto představitele a mluvčího lužických Srbů. Národní výbor ohlásil, že Lužičané žádají samostatnou Lužici. Požadavek tento předložen byl našim ministrem drem. Benešem mírové konferenci. Samostatné Lužice nedosaženo, ale získána ochrana lužické školy, církve a kultury pod dozorem Svazů národů. Dnes v první výroči zahájení osvobozovacího boje jsou sice Lužičané posud pronásledováni, jejich vůdce a zástupce na mírové konferenci Arnošt Bart dokonce vězněn, ale to všechno nemůže zdržeti konečného úspěchu spravedlivé věci lužické. Německu bude jistě připomenouti jeho povinnost, kterou projevilo svým podpisem vůči cizím menšinám. — Přispění ostatních Slovanů také nebude bezvýznamným pro nejmenšího Slovana. Naše republika svou resolucí o lužických Srbech v Národním shromáždění dne 6. t. m. nejdříve se přihlásila. Nechť setrvají Lužičané neochvějně ve svém spravedlivém boji. Jejich věc zvítězí!

13/XI. 19

Obr. 39: Reflexe lužickosrbské otázky v českém tisku koncem roku 1919.

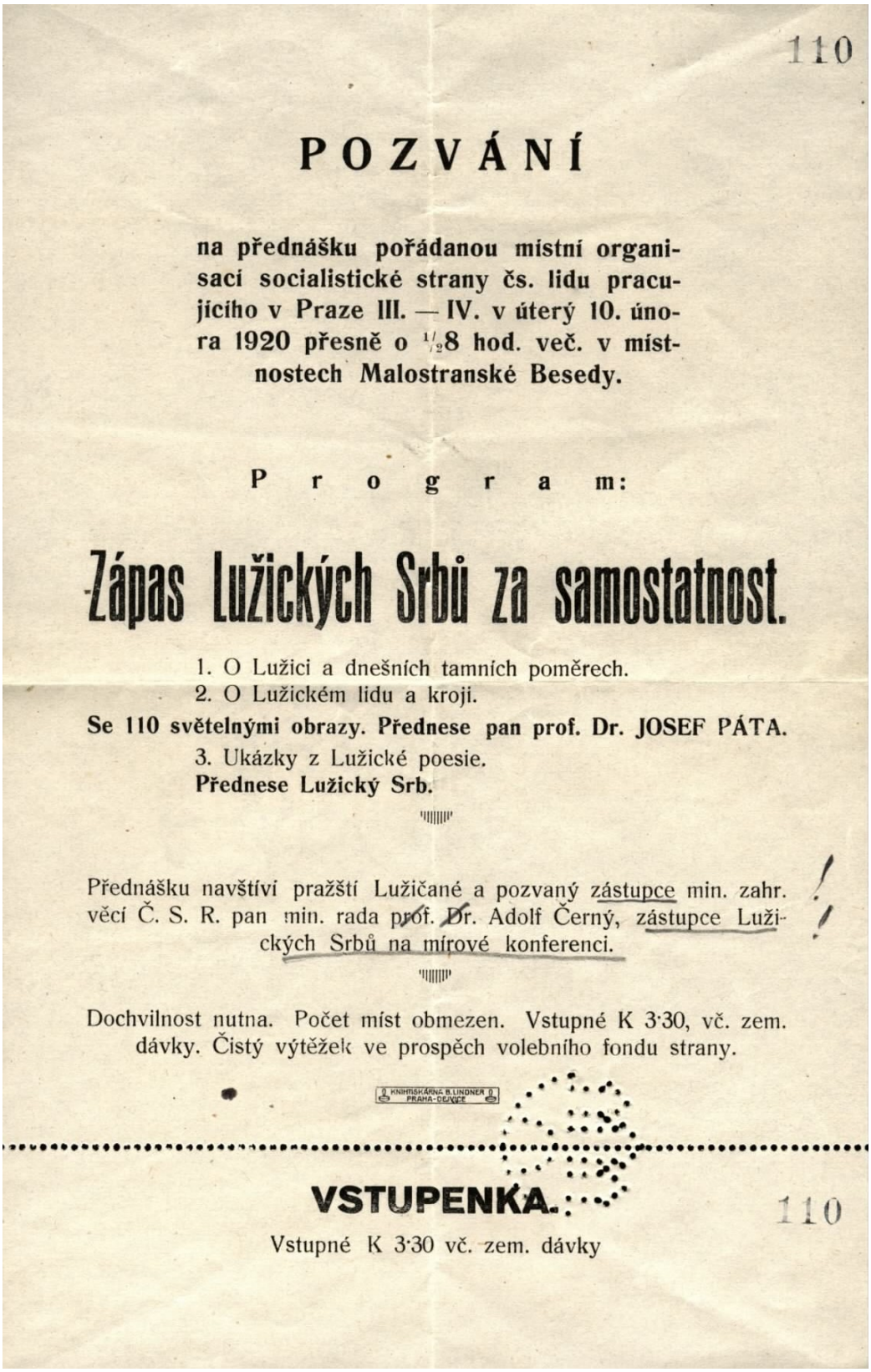

110

POZVÁNÍ

na přednášku pořádanou místní organisací socialistické strany čs. lidu pracujícího v Praze III. — IV. v úterý 10. února 1920 přesně o ½8 hod. več. v místnostech Malostranské Besedy.

P r o g r a m:

Zápas Lužických Srbů za samostatnost.

1. O Lužici a dnešních tamních poměrech.
2. O Lužickém lidu a kroji.

Se 110 světelnými obrazy. Přednese pan prof. Dr. JOSEF PÁTA.

3. Ukázky z Lužické poesie.

Přednese Lužický Srb.

Přednášku navštíví pražští Lužičané a pozvaný zástupce min. zahr. věcí Č. S. R. pan min. rada prof. Dr. Adolf Černý, zástupce Lužických Srbů na mírové konferenci.

Dochvilnost nutna. Počet míst obmezen. Vstupné K 3·30, vč. zem. dávky. Čistý výtěžek ve prospěch volebního fondu strany.

KNIHTISKÁRNA B. LINDNER PRAHA-DĚJVICE

VSTUPENKA.

110

Vstupné K 3·30 vč. zem. dávky

Obr. 40: Reprezentanti Česko-lužického spolku „A. Černý“ v Praze se snažili propagovat lužickosrbskou otázku vlastními akcemi i účastí na akcích pořádaných jinými subjekty, jak to dokládá i tento program přednášky pořádané Socialistickou stranou československého lidu pracujícího v únoru 1920.

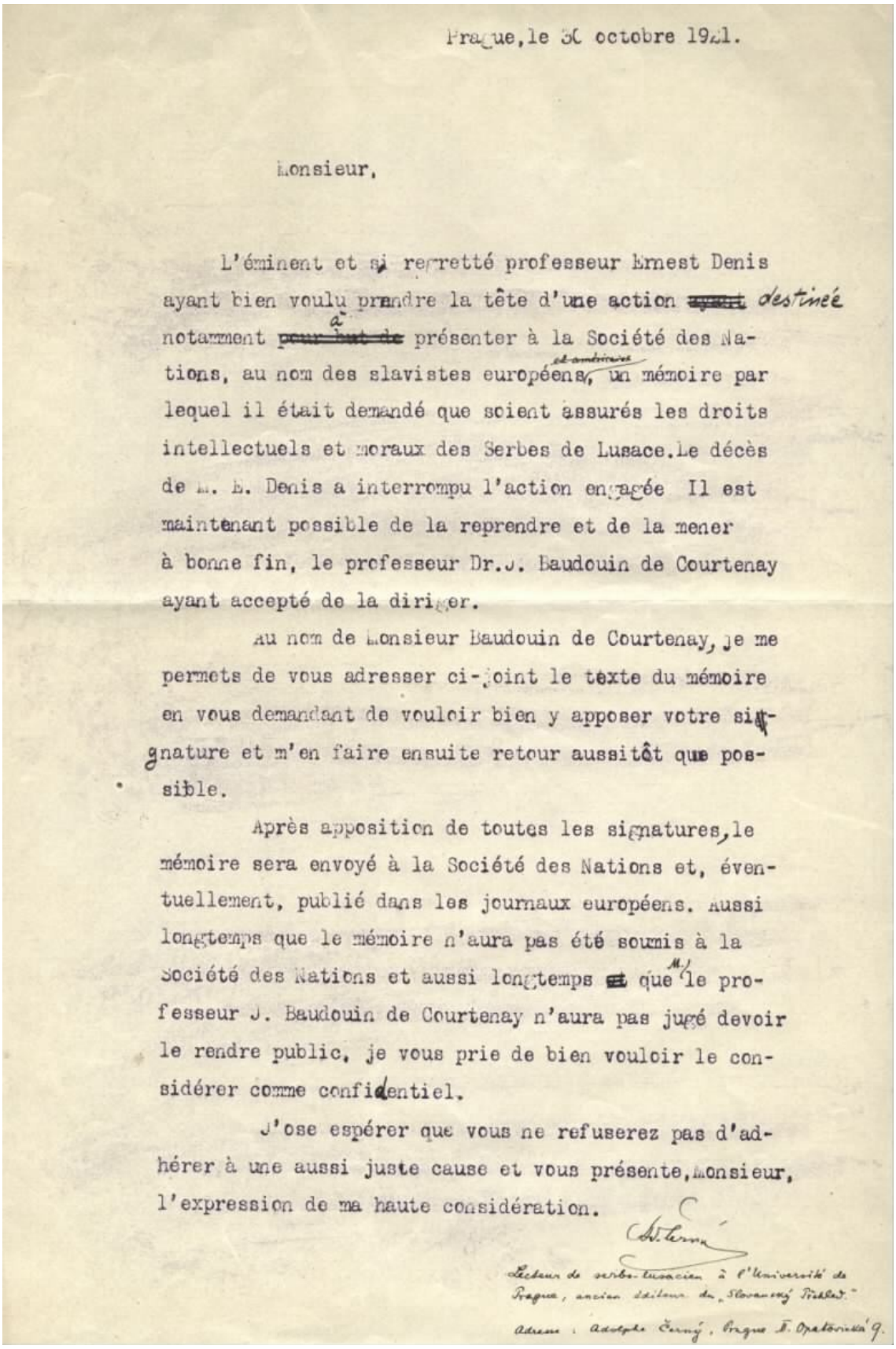

Prague, le 30 octobre 1921.

Monsieur,

L'éminent et si regretté professeur Ernest Denis ayant bien voulu prendre la tête d'une action ~~ayant~~ destinée notamment ~~pour but de~~ à présenter à la Société des Nations, au nom des slavistes européens et américains, un mémoire par lequel il était demandé que soient assurés les droits intellectuels et moraux des Serbes de Lusace. Le décès de M. E. Denis a interrompu l'action engagée. Il est maintenant possible de la reprendre et de la mener à bonne fin, le professeur Dr. J. Baudouin de Courtenay ayant accepté de la diriger.

Au nom de Monsieur Baudouin de Courtenay, je me permets de vous adresser ci-joint le texte du mémoire en vous demandant de vouloir bien y apposer votre signature et m'en faire ensuite retour aussitôt que possible.

Après apposition de toutes les signatures, le mémoire sera envoyé à la Société des Nations et, éventuellement, publié dans les journaux européens. Aussi longtemps que le mémoire n'aura pas été soumis à la Société des Nations et aussi longtemps ~~et~~ que M. le professeur J. Baudouin de Courtenay n'aura pas jugé devoir le rendre public, je vous prie de bien vouloir le considérer comme confidentiel.

J'ose espérer que vous ne refuserez pas d'adhérer à une aussi juste cause et vous présente, Monsieur, l'expression de ma haute considération.

A. Černý

Lecteur de serbo-lusacien à l'Université de Prague, ancien éditeur du „Slovanský Přehled."

Adresse : Adolphe Černý, Prague II. Opatovická 9.

Obr. 41: Text dopisu, jímž A. Černý vyzýval k podpoře Memoranda evropských slavistů.

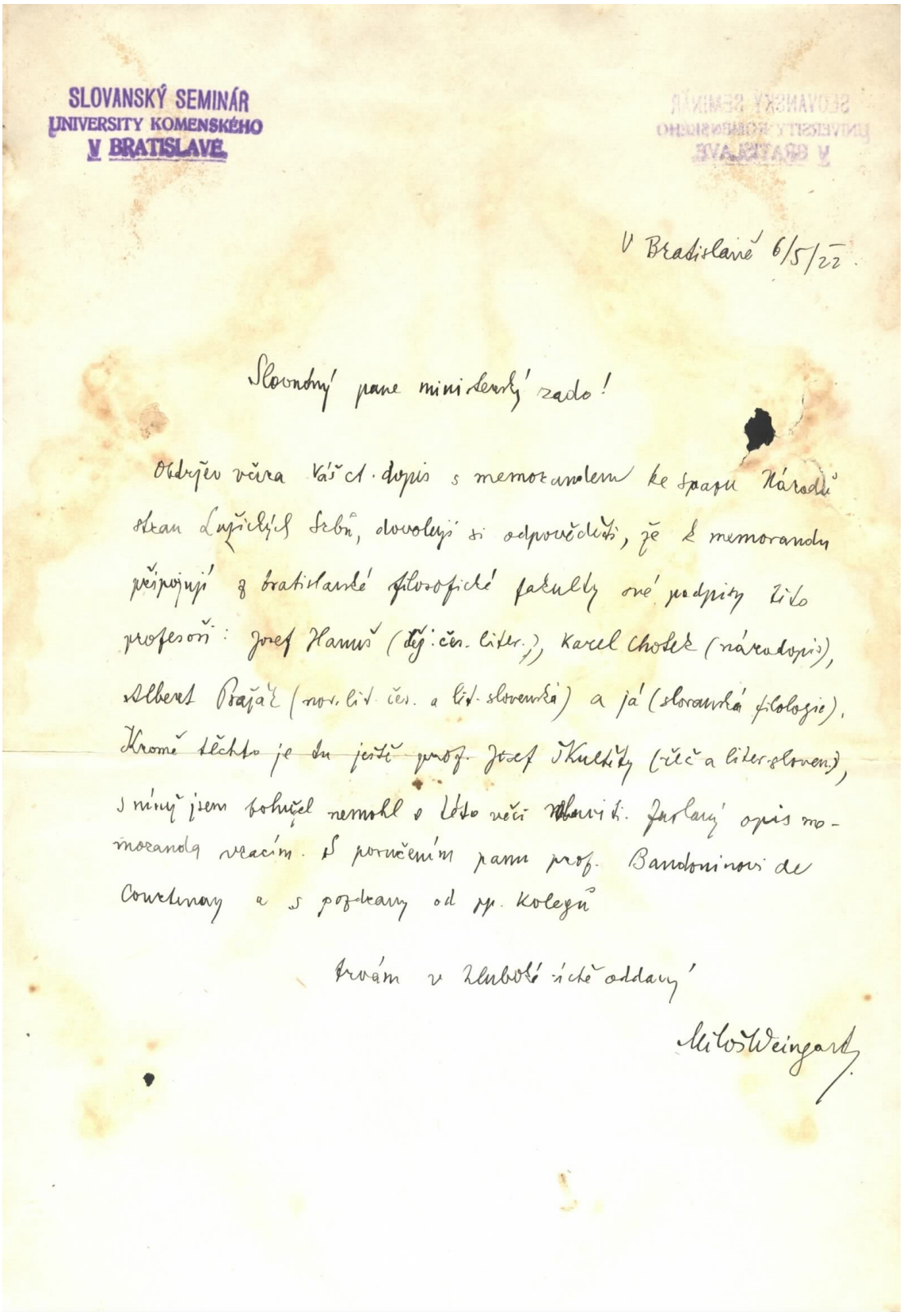
SLOVANSKÝ SEMINÁR
UNIVERSITY KOMENSKÉHO
V BRATISLAVE

V Bratislavě 6/5/22.

Slovutný pane ministerský rado!

Obdržev včera Váš ct. dopis s memorandem ke sbírce Národu obran Lužických Srbů, dovoluji si odpovědětiti, že k memorandu přistupují s bratislavské filosofické fakulty své podpisy čtyř profesorů: Josef Hanuš (dějiny čes. liter.), Karel Chotek (národopis), Albert Pražák (nov. lit. čes. a lit. slovenská) a já (slovanská filologie). Kromě těchto je tu ještě prof. Josef Thomas (řeč a liter. slovenská), s nímž jsem bohužel nemohl o této věci mluviti. Latinský opis memorandu vracím s poručením pana prof. Bartoloniova de Cortenovy a s pozdravy od pp. kolegů.

Zůstávám v hluboké úctě oddaný

Miloš Weingart

Obr. 42: Souhlasná odpověď M. Weingarta na výzvu A. Černého, aby bratislavští slavisté připojili své podpisy k připravovanému memorandu. (květen 1922)

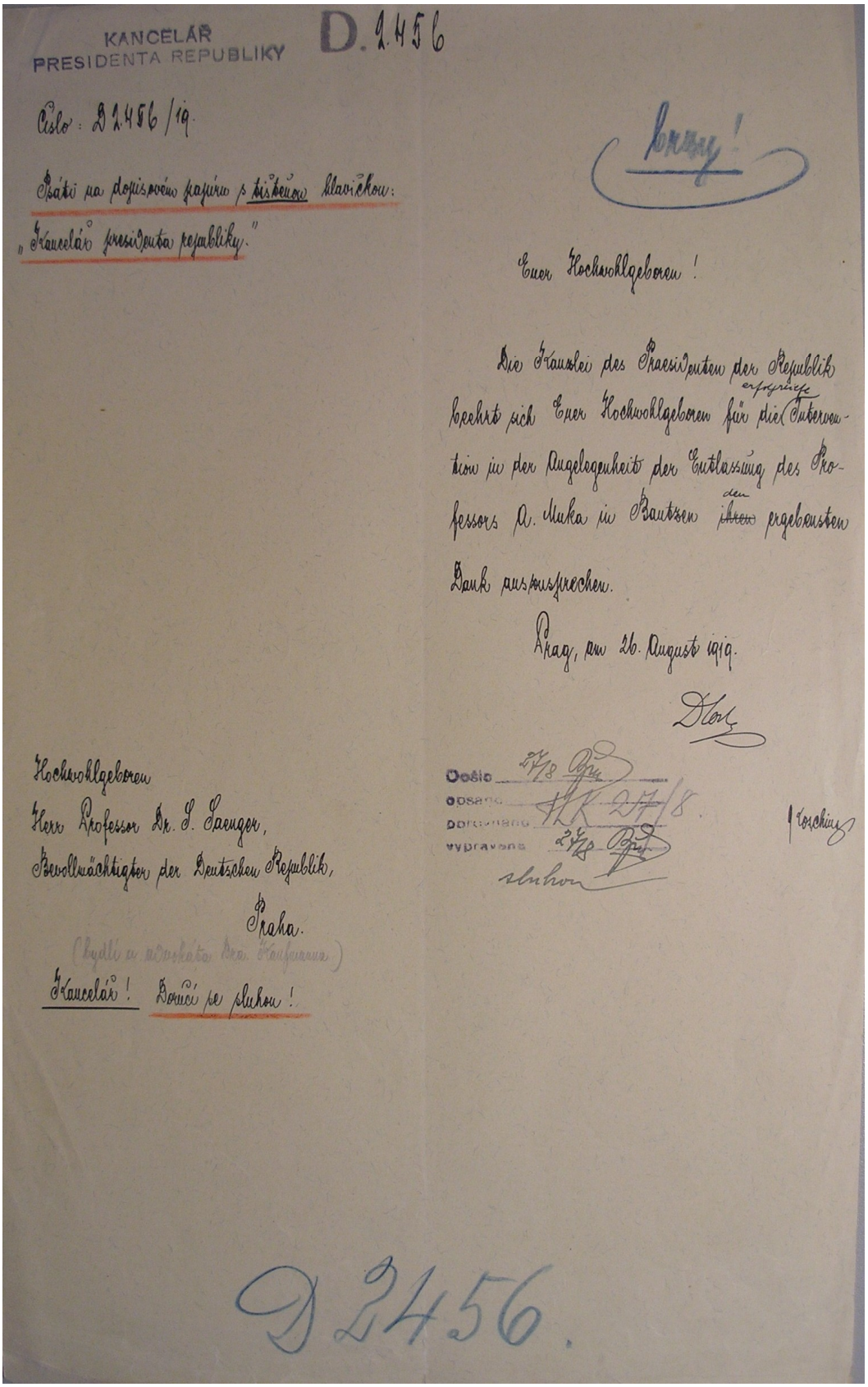
KANCELÁŘ
PRESIDENTA REPUBLIKY

D. 2456

Číslo: D 2456/19.

Psáti na dopisového papíru s tiskeným hlavičkou:
„Kancelář presidenta republiky."

Bonny!

Euer Hochwohlgeboren!

Die Kanzlei des Praesidenten der Republik beehrt sich Euer Hochwohlgeboren für die Intervention in der Angelegenheit der Entlassung des Professors A. Muka in Bautzen den ergebensten Dank auszusprechen.

Prag, am 26. August 1919.

Došlo 27/8 Opu
odesláno 27/8.
doručeno
vyřízeno 27/8 Opu

Hochwohlgeboren
Herrn Professor Dr. S. Saenger,
Bevollmächtigten der Deutschen Republik,
Praha.

(bydlí u německého Min. Zahraničních)

Kancelář! Bonny se sluhou!

D 2456.

Obr. 43: Kancelář prezidenta republiky vyslovuje poděkování německému vyslanci v Praze prof. S. Saengerovi za intervenci ve věci propuštění uvězněného prof. A. Muky. (srpen 1919)

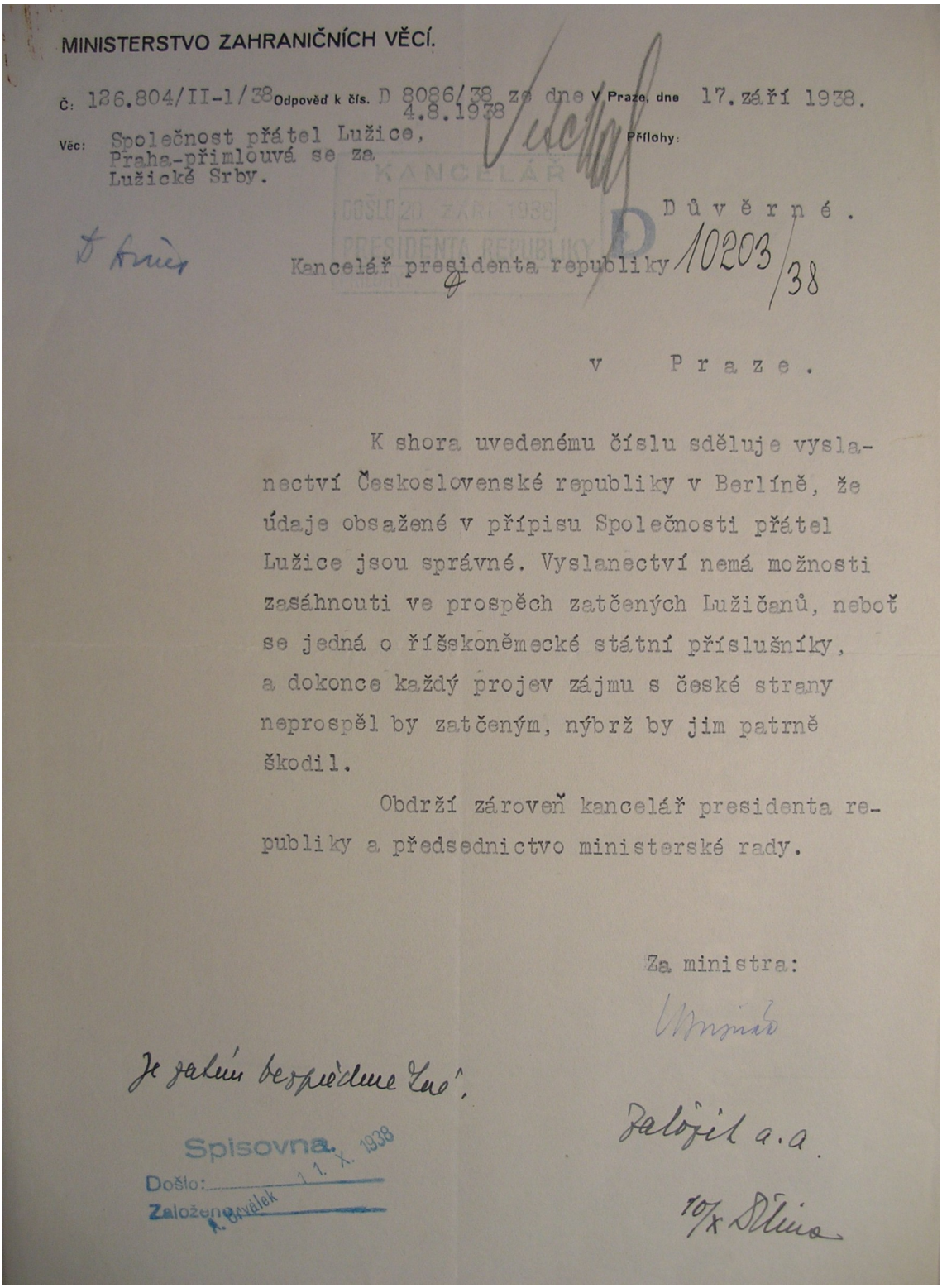

MINISTERSTVO ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ.

Č: 126.804/II-1/38 Odpověď k čís. D 8086/38 ze dne 4.8.1938 V Praze, dne 17. září 1938.

Věc: Společnost přátel Lužice, Praha-přimlouvá se za Lužické Srby. Přílohy:

KANCELÁŘ DOŠLO 20. ZÁŘÍ 1938 PREZIDENTA REPUBLIKY

Důvěrné.

Kancelář presidenta republiky D 10203/38

v Praze.

K shora uvedenému číslu sděluje vyslanectví Československé republiky v Berlíně, že údaje obsažené v přípisu Společnosti přátel Lužice jsou správné. Vyslanectví nemá možnosti zasáhnouti ve prospěch zatčených Lužičanů, neboť se jedná o říšskoněmecké státní příslušníky, a dokonce každý projev zájmu s české strany neprospěl by zatčeným, nýbrž by jim patrně škodil.

Obdrží zároveň kancelář presidenta republiky a předsednictvo ministerské rady.

Za ministra:

Je zajímavé bezpředmětné čtení.

Spisovna. Došlo: 11. X. 1938 Založeno K. Bavlek

Založil a.a.

10/X

Obr. 44: Odmítavé stanovisko vyslanectví ČSR v Berlíně k možnosti zakročit ve prospěch zatčených Lužických Srbů. (září 1938)

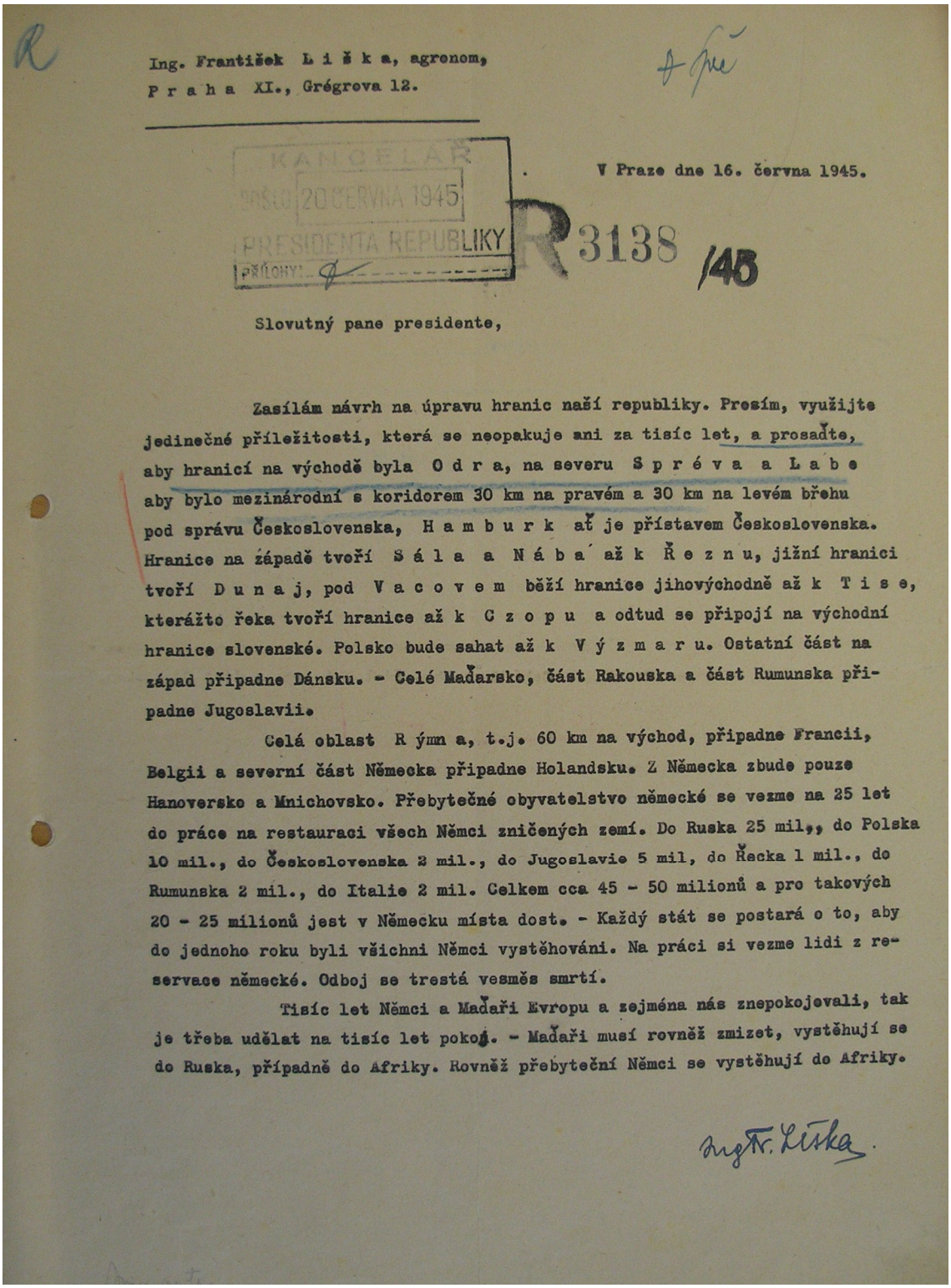

Ing. František L i š k a, agronom,
P r a h a XI., Grégrova 12.

KANCELÁŘ DOŠLO 20 ČERVNA 1945 PREZIDENTA REPUBLIKY
PŘÍLOHY: 9

V Praze dne 16. června 1945.

R 3138 /45

Slovutný pane presidente,

Zasílám návrh na úpravu hranic naší republiky. Prosím, využijte jedinečné příležitosti, která se neopakuje ani za tisíc let, a prosaďte, aby hranicí na východě byla O d r a, na severu S p r é v a a L a b e aby bylo mezinárodní s koridorem 30 km na pravém a 30 km na levém břehu pod správu Československa, H a m b u r k ať je přístavem Československa. Hranice na západě tvoří S á l a a N á b a až k Ř e z n u, jižní hranici tvoří D u n a j, pod V a c o v e m běží hranice jihovýchodně až k T i s e, kterážto řeka tvoří hranice až k C z o p u a odtud se připojí na východní hranice slovenské. Polsko bude sahat až k V ý z m a r u. Ostatní část na západ připadne Dánsku. - Celé Maďarsko, část Rakouska a část Rumunska připadne Jugoslavii.

Celá oblast R ýmn a, t.j. 60 km na východ, připadne Francii, Belgii a severní část Německa připadne Holandsku. Z Německa zbude pouze Hanoversko a Mnichovsko. Přebytečné obyvatelstvo německé se vezme na 25 let do práce na restauraci všech Němci zničených zemí. Do Ruska 25 mil,, do Polska 10 mil., do Československa 3 mil., do Jugoslavie 5 mil, do Řecka 1 mil., do Rumunska 2 mil., do Italie 2 mil. Celkem cca 45 - 50 milionů a pro takových 20 - 25 milionů jest v Německu místa dost. - Každý stát se postará o to, aby do jednoho roku byli všichni Němci vystěhováni. Na práci si vezme lidi z reservace německé. Odboj se trestá vesměs smrtí.

Tisíc let Němci a Maďaři Evropu a zejména nás znepokojovali, tak je třeba udělat na tisíc let pokoj. - Maďaři musí rovněž zmizet, vystěhují se do Ruska, případně do Afriky. Rovněž přebyteční Němci se vystěhují do Afriky.

Ing. F. Liška.

Obr. 45–46: Návrhy na úpravu hranic ČSR po 2. světové válce vytvořené a zaslané prezidentu republiky a ministerstvu vnitra soukromými osobami. (červen 1945, červen 1946)

Úprava československých hranic .

Brzy se bude rozhodovat o definitivních našich hranicích a tu bych dovolil si upozorniti naši budoucí delegaci, která bude spolurozhodovati o budoucím vzledu naši republiky na nutné korektury hranic, které bych si přal co starý turista jež budou lépe vyhovovati i po stránce strategické.

Začímám od Slezska. Ať dopadne naše slezská otázka jakkoliv, nesmíme dopustiti, abychom Hlucholazy ponechali Polákům, neb tudy naše jediná železnice spojující severní Slezsko se zemí českou přecházela již v první republice územím pruským.

O kladské pevnosti vklíněné mezi Čechy, Moravu a Slezsko ani nemluvím, neb připojení pokládám za samozřejmé.

Západně od Krkonoš máme tak zvaný Novosvětský výběžek vrývající se do Čech. Na mapě nepatrný, ale pro turisty překážkou, že z Krkonoš na Jizerské hory nejkratší cesta je přes bývalé Prusko, aby se vyhnulo nekonečné cestě podél výběžku.

Přecházím hranice lužicko-české, kde Lužice bude tvořiti federativní součást našeho st tu a dostávám se ku Česko-Saskému Švýcarsku.Bylo by hřichem malé zák utí vklíněné mezi výběžkem šluknovským a Labem ponechati Němcům.

Přicházím na Krušné hory,Kdo byl na Moldavě ví,že dráha po saské straně objíždí Moldavu v blízkosti hranic.Bylo by potřebí hranici posunout o nějaký kilometr za krásné tiché lesy. To samé u Klinovce.

Nyní mám ašský výběžek. Spousta hranic dalo by se ušetřiti přímočarým spojením nejsevernějšího cípu výběžku s průsmykem kraslickým. Dost lo by se tak přímého spojení Kraslic s Aší přes krásné hvozdy.

Naše Šumava. Ani si mnohý neuvědomí, že polovice je v Bavorsku s jejím velikánem Javorem 1457 m vysokým. Velice řidce zalidněný kraj od vzdušné linie Čerchov - Pasov na Dunaji směrem na severovýchod by získal republice spoustu krásných letovisk a bylo by to i splnění přání loňské manifestace Železnorudských o připojení nejvyšší hory Javora k ČSR.

Nyní přicházím do Rakouska. Vitorázské hranice volá po nápravě. Zářezy nutno vyrovnati v náš prospěch. Zrovna tak poněmčelé Slováky na severním Moravském poli s historickými Suchými Krutami nutno reklamovat pro ČSR.

Havelka, Most

MINISTERSTVO VNITRA
Došlo 25. VI. 1946
K- 1881-76-46.
Přílohy: 26. 99

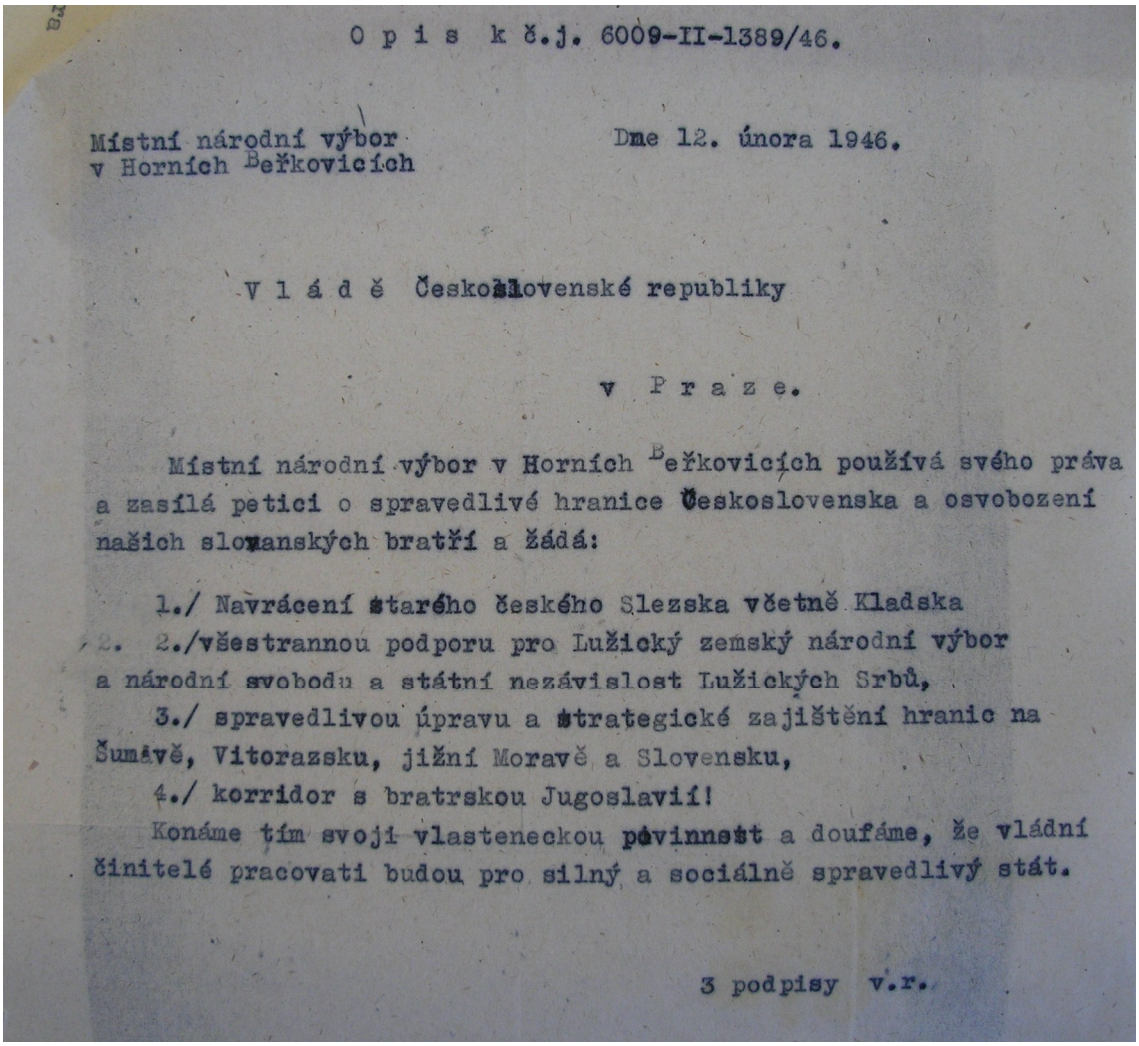

O p i s k č.j. 6009-II-1389/46.

Místní národní výbor
v Horních Beřkovicích

Dne 12. února 1946.

V l á d ě Československé republiky

v P r a z e.

Místní národní výbor v Horních Beřkovicích používá svého práva a zasílá petici o spravedlivé hranice Československa a osvobození našich slovanských bratří a žádá:

1./ Navrácení starého českého Slezska včetně Kladska
2./všestrannou podporu pro Lužický zemský národní výbor a národní svobodu a státní nezávislost Lužických Srbů,
3./ spravedlivou úpravu a strategické zajištění hranic na Šumavě, Vitorazsku, jižní Moravě a Slovensku,
4./ korridor s bratrskou Jugoslavií!

Konáme tím svoji vlasteneckou povinnost a doufáme, že vládní činitelé pracovati budou pro silný a sociálně spravedlivý stát.

3 podpisy v.r.

Obr. 47–48: Petice, zaslané MNV v Horních Beřkovicích a občany Nové Huti pod Nižborem vládě Československé republiky a prezidentu Benešovi v souvislosti s akcí organizovanou Sdružením za spravedlivé hranice ČSR. (únor 1946)

Příloha k č. 1. 1000-1/25

O p i s k č.j. 6346-II-1503/46.

V Nové Huti pod Nižborem, dne 12.II.1946.

Panu presidentu Dr. E. Benešovi
a
vládě Československé republiky

v P r a z e.

Nejhroznější válka svetových dějin postihla v největší míře národy slovanské, jim-ž hrozilo, zejména českému národu, úplné vyhlazení.

Miliony povražděných na frontách, umučených v koncentračních táborech a ve věznicích, padlých na barikádách proti německým útočníkům a vrahům, kteří vrhli lidstvo světa do hrozné válečné vřavy - miliony hladem a duševně mučených národů volají po spravedlivém potrestání všech válečných zločinců a po odčinění škod napáchaných těmito zločinci a volají po zajištění klidného vývoje všech slovanských národů a zajištění míru pro všechny národy světa.

Využivše petičního práva ústavní listinou ze dne 29.2.1920 zaručeného, žádáme vládu československé republiky, aby s využitím opory všeho českého a slovenského lidu trvala důsledně při jednání s Poláky a Maďary o územních hranicích a národních práv všech slovanských národů:

1. Navrácení starého českého Slezska včetně Kladska, které bylo české zemi před 200 lety uloupeno,
2. žádáme všestrannou podporu pro lužický Zemský národní výbor a plnou národní svobodu a nezávislost Lužických Srbů,
3. žádáme spravedlivou úpravu a strategické zajištění hranic na Šumavě, Vitorazsku - jižní Moravě a Slovensku,
4. žádáme koridor s bratrskou Jugoslávií.

Uvedené požadavky jsou spravedlivé a jsme přesvědčeni o tom, že i bratrský náš spojenec a ochránce všech slovanských národů, t.j. Svaz Socialistických Sovětských Republik bude tyto svojí autoritativní mocí podporovati.

U vědomí veliké odpovědnosti československé delegace v jednání s Poláky a Maďary, doufáme ve spravedlivé vyřešení těchto problémů pro blaho všech slovanských národů, pro zajištění trvalého míru a přátelských styků se všemi mírumilovnými národy.

Jménem občanů v Nové Huti pod Nižborem:

L.S.

Podpis, předseda.

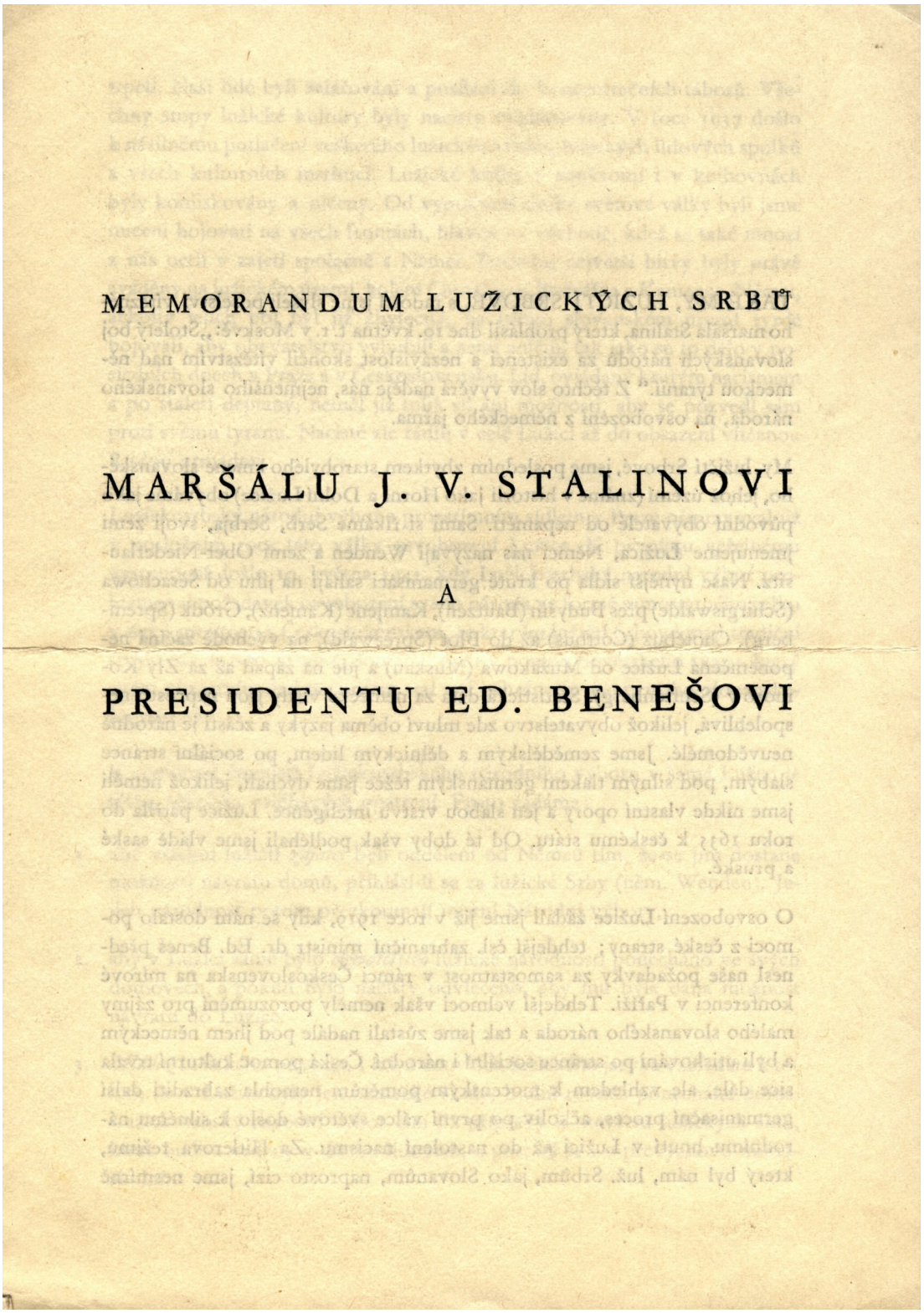

MEMORANDUM LUŽICKÝCH SRBŮ

MARŠÁLU J. V. STALINOVI

A

PRESIDENTU ED. BENEŠOVI

Obr. 49–52: Text memoranda Lužických Srbů zaslaného maršálu J. V. Stalinovi a prezidentu E. Benešovi (česká verze, květen 1945)

TAKÉ MY, LUŽIČTÍ SRBOVÉ, s radostí jsme slyšeli poselství vítězného maršála Stalina, který prohlásil dne 10. května t. r. v Moskvě: „Století boj slovanských národů za existenci a nezávislost skončil vítězstvím nad německou tyranií." Z těchto slov vyvěrá naděje nás, nejmenšího slovanského národa, na osvobození z německého jařma.

My, lužičtí Srbové, jsme posledním zbytkem starobylého kmene slovanského, jehož území (známé v historii jako Horní a Dolní Lužice) obýváme jako původní obyvatelé od nepaměti. Sami si říkáme Serb, Serbja, svoji zemi jmenujeme Łužica, Němci nás nazývají Wenden a zemi Ober-Niederlausitz. Naše nynější sídla po kruté germanisaci sahají na jihu od Šěrachowa (Schirgiswalde) přes Budyšín (Bautzen), Kamjenc (Kamenz), Gródk (Spremberg), Chotěbuz (Cottbus) až do Błot (Spreewald), na východě začíná neponěmčená Lužice od Mužakowa (Muskau) a jde na západ až za Zły Komorow (Senftenberg). Statistická data za německé vlády jsou naprosto nespolehlivá, jelikož obyvatelstvo zde mluví oběma jazyky a zčásti je národně neuvědomělé. Jsme zemědělským a dělnickým lidem, po sociální stránce slabým, pod silným tlakem germánským těžce jsme dýchali, jelikož neměli jsme nikde vlastní opory a jen slabou vrstvu inteligence. Lužice patřila do roku 1635 k českému státu. Od té doby však podléhali jsme vládě saské a pruské.

O osvobození Lužice žádali jsme již v roce 1919, kdy se nám dostalo pomoci z české strany; tehdejší čsl. zahraniční ministr dr. Ed. Beneš přednesl naše požadavky za samostatnost v rámci Československa na mírové konferenci v Paříži. Tehdejší velmoci však neměly porozumění pro zájmy malého slovanského národa a tak jsme zůstali nadále pod jhem německým a byli utiskováni po stránce sociální i národní. Česká pomoc kulturní trvala sice dále, ale vzhledem k mocenským poměrům nemohla zabrzditi další germanisační proces, ačkoliv po první válce světové došlo k silnému národnímu hnutí v Lužici až do nastolení nacismu. Za Hitlerova režimu, který byl nám, luž. Srbům, jako Slovanům, naprosto cizí, jsme nesmírně

trpěli. Naši lidé byli žalářováni a posíláni do koncentračních táborů. Všechny stopy lužické kultury byly nacisty vyhlazovány. V roce 1937 došlo k násilnému potlačení veškerého lužického tisku, lužických lidových spolků a všech kulturních institucí. Lužické knihy v soukromí i v knihovnách byly konfiskovány a ničeny. Od vypuknutí druhé světové války byli jsme nuceni bojovati na všech frontách, hlavně na východě, kdež se také mnozí z nás octli v zajetí společně s Němci. Poslední největší bitvy byly právě sváděny na lužickém území, kolem Chotěbuze, Budyšína a Kamence. Němci, ačkoliv jejich boj byl již zbytečný, na tomto slovanském území tvrdě bojovali, aby obyvatelstvo vyhubili a zemi zničili, tak jako se to dělo v posledních dnech v Praze a v Československu. Lid, ovládaný krutým nacismem a po staletí deptaný, neměl již tolik sil ani možnosti, aby se pozvedl sám proti svému tyranu. Nacisté zle řádili v celé Lužici až do obsazení vítěznou Rudou armádou.

Lužickosrbský národní výbor s prozatímním sídlem v Praze připravoval již v posledním roce této války osvobození Lužice. K prvnímu veřejnému vystoupení došlo 10. května 1945, kdy Lužickosrbský národní výbor proklamoval požadavek osvobození svého národa ve formě samostatného celku v úzké spojitosti s Československem, se kterým lužičtí Srbové mají tradiční styky. My, lužičtí Srbové, doufáme nyní v pomoc Sovětského svazu, který svým vítězstvím nad nacismem stal se i ochráncem nejmenšího slovanského národa.

K rozvinutí činnosti Lužickosrbského národního výboru v samé Lužici je třeba několika naléhavých opatření. Proto žádáme:

1. aby všichni lužičtí *zajatci* byli odděleni od Němců tím, že se jim dostane možnosti návratu domů, přihlásí-li se za lužické Srby (něm. Wenden). Jejich národnost potom přezkoumají místní Národní výbory,

2. aby v Lužici samé bylo *obyvatelstvo* lužické národnosti ponecháno ve svých domovech, a pokud bylo nacisty odvlečeno, aby mu byla dána možnost návratu do Lužice.

3. *Mládež* lužického původu, i když neovládá lužického jazyka vzhledem k tomu, že v Lužici byly jen německé školy, budiž rovněž ponechána doma. Lužickosrbský národní výbor činí již přípravy k otevření lužických škol, které budou vedeny v duchu lidovém, a postará se i o převýchovu mimoškolní.

4. Lužickosrbskému národnímu výboru se zatímním sídlem v Praze budiž umožněn návrat do Budyšína, aby se mohlo provésti obnovení místních Nár. výborů, které byly v posledních měsících nacisty rozpuštěny a jejich předáci uvězněni. Přesídlení do Lužice je nutné také pro další rozvinutí politické, kulturní i hospodářské činnosti k obnově lužického života.

V případě, že by mezitím došlo k samostatnému projevu lužických Srbů v Budyšíně, přikládáme *seznam osob* spolehlivých ve smyslu demokratickém a slovanském, příkře stojících proti nacismu, k informaci místních vojenských činitelů. Jen těmto osobám budiž dovolena další činnost. V této souvislosti musíme ještě upozorniti, že na Lužici šla germanisace tak daleko, že v minulosti musil každý lužický Srb přijmouti německé nebo poněmčené jméno, na které má vystaveny všechny osobní doklady. Mimo toto úřední jméno německé má každý lužický Srb jméno lužické, kterého však mohl používati jen v soukromém životě.

Prosíme, aby toto naše memorandum bylo vlídně přijato jakožto prosba mučednického slovanského národa, kterému se dnes po druhé v dějinách naskytuje možnost osvobození, nyní nadějná pod ochranou vítězného Sovětského svazu a za úzké spolupráce se sousedním Československem.

V Praze dne 12. května 1945.

LUŽICKOSRBSKÝ NÁRODNÍ VÝBOR V BUDYŠÍNĚ
s prozatímním sídlem v Praze.

JAN GROFA Dr MIKŁAWŠ KRJEČMAŔ PAWOŁ KRJEČMAŔ
KORLA KUČKA Dr IVAN SMOLEŔ

Grégr, Praha